

BIBLIOTHEKA HISTORICKÁ

DOPLŇKEM K

ČESKÉMU ČASOPISU HISTORICKÉMU

VYDÁVÁJÍ

JAR. GOLL a JOS. PEKAŘ.

V.

JOS. PEKAŘ,

NEJSTARŠÍ KRONIKA ČESKÁ.

V PRAZE.

BURSÍK & KOHOUT,

KNIHKUPCI C. K. ČESKÉ UNIVERSITY A ČESKÉ AKADEMIE ČISAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

1903.

NEJSTARŠÍ KRONIKA ČESKÁ

KU KRITICE LEGEND

O SV. LUDMILE, SV. VÁCLAVU A SV. PROKOPU.

NAPSAL

JOSEF PEKAŘ.

V PRAZE.

BURSÍK & KOHOUT,

KNIHKUPCI C. K. ČESKÉ UNIVERSITY A ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

1903.

PŘEDMLUVA.

Prvá část této práce vyšla v Českém Časopisu Historickém, v čísle 4. roku 1902 na str. 385—481. Zde je znovu otištěna, nikoliv však bez oprav a dodatků. Část druhá je nová; obsahuje delší studii o legendách prokopských, částečně polemicky založenou, pojednání o roku umučení sv. Václava a konečně nové vydání Kristiána s českým překladem p. kustoda Jos. Truhláře.

Co vydání se týče, odkazuji na předmluvu k němu na str. 123—130.

Za mnohý důležitý pokyn jsem díky povinen mnohým. Děkuji zvláště p. prof. Jaroslavu Gollovi.

V Praze, dne 22. prosince 1902.

Spisovatel.

»Jahrhunderte entvölkern«, vylidňovati celá století — slovem tím označil jednou V. A. Svoboda, známý překladatel Rukopisu Královédvorského do němčiny a přítel Hankův, kritickou činnost Dobrovského. Slo tenkrát — bylo to r. 1824 — o Rukopis Zelenohorský, jehož pravost Dobrovský rozhořčeně popíral; v obraně tohoto rukopisu pronesl Svoboda uvedená slova žaloby proti hyperkritice Dobrovského. »Jsme hluboce přesvědčeni, že jeden geniální Chatterton,« pravil, maje na mysli padělatele staroanglických básní, ale přece pravého básníka, »prospívá kultuře více, než lidé, kteří upřílišenou kritikou svou vylidňují celá století.«¹⁾ O ceně úsudku Svobodova v celé šíři jeho zde uvažovati nebudeme; pokud však jím chtěl snížit význam Dobrovského jako kritika, měl pravdu a — neměl pravdu. Neměl pravdu tam, kde ji míti chtěl, bráně proti Dobrovskému Rukopisu Zelenohorského, a měl — nevěda — pravdu, zkusíme-li platnost jeho na historicko-kritických pracích Dobrovského, věnovaných nejstarším českým dějinám. Hlavní z nich jsou čtyři práce o nejdůležitějších sporných otázkách dějin českých a moravských v st. 9.—10., věcně spolu těsně souvisící a vyšlé v l. 1803—1826 — vůdčí myšlenkou a předním cílem jejich bylo zničití důležitý pramen k českým dějinám té doby, jenž hlásil se do doby biskupování sv. Vojtěcha, do konce 10. st., a dokázati, že je to *padělečk* kompilátora vzniklý někdy ve stol. — 14. Dobrovský, co chtěl, dokázal, tím spíše, že pro sebe měl již autoritu Dobnerovu — stanovisko obou se ujalo, bylo přijato obecně a platí jako nade vší pochybnost povýšené doposud. Nuže — v studii této chceme především ukázati, že Dobrovský a Dobner neměli pravdu, že stali se obětí velkého kritického omylu, že domnělý padělečk 14. stol. je původní dílo 10. stol. Jde tu o nejrozsáhlejší naši legendu o sv. Ludmile a sv. Václavu, sepsanou mnichem Křišťanem,²⁾

¹⁾ Srv. mé feuilletony o Palackém, XIV., »Politik«, 1898, č. 275. —

²⁾ Jméno *Křišťan*, které se u nás pro autora této legendy již ujalo, spočívá tuším na omylu. Je to staré zčeštění jména *Cristannus*. Tak pojmenoval totiž Balbin (*Epitome rer. Boh. I.*, 67) skladatele legendy, již poprvé vydal. Skladatel sám jmenuje se však *Christianus*, nikoliv *Cristannus*. Budeme jej proto jmenovati česky Křišťanem. Rozdíl mezi těmito jmény činím, opíraje se o autoritu P. Athanasia a S. Josepho, *Vita S. Ludmilae etc.* (1767), str. 6. V Martyrologiu romanu není ani jedno ani druhé jméno.

vlastně Kristiánem, *Lžikristiánem Dobrovského*. Ale nejde pouze o legendu, líčící svatý život a zázraky nad těly prvých našich mučovníků, jde o mnohem více — o práci, která podává nejstarší dějiny české souvisle od doby báječné až do zavraždění sv. Václava a která nad to vypravuje dosti obšírně o působení bratří soluňských, Cyrilla a Methoda na Moravě i do Čech, jde, jedním slovem, řečeno, o nejstarší českou kroniku, aspoň 130 let starší Kosmy, jde o první český spis, literárně vysoko stojící!

A studium Kristiána, mnohonásobné srovnávání textu jeho a zpráv jeho s ostatními legendami uvede nás hluboko do bludiště legendární tradice písemné o prvých našich mučennících, sv. Ludmily a sv. Václavovi. Budeme musiti podrobiti dosavadní datování všech latinských legend revisi — při tom poznáme, že největší a dosud za nejstarší považovaná latinská legenda o sv. Václavovi, Dobrovským za nejdůležitější pramen života světceva prohlášená legenda Gumpoldova je bezcenným rozšířením jiné kratší legendy, jež byla považována dosud za výtah z Gumpolda. Poznáme zároveň, že všechny ostatní latinské legendy byly dosud datovány nesprávně a o závislosti jejich že platí zcela mylná mínění.

Co utrpí důkazem pravosti Kristiánovy a nesamostatnosti Gumpoldovy na kritické slávě své historik Dobner a zejména Dobrovský, bude bohatě vyváženo ziskem, jež českému dějepytu přinese nově nalezená (můžeme říci) kronika česká z 10. století. Historické kritice české, již pravidlem bylo dosud smutnou povinností odstraňovati staré i novodobé padělky, zbude pak snad trochu zásluhy, že není podstatou její jen bořiti, vyprazdňovati, vyliďňovati, ale že dovede i objevovati nové hodnoty, dobývati ztracených a polozapomenutých království . . .

V posledním vydání našich legend, v prvním díle *Fontes rerum bohemicarum*, najdeme legendu Kristiánovu otištěnu mezi jinými legendami až naposled, a k tomu petitem. Vyplňuje tam stranu 199—227; kdyby byla tištěna stejně, jako ostatní «hlavní» legendy, vydala by asi 36 stran. Vydána je, jak se praví v úvodu, z rukopisu kapituly pražské, jiný rukopis je v universitní bibliotéce; je to týž, jenž prve byl v klášteře třeboňském a z něhož poprvé legendu naši vydal r. 1677 Balbín. Vydání dosavadní jsou bez výjimky nedostatečná — žádný vydavatel na př. nepověděl, že rukopis dřív třeboňský, nyní universitní je *kusý*, nikde se nedovíme nic ani o stáří kodexů, z nichž vydavatelé čerpali — budeme proto musiti nezfídka uchýliti se k rukopisům samým¹⁾ nebo k variantům

¹⁾ Rukopisu kapitulního, z něhož vydal Kristiána částečně Balbín, cele pak P. Athanas r. 1767, užil jsem teprve k edici v příloze; pracuje o této studii užil jsem jen opis jeho z 2. pol. 18. st. v univ. bibliotéce I. D 2). Je to týž rukopis kapitulní (jak z poznámek Dobrovského patrno), v němž je i kronika Kosmova; s pomocí tohoto data najdeme pak popis jeho vskutku ve *Fontes*,

a poznámkám shledaným od Dobrovského. To platí ostatek neměňší měrou i o vydání ostatních latinských legend o sv. Václavu a sv. Ludmile. I tu snažil jsem se, pokud čas a příležitost dovolily, rektifikovati omyly a doplniti mezery starší práce přímo z rukopisů nebo ze srovnání rozličných, někdy zcela neznámých vydání. Nové vydání našich legend, jež je nezbytné, snad soustavným probráním rukopisů vědomosti naše v té příčině ještě rozmnoží.

Obsah legendy Kristiánovy, rozdělené v kapitoly podle vydání Emlerova, je krátce tento: Předmluva (str. 199—200), působení Cyrilla a Methoda na Moravě, zkáza Moravy (kap. 1; 200 až 202). Dějiny Čech pohanských, pokřtění Bořivoje Methodem, povstání proti Bořivojovi v Čechách, vyhnání Strojmira a ostatek panování Bořivojova (kap. 2; 202—204). Zprávy o sv. Ludmile, Spytihněvovi a Vratislavovi a synech jeho a o vychování sv. Václava; život a zásluhy sv. Ludmily, nepřítelství Drahomíry k Ludmile; proroctví mladého Václava o jejím umučení (kap. 3; 204, až 207). Umučení sv. Ludmily, potrestání vrahů jejích a zázraky nad hrobem jejím (kap. 4; 207—209). Osudy sv. Václava za poručnické vlády matčiny, obrat, jenž nastal, když se ujal vlády, vyhnání a zpět povolání Drahomíry; přenesení těla sv. Ludmily z Tetína do Prahy, posvěcení chrámu sv. Jiří, pohřbení sv. těla, zázrak (kap. 5; 209—213). Život a zbožné působení sv. Václava (kap. 6; 213—216). Hody boleslavské, zavraždění sv. Václava, pohřbení jeho a chvála mučennictví jeho (kap. 7; 216—219). Zázraky nad tělem jeho, pronásledování lidí Václavových, potrestání vrahů, přenesení sv. těla do Prahy a zázraky, jež při tom se staly (kap. 8; 219—222). Osudy Podivenovy a zázrak jeho (kap. 9; 222—224). Zázraky nad tělem sv. Václava a jiné příhody zázračné (kap. 10; 224—227).

K lepší informaci čtenářově mám za potřebné zmítni se hned v úvodu zcela krátce o ostatních legendách o sv. Václavu a sv. Ludmile a i o legendách cyrilských a methodějských, seznámiti s jmény, stářími i rozsahem jejich podle stavu dosavadního bádání.

I. Nejdůležitější legenda svatováclavská je staroslovanská legenda Vostokovem r. 1827 v Rusích nalezená (Fontes, I, 127—134), jejíž sepsání Jagić připisuje pravděpodobně učitel Václavovu v jazyku

II., XIII. Podle toho je to kodex z čtyřicátých let 14. st. Nejdřív v něm následují legendy Vojtěšské, pak Václavské, pak Kosmas s pokračovateli a kronika Františka Pražského. Universitní rkp. Kristiána je v pergam. kodexu (12 B 2), pocházejícím z 14. st. (srv. úvod k edici v příloze). Počiná se na f. 144a (vita sancte ludmille incipit) a končí na f. 166a slovy »manibus queritant propriis«. Historie přenesení těla sv. Václava do Prahy a zázraků nad hrobem jeho zde chybí. O kodexu srv. Balbin Ungar., Boh. docta, III, 141 Přepisem tohoto textu je rukopis v kodexu z 15 st. (sign. 8. A 28; f. 326b sq.) O jednotlivých partiích Kristiána, považovaných za zvláštní legendy nebo se za ně vydávajících a tedy i o rukopisech jejich, bude víc pověděno níže.

staroslovanském.¹⁾ Kratší slovanský život sv. Václava — v celku jedna strana, jeden sloupec tisku — zvaný také Preissovou legendou, je vydán v Pojednáních král. Uč. Spol. (5. řada, 2. svazek, str. 38) a ve Fontes, I, 125—126; datovati jej určitěji je těžko. Za nejstarší legendu latinskou považována je legenda Gumpoldova, sepsaná biskupem mantovským Gumpoldem za času Oty II (973—983), otištěná naposled ve Fontes, 146—166. Do 11. st. se klade jiná italská legenda, jejíž autor je benediktin Vavřinec, mnich nejspíše montecassinský (Fontes, I, 167 až 182). Kratší, ale daty mnohem bohatší je legenda «Crescente fide christiana», přezvaná ve Fontes (I, 183 až 190) «Životem sv. Václava»; pokládá se za výtah z Gumpolda. O sv. Ludmile máme především krátkou slovanskou legendu neurčitého stáří (Fontes, I, 123—124), pak latinskou legendu zvanou po nálezcí svém Wattenbachovou (Fontes, I, 140 až 143). Je to jen historie umučení sv. Ludmily a potrestání vrahů jejích. Wattenbach a Dümmler ji kladli do 12. st., Tomek dokazoval, že je z 10. st. Do 12. st. kladena byla i t. zv. legenda Menkenova o sv. Ludmile, počínající se slovy «Fuit in provincia Bohemorum» (Fontes, I, 144 až 145), na dvou stránkách krátký přehled celého života mučennice podávající. Do 12—13. st. kladena byla i jiná legenda o sv. Ludmile, počínající se slovy: «Diffundente sole»; ve Fontes (I, 191—198) ji otiskl petitem a nazval «Životem sv. Ludmily». Konečně ovšem musíme jmenovati i legendu «Lžikřišťanovu», kladenou do prvé pol. 14. st.

Z legend o sv. Cyrillovi a Methodovi zmíníme se, pomíjejíce známé tři hlavní legendy, žití sv. Cyrilla, žití sv. Methoda (obě staroslovanské a obě nejspíše ještě z 9. st. pocházející) a legendu bulharskou (napsanou řecky, snad ku konci 11. st.), jen o legendě t. zv. italské (Vita cum translatione s. Clementis, ve Fontes, I, 93 až 99), jejímž autorem je podle převládajícího mínění prý biskup Velletrijský, Gauderik, vrstevník Methodův; někteří ruští badatelé ji kladou do konce 11. st. — a o legendě Moravské (Fontes, I, 100 až 107), vydané úplně poprvé Dobrovským a podle Dobrovského sepsané na Moravě ve 14. st. dlé starých čtení v breviáři olomúckém.

I. Vnitřní kritika²⁾ práce Kristiánovy.

Pominouce všeho, co dosud o legendě Křišťanově bylo psáno a věřeno, budeme se chovati k ní jako k pramenu nově nalezenému, dosud neznámému. Prvním úkolem historikovým v takovém případě je stanovití dobu a místo sepsání pramene a jeho autora.

¹⁾ Jagić, Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache, 55. — ²⁾ Neužívám zde tohoto terminu v běžném slova smyslu. Vnitřní kritikou rozumím věcnou analýsu pramene bez kontroly prameny v daném tematů súčastněnými, vnější kritikou pak stanovení závislosti, event. původnosti pramene konfrontací se súčastněnými pracemi jinými.

Legenda patří k nemnohým svého druhu, jež představují se nám vědomě jako jednotné literární dílo; má prolog, předmluvu, v níž informuje čtenáře o pohnutkách i cílech sepsání svého, prolog adressovaný určité osobě a nezatajující ani jména autorova. Prolog je adresován — druhému biskupu Pražskému, sv. Vojtěchovi, autor jmenuje se sám hned na počátku s projevy pokory v takových případech tenkrát zcela obvyklými: humillimus et omnium monachorum nec dicendus infimus frater solo nomine Christianus — tedy mnich Kristián (Křišťan). A hned ve větě následující dovidáme se druhého důležitého fakta: biskup Vojtěch je příbuzný mnicha Kristiána. — »... dignum duxi,« praví autor k biskupovi, »ut vestram sanctitatem, qui ex eodem tramite lineam propaginis trahitis, adirem...« Je-li možno slova tato v souvislosti s předchozím textem vykládati také tak, že autor dovolává se vlastně příbuzenství Vojtěchova se sv. Ludmilou a sv. Václavem,¹⁾ obrací se přece k němu jako k příbuznému v druhé části prologu přímo, tentokrátě důvěrně příbuzenským oslovením: *nepos carissime*. »Nunc vos deprecor,« praví, »pontifex inclyte et nepos carissime.« Nepos je ovšem v středověku slovo označující rozličný stupeň příbuzenství; podle Du Cange znamená pravidlem synovce neb sestřence, ale často i bratrance, někdy i mladšího příbuzného vůbec. Ve vypravování svém užívá později spisovatel slova toho jednou ve smyslu: synovec — tam, kde mluví o poměru Svatoplukově k strýci Rostislavovi. V našem případě bude však slovo »nepos« znamenati nejspíše bratrance; jak ještě poznáme, byl Kristián bratrem knížete Boleslava II., synem Boleslava I. — hledáme li nejmožnější poměr příbuzenský mezi Vojtěchem a Kristiánem, jehož se autor v prologu dvakrát dotýká, přijmeme nejsnáze výklad, že matky obou byly sestry. (Původní tvrzení moje, že tomu v prologu je slovy o »společném strýci« [patruus] dán určitý výraz,²⁾ je omylem.) Také ostatní známky nasvědčují tomu, že tu autor oslovuje v biskupovi muže asi stejného stáří. Dovidáme se zajisté, že Kristián sepsal svou historii blahoslaveného (beati) Václava a báby jeho blahoslavené paměti Ludmily na popud Vojtěchův (qui me inmeritum hoc opus subire fecistis), dovidáme se, že biskup autoru zároveň kázal, aby napsal jen to, co se dověděl o daném thematu od něho, nebo co on a biskup pravdivého sly-

¹⁾ »Passionem beati Wenceslai simul cum awia sua beate memorie Ludmila... diversis compositionibus et non pleniter dissertat reperiens, dignum duxi, ut vestram sanctitatem, qui ex eodem tramite etc.« — ²⁾ Vydání ve Fontes, I., 200 má »apud communem patronum«. P. Athanas na základě edice Balbinovy rozhodl se pro »patruus«. V rkp. třeboňském je však také »patronum«. Tím budíž opraveno tvrzení v Čes. Čas. Hist., 389. — Odkazy na Kristiána v této práci týkají se vydání ve Fontes; v přiložené edici jsou proto stránky Emlerova vydání poznamenány.

šeli od lidí hodnověrných a nábožných (ea, que tuo ore audieram aut mecum a fide et sanctitate plenis vera compereras). Této důležité okolnosti dovídáme se od Kristiána teprv později, když přerýváje proud vypravování, tam, kde líčil křesťanské působení Václavovo, obrací se přímým oslovením k biskupu Vojtěchovi s patrnou narázkou na křesťanské, bohužel s menším zdarem se setkávající působení biskupa Vojtěcha samého: Čteš to, velebný biskupe, a divíš se, že muž řádu laického a při tom vůdce a představený (prepositus) národa (unius gentis), který i mezi národy za divoký samou přirozeností svou (ipsa natura ferox) se považuje, to vykonal a obhájil, co, *jak jsi poznal, sotva z milosti svrchovaného boha přední v církvi mužové¹⁾ vykonati mohli.*²⁾ To je jistě psáno se zřetelem na boj Vojtěchův v Čechách o čistší křesťanství národa jeho, a snad bychom mohli vysloviti domněnku, že hodí se nejlépe k prvé době po návratu Vojtěchově z Říma (r. 992), kdy kníže i národ slíbili nápravu v duchu požadavků biskupových a skutkem pokusili se to dokázati. V autorovi poznáváme zároveň muže s Vojtěchem stejně smýšlejícího o potřebě a způsobu reformy, poznáváme také, že poměr jeho k biskupovi byl povahy intimnější.

Kristián nebyl také pouhým bezděkým vykonavatelem přání biskupových o sepsání života Václavova a Ludmilina: všimneme-li si dobře výkladů jeho v prologu, poznáme, že vyzvání Vojtěchovo následovalo teprv, když mnich Kristián obrátil se k biskupovi s motivovanou žádostí o autorisaci takovéto práce. Mnich Kristián shledal, že utrpení (passio) blahoslavených Václava a Ludmily je sice vypsáno *v rozličných skládáních* (to je důležité), ale neúplně (Passionem . . . diversis compositionibus et non pleniter dissertam reperiens . . .), a proto žádá biskupa »za rozkaz a povolení zároveň, abych je směl *opravit*, neb, scházelo-li by něco, *vyptati se na to starců nebo lidí nábožných, kteří z těch dob dosud žijí a kteří skutky jejich ostrým očím pronikli nebo z vypravování jiných slyšíce zvěděli*, a zde je dodati.³⁾ Tím ovšem přihlašuje se práce zase do doby Vojtěchova biskupování, vzdálené sotva 50—60 let od umučení Václavova, a tím zároveň vystupuje s velkou pretensí práce založené na dobrých pramenech, na výpovědích současníků . . . Slyšeli jsme již, že biskup Vojtěch nařizoval psáti jen, co oba pravdivého zvěděli od hodnověrných lidí — a Kristián sám chce

¹⁾ V textu: que vix ipsos summi dei gracia in ecclesia viros implere potuisse. — Viri zde tuším znamená víc — asi jako »procer«. Srv. níže »viri Bohemi«. — ²⁾ Fontes, I, str. 217. — ³⁾ »... dignum duxi, ut vestram sanctitatem . . . adirem, quo ex iussione vestra simul et licentia aliquomodo eam corrigerem, vel si qua deessent, hos, qui adhuc superstites essent, senes seu religiosos quosque, qui eorum gesta vel acie oculorum hausissent, seu auditu aliorum narratione comperissent, percontarer atque hic adderem« (str. 199).

kontrolovati a doplňovati sepsání starší jen na základě výpovědí pamětníků. Pohnutkou jeho úmyslu je zajisté nespokojenost s dosavadními pracemi o blah. Václavu a Ludmile. Ale Kristián uvádí hned na to ještě jeden motiv spisování svého, a ten je, můžeme říci, *vlastenecký*: kdyby v zemi Lotrinské nebo Karolinské nebo v zemi jiných křesťanských národů měli ostatky tak velkých světců Kristových, stkvíci se znamenitými zázraky, již dávno by skutky jejich vymalovali, abych tak řekl, zlatými štětci, zpěvy responsorii s antifonami, již dávno by je byli uctili výmluvnými kázáními a zdmí mnohých klášterů, ačkoli tak šťastni jsou, že ctihodné zástavy svatých těchto podobných, mučeniců, vyznavačů, panen a jiných světců sami mají. Než my, nemajíce toho všeho a majíce, abych tak vyznal, po Bohu pouze tyto, skoro nehodné k nim se chováme, a vidouce co den ctnosti jejich, jako nevěřící zůstáváme a sloužiti jim nechceme.* Mnich Kristián prosí na to biskupa, jenž jej k práci té přiměl, aby jej modlitbami u společného oběma strýce podporoval, aby poklesky sepsání jeho opravil a konečně z biskupské moci své stvrdil, *aby práce jeho aspoň v diecési pražské směla býti čítána a opisována*. Nedostatečnost svou k tak velkému úkolu připomíná znovu a znovu — to jsou, jak již pověděno, módní tehdy osvědčování spisovatelské skromnosti, s nimiž později na př. ještě ve větší míře setkáváme se v prolozích Kosmových a i u Vincencia; skutečný podklad z toho, jak práce jeho s dostatek ukazuje, nemá asi ani zmínka, že mnich Kristián nemá vyššího školského vzdělání čili, jak praví, studii scholastických¹⁾

Vše to zajisté vzbuzuje nejlepší dojem, nevyvolávajíc stfnu podezření — ovšem v našem případě nesmíme tvrzeními předmluvy, třeba tak určitými, se spokojiti. Musíme data prologu kontrolovati prací samou — máme-li v ní vskutku dílo psané v osmdesátých nebo devadesátých letech desátého století, musí dostatečně patrnou stopu toho konstatovati i zběžná analýsa. Dílko poměrně rozsáhlé a ve vypravování svém přinášející hojně detailů nejen k dějinám a poměrům církevním a náboženským, nýbrž i k dějinám politickým a poměrům společenským, musí s dostatek prozrazovati dobu svého vzniku. Takovouto věcnou analýsou, z valné části obsahu sociologického, nelze ovšem sepsání pramene stanoviti na to neb ono desítiletí; lze jí však se zdarem užiti tam, kde jde jako v našem případě o otázku: Je legenda Kristiánova dílo 10. století či padělek o 200—350 let pozdější? V době té veškery poměry změnily se takřka do základu — padělek z let 1150—1320, hlásící se do 10. století, byl by bohat

¹⁾ » ... studiaque nostra studiis scholasticorum comparata studia esse desistent.*

věcnými anachronismy. Kritiku pramennou v obvyklém slova smyslu, kontrolu pramene prameny jinými, vyhledávání, zda je to pramen původní či odvozený nebo pokud je originální a pokud nesamostatný, můžeme si jako další výbornou methodickou zbraň k datování a ocenění spisu nechati naposlod.

Nuže v Kristiánově práci *nenajdeme ničeho, co by ukazovalo k pozdějšímu původu jejímu*. Věcná analýza naopak dojde k výsledku, že je to práce vskutku *prastará*, jistě *starší Kosmy* a pravděpodobně vzniklá *ještě v 10. století*.

K vysokému stáří ukazuje již zmínka předmluvy: *si talium testium Christi gleba in partibus Lutheringorum seu Carlingorum ceterarum vel christianarum gencium contineretur . . .* Autor chtěl patrně říci, co bychom dnes řekli: ve Francii. Není možná, aby v této formě slov Kristiánových užil někdo dejme tomu v 12. st. — již Kosmas mluví o Francii¹⁾ — naopak možno říci, že označení západní říše francké slovy: země Lotringů a Karlovců nemohlo napsáno býti později než asi do polovice 11. století. Něco podobného má u nás jen Bruno, životopisec sv. Vojtěcha, jenž psal kolem roku 1004 a jenž, líče boje Polského Měška s Němci v 2. pol. 10. st., praví o Sasích vyčítavě, že místo bojů s pohany počali válku *»cum Karolinis Francis«*,²⁾ t. j. s Franky francouzskými.

Jděme dále. Kristián líče působení Methodovo na Moravě vykládá, kterak Method byl nučen na Svatopluka a zemi jeho vydati kletbu. *»Quapropter a pontifice . . . pagus eius et rus³⁾ cum habitantibus incolis anathemate percussa cum sulcis suis et fructibus diversis cladibus attrita usque in hodiernum diem deflentur. Data est enim in direptionem et captivitatem et praedam et derisum et desolacionem et in sibilum univserse carni gradienti per eam: quoniam non est societas luci ad tenebras nec conventio Christi cum Belial. Quorum exempla nos quoque videntur respicere, qui eisdem passibus conamur incedere: quoniam qui domum vicini sui conspicit concremari, suspectus debet esse de sua.«* Zde

¹⁾ Fontes, II., 194: exhaustis totius Franciaes thesauris. — ²⁾ Fontes, I. 271. Sr. dále Dělmara Merseburského (poč. 11. st.), vydání Kurzovo z r. 1889, str. 52: *»imperator ordinavit expeditionem adversus regem Karelingorum«* a častěji Liutharii, Liutharienses, *Lutharingi* (kn. I, kap. 23, II., 23, V., 19, II. 34, V., 3, 19, 20, 28, VI., 8). Toto druhé jméno může se vyskytovat i později (a také vyskytuje), ale Karelingi nikoliv. Sr. i Widukinda (psal 960—970) I, cap. 29: *certamen de regno Karolorum* (Francie), *reges Karolorum, regnum Lotharii* (str. 24) a *regnum Karoli* (p. 59). *»Lotharii«* je tu častěji. — ³⁾ Nevím, jak bych tuto frázi, jak se mi zdá, velkého stáří, vhodně přeložil. J. Truhlář přeložil: *»Krajina jeho a země.«* *»Rus«* uvádí Du Cange jen ze starých středověkých textů; vykládá to na pagus, vicus (villa), humus. Rkp. universitní má jen: *humus* (opraveno z *pugnus*); *pagus et rus* má i legenda o sv. Cyrillu a Methodovi z breviáře olomuckého, jež je slovným výtahem z Kristiána (otiskněna Bollandisty ř. 1668 k 9. březnu, sv. 2, str. 24).

v dvojm směru přihlašuje se vypravování Kristiánovo dosti patrně do doby Vojtěchovy: o Moravě se pravi, že od kletby Methodovy stihána je těžkými pohromami *po dnešní den*, je spustošenou kořistí cizích, a zároveň se činí zřejmá narážka na rozpor biskupa Vojtěcha s národem a snad i knížetem své diecése — boj Vojtěchův v Čechách je tu mlčky srovnán se zápasem Methodovým na Moravě, osud Moravy má býti výstrahou Čechám . . . Nejzazší terminus ad quem, kdy zmínka o Moravě od doby Svatoplukovy do dnešního dne pustošené mohla býti napsána, byla by léta třicátá 11. stol., kdy ustálilo se tam jistě panství české. Je pravda, že zároveň, sto let po smrti Svatopluka Moravského, vykládá Kristián záhubu Moravy jinak, než jak učí dosvědčená historie, ale nesrovnalost ta sama sebou nestačí k podezírání loyálnosti jeho. Zmíníme se o této a jiných nesrovnalostech na svém místě. Poznamenáváme však hned, že z místa o Moravě vyplývá, že *Morava* ku konci 10. st. *nenáležela k Čechám*, k panství Boleslavů.

Práce obsahuje ještě jedno místo, kde autor mluví ke čtenáři jako spisovatel časově velmi blízký historii sv. Václava. Vypravuje, že mnozí, když se rozhlásily zázraky nad tělem mučnickovým, pokoušeli se o to, aby část ostatků jeho, těla jeho, dostali do své moci, mezi nimi i sestra sv. Václava, Přibyslava, jež ovdověvši byla se cele oddala službě boží a přijala konečně oděv řeholní a jež smluvila se s knězem Štěpánem u sv. Víta a se synem jeho, jak by dosáhla části těla bratrova. Ale trest boží prý za to stihl všechny. »*Quod quia nostris factum constat temporibus plurimisque patet, supervacaneum huic opusculo credidi inserendum.*»¹⁾ Nostris temporibus znamená zajisté událost, jež stala se za života a paměti autora samého — podle toho Kristián sestru sv. Václava, jež by byla, jak předpokládáme, tetou jeho, znal osobně.

Vyjma doklad na prvním místě uvedený, mohou všechny ostatní náležitosti k těm, kde autor chtěl vědomě práci svou do doby umučení Ludmilinu a Václavovu blízké položit — ačkoli můžeme již nyní odmítnouti domněnku, že by někdo všechna taková místa padělal, jako naprosto pravděnepodobnou. Všimněme si však míst, kde legenda prozrazuje stáří své *bezděky*. Část jich je protestem proti domněnce, že by autor psal teprv v 13.—14. st., část ukazuje přímo na dobu st. 10.—11. Hned dotčený již *syn kněze Štěpána* v kostele sv. Víta (str. 226) náleží ke skupině první, náleží sem zmínka, že sv. Václav dával kněžím z Němec do Čech příchozím hojně darů, mezi nimi i *otroky*, mancipia (str. 215), ke skupině druhé pak zejména vypravování Kristiánovo (na str. 217), kterak sv. Václav »na bílou sobotu a sobotu svatodušní, *kdy se slavívá všeobecný křest v svaté církvi boží*, nebylo-li (nedostavili-li se)

¹⁾ Fontes, I., str. 226.

maličkých (parvuli t. j. chlápci) v čas příprav ke křtu (scrutiniorum tempore, t. j. vlastně v čas skrutiňí čili zkoušek křtu předcházejících), posílal, aby Bohu nic z toho, co mu náleží, nescházelo, na tržiště, *mittebat ad forum, et pueros, quotquot venales manus vendentis attulerat, pro solius dei amore sibi emebat et ita deitatis operi operam beatus spiritus dans nunquam quidquam consuetudini divine deesse sufferebat*. Sv. Václav tedy kupoval hochy-otroky, aby všeobecný křest řádně mohl býti vykonán. Za motivaci ponecháváme ovšem zodpovědnost legendistovi, ale fakt o hoších *na tržištích kupci nabízených k prodeji* hodí se zcela dobře k tomu, co o rozsáhlém obchodu s otroky v Čechách víme právě z doby Boleslavů. Kompilátoru 12—14. st. zpráva tato zdála by se podivnou a sotva pravděpodobnou — o hoších na tržišti kupovaných by nepsal jistě legendista této doby. A zdá se mi, že ještě výmluvněji, než tato zpráva o kupování hochů na tržištích sv. Václavem dokumentuje velké stáří legendy sama zpráva *o všeobecném křtu ve dvou termínech, v sobotu velkonoční a svatodušní, a o zkouškách, skrutiňích předcházejících*.¹⁾ V 6. st. bývala tři taková skrutiňia, a to v třetím, čtvrtém a pátém týdnu postním²⁾; podle obšírného článku (od Küppra) v Wetzerově-Weltově Kirchenlexiconu jsou to — zejména pokud jde o termin křtu v sobotu velkonoční a svatodušní, termin udaný Tertullianem v 2. st., a do velké míry i pokud jde o skrutiňia — obyčeje prastaré, sahající zpět do dob apoštolských a mizející již od 5. st.³⁾ Musíme ovšem spokojiti se upozorněním na toto zajímavé a, pokud vím, zcela nepovšimnuté místo a přenechati otázku, pokud zachovaly se tyto prastaré obyčeje v Čechách v pozdějším středověku, povolanejším odborníkům.

A k těmto známkám velké starobylosti pramene našeho náleží jiná zpráva jeho z oboru starého života a zřízení církevního: zpráva, že biskup řezenský poslal do Prahy k vysvěcení kostela sv. Jiří svého *spolubiskupa*, koepiskopa (coespiscopum suum cum aliquantulis clericorum choris ablegavit . . . str. 113). Tyto spolubiskupy, venkovské biskupy, chorepiskopy zná jen starší středověk; encyklopedie Herzogova-Hauckova (11, 237) praví určitě, že v západní říši Francké zanikli již v první polovici 10. stol., kdežto v Německu, kde se jich ujal Hrabanus Maurus, udrželi se v rozsáhlých diecésích jižních *až do polovice 10. stol.*⁴⁾ Zároveň můžeme

¹⁾ V textu orig. zní to místo v souvislosti: Sed et sacrosanctis diebus pasche et pentecostes sabbathis, quando baptismi generale celebrari solet in sancta dei ecclesia, ut nil ex iis, que dei sunt, sibi deessent, si parvuli scrutiniorum tempore non inveniebantur, mittebat ad forum etc. (str. 217). —

²⁾ Srv. článek »Katechumenat« ve *Wetzer u. Welte's Kirchenlexicon*, 2. vyd. VII, 326. — ³⁾ Ibidem, str. 330 a článek »Taufe«, 11, 1274. — ⁴⁾ Srv. i obšírné heslo »chorepiscopus« u Du Cange, II., 314—315.

ponkázati i na titul *pontifex*, jehož Kristián pravidlem užívá o biskupovi — to je zase v shodě s obyčejem právě v starším středověku převládajícím.¹⁾ V té době také biskupové titulováni: *sanctus*, oslovováni »*vestra sanctitas*« — i to najdeme u Kristiána, jenž obrací se v prologu k »*svatosti*« biskupa Vojtěcha a tituluje jej »*ter beate*«. ²⁾ Názvy a tituly tyto jsou pro dobu svou charakteristické; pozdější vypisovači přizpůsobují je a mění podle obyčeje své doby. Tak na př. legenda o sv. Ludmile »*Diffundente sole*«, která, jak poznáme, je založena slovně na Kristiánovi, nenazývá již Methoda »*archipontifex*« jako Kristián, nýbrž »*archiepiscopus*« a místo slova o 7 »*pontifices*«, již stáli pod Methodem, má slovo »*suffragani*« (Fontes, I., str. 192).

Na vysoké stáří legendy ukazuje dále okolnost, že v ní termíny *dux*, *rex*, *princeps* splývají (srv. na str. 202: *princeps seu gubernator, rectores seu duces, ducem suum vel regem Swatopluk*) — legendář píščí počínaje někdy stoletím 12. byl by tu přesně rozeznával; *dux* a *rex* byly tenkrát termini technici určitého a nepochybného obsahu. Na vysoké stáří její ukazuje dále, že klade veliký důraz na význam rodu, jakožto společenské a právní jednotky — vrah sv. Ludmily, Tunna, padl cum cunctis sibimet affinitate iunctis, podobně vyhnul celý rod Gommonův, podobné potomstvo vrahů Václavových bylo vyhubeno docela, a Bořivoje zřískává Method k přijetí křtu také slibem, že rod jeho vzroste počtem a mocí. Možno upozorniti také na místo, kde se vypravuje o služebníkovi Václavovu Podivenovi (str. 223), že byl *dispensator universorum inter tecta s. Wenceslai degencium*, že všechny *curtenses*, t. j. čeleď dvorskou, *cunctos pene vernaculos usque ad cocos*, až ke kuchařům, naučil žalmy zpívati, a na zprávu, podle níž lidé na hrob Podivenův, zázraky se vyznačující, přinášeli *donaria, devocionis sue munera* — obojí aspoň proti pozdnímu vzniku (13—14. st.) legendy je svědectvím. Za to zase k době Kosmy mnohem starší vede nás termin *Boemii viri* (*Boemii viri erant ipsius temporis parochiani sui, Řezenského biskupa*, str. 212; srv. snad i *homines Bohemi* v kap. 2³⁾) — kdož by tu neviděl ohlas terminu legendy slovanské: muži čes'skyi, čechov'skyja? Století dvanáctému slují svobodní Čechové prostě: *Bohemi, Bohemii*. K téže době, Kosmy starší, ukazuje zmínka, že Čechové z doby před Přemyslem a založením hradu Prahy žili »*sine lege sine ullo*

¹⁾ Srv. v Du Cangeovi hesla: »*episcopus*« a »*pontifex*«. — ²⁾ Srv. u Du Cange heslo (II., 613—614) *beatitudo, beatissime pater* a heslo: *sanctitas*. —

³⁾ Tak totiž čte se v rukopisu kapitolním: *At vero homines Bohemi ipso sub Arcturo positi, jak patřno z opisu v univ. knihovně (1 D 2) i z vydání Athanasova. Rkp. universitní má: At vero sclavi boemie. Variantu: homines Bohemi Emler nezná. K významu slova srv. Du Cange článek »Franci« a »Homo«. Ale »*Sclavi boemie*« je starší; rkp. kapitolní terminu »*Sclavi*« se vyhýbá.*

principe vel rectore *vel urbe* (str. 202), k témuž ukazují *zcela určitě* označení ethno- a geografická: Moravia regio Sclavorum, in partibus Sclavorum, maxime in Bulgariis (202), Sclavi Bohemie (202), provincia Sclavorum Psov (204), provincia Sclavorum paganorum, que Ztdor dicitur (205) — v naší letopisné tradici st. 12. jméno Sclavi o Čechách a Moravanech proti jménům těmto mizí skoro úplně a ovšem ještě více mizí později. Na st. 9.—10. ukazuje zmínka o *Bulhařích*, že tam *usque hodie* (in partibus Sclavorum, maxime in Bulgariis) čte se mše slovensky — to ovšem mohlo býti napsáno i později, ale čím dále jdeme od 10. st., od slavné doby cara Samuela († 1014), tím menší je pravděpodobnost takové věty; poznamé také, jak pozdějšímu opisovači Kristiána byla věc již nesrozumitelnou, takže položil místo Bulharů Uhry. Iména Levý Hradec Kristián ještě nezná; jmenuje je: castellum Gradicz (203); o něco níže praví: »provincia Sclavorum que Psov antiquitus nuncupabatur, nunc a modernis ex civitate noviter constructa Myelnik vocitatur« (204). Mělnicko a proboštství Mělnické znali jsme dosud z 12. století; obojí předpokládá hrad Mělník — ten pak právě pro dobu Boleslavů, pro 2. pol. 10. stol., máme bezpečně doložen denáry »královny« Emmy s nápisem »Melnic Civitas«. ¹⁾ Z Kristiána bychom se dověděli (a povězme hned: dovídáme se), že hrad tento byl založen někdy za Boleslava II. Mluvě o přenesení sv. Václava z Boleslavě do Prahy, zmiňuje se Kristián o *mostu přes Vltavu* (patrně poblíže hradu Prahy) velkou vodou pobořeném (str. 221). I zde není příčiny zprávě nedůvěřovati — Tomek ²⁾ tento most předpokládá aspoň od doby Boleslavů.

Na velmi starou dobu poukazuje i chvála Václavovi legendistou vzdávaná, že *exercitum non solum armis optimis verum et indumento corpus adornabat* (str. 214), t. j. že vojsko své opatřoval nejen dobrou zbraní, ale i pěkným oděvem. Chvála mohla by vzniknouti konečně i v době pozdější, ale je mnohem srozumitelnější v století 10.—11., době stálého vojska a stálých hradních posádek v hradištích knížecích, s knížecími vojáky odkázanými ještě na přímé opatření potřeb svých z knížecího hospodářství, nikoliv na důchody svého léna, beneficia. ³⁾ Na jiném místě užívá Kristián slov: »tempora usque ad hec.« — tam, kde mluví o ciliciu (žíněné košili) sv. Václava, že se doposud zachovala, jakoby byla nová (str. 214), ale zpráva ta neposkytuje nám nejmenšího k našemu účelu. Za to z jiné zmínky musíme opět souditi, že věděl mnoho o událostech v Čechách doby Václavovy a že tedy nemohl býti doby té příliš vzdálen — na str. 211 uzavírá vypravování o vyhnání

¹⁾ Srv. Čes. Čas. Hist., VI., 367 sq. (Ed. Fiala, České denáry a Jos. Smolík. Denáry Boleslava I. — Vladivoje) — ²⁾ Srv. Dějepis města Prahy I. (1. vyd.), 24. — ³⁾ Srv. i Du Cange. Exercitus vykládá se zde i na: turba aulicorum, proceres, optimates. Tak i Vacek v »Katol. Listech«, 1902. č. 313.

a zpět povolání Drahomíry Václavem slovy: »Sed hec cuncta qualiter gesta sint, ob sui enormitatem *praetereuntes*, cepta prosequamur.« A jiné místo, kde bezděčnost poznámky ukazující na dobu sv. Václavovi zcela blízkou je ještě nepochybnější, najdeme tam, kde Kristián vypravuje o potrestání vrahů Václavových. Líčí totiž (jak poznáme, čerpaje z jiné legendy), jak všichni, hroznými tresty stiženi byvše, pomřeli a jak celý rod jejich byl vyhuben. »*Si qui vero supersunt*« pokračuje pak, zbývají-li někteří, zijí-li tu ještě, dobývati si musí živobytí vlastněma rukama (str. 220).

A to vše, musíme se tázati, byl by neznámý falsátor z konce 12. nebo poč. 14. st. rafinovaně smyslil, snesl, skombinoval, aby sepsání svému dodal autority velkého stáří? Není možná!

* * *

Nenalezli-li jsme v jednotlivostech líčení Kristiána nic, co by svědčilo patrně o pozdějším vzniku jeho, pozdějším než doba biskupování Vojtěchova, shledali-li jsme naopak, že celá řada dat, zpráv a zmínek přímo nebo nepřímě na tuto dobu ukazuje, poznáváme i z celku jeho vypravování, že je to pramen prvního řádu, t. j. časově velmi blízký událostem, jež líčí. Historický obsah toho vypravování je zajisté tak bohatý a cenný, jako v žádné jiné legendě o sv. Václavovi, t. zv. Vostokovovu slovanskou legendu, která však thematem svým objímá jen část programu Kristiána, vyjímaje. Je i v Kristiánově práci legendárního, jak poznáme, dost a v tom i věci prozrazující již vliv vzrušené nebo romanticky naldené fantasie, ale i v této příčině je naše legenda konečně mnohem střízlivější, než legenda Gumpoldova, hlásící se přece do let sedmdesátých až osmdesátých 10. století. Kdežto však v Gumpoldovi historie vedle legendy ustupuje cele do pozadí, převládá v Kristiánovi obsah historický nad legendárním a je v něm tolik střízlivého výkladu a tolik rozumové motivace, že dílo Kristiánovo lze nazvati pragmatickou historií moravsko-českou od počátků křesťanství až do umučení Václava, doplněnou a okrášlenou vypravováním o zázracích nad těly sv. Ludmily a sv. Václava. Kristián zajisté vypravuje nám dosti obšírně a správně dějiny pokřesťení Moravy skrze Cyrilla a Methoda, a motivuje-li zkázu Moravy legendárně, z klatby Methodovy, zná naproti tomu zradu, již se dopustil Svatopluk na svém strýci, Rostislavovi (jména tohoto však neuvádí). České dějiny zahajuje krátkým úvodem od dob báječných, Libuše a Přemysla počínaje, a tu, jak poznáme, je samostatným, na Kosmovi zcela nezávislým pramenem. Pak následuje obšírnější, legendárně zbarvený, ale v podstatě pochybností nevbuzující výklad o pokřesťení Bořivoje Methodem u dvoru Svatoplukova, dále vypravování podobného rázu o povstání Čechů proti Bořivojovi a zvolení knížete Strojníra, v dlouhém exilu za-

pomenuvšího česky, a vypuzení jeho, pak teprv (v 3. kapitole) historie Spytihněva a Vratislava a sv. Ludmily, také převahou dějepisná a zprávami svými kryjící se s vypravováním nejstarších a nejlepších legend. Ludmila líčena tu více jako zbožná paní a kněžna než neobyčejná světice, Drahomíř je ovšem křesťanka, zášť její k Ludmile vyložena prostě žárlivostí na to, že velmoži svěřili Václava a Boleslava vychování Ludmilinu, nikoliv Drahomířinu, a z obavy, že Ludmila chce vyrvati Drahomíře vladařství v zemi. Na to následuje část čistě legendární, sen mladého Václava a výklad jeho, potom umučení sv. Ludmily, vypravované v slovné shodě s jinou legendou, již Tomek kladl do 10. st., a pak teprv obšírná historie sv. Václava s vypravováním zázraků, jež se dály nad tělem jeho. I tato, hlavní, skoro dvě třetiny celku zaujímající část práce Kristiánovy, řadí se způsobem, jakým sv. Václava, umučení jeho a zázraky jeho líčí, k pramenům st. 10. Podrobněji se o tom ovšem přesvědčíme srovnáním naší legendy se všemi legendami a prameny ostatními, křížovým výsledkem Kristiánovým, jež stáří a cenu díla jeho stanoví konečně.

II. Kritika vnější.

A. Legendy o sv. Cyrillu a Methodu.

Všimněme si nejdřív poměru Kristiánova k legendám o sv. Cyrillu a Methodovi. Zdá se nám především pravděpodobným, že Kristiánovi literatura staroslovanská nebyla cizí. Vypravuje o ustanovení Methodově, aby mše a jiné kanonické hodinky byly zpívány v kostelích slovansky (»publica voce resonare«¹⁾ je v rukopisu), dodává: quod et usque hodie in partibus Sclavorum a pluribus agitur, maxime in Bulgariis, multaeque ex hoc anime Christo domino acquiruntur (str. 200.). Není příčiny, proč bychom tvrzení jeho o rozšíření slovanské bohoslužby nevztahovali i na české Slovany a nepředpokládali tak znalost její a písma jejího i u Čecha Kristiána; víme přece určitě, že sv. Václav (a tady lze generalisovat: synové knížecí) slovanskému písmu musil se učit vedle latinského. Pozorujeme zároveň, že Kristián je *přítelem* slovanské liturgie; uvádí také s patrným souhlasem důvody Cyrillovy, jimiž bránil slovanského jazyka v bohoslužbě před papežem a mudrci a správci církve, uvádí i svolení papežovo k zpívání (zde: ymnizari) mše a hodinek v jazyku slovanském. Ale známých nám slovanských legend o Cyrillu a Methodovi Kristián patrně neznal

¹⁾ Toto »publica voce« lze přeložiti »řeči lidovou«. Měl jsem je za nemožné (ČČH., 398), tvrdě, že má býti »sclavonica voce«, jak to má vskutku legenda »Diffundente sole« (Fontes, I., 191), jež toto místo vzala slovně z Kristiána. Ale Dobrovský, Cyril und Method, 41 upozorňuje, že v lepším rkp. Dif. sole je také »publica voce«.

a ovšem také sotva znáti mohl: vznikly zajisté daleko od země moravské a české, a kdyby i žiti sv. Cyrilla, jak za to má Jagić, napsáno bylo Methodem, snad na Moravě, nezbude přece než za to míti, že v Moravě nezdomácnělo. To platí ještě větší měrou o legendě bulharské. Ale že Kristián nějaké, a to snad i slovanské skládání o historii Cyrillově a Methodově před sebou měl a jeho užil, to zdá se mi vysvítati ze shod, jež lze konstatovati mezi Kristiánem a t. zv. moravskou (latinskou) legendou o sv. Cyrillu a Methodovi, pokládanou dosud za dílo 14. st. (Fontes, I., 100—107).

Legenda tato byla vydána (r. 1668) Bollandisty z rukop. benediktinského kláštera blaubeurnského ve Wirtenbersku ke dni 9. března.¹⁾ U nás psal o ní nejdříve Středovský (Sacra Moraviae historia sive Vita SS. Cyrilli et Methodii: Sulzbach 1710); Dobrovský podal o ní kritickou zprávu v svém »Cyrill u. Method« r. 1823²⁾ na základě rukopisů olomúckého a pražského. Po třech letech ji vydal³⁾ v pojednání »Mährische Legende von Cyrill und Method«;⁴⁾ a maje za to, že je z části založena na Kristiánovi, položil ji *do 1. pol. 14. st.* Vydání pozdější, v tom i Perwolfovo ve Fontes, I., jsou založena na Dobrovském.

Moravská legenda obírá se svým thematem obšírněji; prodlévá déle při Cyrillovi, zejména při jeho působení v zemi chazarské (o tom Kristián nemá zmínky), za to kratčeji než Kristián prodlévá (v posledním odstavci svém) při vypravování o pokřtění Bořivoje Methodem. Moravská legenda nezmiňuje se o tom, že Cyrill vynalezl nová (slovanská) písmena, Kristián fakt ten zná, v Kristiánovi přichází Cyrill na Moravu jakoby bez vyzvání Moravanů, moravská legenda ví, že byl knížetem povolán, v moravské legendě je vývoj událostí komplikovanější, ač nikoli správnější než v Kristiánovi, jenž líčí věci asi tak: Cyrillovo (a Methodovo) působení na Moravě ve prospěch křesťanství a slovanské liturgie, jeho příchod do Říma »causa devotionis«, tam obrana slovanského jazyka před papežem a ostatními »sapientibus et rectoribus ecclesie«. V Římě sv. Cyrill stává se mnichem, na Moravě zanechává Methoda, jenž od knížete (patrně ještě Rostislava) dosazen za arcibiskupa se 7 suffragány. Dále vypravuje Kristián o různýchích na Moravě, o povstání Svatoplukově proti strýci, o nedbalosti nového panovníka Svatopluka k napominání Methodovu a o klatbě Methodově na Moravu a následcích jejích. Legenda moravská však ví, že Cyrill a Method zůstali na Moravě 4 a půl léta, že byli povoláni papežem Mikolášem do Říma, že Cyrill před Hadriánem bránil slovanskou liturgii. Odtud až do klatby Methodovy, kterou mor. legenda také zná (ale praví, že vydána byla proti

¹⁾ Martii sv. II., str. 22—23. — ²⁾ Str. 14—26. — ³⁾ Zatím jí otiskl podle Bollandistů i *Schlözer* v svém Nestoru, III., 154. — ⁴⁾ Str. 9—50.

Svatoplukovi, jeho satellites a jeho zemím; ¹⁾ Kristián, že proti zemi a obyvatelům jejím), se oba prameny v podstatě shodují — tedy i moravské legendě je Method biskupem ještě za Rostislava, jinými slovy jeho cesta do Říma a návrat jako biskupa na Moravu náleží ještě do doby Rostislavovy. Legenda mor. však pokračuje, vypravujíc o opětné cestě Methodově do Říma, prý pro tělo Cyrillovo, a pokusu je tajně unésti, o lítosti Svatooplukově, jež způsobila, že Method byl zpět volán do Moravy, a pak o pokřtění Bořivojově.

Znamení tyto rozdíly věcné vylučují asi domněnku, že by oba prameny souvisely spolu přímo, že by jeden byl pramenem druhému. Ale řada nápadných shod zase k souvislosti ukazuje; z formy jich zdá se také patrné, že tu čerpaly oba prameny ze *společné předlohy*. Hlavní takové a nejobširnější místo je toto:

Kristián.

Illo (Cyril) humiliter satisfaciēte illis (papež, sapientes et rectores), nec omnino eos mitigare valente, arrepto psalterio versum psalmigraphi in medium recitavit, quo dicitur: *omnis spiritus laudet dominum*. Et ipse versui alludens: si, inquit, omnis spiritus laudet dominum, *cur me, patres electi, prohibetis missarum solemnitate modulari sclyavonice?* seu alia queque de latino vel graeco verbo eorum vertere in sermonem? *Si enim quivissem ullo modo subvenire populo illi ut ceteris nacionibus lingua latina vel graeca, omnimodo id non presumpsissem. Sed cernens populum dure cervicis fore et omnino ydiotas et ignaros viarum dei, solum hoc ingenium omnipotente deo cordi meo inspirante comperi, per quod eam multos illi acquisivi. Quapropter ignoscite mihi, patres et domini: siquidem et b. Paulus apostolus doctor gencium in epistola ad Corinthios inquit: loqui*

Legenda moravská.

Cum autem pro hujusmodi institutione plus et plus inter eos cresceret altercatio, B. Cyrillus dictum Davidicum attulit in medium dicens: Scriptum est enim: *omnis Spiritus laudet Dominum*. Et si omnis Spiritus laudando magnificat Dominum, *cur me prohibetis sacra horarum?* ²⁾ *solemnia Sclyavonice modulari? Siquidem si quivissem illi populo aliter aliquomodo, ut ceteris nationibus, subvenire in lingua graeca vel latina, omnino quae reprehenditis non sanxissem. Sed quia idiotas viarum dei totaliter reperiens eos et ignaros, solum hoc ingenium almiflua S. Spiritus gratia cordi meo inspirante comperi, per quod etiam Deo innumerosum populum acquisivi. Quapropter Patres et Domini, cogitate consultius, si hanc institutionis meae normam expediat immutare. At illi audientes et admirantes tanti viri industriam et fidem, studiosa deliberatione praehabita, statuerant*

¹⁾ ... in ... principem et suos satellites, et in omnes ejus gades (str. 106). Řídké to slovo znamená tu limites, terras (Du Cange); Perwolf přeložil »komonstvo« — s odkazem na Du Cange! — ²⁾ Různočtení: sacrarum missarum solennia et horarum.

linguis nolite prohibere. *At illi hec audientes et admirantes tanti viri fidem, auctoritate sua statuunt et firmannt supra dicto sermone partibus in illis missarum solemnna ceterasve canonicorum horas ymnizari* (200—1).

Ostatní dvě místa sem náležející jsou menšího rozsahu. Druhé (v legendě moravské) mluví o Cyrillovi a Methodovi, první (v Kristiánovi) o Cyrillovi:

Kristián.

et cooperante divina gracia, postquam illos Christo lucratus erat, etiam apices vel characteres novas conperit et vetus novumque testamentum *pluraque alia de greco seu latino sermone sclavonicam in linguam transtulit. Missas preterea, ceterasque canonicas horas in ecclesia publica voce resonare statuit, quod et usque hodie in partibus Sclavorum a pluribus agitur, maxime in Bulgariis, multaque ex hoc anime Christo Domino acquiruntur* (str. 200).

Sed quia ab ipso mundi exordio, vetiti postquam sumpsit amaritudinem prothoplastus pomi, seminarium discordie . . . humani generis inimicus usque ad presens fundere non desistit, ac dolens *populum suis semper serviciis mancipatum sibi subtrahi veroque regi Christo domino acquiri, totus nequiciarum armis indutus . . . superbie ac avaricie tela parat in tantum, ut Zwato-pule, qui erat nepos principis vel regis religiosi, quique institutor et rector totius christianitatis seu religionis benignus extiterat, ipsum avunculum suum insidiis appetitum*

supradicto sermone¹⁾ in illis partibus, quas b. Cyrillus deo adquisierat et sicut statuerat, canonicas horas cum missarum solemnna ita debere deinceps celebrari (str. 104).

Legenda moravská.

Cumque viri Dei ipsum Regem (!)²⁾ cum populo suo religiosa sollicitudine ad fidei lumen omnino provocassent, illis deinde vetus et novum testamentum vigilantia cura exponentes et informantes eos, *plura de Graeco et Latino transferentes, in Sclavonica lingua canonicas horas et missas in ecclesia Dei publice statuerunt decantare* (str. 103).

Cernens autem ludificator animarum diabolus *populum suis semper mancipatum servitiis sibi subtrahi et vero regi Christo Jesu applicari, nequiciarum indutus armis ad tantam malignitatis deo odibiles excitavit perfidiam, ut sediciosus Swatopluk princeps doli, cum sibi adhaerentibus fraudum complicitibus saeviret in tantum, quod religiosum principem avunculum suum occulti potionem veneni appeteret occidere, quatenus in loco ejus posset regnare. Sed pius Rex sumpto ignoranter lethali potu, divina se protegente gratia, nil no-*

¹⁾ Různočtení: et ordine. — ²⁾ Výše legenda moravská tvrdí určitě, že Cyrill a Method Rostislava pokřtili!

regno pelleret, visu privaret vitamque eius veneno conaretur auferre. Sed hausto ille pestifero potu, *protegente se divina gracia*, nil adversi patitur. Dehinc Zwatopule tyrannide suscepta, fastu arrogancie inflammatus . . . (201).

civum sensit in corpore. Postquam vero devotus rex fuisset naturali morte defunctus et Swatopluk regnum Moraviae gubernaret . . . (str. 105).

Zde všude je souvislost ovšem očividná, ale zdá se mi zároveň patrné, že jeden pramen nečerpal z druhého přímo; slovní výraz téže myšlenky, téže věty rozchází se dosti značně; je-li slovní shoda na několika místech, není jí více, než jak vidáme u dvou rozličných překladů téhož originálu. Mám krátce za pravděpodobné, že tu obě legendy měly před sebou neznámý dnes slovanský originál a obě svým způsobem jej do latiny převedly, ale nevylučuji ani druhé eventuality, že jeden pramen čerpal přímo z druhého. Jde nyní o otázku, který z obou je mladší.

Shodu s žitím Cyrillovým najdeme v Kristiánovi jen nepatrnou tam, kde se cituje sv. Pavel: i ne branite glagolati jazyky,¹⁾ loqui lingwis nolite prohibere — slova ta jsou i v legendě moravské, ale na jiném místě než u Kristiána, před místem, jež jsme citovali napřed. Legenda moravská v první své části, kde líčí historii Cyrillovu a Methodovu až do příchodu jejich do Říma, je z dvou třetin slovným téměř opakovaním *italské legendy* (jež se klade do 9.—11. st.); druhá, větší polovice její, v níž právě jsou citovaná námi místa, shodná s Kristiánem, část to vyplněná nábožnými rozjímáními, nesouvisí s legendou italskou nikterak, ale hlásí se svým rázem k slovanským pochvalným slovům, legendám a prologům o sv. Methodu a Cyrillu — celek je, jedním slovem řečeno, kombinace italské legendy s domácí tradicí, nepochybně aspoň z nějaké části slovanským písmem zachovanou (to je hypotéza první) anebo s Kristiánem. A tu je zajímavé, že právě ty věcné rozdíly, to datové plus, jež jsme v legendě Moravské postřehli na rozdíl od Kristiána, je vzato z *legendy vlaské* — odtud (skoro do slova) již samé představení Cyrilla čtenáři, odtud je historie jeho působení mezi Chazary, odtud zpráva o povolání Cyrilla na Moravu z Cařihradu, zpráva o 4 $\frac{1}{2}$ letém pobytu bratří na Moravě, odtud (s vlastní však, ač nesprávnou motivací) zpráva o povolání bratří papežem do Říma. *Kristián italské legendy nesná*; jeho shoda s moravskou legendou týká se jen těch partií jejích, kde patrná je v ní předloha jiná. Po všem tom lze mítí tvrzení, že Kristián z moravské legendy nečerpá, za dokázané naprosto. Moravská legenda je patrně mladší než Kristián.²⁾

¹⁾ Fontes, I., 34 — ²⁾ Z vnitřních známek lze pramen tento nesnadno datovati, neboť důležitější, menší část, jak jsem pravil, je skoro slovně opako-

Víme-li to, je otázka, zda moravská legenda je založena na Kristiánovi nebo spolu s ním na ztracené předloze, snad slovanské, pro nás již podružnou, ale máme za to, že Kristián moravské legendě pramenem *nebyl*. Jednak proto, že legenda šíře založená nemohla dobře užiti stručnějšího vypravování Kristiánova, jež je jen úvodem k historii jiné, jednak proto, že autor moravské legendy opisoval své prameny, jak patrně ze srovnání s legendou italskou, z největší části *zcela mechanicky* (a jeho shody s Kristiánem tak úplné formální závislosti neprozrazují), jednak proto, že v moravské legendě je mnohé nesprávně, co je u Kristiána dobře. Užil-li autor moravské legendy v čem Kristiána, mohlo by to býti snad jen v zmínce o křtu Bořivoje a 30 jeho průvodčích Methodem. Ale místa výše citovaná, společná Kristiánovi i moravské legendě, jak po všem skončíti a uzavřítí asi můžeme, vzata byla oběma *ze společného pramene*, možná že slovanského vypravování o boji Cyrillově za slovanskou liturgii v Římě a o protivenstvích, jež zakusil Method na Moravě. V tom vypravování byla zmínka o povstání Svatoplukově proti strýci a o kletbě, kterou vydal Method na zemi moravskou.

vání legendy italské, druhá, větší je skoro samé zbožné rozjímání. V této však nalézáme místo, že sv. bratří na Moravě »perlustabant civitates, vicos et oppida« — to by ukazovalo nejdéle do 12. st.; pozdější rukopisy měly již k lepšímu porozumění za nutné položiti vedle vicos (str. 102). Zajímavě také je, že autor skoro mechanicky opisující měl za nutné ke zmínce legendy italské o zajatcích (captivi), jichž propuštění od Chazarů si sv. Cyrill vyžádal, dodat i za captivos »servituti deditos« a za dimitterent: *liberos*. I toho by mohlo býti užito za doklad vzniku do konce 12. st. K určité stopě nevede také zvláštní způsob, jakým autor vynechával z legendy italské a jak na několika místech fakta předělával: vynechal zmínku svého pramene, že Moravané byli křesťany již před příchodem slov. apoštolů, vynechal, že přinesli do Moravy evangelium do slovanštiny přeložené (!), vynechal jméno Rostislava knížete, vynechal, že jdouce do Říma zanechali v zemi knihy k církevní službě potřebné, vynechal, že v Římě byl Method a žáci jeho vysvěceni, vynechal o smrti Cyrillově a pohřbu jeho. *Dodal* naproti tomu, že apoštolé, než přišli na Moravu, pokřestili Bulhary a že papež je do Říma povolal proto, že se odvážili kanonické hodinky zpívati slovansky (nesprávně ovšem). Legendární vypravování v druhé části práce o Methodově tajném zdvižení těla bratrova v Římě a útěku s ním atd. ukazuje na pozdější původ. V jedné partii na legendě ital. nezávislé tvrdí autor, že kníže (Rostislav) a Moravané byli od Methoda pokřtěni (ovšem také nesprávně). Legendista, ačkoliv měl před sebou dobrý pramen, legendu vláskou, podal obraz působení Methodova a Cyrillova mnohem nesprávněji než Kristián — ten neví nic o křtu Rostislava Methodem, nepraví, že sv. Cyrill obrátil Bulhary ke křesťanství (tvrdí jen, že byli dřív křesťany než Moravané), klade důraz na slovanské písmo, správně motivuje cestu Cyrillovu do Říma a nemá vůbec tolik legendárního. Celkem však mám za nemožné datovati leg. moravskou později než do 12. stol. — omyly její o počátcích křesťanství na Moravě by však nestačily za důvod proti datování ještě něco zpátky. Vročení Dobrovského zakládá se jen na předpokladu, že Kristián je ze 14. st. Dobrovský má za to, že moravská legenda je legenda italská + Kristián, a proto ji musí datovati aspoň do 1. pol. 14. stol. Vracením Kristiána století desátému odpadá také toto vročení Dobrovského a založené na něm výklady Ginzlovy a Götzovy.

Předpokladem tímto ¹⁾ obdrželi bychom nový, dosti důležitý příspěvek k historii Methodově a historii slovanské liturgie na Moravě. Je známo, že právě posloupnost událostí po prvním návratu Methodově z Říma (kdež Method podle legendy déle pobyl), nelze z pramenů známých stanoviti bezpečně — jediný pramen, žití Methodovo, je tu dosti nejasné. Podle něho žil by Method po návratu z Říma v knížectví Kocelově; legenda moravská a Kristián shodují se v tom, že vrátil se na Moravu ještě za vlády Rostislavovy. Známý list Hadriánův, jakýsi velký kreditiv, jež Method dostal od papeže na zpáteční cestu k Slovanům, addressován je vskutku: Rostislavovi, Svatoplukovi a Kocelovi. Mám za to, že můžeme obojí tvrzení dobře spojit, že Kocel vyžádal si vysvěcení Methoda biskupem pro (nebo: také pro) Pannonii, že však Method proto Moravě nebyl odcizen a že se také na čas tam odebral. Dlouho ovšem tyto styky s Moravou za Rostislava trvati nemohly — povstání Svatoplukovo proti strýci ve spojení s Franky musilo obmeziti Methoda výhradně na Pannonii a brzo i tam byl Method bavorským biskupům a patronu jejich, králi Moravskému, nepohodlným. Ano nerozpaku, i se jíti ještě dále a kombinovati na základě nového pramene našeho, že Method vrátil se r. 868—869 na Moravu, t. j. do Rostislavovy části moravské říše a že jej ke Kocelovi zapudil teprv boj Svatoplukův s Rostislavem, obsazení Moravy Rostislavovy od Franků, a že teprv potom žádal Kocel papeže, aby Methoda ordinoval biskupem Pannonským.²⁾

O klatbě Methodově nad Svatoplukem neví žití Methodovo také nic, ale že v této příčině pramen námi předpokládaný lze dobře obhájití, to dosvědčuje legenda bulharská; zároveň nabýváme nového dokladu k souvislosti této domnělé předlohy Kristiánovy se slovansko řeckou tradicí. Legenda bulharská vypravuje o nepřátelském chování Svatoplukově k Methodovi, tvrdí, že Method proto varoval a hrozil Svatoplukovi, že bude-li lnouti ke kacířům, bude sám a všichni poddaní jeho zahubeni, kořisti a plenem nepřátelům (srv. Kristiána), což že vše stane se po smrti jeho. Tvrdí dále, že Method Vichinga i se sborem bláznů s ním odevzdal satanášii k prokletí.³⁾ Že k takové klatbě došlo, to zdá se plynouti i z žití Methodova, z citovaného tam listu papežova: aby, koho prokline, byl proklet. Ale plnou *jistotu, že Method vydal na Moravě kletbu*, a to

¹⁾ Článek tento byl již vysázen, když se mi dostalo do ruky Holder-Eggerovo vydání Menkenovy legendy v MG. Ss., 15 (z 1885). Tam v stručném úvodu vysloveno je totéž mínění, jež jsem se výše pokusil obhájití (o ztraceném společném pramenu Moravské legendy a Kristiána), ale je pověděno v jiné souvislosti. Holder Egger slibil o tom práci zvláštní, již však dosud nevydal. — ²⁾ Srv. k tomu Jagić, že Method nešel na Moravu a proč asi, v Ent-stehungsgeschichte 24. — Ve shodě s neznámým našim pramenem je i leg. bulharská (Fontes, I., 80). Doslovný výklad žití Methodova by ovšem naší kombinace nepřipouštěl. Srv. i Snopka, Hlídka, 19, 792. — ³⁾ Srv. Fontes, I., 83, 85.

patrně na Svatopluka a národ jeho, podává nám nedatovaný list papeže Štěpána V. k Svatoplukovi, list, jenž je odpovědí na některé otázky Svatoplukovy a na stížnosti proti Methodovi. »Slyšeli jsme s velkým podivením«, píše papež, »že Method pečuje nikoliv o vzdělání v pravdě (edificacio) ale o nesprávné učení (supersticio), nikoliv o pokoj, ale o svár. Je-li tomu tak, jak jsme slyšeli, za vrhujeme úplně jeho nesprávné učení. *Kletba však padne zpět na hlavu toho, kdo ji na potupu katolické víry byl vydal. Ty však a národ tvůj budete před soudem Ducha sv. bez viny, budete-li jen státi k neporušené víře, které učí svatá církev římská.*«¹⁾ Tak s pomocí Kristiánovou uvědomujeme si *důležitý fakt z historie Methodovy na Moravě, jenž zůstal dosavadním bádáním nepovšimnut,*²⁾ protože zprávy o něm nezdály se dosti určité, poznáváme zároveň,

¹⁾ Srv. Wattenbach, Beiträge zur Gesch. der christl. Kirche in Mähren u. Böhmen (1849), str. 46—47 (také u Pastrnka, Dějiny slov. apošt., str. 264). »Anathema uero pro contemnenda catholica fide qui indixit, in caput redundabit eius. Tu autem et Populus tuus sancti spiritus iudicio critis innoxii...« — ²⁾ Jediný Wattenbach (l. c., str. 26, 27), náleze a vydavatel listu Štěpána V., spojil zmínku tohoto listu o kletbě Methodově se zprávou moravské legendy (nikoliv ovšem Kristiána). Nejnovější práce však zmínce o kletbě patrně nerozuměly. Jagić (Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslav. Sprache, 50) překládá: Das Anathema, welches er dem katholischen Glauben, um ihn zu verachten, angekündigt, werde auf sein Haupt zurückfallen. A Pastrnek potom také (str. 127: »Kletba pak za pohrdání katolickou vírou padne na hlavu toho, jenž je projevil.« Jak by mohl Method vydati nebo ohlásiti (indicere) klatbu na — katolickou víru, snad na dogma filioque? Z věty následující je zřejmo, že to byla kletba na Svatopluka a národ jeho, byla to asi i kletba na Wicinga a tudý upření mu schopnosti zastávati dále důstojenství biskupské. Listem svým papež zajisté zároveň Wicinga rehabilituje. (Pastrnek se mýlí, že jej biskupem ustanovuje; Wicing již je biskupem před tím, patrně pod Methodem; papež jen jej, shledav jeho pravověrnost, posílá Svatoplukovi zpátky a nařizuje, aby jej přijali jako řádného biskupa, na němž, jak domysliti si třeba, neshledáno viny; zde se uchýlil Pastrnek k svému neprospěchu od Jagíce.) — List Štěpánův je známý sporný list, jímž se přísně zakazuje čísti mši slovensky a tvrdí, že Method (papeži Janovi VIII.) v Římě přísahal, že toho činiti nebude, a nyní přece čini. Hlavní záhada jeho tkví v tom, že list, jenž je bez data, musil býti vydán (je li datum života Methodova, že Method zemřel 6. dub. 885, správně) teprv někdy počínaje zářím r. 885 (kdy nastoupil Štěpán V.), tedy aspoň pět měsíců po smrti Methodově a že přece mluví o Methodovi (jinak toho vykládati tuším nelze) jako ještě živém. Pochybovati však o jeho pravosti, jak čini i Jagić (l. c., str. 49 sq), je omylem zbytečným a neobhajitelným. Neobhajitelným proto, že hlavní místa listu máme dolož. na současnou instrukci pap. Štěpána V. danou poslům na Moravu, jejíž pravost neodvážil se popírati nikdy, a zbytečným proto, že popřením listu Štěpánova záhadé otázky pranic se nepomůže. To hlavní, oč jde, totiž že pap. Štěpán V. přísně zakázal čísti mši slovensky a tvrdil, že Method přísahal papeži Janu VIII., že mše slovensky čísti nebude, je přece s plnou určitostí pověděno také v nepochybné instrukci Štěpánově poslům k Slovanům (t. zv. commonitoriu). Pastrnek užívá ve vypravování listu Štěpánova jako pravého, ale níže (str. 130—1) připouští, že se stal papež obětí mystifikace, a konečně nerozhoduje se pro žádné mínění určité.

že Kristián čerpal z *velmi dobrého pramene*. Spisovatel této předlohy Kristiánovy, žijící někdy v první polovici 10. stol., kdy zkázu Moravy měl před očima, mohl zcela snadno podati obraz klatby a hrozných následkův jejich tím způsobem, jak jej nalézáme u Kristiána: Kristián snad ještě barev přidal, neboť srovnání Methodova boje s bojem Vojtěchovým v Čechách mělo u něho vyznění výstrahou vrstevníkům. Tak by z předlohy Kristiánovy zbyla jako pochybná jen zmatená zpráva o povstání Svatoplukové proti Rostislavovi (že jej ze země vyhnal, zraku zbavil a chtěl i otrávit; jed však že Rostislavovi neuškodil) — víme zajisté z německých annálů, že Rostislav byl zraku zbaven a uvězněn teprv od Franků, když soud německých a slovanských knížat vyřkl nad ním ortel smrti. Při tom hrál jistě Svatopluk vynikající úlohu. Ale i tak se zpráva Kristiánova obhájeti nedá — spokojme se faktem, jenž stáří pramene jistě není na ujmu, že zde Kristián čerpal z pramene svého špatně¹⁾ nebo že nebyl dobře zpraven. Zmínku o 7 suffragánech Methodových lze do jisté míry hájiti tradicí, v Pasově a asi v celém Bavorsku v 10. stol. živší, o sedmi suffragánech biskupa prý loršského (Laureacum na Dunaji; zde bylo v době římské sídlo biskupské, jež pak přeneseno do Pasova) v Pannonii a Moesii »v době Římanů a Gepidů.«²⁾ Snad působila tradice tato na omyl Kristiánův, ale možné je i, že arcibiskup Method měl vskutku pod sebou sedm biskupů. Biskupů bylo ordinováno tenkrát mnohem více než v pozdějším středověku (srv. co výše jsme pověděli o chorepiskopech) a známý list Jana VIII. Svatoplukovi z r. 880 dovoluje Methodovi výslovně posvětit ještě několik suffragánů mimo dva v Římě ordinované: *ut cum his duobus a nobis ordinatis episcopis praefatus archiepiscopus vester . . . per alia loca, in quibus episcopi honorifice debent et possunt existere, postmodum valeat ordinare.*³⁾ Za papeže Jana IX. (898—900) vysvěcení jenom v Římě pro Moravu arcibiskupa a *tři* suffragáni — proč hychom nemohli věřit v sedm biskupů za Methoda? Potom by snad bylo lze redukovati tradici bavorskou o 7 biskupech v době římské na organizaci církve Methodovy v stol. 9. Tolik k zmínce o sedmi suffragánech — o jiné sporné otázce, křtu Bořivojově Methodem promluvíme níže v kap. IV., jež pojedná šfe o omylech Dobrovského v posuzování Kristiána.

¹⁾ Upozorňuji přece na rkp. breviáře olomouckého, jenž obsahuje tu část Kristiána, která mluví o sv. Cyrillu a Methodovi, a jenž je vydán Bollandisty k 9. březnu, str. 24: *Et hoc in tantum, ut Swatopluk . . . ipsum avunculum suum insidiis appetitum regno pellere (nikoliv: pelleret jako ostatní rukopisy Kristiána), visu privare, vitamque ei veneno conaretur auferre.* Sed hausto ille etc. Ale ovšem ani tento text neuspokojuje úplně. — ²⁾ Srv. list biskupa Pelhřima Pasovského papeži z r. asi 974 a jiné dokumenty s tím souvisící v Urkundenbuch des Landes ob der Enns, II. (1856), Anhang. — ³⁾ Erben, Regesta Boh., I. str. 17.

Opuštějíc moravskou legendu a předpokládaný neznámý pramen její, s Kristiánem společný, zmíníme se o jiné legendě o sv. Cyrillu a Methodovi, již uveřejnili Bollandisté r. 1668 v Acta Sanctorum k 9. březnu¹⁾ z lekcí starého breviáře Olomúckého. Počíná se slovy: *Beatus Cyrillus natione Graecus* — a končí místem o klatbě Methodově na Svatopluka a zničení země moravské (poslední slova jsou: »usque in hodiernum diem deflent«), známým nám z Kristiána. Není to nic jiného než část z Kristiána slovně s nepatrnými změnami vypsaná,²⁾ prvá kapitola Kristiána (podle vydání ve Fontes, str. 200—202), z níž vynecháno na začátku i na konci několik řádek. Jediný pozoruhodnější variant její otiskli jsme již v pozn. 1 na str. předchozí. P. Athanas ve svém vydání Kristiána z r. 1767 srovnal varianty její pod čarou; vydání ve Fontes, I. si breviáře olomúckého ani edice Bollandistů nepovšimlo. Z které doby rukopis olomúcký pochází, nepověděl však ani Dobrovský ani Bollandisté.

B. Legendy o sv. Ludmile.

Z legend o sv. Ludmile, k nimž nyní přistupujeme, abychom je konfrontovali s Kristiánem, nutno zmíniti se především o jedné, jež vydána byla — poprvé a naposled — od Bollandistů hned za legendou o Cyrillu a Methodovi (o které jsme právě mluvili). Otištěna je (na dvou sloupcích) z rukopisu kláštera augustiniánského v Bötdeke v diecési Paderbornské³⁾; Bollandisté ji nazvali »Bohemorum conversio per s. Methodium episc.« Počíná se slovy: *Pestilencie cladibus afflicti, qui nunc Slavi Boiemi, sub Arcturo positi . . .* a končí: *ut ei Methodius Pontifex propheticus ore praedixerat et quotidianis incrementis cum omni gente sua regnoque coagmentabatur.* Není to opět nic jiného, než část Kristiána, a sice od počátku kap. 2. (podle vydání ve Fontes I.) na str. 202 až do 12. řádku kapitoly 3. na str. 204. Variantů je v ní hojně a poměrně důležitých;⁴⁾ povšiml si jich však jen P. Athanas ve svém vydání, jež poměrně nejpilněji texty srovnával. Pro nás je důležité, že v zlomku tomto máme zachován *text starší recense*, aspoň

¹⁾ Druhý svazek března, str. 24. — ²⁾ Na to ukázal již Dobrovský, *Mährische Legende* 6. — ³⁾ Klášter ten, původně ženský, založen byl sv. Meinolfem († 847); poč. 15. st. byl osazen Augustiniány. R. 1803 byl zrušen; kam dostala se při tom knihovna, bude lze snad zvěděti z práce: Bessen, *Gesch. des Bisth. Paderborn* (Paderborn, 1820, 2. sv.). — ⁴⁾ O Čechách pohanských pověděno hned na počátku po slovech »sparsim vagantes« místo věty »terram solam incolebant« (Fontes I., 202): »Fructibus terrae suae sive aliis rebus suis destituti sunt.« Za slovy: *ducem suum vel regem Swatopluc* (např. v. Bořivoj; v 23. řád. kap. 2. ve Fontes) je zde *plus*: *qui ab incepta pertinacia mitigatus, viam veritatis constanter apprehenderit, adiit, tunc temporis Morauve una cum Methodio Pontifice commorantem.* Ke konci příví se o sv. Ludmile tuším lépe než v pozdějším textu:

z 12. století. Svatopluk sluje zde zajisté *Zuentepulck*, Hradec (Levý?) *Gradicz*. Ostatní varianty ve jménech jsou *Zreimir* místo *Strojmír* (a jméno jeho je do latiny přeloženo nikoliv »rege pacem« jako v pozdějších rukopisech Kristiána, nýbrž: »iudica pacem«), *Liutmila*. Zlaubor (Slavivoj). Psow je korrumpováno ve Spew, tříkrát pak je tu tvar Morawe (Morawe properantes a Morawe degens). Místo apud Teutonicos je zde: Teutones; na jednom místě ozývá se autor, jak to u Kristiána i jinde pozorujeme, slovem: inquam (»Hic«, t. j. Bořivoj, *inquam*, princeps primus fundator locorum sanctorum).

Co Bollandisté otiskli k 9. březnu, je však *jen částí* delšího rukopisu; *rukopis Bodecenský obsahuje* celou tu část Kristiána, již ve vydání ve Fontes tvoří kapitoly 2—5, tedy *celý život sv. Ludmily* i s přenesením těla jejího do Prahy. Je to patrně z poznámek Bollandistů v úvodě k edici legend o sv. Ludmile i z variantů, jež k svému otisku Balbínovy edice Kristiána uvádějí.¹⁾ Příští vydavatel Kristiána musí vzácný rukopis tento vyhledati a užiti variantů jeho pilněji, než to mohli učiniti Bollandisté. Různočení jimi uvedená shodují se v jednotlivostech s textem rukopisu kapitolního, opravujíce většinou chyby zaviněné Balbínem samým. Ale vypravování o jednání Václavově s biskupem Řezenským o posvěcení kostela sv. Víta je v rukopise bodecenském zkráceno²⁾ a vynechána je část proctví Václavova na str. 207 (Fontes, I.) od slov »Porticus autem« až: »iam constat fuisse impleta« (celkem 18 řádek). — Konstatováním tohoto staršího textu Kristiánova padá mínění Dobrovského, že Lžikristián psal až v 14. stol., samo sebou.

Legenda o přenesení sv. Ludmily, kterou vydal Dobrovský v svém *»Ludmila und Drahomira«*, str. 68—76 z rkp. univer. 10 B 7 (pochází z 15. stol.), počíná se slovy: Recordatus aviae sue B. Venczeslaus a končí: cui est gloria in secula seculorum. Amen. Není to opět nic jiného než partie slovně vypsaná z Kristiána — je to druhá větší polovice kap. 5. ve Fontes str. 211 až 213. Dobrovský měl za to, že je to *pramen* Kristiánův, že Kristián toto vypravování slovně do své práce pojal. Ve vydání svém pod čarou také uvedl varianty z Kristiána. Jak nedostatečně

Zlomek u Bollandistů.

Haec nimirum (sic) Liutmila *sicut prius* in errore gentilitatis immolando simulacris fervens extiterat ita postmodum imitando virtutes mariti sui, ad religionem Christianam conversa facta est ferventissima famula Christi. Suscepit igitur ex ea etc.

Vydání ve Fontes I., str. 204.

Que *sicut par ei* fuerat in errore gentilitatis immolando simulacris, ita et in religione christiana imitando, immo precellendo virtutes sui viri, facta est vera christi famula. Suscepit autem ex ea etc.

¹⁾ Srv. Acta Sanctorum, září, díl V. (vyšel r. 1655), str. 341 a dále až str. 363. — ²⁾ Srv. Acta Sanctorum, l. c., str. 352, kde kratší znění tohoto textu je citováno a poznámku i na str. 363.

odůvodnil své mínění, zřejmě z tohoto: Kristián počíná o přenesení sv. Ludmily vypravovati slovy: Recordatus *deinde* avie sue b. Wenczeslaus. . . Dobrovský k tomu v poznámce praví, že Kristián *deinde* dodal, aby získal spojení s předchozím textem svým. Ale hned na to praví legenda Dobrovským vydaná, že sv. Václav poslal kněze, pro tělo sv. Ludmily »*in praefatum castellum Tetin*«. To ukazuje zajisté patrně na vypravování předchozí, to samo sebou by stačilo, aby Dobrovského legendu za část vytrženou z většího celku označilo. Ale Dobrovský si pomohl vysvětlením, že prý zde autor odkazuje na *předchozí v rukopise* (10 B 7) *legendu* o sv. Ludmile, legendu »*Diffundente sole*«, kde je také řeč o Tetíně! To zajisté dostačí — připomínám ještě, že text Dobrovským vydaný je horší než text u Kristiána. V něm na př. přenesení sv. Ludmily klade se na *pondělí* 19. října (Kristián má: ve středu, feria IV); Dobrovský, aby ukázal nespolehlivost a pozdější původ Kristiána, dával této chybě přednost před textem Kristiána samého, až později musil přiznati, že se mýlil.¹⁾ Našel totiž ještě dva rukopisy své legendy o přenesení sv. Ludmily (rkpy univ. 12 A 22 a 13 C 1), v obou pak bylo podcizované Kristiánovo: feria IV. Že však nové rukopisy tyto (přičísti lze k nim ještě jeden breviář, na nějž jsem přišel náhodou: 13 C 1 b) za část z Kristiána vyňatou hlásí se určitě, toho si Dobrovský již nepovšiml. Ve všech třech těchto²⁾ rukopisech nalézáme totiž větu: »*Quorum* (t. j. posílů Václavových do Tetína pro tělo sv. Ludmily vyslaných) *consiliis vnus ex eis, Paulus presbyter, obsistens, cuius et superius mencionem fecimus . . . inquit*«. To je doslova z Kristiána; věta proložená chybí jen v rkp. 10 B 7, z něhož Dobrovský svou domněle samostatnou legendu vydal. V rukopise tomto chybí ono »*deinde*«, na něž Dobrovský takovou váhu kladl — ale všechny tři naše rukopisy mají místo toho neméně významné: *igitur!* Tím tuším je omyl Dobrovského prokázán dostatečně.

Zde to byl jen předsudek o Kristiánovi, jenž Dobrovského vedl k násilnému výkladu, že zpráva o přenesení sv. Ludmily byla

¹⁾ Srv. i níže v kapit. IV. — ²⁾ V rkp. 12 A 2 je tato část Kristiána na 2 f. 162a — 163b; končí se však již slovy: »*petunt ecclesie ianuas*« (uprostřed str. 212 ve Fontes I). V rkp. 13 C 1 a (není paginován; životy svatých jsou však srovnány podle kalendáře) jde táž část as o 12 řádek dále, až ke slovům: *laude dignissimam iudicauerunt* «. Toutéž část obsahuje rkp. 13 C 1 b (f. 183b — 184a). Rkp. 10 B 7 obsahuje tedy skoro o polovici více — Co dat o přenesení sv. Ludmily se týče, má Kristián nalezení těla sv. Ludmily k 14. Kal. Nov., hora 12 (v edici ve Fontes je chybně: hora 2), feria 4; přinesení do Prahy »*die tercio* fer. 6. 12. Kal. Nov.« Rkp. 12 A 22 má však datum přinesení »*die feria sexta, 16. Kal. Nov.*« Rkp. 13 C 1 a má: »*die feria sexta decima Kal.*« a k datu nalezení má »hora 12«. Tože datum (hora 12) má 12 A 22 i 13 C 1 b; přinesení do Prahy udává: »*die feria sexta, sextadecima Kal.*« Nejspolehlivější, jak patrnó, jsou přece data rukopisů Kristiána celého; bylo-li tělo sv. Ludmily vyzdvíženo 19. října, nemohlo býti do Prahy přineseno 17. října.

Kristiánovi předlohou. Předsudek tento, hájený v několika učených spisech Döbrowského, měl však zavinit omyly daleko větší. Stanovisko Dobrowského, že Kristián je kompilátor 14. st., bylo přijato autoritou Dobrowského obecně. R. 1849 vydal *W. Wattenbach*¹⁾ z rukopisu kláštera Svatého Kříže (Heiligenkreuz) v Rakousku, pocházejícího z 12. st., legendu o sv. Ludmile, počínající se slovy »Mater beati Wenzlai quosdam proceres suos filios iniquitatis . . .« a končící se: »regnet deus per omnia secula seculorum Amen.« Je to jen vypravování o zavraždění sv. Ludmily a potrestání vrahů jejích; ve Fontes, I. je očištěno na str. 140—143. Je to též legenda, kterou Dümmler²⁾ kladl do 12. st., pochybuje proto (a z jiných, zcela mylných důvodů) o tom, že by Ludmila již v 10—11. st. byla jako mučennice známa a uctívána, též legenda, kterou vzal v obranu Tomek r. 1860 v Čas. Čes. Musea. Tam dokazoval Tomek, že legenda Wattenbachova je mnohem starší, že je z 10. st., ano že je starší než Gumpold.³⁾ *Vskutku není Wattenbachova »legenda« nic jiného, než slovo od slova partie vyňatá z Kristiána;* jen ku konci dvě věty na 10 řádcích jsou samostatným přispěskem, jenž chce kusu vytrženému z větší práce dáti ráz samostatného celku, především slušné zakončení,⁴⁾ a na počátku *tři slova*: Mater beati Wenzlai . . . Co následuje: quosdam proceres suos, filios iniquitatis, Tunnam et Gomonem atd., je, jak praveno, věta za větou, slovo za slovem (jen někde je v pořádku slov nepatrná změna), celé tři sloupce opsáno z Kristiána, až ke slovům: »quorum pignora inibi detinerentur, deputaretur.« Zde není potřebí srovnáním obou textů fakt ten dokládati — odkazují jen na srovnání uvedené části Kristiána ve Fontes str. 207—209 s vydáním Wattenbachovy legendy str. 140 sq. V »legendě« Wattenbachově nalézáme tedy zase část rukopisu Kristiánova *recense*

¹⁾ V Beitrage zur Geschichte der christl. Kirche in Maehren u. Boehmen, str. 52 sq. — ²⁾ De Bohemie conditione Carolis imperantibus, 20. — ³⁾ Tomek, Svatá Ludmila a Čechy za jejího věku, str 263 sq. Důvody jeho mohou nás zajímati: 1. Zpráva o vyhubení rodu Gomonova a útěku celého příbuzenstva Turnova ukazuje k době starší Kosmy. 2. Legenda neví ještě nic o přenesení těla sv. Ludmily z Tetína do Prahy. 3. Z jednoho místa u Kosmy se zdá, že Kosmas ji znal a nepřimo užil. Legenda je starší než Gumpold, jenž Drahomír nazývá pohankou; v legendě je Drahomír křesťankou. O velkém stáří jejím svědčí konečně srovnání se slov. legendami. — ⁴⁾ Kristián zajisté vypravuje dále, *v přímé souvislosti s předchozím*, o basilice Drahomírou vystavěné, že když byla dohotovena, pojímala velká hrůza ty, již tam vstupovali, a že děly se tam velké zázraky — ale »legenda« Wattenbachova přidala si tento konec: Sed non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra dominum. Prevaluit divina virtus in miraculis et nichil profuit invidiosa malicia interfectoris illius, quae martyris sanctae (dřív, v shodě s Kristiánem, beatae!) Ludmilae obscurare merita et Christi contegere nitebatur miracula. Pro his omnibus victricem manum eius laudemus, qui semper triumphat in sanctis suis, qui est laudabilis et gloriosus in secula, qui in trinitate perfecta vivit et regnat deus per omnia secula seculorum. Amen.

starsí, již z 12. st., a tím zase důkaz, že Dobrovského datování Kristiána do 14. st. je omylem.

Slovní shoda ›legendy‹ Wattenbachovy s Kristiánem byla ovšem každému patrna od počátku,¹⁾ ale po důkazech Dobrovského, že Kristián psal v 14. st., neodvázil se nikdo tvrditi, že partie s Kristiánem slovně se shodující, napsaná však v 12. st., je částí Kristiána! Nezbylo než pomoci si týmž způsobem, jehož užil Dobrovský, srovnávaje legendu o přenesení sv. Ludmily s Kristiánem — Kristián prý legendu Wattenbachovu slovně pojal do své kompilace. Bollandisté, jimž rukopis v Heiligenkreuzu byl dobře znám,²⁾ prohlásili ›legendu‹ Wattenbachovu ihned za část vzatou z Kristiána. Pravda tato padla za obět omylu Dobrovského: Bùdinger³⁾ první prohlásil legendu Wattenbachovu za pramen Kristiána a s ním i Dümmler i Tomek i Emler považovali ji za legendu samostatnou (jž potom užil Kristián), rozcházejíce se pouze v úsudcích o stáří jejím. Teprve nejnověji Holder-Egger ve svém vydání legendy Menkenovy pronesl zase mínění, že zlomek Wattenbachův je částí Kristiána — bližšího výkladu však nepodáváje a Kristiána maje za kompilaci 12. st.⁴⁾ U nás zůstalo mínění toto, ostatek ničím nedoložené, neznámo.

Texty zlomku Wattenbachova a Kristiána jsou, jak pověděno, až na nepatrné změny v pořádku slov stejné. A tu je zajímavo, že jedním slovem se legenda Wattenbachova dosti patrně za část Kristiána prozrazuje. Hned na počátku totiž ozývá se v ní Kristián, jenž vůbec častěji na svou osobu čtenáře upozorňuje, slovem *loquor*: (Mater beati Wenzlai) quosdam proceres suos . . . Tunnam et Gomonem loquor,⁵⁾ valida cum manu . . . Tetinis direxit. To je srozumitelné u Kristiána, ale bylo by velmi podivné, kdyby to bylo v krátké legendě samostatné; kde by se v ní vzal ten osobní tón? Za to je cele pochopitelné, že opisovač zlomku Wattenbachova, opisovač z Kristiána, *vynechal* ve větě následující: *Prescia vero Christi memorata famula Liudmila futurorum accersiens*

¹⁾ Srv na př. Kalouska, l. c., 42: ›Nyní, když máme legendu o sv. Lidmile, nalezenou Wattenbachem v rukopise 12. věku, víme, že Křišťan tuto legendu měl také před rukama i že ji celou do své kompilace pojal a *věrně opsal*, vyjma že proměnil nebo přestavil několik slov a ke konci vynechal tři rozjímavé věty.‹ — ²⁾ Srv. Vitae Sanctorum k 16. září, str. 341. Na to odkázal, věře tedy v tuto partii Kristiána, ale nevěda že rukopis její je z 12. st., i Dobrovský ve ›Wenzel u. Boleslaw‹ 38. — ³⁾ ›Zur Kritik altböh. Geschichte‹ v Zeitschrift für die österr. Gymnasien 1857, 523 sq. — ⁴⁾ Mon. Germ. SS. XV. (z r. 1887), str. 572. Holder-Egger slibuje o svých míněních, jež krátce pronesl, ›Quae omnia dissertatione mox annalibus nostris inserenda probabo‹. Ale slíbený článek nevyšel. K úsudku svému o Wattenbachově legendě došel jsem zcela nezávisle od Holder-Eggera; teprve později byl jsem překvapen poznáním, že to tvrdí nejen Holder-Egger, ale již i — Bollandisté. — ⁵⁾ V rkp. universitním toto slovo náhodou chybí; je však v kapitolním.

ante fatum presbiterum suum Paulum . . . jak slovo »memorata« tak slova »ante fatum« a dodal slovo »nomine« před »Paulum«. Byl patrně pozornější, než přepisovač Dobrovského »legendy«, a vynechal odkazy na předchozí vypravování, jehož neopsal.¹⁾

Tomel tedy i v svém omylu vhodil na pravdu; »legenda« Wattenbachova je z 10 stol. — ale jako část práce Kristiánovy. Z důvodů jeho všechny podržují platnost svou, mimo ten, že legenda Wattenbachova neví nic o přenesení sv. Ludmily do Prahy (neví proto, že je jen zlomkem, vytrženou částí celku; Kristián to zajisté níže vypravuje obsírně), a mimo tvrzení, že legenda je starší Gumpolda. To, jak poznáme, nemůže býti pravdou.

* * * * *

Tak podařilo se nám dosud zjistiti čtyři rozličné partie z Kristiána, z nichž větší část je zachována v rukopisech 12. st. Týkají se vesměs první polovice Kristiánova díla: dějin slovanských apoštolů a zejména života sv. Ludmily. Jimi však veškerá tradice legendární o sv. Ludmile nijak není vyčerpána: máme i legendy, jež na Kristiána redukovati nelze. Sem náleží legenda Menkenova.

Je to krátké latinské vypravování života sv. Ludmily (v otisku ve Fontes, I., str. 144—145 plní celkem dva sloupce) vydané r. 1730 J. B. Menckem v 3. díle (str. 1808) *Scriptores rerum germanicarum, praecipue Saxonicarum* (odtud jméno Menkenova), ale tištěné již dříve v norimberském breviáti z r. 1502.²⁾ Že je to skládání prastaré, o tom svědčí již začátek: *Fuit in provincia Boemorum quidam comes*³⁾ *nomine Boriwoy*. Jaký je pak její poměr ke Kristiánovi? Kristián Menkenovu legendu znal a užil ji jako pramene pro svou historii Ludmilinu. Ukážeme to patrně na těchto místech:

¹⁾ V poznámce lze upozorniti na to, že celý text Kristiánův, ač pochází ze 14. st., má někde lepší čtení než text Wattenbachův z 12. st. Tak »*sinodali sententia*« u Wattenbacha (Fontes, I., str. 142) je jistě chyba místo »*capitali sententia*«, jak je v celých rukp. Kristiána (Fontes, I., 209). Tím odpadne poznámka u Kalouska, l. c., str. 9. a u Büdingra, str. 524. Sem nepochybně náleží i toto místo (ale dohlávám, že text rkp. kapit. kryje se s Wattenb.):

»Legenda« Wattenbachova.

Kristián.

(Dragomiř) . . . apparitores suos Tetinis misit . . . in mandatis iubens, quo domum beatae Ludmile super tumulum ipsius statuerent in modum basilicae, aptans ei nomen in honore beati Michaelis archangeli (str. 142).

. . . apparitores suos Tetinis misit . . . in mandatis iubens, quod domum super tumulum b. Ludmile statuerent in modum basilice, aptans ei nomen in honore etc. (209)

²⁾ Srv. Dobrovský, Wenzel u. Boleslav, 25. Zde i zpráva o čtyřech rukopisech jejích v Praze. Emler z toho zná v úvodu ku Fontes, I. jen rkp. 10 B 12 univ. bibl. Ani Dobrovský však, jak uvidíme, neznal všech rukopisů univ. knihovny. — ³⁾ O *comes* ve významu princeps srv. Dobrovského Mähr. Legende, 119.

Menkenova legenda.

. . . Spitigneu successit, qui *congregans sacerdotes et clericos cepit esse in fide Christi devotus, expletisque XL vite sue annis de hac luce migravit, post cuius transitum frater eius Vratilau regni gubernacula suscepit* (z rkp. 12 E 14).

Tunc memorata *fanula* dei *prescia futurorum* vocatum ad se quandam religiosum *presbiterum* nomine *Paulum* ammonuit eum, ut *missarum sollempnia celebraret*. Quibus finitis *ante conspectum summi iudicis suam confessionem benigne effudit ac percéptione dominici corporis et sanguinis* se munivit . . . (ibid., f. 453b—454a).

Kristián.

Suscepitque pro eo regnum eius primogenitus filius ipsius Zpitigneu, cunctis virtutibus bonitatis famaqué sanctitatis admodum fulgens. Imitator siquidem patris factus, fundator ecclesiarum dei, *congregator sacerdotum clericorumque*, perfectusque *in fide Christi peractis vite sue annis XL luce ex hac migravit*, astra petens. *Cuius post transitum frater eius Wratizlau regni suscepisse dinoscitur gubernacula*, ducens uxorem nomine Dragomir . . . (204).

Prescia vero Christi *memorata fanula futurorum*, ante fatum *presbyterum* suum *Paulum accersiens*, *monuit eum sacra missarum sollempnia modulari: confessionemque suam ante conspectum scrutatoris cordium effundens benignissime*, *conscia iam de percipiendis beneficiis altissimi, armis se ipsam fidei totam muniens, oracioni procumbens deo preces effudit, quo eius spiritum, quem ipse creaverat, in pace dignaretur suscipere*. Celebritate dehinc *missarum peracta dominici se corporis et sanguinis*¹⁾ *participacione muniens*, psalmodiam indefessa mente concinere studuit (207).

Takováto místa by bylo lze uvéstí ještě dvě nebo tři. Kristián, jak patrně, stručnějši údaj své předlohy bohatěji stilisticky rozvedl. A z této své předlohy vzal asi zprávu o otci Ludmilině, Slaviborovi (jeho vlastní *plus* je, že byl Slavibor comes v provincii slov. Pšov-Mělník), o tom, že Ludmila prve obětovala modlám, že měla 3 syny a 3 dcery, že panství jejich a rod jejich se množil (Kristián *do-dává*: jak bl. Method byl předpověděl), že Bořivoj umřel 35iletý (předloha: 36), odtud vzal zprávy o Spytihněvovi a Vratislavovi, že prvý žil 40 let, druhý pak 33 let (ale vlastní je Kristiánovi údaj, že Vratislav, založiv chrám sv. Jiří v Praze, vysvěcení

¹⁾ Zajímavý je tento důraz: těla a *krve* Páně. V 10. století přijímalo se u nás patrně ještě *pod obojí*. Srv. také článek »Communion« ve Wetzer-Weltové Lexiconu, III., 727. sq.

jeho se již nedočkal), vzal v podstatě vylíčení poměru Drahomířina k Ludmile. Ale *didal* o Drahomíře, že byla ze Stodor, přidal (zřídlo tohoto dodatku ještě poznáme) srovnání Drahomíry s Jezabel nebo s Evou a těžko srozumitelné u Menkena motivování hněvu Drahomířina na Ludmilu — ut quid mihi haec quasi domina? — vyložil z vlastního, že všechen lid (nebo i cuncti satrape) syny Drahomířiny svěřili k vychování Ludmile.¹⁾ Z Menkena Kristián široce rozvedl chvály ctností Ludmiliných a vzal historii jejího umučení. Z *neznamého pramene* přidal jména vrahů: Tunna a Gommon, přidal datum smrti Ludmiliny, zprávy o rozchvácení majetku Ludmilina, dotčené již zprávy o Pšovu a Stodorech a konečně vypravování o potrestání vrahů, kteří se nepohodli s Drahomírou, o tom, jak Tunna s celým příbuzenstvem svým prchl ze země, Gommon s bratrem byli k smrti odsouzeni a potomci jejich jedním dnem utraceni, kterak dály se divy nad hrobem Ludmiliným, takže Drahomíř poručila vystavěti dům na způsob basiliky k počtě sv. Michala nad hrobem jejím, aby divy budoucí přičítány byly sv. Michalů, nikoliv sv. Ludmile. Z *neznamého pramene* má také Kristián níže obšírné vypravování o přenesení těla sv. Ludmily Václavem do hradu Prahy s přesnými údaji chronologickými.

Že je tedy Menkenova legenda starší než Kristián, o tom může býti sotva pochybnosti. Psal-li Kristián za biskupa Vojtěcha, je Menkenovo vypravování o sv. Ludmile z 10. st. Tomu vskutku celý jeho ráz, jak ještě poznáme srovnáním jeho se slovanskou legendou o sv. Ludmile, také nasvědčuje. Že čísla Menkenovy legendy o stáří a letech panování nelze dobře uvésti ve shodu přesvědčivou, nemůže stačiti nikterak za důvod pro pozdější původ její. Ostatek důležitý kus těchto číselných neshod mají na svědomí nikoliv legenda, nýbrž dosavadní edice. Legenda Menkenova byla v 19. st. vydána dvakrát, ve Fontes I. a v Monumenta Germaniae, SS., 15 (r. 1887) od Holder-Eggera. Vydání ve Fontes kritisuje Holder-Egger nepříznivě²⁾ a v tom má pravdu. Ale Holder-Egger, jenž vydal legendu Menkenovu z rukopisu drážďanského z 12. st. (který obsahuje Kosmovu kroniku s dodatky a pokračováním mnicha Sázavského) a srovnal ještě v poznámce dotčený pozdní rukopis (z 15. st.) universitní v Praze, nevěděl o jiném universitním kodexu našem z 1. pol. 14. st., jehož signatura je 12 E 14 a jenž

¹⁾ Z Menkenovy legendy třeba totiž souditi, že po smrti Vratislavově odevzdali velmoži vládu poručnickou v zemi (nebo jen v části země?) nikoliv Drahomíře, nýbrž Ludmile, ne tedy vdově, nýbrž matce zemřelého knížete. »Dicebat enim (Dragomir): Ut quid mihi haec quasi domina? Perdam eam et heres ero omnis substantie eius, ac cum libertate regnabo; erat enim filius eius Wencezlau adhuc iuuenis.« To by ovšem bylo v protivě s legendou Vostokovou. — ²⁾ L. c., str. 573 »Qui codex (t. j. codex 10 B 12 univ. knihovny Pražské) Fontes R. Bohem. I., p. 144 sq. adhibitus esse dicitur, sed eius variis lectionibus penitus neglectis, Menckenii editio male repetita est.«

obsahuje legendu Menkenovu (na f. 453b—454a) v textu *mnohem lepším*.¹⁾ Ze zajímavých variantů tohoto rukopisu nejdůležitější je, že stáří sv. Ludmily v době smrti její udává se nikoli lety 41, jako ve všech vydaných dosavadních, ale zcela zřetelně 61, tedy zrovna tolik, kolik má *slovanská* legenda o sv. Ludmile.²⁾ Chybu v textu předpokládal zde správně již Dobrovský a po něm Kalousek, jenž v poznámce o číslech legendy slovanské i legendy Menkenovy obšírněji uvažoval.³⁾ K tomu mám za nutné připomenouti, že hlavní a vlastně jediná nesnáž těchto čísel podle výpočtů Kalouskových tkví v datu Vostokovovy legendy, že Václavu bylo při smrti otce Vratislava 18 let. A to je právě údaj, jenž musí (přes autoritu pramene) vzbuditi jistou pochybnost: všechny legendy, v první řadě legenda Vostokovova sama, shodují se v tom, že sv. Václav při smrti otcově byl nedospělým hochem, že musilo zřízeno býti poručnictví — a tomu přece nelze dobře rozuměti, byl-li Václav při smrti otcově 18letý. 18 let — to byl všude dostatečný věk k nastoupení vlády. Legenda Vostokovova jmenuje vskutku Václava v čas smrti otce jeho »otrokem«, t. j. chlapcem, praví pak výslovně o něm a bratru Boleslavovi: *bēsta že ešče jun i vrazston mal* (po smrti otcově.⁴⁾ Teprv na jiném místě vrací se legenda znovu k této věci, ale s novým datem: Rozbujněli pak mužové čeští a povstali proti sobě; neboť kníže jich byl ještě mlád, lět 18, »i egda umre ot'c ego.« Zdá se mi nepochybně, že tu je text nějak korrumpován, že 18 let vztahovati se bude snad k letům samo-

¹⁾ Byl to pan kustos J. Truhlář, jenž mne na rukopis tento laskavě upozornil. — ²⁾ Jiné hlavní varianty jsou: Ludmila sluje tu všude *Ludimilla*, Drahomír *Drogomyr*. Za slovy »dixit eis« v 9. řádku zdola na str. 145 ve Fontes je zde o dvě věty více: »(dixit eis): Sustinete fratres modicum, donec orationem meam perficiam. Et expansis manibus oravit ad dominum et dixit eis.« Že pak *Kristián* text tohoto druhu měl před sebou, stačí doložit citátem z něho: »Quibus illa .t. j. vrahům Ludmila): paulisper inquit oracioni me incumbere sinite. Quibus hoc concedentibus *expansis oravit ad dominum manibus*. Post hec inquit . . .« (str. 208). — Legendu Menkenovu má ještě *jeden rukopis* univerzitní, pocházející z 15. stol. (sign. 7 D 9), a to na papírovém listu, přilepeném na vnitřní stranu přední desky Že náleží k textům pozdější redakce, ukazuje již začátek: Fuit in provincia Bohemorum quidam princeps (místo comes). Bořivoj zde umírá 37letý. Lepší čtení tuším jen na místě (21. řádek shora v edici ve Fontes): *quamvis* (jinde: quod) ipsum in bonum usum mutavit. Hned za tím je zde plus: Cum vero predictus Wratislav princeps (sic) fuerit deificus et magnus, mater ergo sua Ludmila erat pauperum (sic), pes claudorum atd. Je zde také plus (prosbá Ludmilina), uvedené z rukopisu předchozího. Číslo při Spytihněvovi (40) a Vratislavovi (33) jsou jako jinde. U Ludmily je počet roků stáří jejího vynechán. — Dobrovský uvádí jiný rukopis univ. knihovny (14 A 7) — v něm počíná se legenda Menkenova (pozdější recenze) na f. 197 b, ale končí kusá již slovy: effringunt ianua et introeunt (f. 198 a v 8. řádku shora). Pak následuje přímo: Factum est post mortem venerabilis viri sui . . . což je již z legendy »Diffundente sole« (počátek 6. kap.; Fontes, I, 193 dole). Obou námi užitých rkpů Dobrovský však neznal. — ³⁾ Srv. l. c. pozn. 38 na str. 32—33. — ⁴⁾ Fontes, I, 128.

statného uchopení se vlády Václavem, nikoliv k stáří jeho v době úmrtí otce. Potom, jak z Kalouska je zřejmo, čísla Menkenovy a Kristiánovy legendy bude lze jakž takž vyložit, i kdybychom se do slova drželi Menkena a Kristiána; dáme-li však přednost údají slovanské legendy, že Vratislav 33 let *vládl* (nikoliv *žil*), vyložíme si vše snadně.¹⁾

Mohlo by snad ozvati se i mínění, že legenda Menkenova je pouze výtahem z Kristiána. Ale bylo by tuším pochybené: výtah z Kristiána by nejmenoval Bořivoje *comes*, nýbrž princeps, byl by dále z Kristiána převzal aspoň jména vrahů Ludmiliných a vypravování o potrestání jejich, byl by převzal také datum smrti Ludmiliny — legenda Menkenova přece věnuje datům a letům panování pozornost neobyčejnou. Tato péče o data mající určití především stáří hlavních osob v legendě vystupujících ukazuje, jak za to mám, k tomu, že legenda Menkenova je založena na nějakém slovanském skládání o sv. Ludmile. Neboť slovanské legendy charakterisuje právě snaha stáří svých hrdin udati přesnými čísly nebo přinésti přesná data smrti jejich.²⁾ Že pak vskutku mezi legendou Menke-

¹⁾ Bez kombinací se ovšem při tom neobejdeme. Prvá kombinace je úrodná myšlenka Kalouskova, že si musíme představití Svytihněva a Vratislava vládnoucí vedle sebe, ve dvou částech pražského knížetství; teprv po bezdětné (patrně) smrti Svytihněvovy vládl Vratislav sám. Druhá kombinace by byla (je také již u Kalouska), že Svytihněv a Vitizla (srv. k tomu psaní jména Vratislav v nejstarším mnichovském rkp legendy »Crescente fide« u Teiga ve Věstníku Uč. Společnosti 1891) kteří r. 895 jako »primores« českých knížat poddávali se v Řezně Arnulfovi, byli naši synové Bořivojovi, Svytihněv a Vratislav. Třetí datum jež je s dostatek doloženo, takže nemůžeme ho již zvát kombinací, je 13. únor 921 — den smrti Vratislavovy (srv. Kalousek, I. c., 7 pozn. 9) a 15. září 921 — den smrti Ludmiliny. Ale s čísly nalezeneých Stumpfem Letopisů českých (Fontes, II. 380), s čísly, jež jsou plna chyb a přece jistou důvěru vzbuzují, bude moci každý badatel operovati jinak; co mne se týče, měl bych za to, že můžeme míti zřetel jen ke konečným číslicím jejich. Na základě toho bych za rok smrti Svytihněvovy měl rok 915 a křest Bořivojovův kladl do r. 874. Podle toho by se sv. Ludmila narodila r. 860, 875 syn její Svytihněv, někdy r. 888 by umřel Bořivoj a nastoupili synové jeho vedle sebe, nejspíše ještě pod poručnickou vládou Ludmilinou Svytihněv by vládl 883—915 a zemřel by vskutku 40letý, Vratislav by vládl 888—921, t. j. vskutku 33 let; při tom bychom ovšem odmítli tvrzení Kristiánovo, že Vratislav umřel skoro 33 let (»maje« musíme si vlastně doplniti; Kristián má pouze: genitore interim ex hac vita migrante annorum ferme XXXIII), a přijali tvrzení slovanského života sv. Ludmily (Fontes, I, 123), že 33 let *vládl*. Časný sňatek Ludmilin (v stáří 14—15 let) lze snad pro tu dobu míti za možný. Bořivoj byl by se narodil r. 852. Za takového stavu věcí mohl by ovšem Vratislav míti při své smrti syna již 18tiletého, ano i staršího; věříme-li však legendám, byl by se mu syn narodil dosti pozdě. Přenesení sv. Ludmily bylo r. 925; toho tedy roku asi ujal se Václav vlády sám. Bylo-li mu tenkrát 18 let, jak předpokládáme, byl by zavražděn v stáří 22 let (srv. níže). Datum, že Svytihněv zemřel r. 915, mají i annály melcké (Pez, SS. rer. austr., I, 217 a MG. SS., 9). Smrt Vratislavovu mají k r. 921, ale smrt Bořivojovu k 901 — ²⁾ V tom rozcházejí se s Kalouskem, str. 32, pozn. 38. — Na důklad. srv. žití Cyrillovo, Fontes, I, 37 (Cyrill zemřel maje 42 léta), ibid. str. 2 (data

novou a slovanskou tradicí o sv. Ludmile patrná souvislost je, to poznáme ze slovanského *prologu o sv. Ludmile*, vydaného ve Fontes, I., 123—124 J. Kolářem z ruských rukopisů 13.—15. st.

Prolog tento má nejen táž čísla o letech panování Bořivojova a o stáří Ludmilině jako Menkenova legenda, nýbrž má i číslo 33 při Vratislavovi (s jistým rozdílem ovšem: v prologu Vratislav 33 let *vládl*, u Menkeny tak dlouho *žil*) a nadto toto místo, ukazující k přímé souvislosti:

Menkenova legenda:

Cumque ambo morarentur (Bořivoj a Ludmila) *simul*, divino voto puncti, sacri *baptismatis lavachrum* una cum plebe sibi subiecta *perceperunt*. Nati sunt ergo eis tres filii et tres filie (rkp. 12 E 14).

Prolog o sv. Ludmile:

Egda že bysta vkuř (= spolu), prosvětista sja ima oči serdecněi i *krestista sja* vo imja ot'ca i syna i svjatago ducha. I sozdasta cerkvi i sovkupista ijerěja, i rodista tri syny i (tri) dščeri (str. 123).

To jsou hlavní shody; hlavní rozdíl tkví v tom, že prolog nezná Spytihněva, že den smrti Ludmiliny udává na sobotu (Menken data vůbec nemá) a že je asi o polovici kratší než latinská legenda. Že by Menkenova legenda čerpala z prologu slovanského, je vyloučeno — byla by musila dodat Spytihněva odjinud, byla by musila vynechat zmínku o dnu sobotním (dnu smrti Ludmiliny) a změnit 33 let vlády Vratislavovy v 33 let života jeho, byla by musila dodat jméno otce Ludmilina a kněze Ludmilina, vynechat zmínku o místě pohřbu sv. Ludmily, zázracích nad hrobem jejím a přenesení těla jejího do Prahy. Také opačný poměr, že prolog je založen na Menkenovi, mám za pravděpodobný. Neboť, jak jsme poznali, je udání, že Vratislav 33 let *vládl*, mnohem pravděpodobnější než datum Menkenovy legendy, že 33 let *žil*, také zpráva o dni sobotním ukazuje k tomu, že autor prologu byl zpraven dobře, a konečně zmínka na počátku prologu, že bl. Ludmila byla dcerou knížete *srbského* a že provdala se za knížete českého, vylučuje tuším myšlenku, že prolog je založen na předloze latinské. Tak nezbude než mít za to, že jak Menkenova legenda tak prolog o sv. Ludmile je přímo nebo nepřímě založen na nějaké slovanské předloze, z níž autor latinský čerpal vydatněji, autor prologu pak učinil jen stručný a zběžný výtah. Ani tím ovšem nebudou všechny otázky, jež jsme namítli výše, rozřešeny

o rodině Lva soluňského), str. 74 (data o mládí Methodově), 85 (že Method byl 24 let arcibiskupem), 129 (že sv. Václav byl 18letý, když umřel otec jeho). Slovanskou legendu o sv. Ludmile úmyslně vynechávám. Podrobná data úmrtí jsou v životě sv. Methoda a sv. Václava.

uspokojivě, ale hypotéza naše přece, srovnána s jinými možnými poměry obou textů, vyvolává námitek nejméně.¹⁾

Znal *Kristián* slovanský prolog o sv. Ludmile? Odpověď je ovšem těžká, víme-li již, že čerpal z Menkena, a předpokládáme-li, že Menkenovu legendu i prolog lze redukovati na třetí pramen, nám neznámý. Zajímavost jistě je, že *Kristián* má právě jedno plus prologu, v němž jsme viděli známku jeho neodvislosti od Menkena, totiž zprávu, že sv. Ludmila byla zavražděna v sobotu. Praví také ve shodě s prologem, že nad hrobem Ludmiliným bylo viděti svíce hořící, ale neví nic o slepci zázračně uzdraveném. Rozdíl v počtu let stáří Bořivojova (*Kristián* má 35; prolog i Menken 36) by mnoho nevážil — zde můžeme dobře předpokládati omyl písařský u *Kristiána* nebo přepisovačů jeho: srovnati by bylo možná i zprávu o Ludmile, dceři knížete *srbského* (prolog) a dceři »comitis de Psow«, z jiné »provincie« (*Kristián*). Ale celkem vzato, je prolog o sv. Ludmile patrně výtahem z obšírnějšího vypravování, jež beztoho předpokládáme a jež tedy mohl míti před sebou i *Kristián*. Neboť plus *Kristiánova* ve vypravování jeho o sv. Ludmile jsou tak rozsáhlá a důležitá, že z pramenů nám známých (legenda Menkenova a prolog) naprosto pocházeti nemohou. *Kristián jediný* udává smrt Ludmilinu na 15. září, zná vrahy, ví o vystavění chrámu sv. Michala nad tělem Ludmiliným, vypráví o potrestání vrahů Ludmiliných, a ještě obšírněji o přenesení sv. Ludmily a vysvěcení kostela sv. Jiří koepiskopem řezenským, s přesnými daty chronologickými. *Kristián* měl tedy před sebou mimo zprávy ústní jistě ještě nějaké sepsání o sv. Ludmile, snad totéž, z něhož částečně čerpala legenda Menkenova a na základě jehož pořízen byl i krátký prolog. Vedle toho užil Menkeno přímo; prolog však znal sotva.

* * *

Máme ještě jednu legendu o sv. Ludmile, jež počíná se slovy »Diffundente sole«, otištěnou naposled ve Fontes I., str. 191—198. Tato, mimochodem řečeno nejkrásnější, literárně nejvýše stojící česká legenda, není nic jiného než výtah z *Kristiána*, bohatě ovšem rozšířený dlouhými, vzrušenými a pěkně psanými modlitbami a apostrofami k zemi české. Pro biologii legend, pro obměnu křesťanského ideálu světců průběhem doby najde badatel v srovnání jejím s originálem a staršími legendami vůbec mnoho zajímavého — vše je tu, řekl bych, zesmyslněno: sv. Ludmila je zde asketkou, hlavní zásluhou její je, že krotila, trestala, »ukřižovala« tělo své s neřestmi a žádostmi jeho, že stala se smyslně mrtvou . . . Pro nás je zajímavost, že tato legenda čerpala z *Kristiánovy*

¹⁾ Menkenova legenda má, že sv. Ludmila byla uškrcena provazem, prolog, že závojem (»uivalo«). Ale dva rukopisy prologu mají také provaz (»uže«) — srv. pozn. k edici Kolářově na str. 124.

historie slovanské církve na Moravě a pokřtění Bořivojova; a tu hned na počátku spojila, nerozumějíc patrně předloze, dvě data Kristiánova v jedno. Kristián praví, že podle pověsti přijala Morava křesťanství již za dob sv. Augustina, Bulhaří prý ještě dříve — a potom vypravuje o Cyrillovi a příchodu jeho na Moravu. Legenda naše má však v podstatě: Za času sv. Augustina sv. Cyrill, obrátiv Bulharsko,¹⁾ přišel na Moravu! Historie Cyrillova a Methodova je tu převzata z Kristiána takřka doslova, jen do obrany Cyrillovy ritu slovanského vsunut je nový důvod: cum illud ydeoma ita bene deus fecit, sicut cetera ydeomata . . . a místo Rostislava (u Kristiána však výslovně nejmenovaného) je to zde Svatopluk, jenž dosazuje Methoda na arcibiskupa se 7 suffragány. Že místo »archipontifex« a »pontifex« práce Kristiánovy položil autor této legendy »archiepiscopus« a »suffragani«, jsme již povděli.²⁾ On však měnil i věcně: o klatbě Methodově a následcích jejích pro Moravu pomlčel a místo toho pověděl, že říše moravská rozpadla se nemoudrostí *druhého Svatopluka*, jenž byl »synovcem« (nepos) prvního.

Potom však přechází legenda, zase v slovné shodě s Kristiánem, do Čech, u Přemysla vynechává, že měl toliko »officium agriculture«, skrácuje vůbec výklad dějin báječných, »Sclauibor« je comes jen v provincia Melnicensi (tedy vynechán Pšov). Skoro slovně vypravována podle Kristiána i historie pokřtění Bořivojova, s malým však, ale velmi zajímavým plus: Method prý, chtěje Bořivoje přiměti ke křtu, sliboval mu: *dominus dominorum tuorum efficieris . . .*, což je i v Kristiánovi;³⁾ rozuměti musíme: pánem Moravy. Zde však hned na konci řeči Methodovy dodána jest nová věta: Que propheta certe *completa* est in principibus Bohemorum! O Hradci připomenutém Kristiánem, že tam byl založen kostel sv. Klimenta, dodává naše legenda »*supra Multaviam* (též *Tetin*)« a zcela nové plus má ve větě: »*Veniens vero in brevi tempore prefatus Methodius Bohemiam sanctam Ludmilam baptizavit cum multis et dilatabatur fides christiana in terra horroris et vaste solitudinis*« (str. 193). Vypravování o povstání proti Bořivojovi je za to skráceno, o Strojmirovi není ani zmínka (jen že kohos jiného si citelové ďábla soudcem zvolili), odtud legendista vůbec skrácuje, vynechávaje na př. léta stáří neb panování u Sptyhňeva a Vratislava — u tohoto však přičiňuje poznámku založenou na patrném nedorozumění: Hic (Kad.) monasterium s. Georgii martyris fabricavit . . . Jak dospívá k sv. Ludmile, začíná tvořiti samostatně, t. j. pouštěti uzdu své vzrušené fantasmii. Celé odstavce nových chval a rozčilených, vlaste-

¹⁾ Pozdější přepisovač již zmínce o Bulhařích nerozuměl, i položil *Ungariam* místo *Bulgariam* (Fontes, 191, pozn.). — ²⁾ Srv. výše str. 11. — ³⁾ Ale podezřelě »*tuorum*« nemá nejstarší rkp. Bodecenský.

necky zbarvených charakteristik vrhá z péra,¹⁾ velebě tu, jež vzešla v zemi české jako hvězda jitřní, první z hroznů na české vinici Páně, první z velké trojice: Ludmila, Václav, *Vojtěch* . . . Drahomíru představuje jako zlou pohanku, která chce vykořeniti křesťanství v zemi a proto vyrvati Václava sv. Ludmily — i tu čerpal z Kristiána, jak z celé řady známek patrně, vyloživ si ovšem Kristiánovy výklady o Drahomíře, značně již dotčené omylem Gumpoldovým, nesprávně v ten rozum, že Drahomíř byla pohankou. Ale zprávu o tom, že Drahomíř představěla dům sv. Ludmily v basiliku sv. Michala, má také, s touž motivací ovšem jako Kristián. — Historiku je takřka nepochopitelně, čte-li v úvodu ve Fontes,²⁾ kde se mluví o této legendě, že Dobner dovozoval, že tato legenda byla pramenem — Kristiánovi, že Dobrovský náhledu tomu přisvědčil, a že »musí mu i každý jiný přisvědčiti, kdo si trochu práce vezme a texty obou legend srovná . . .«

Tento zřejmý omyl o poměru legendy »Diffundente sole« je neobyčejně význačný pro sílu předsudku, s nímž Dobner a zejména Dobrovský studovali Kristiána. Již Bollandisté poznali zcela správně, že »Diffundente sole« je vypracována na základě Kristiána.³⁾ Stačilo jim k tomu faktum, že legenda jmenuje sv. Vojtěcha již mučenníkem, a pak sloh její, živě citáty z písma a v řečnických oslavách světce se rozplývající. Ale Dobner, jenž v pravost Kristiána nevěřil a nad to byl přesvědčen, že Method v Čechách pobyl osobně (to byl jeden z hlavních bodů kontroverzy jeho s Dobrovským), byl by rád v »Diffundente sole« dokázal pramen starobylý a důležitý. V něm zajisté byla zpráva, že sv. Method přišel do Čech a pokřtil sv. Ludmilu! Podrobněji však texty legend, o něž jde, nesrovnával; spokojil se tvrzením, že Kristián čerpal z »Diffundente sole« — »jenom se nesmíme dát mýliti tím, že v »Diff. sole« je již zmínka o sv. Vojtěchu.«⁴⁾ Vydavatel Kristiána z rukopisného, P. Athanas, hájil (r. 1767) stáří a původnosti Kristiánovy proti »Diffundente sole«, Dobrovský ovšem (jenž legendu »Diffundente sole« poprvé vydal, ale neúplně) vrátil se k stanovisku Dobnerovu,⁵⁾ klada však legendu »Diffundente sole« až do konce

¹⁾ Srv. na př.: Hec in terra Bohemie oritur ut stella matutina . . . Hec primula veri veris, id est gracie; nam hec prima inter sanctos terre iam dicte sanctificata esse non ignoratur . . . Hec prima propaginum, quas vidit pincerna Pharaonis, altera quidem beatus dux Wenceslaus, tertia sanctus pontifex *Adalbertus*, qui omnes per torcular martyrii in calicem regium convivii celestis feliciter influxerunt. Ex quibus agente deo vinea domini sabaoth dilatata est in terra horroris et vaste solitudinis et usque nunc rore orationum eorum, ne a fide arescat, irrigatur . . . (str. 194). A takových krásných míst je tu více, tak zejm. na str. 196. — ²⁾ Fontes, I., XVII. — ³⁾ Acta Sanctorum, Sept., V., 341 — ⁴⁾ Über die Einführung des Christenthums in Böhmen, 417. — ⁵⁾ Srv. Bofiwoy's Taufe, str. 16—23 a Wenzel u. Boleslaw, 26—28, Ludmilla u. Drahomir 22.

13. st. Ani jemu nevadila zmínka o sv. Vojtěchu v »Diffundente sole«: raffinovaný falsátor Kristián si dal pozor, aby jí neopsal! Jemu však nevadila i hrubá chyba, že Vratislav založil *klášter* sv. Jiří: sčtělý Kristián věděl, že je to chyba, a proto to pominul. Nevadilo mu ani podezřelé plus v »Diffundente sole«, že sv. Method přišel do Čech a pokřtil zde choť Bořivojovu, ač tolik mluvilo proti jeho nedůvěře k slovanské liturgii v Čechách — i to bylo prý sčtělému Kristiánu podezřelé a zůstalo proto neopsáno. Nevadilo mu konečně ani ono místo z »Diffundente sole« o prorocství sv. Methoda Bořivojovi, že stane se pánem pánů svých, což prý potom splnilo se na nástupcích jeho, nevadilo mu přímé oslovení jeptišek u sv. Jiří — zde musil všude Kristián dáti si zase pozor, aby opsáním takového místa se neprozradil, že nepsal v st. 10. Ostatních omylů a výmluvných změn v »Diffundente sole« si Dobrovský nepovšimnul¹⁾ — později pak nikdo úsudek jeho nepodrobil revisi; Emler, jak jsme pozorovali, přijal jej úplně za svůj.

Protože v legendě »Diffundente sole« nikde není pozorovati, že by autor znal kroniku Kosmovu, kladl bych sepsání její do počátku 12. st. Určitější nebo lepší datování její usnadní snad nové vydání — vydání ve Fontes je z jediného rukopisu, nedbajíc ani variantů shledaných Dobrovským ani dat Dobrovského o rukopisech jiných.²⁾

¹⁾ K těm bylo by lze dodati, že slova Kristiánova »Sclavi Bohemie ipso sub Arcturo positi« změnil: *Bohemi uero et Sclavi* sub Arcturo positi (str. 192). — ²⁾ Vydání Emlerovo je jako edice Dobrovského z rkp. univ. 10 B 7 Dobrovský zmiňuje se (Wenzel u. Bol., 26) o přepisu učiněném v Roudnici r. 1440. jehož užil a z něhož uvádí varianty. Vydavatel ve Fontes rozuměl, že Dobrovský mluví o rkp., nacházejícím se v Roudnické knihovně, a praví, že ho tam marně hledal (Fontes, I., XVII). Dobrovský cituje ještě rkp. univ. 14 A 7 (14 st.), kde je velká část legendy »Diffundente sole« (f. 198a—199b). Počíná se zde, tvoříc pokračování nedokončené legendy Menkenovy (srv. výše str. 31, pozn. 2), kapitolou šestou (podle vydání Emlerova; Fontes, I., 193, dole), slovy »Factum est autem«, a jde až do konce, do slov: »virtute fidei Jesu Christi« (1½ řádku na konci zde schází). Vynechává tedy vypravování o Cyrillu a Methodovi a křtu Bořivojově. Text tohoto rkp. je pravidlem lepší. Tak místo »ut ante« v řádku 18. na str. 195 ve Fontes je zde lepší: *ea dominante*; v kap. 8., řádku 6. je zde: *ut fugiant a facie arcus* místo nesrozumitelného »ortus« ve Fontes, podobně něco níže v ř. 11. je zde *vitare* místo »in carne«. Těžké místo na str. 194, řádkem 11. počínaje, jemuž ve Fontes je nenesnadno porozuměti, čte se zde: »Quid per pruinam nisi mali, qui temporibus eius non fervebant caritate, sed algebant infidelitate (Fontes: etiam fidelitate!)? Et signanter dicat sic: facta sum sicut uter in pruina, id est malos inter michi commissa involata retinens, quia iustificationes domini non sum oblita. Vel quia uter fit ex unius mortui animalis pelle (Fontes: exuviis mortuorum animalium), per ipsum vero intelligitur hec matrona beata, que castigavit corpus suum . . . que iam ut pellis mortui non sensit frigus peccati.« Ale ani tento text neuspokojuje úplně; místo »Et signanter« má asi býti »consignantur« jako ve Fontes. Zajímavé je, že v textu

C. Legendy o sv. Václavu.

Počneme nejstarší legendou Václavskou, staroslovanským vypravováním, nalezeným *A. Ch. Vostokovem* r. 1827. Ve Fontes I. vydal je (str. 127—134) prof. J. Kolář, položiv za základ rukopis Četiich Minej metropolitě Makarija z 16. st., z lepšího rukopisu musea Rumjancovského z 16. st. (kde našel naši legendu Vostokov) a hlaholského zlomku z 15. st. jen varianty uváděje.¹⁾ Nedávno našel a vydal V. Jagić hlaholský výťah této legendy, také z rkp. z 15. st., text, pomocí jehož některá místa v legendě lze lépe vyložit.²⁾ Jagić v shodě s Miklosichem klade sepsání Vostokovské legendy do I. pol. 10. st., brzo po zabití Václavově.³⁾ Ze je to nejdůležitější a nejhistoričtější pramen života Václavova, je uznáno obecně — proto i Bűdinger měl za to, že legenda zajiště byla napsána brzo po smrti Václavově a zpravodajem spisovatelovým že mohli býti nejspíše věrný sluha Václavův, Podiven.⁴⁾ Dáme-li se již v dohady o autorovi, dáme ovšem přednost mínění Jagićovu, že legendu sepsal nejspíše učitel Václavův v jazyce staroslovanském nebo (dodejme) některý z českých nebo moravských kněží jeho, znalých v písmu slovanském.

Bűdinger byl přesvědčen⁵⁾, že Kristián legendy slovanské (jež prý v Čechách do 14. st. jistě byla známa) užil. Překvapovala jej shoda obou prací tam, kde vypravují o některých událostech, o nichž jinde není zmínky (o shodách těch promluvíme níže). Shody formální nikde nenalezl, ale upozornil na toto místo:

Legenda slovanská:

I v tuže noš' snidoša sja ratnici, iže tii zlii sovětnici v Gněvesen dvor', prizvania k sebě Boleslava iže sotvoriša zlyj t'i nepriaznenyj sovět'. Jakože k Pilatu snidoša (s'bra) sja židove, na Chri-

Kristián:

Dum ita scribo, ecce ad mentem venit Iudeorum iniqua congressio, qui quidem ingressu pretorii Pylati contaminari, sed mortem domini non pertimescebant. Sic et iste proprii germani infelix carnifex pa-

rkp. 14 A 7 vloženo je Ludmile do úst (na posledním řádku str. 195 ve Fontes, za slovem »revocabat« oslovení vrahů »Quid fratres etc. — až: dicite michi« vzaté z legendy Menkenovy. Vrahové Ludmilini slují zde: *Thunna* a *Gommon*. — Dobrovský v Bořivoy's Taufē, 22 zmiňuje se i o opisu Cerroniho z kodexu olomúckého — rukopisů je tedy několik, třeba je jen shledati a srovnati. — ¹⁾ Podle Jagiće (Legenda o sv. Vjačeslavě str. 1) upozorňujeme i na ruská vydání. Text rumjancovský je vydán v Filologičeskich nabljudenijach A. Ch. Vostokova (Petrohrad, 1865, str. 91—114, s poznámkami J. J. Srezněvského), text breviářů ve vydání Velikich Minej Četiich, měsíc září (Petrohrad, 1868, str. 2186—2192). Srv. i O. Bodjanského »O proischoždenii slavjanskich pismen«, Moskva, 1855, str. LXXVI—LXXXVI. — ²⁾ Srv. Čes Čas. Hist., VIII, str. 369. — ³⁾ Srv. výše str. 4, pozn. 1. Legenda slovanská zmiňuje se ještě o přenesení sv. Václava do Prahy, jež bylo r. 932. — ⁴⁾ »Zur Kritik altböh. Geschichte«, I. c., str. 518. — ⁵⁾ Ibidem, str. 512 sq.

sta mysljašče, takozde i oni zli rietes ecclesie sanguine polluere p'si tēmze sja podobjašče sověščaša, timet, qui manus a fraterna cede kako byša ubili gospodina svoego non abstinet (str. 218). (str. 131).

To je však také jediné, co by o závislosti obou textů zdánlivě svědčilo. Pravím: *zdánlivě*, neboť čteme-li pozorněji, poznáme, že u Kristiána je vlastně pověděno něco zcela jiného, než v legendě slovanské. Tato mluví o schůzi židů u Piláta, o radě jejich proti Kristu a srovnává ji s úradou vrahů o život sv. Václava; Kristián však chce říci: Boleslav, jenž nechtěl poskvrnit vraždou boleslavského kostela a proto poručil kostel uzavřít (aby bratr jeho do něho se nedostal a v něm nemusil být zavražděn), podobá se židům, kteří nechtěli vstoupiti do domu Pilátova, aby se neposkvrnili, ale kteří neobávali se zavraždit Krista Pána.

Tím padá jediná shoda mezi oběma texty, jež by něco znamenala; uvedeme-li pak veliké rozdíly mezi Kristiánem a Vostokovskou legendou, poznáme, že závěr musí zníti: *Kristián slovanské legendy neznal*. Legenda Vostokovova počíná své vypravování teprv knížetem Vratislavem, má zprávu o postřížinách Václavových slavených v přítomnosti cizího vévody¹⁾ (patrně bavorského Arnulfa) a řezenského biskupa a kléru, o tom, že se učil Václav nejdřív písmu slovanskému, že četl latinsky i řecky, že měl čtyři sestry, jež vdány do rozličných knížetství, že »muži čeští« popouželi Boleslava proti Václavovi, viníce Václava, že chce bratra zabití, že Václav jal se stavěti chrám sv. Emrama,²⁾ Drahomír (jejíž poměr k Václavu i ke křesťanství je zde velmi něžný) že prchla po zabítí synově do Chorvat, jmenuje popa Kraseje, jmenuje vrahy Václavovy i dva jiné, zabitě zároveň s Václavem, ví, že Boleslav s pláčem kál se z vraždy a že sv. Václav byl pochován po pravé straně oltáře 12 apoštolů. Bylo by lze jmenovati ještě několik zajímavých údajů podrobnějších; z hlavních mezer Vostokovovy legendy pak především to, že v ní není slova o zavraždění Ludmilině.

Z celé této řady dat, jež jsme ze slovanské legendy uvedli, neuvádí Kristián ani jediného. To stačí tuším k doložení věty, že Kristián legendy Vostokovovy neznal. V rozdílech těch jde ovšem jen o detaily, jejichž neznalost celkovému obrazu není na ujmu — že v této příčině zase je *Kristián legendě Vostokovově a době sepsání*

¹⁾ Toho si také nikdo nepovšiml, ač zprávu lze sotva vyložit jinak než jako zajímavý doklad pro státoprávní závislost tehdejšího pražského knížetství na Bavorsku. — Biskup řezenský sluje tu *Notar*. Ale tenkrát byl biskupem v Rezně *Tuto*, jež zná z »Crescente fide« i Kristián (byl biskupem 893--930, 10. Oct.). Notar tedy je buď jméno koepiskopa (srv. str. 10) anebo znamená tolik, co chorepiscopus přímo (notář biskupský, notarius byl koepiskopem). Zde třeba dáti tuším přednost rkpů Makar. — ²⁾ Lepší rukopis Rumjancevský má: sozda chram svjatago *Vita* (Fontes, I., 130, pozn. 15).

jejího blízek, o tom svědčí shody jeho s legendou tou, mluvící tolik v prospěch jeho, jak poznáme ještě ze srovnání s Gumpoldem, a vlastní ze všech starých latinských legend jemu jedinému. To jsou shody, jež měl na mysli Bűdinger, netuše ovšem, že je lze vyložití prostě tím, že Kristián psal jen 60 let po smrti Václavově. Kristián zná v shodě s legendou slovanskou poručnickou vládu Drahomířinu, nepokoje v Čechách, vyhnání a zpět povolání Drahomíry Václavem a zabití Václava na útěku ke kostelním dveřím, spěch Boleslavových přívrženců a zbrojnošů do Prahy po zločinu boleslavském vraždit Václavovy »mládence«, kněze a lidi jejich, zná účast Drahomířinu v pohřbu Václavově, shoduje se v datech místních i časových — v tom i (a to je zajímavě) *v datu o roku smrti Václavovy*. Podle universitního (a také kapitolního) rukopisu Kristiánovy práce¹⁾ zabit byl sv. Václav r. 929 a týž rok má patrně legenda Vostokovská, jež počítá od začátku světa (rok 929 je tu rok 6337) a jež nad to datum zjišťuje ještě jinak. U nás obecně se rok úmrtí Václavova udává na rok 935 — jak to byl vypočítal Pubička r. 1771²⁾ a jak to přijal Kőpke a Palacký.³⁾ O legendě Vostokovově věříme, že byla napsána brzo po smrti Václavově, ale její jasné datum, shodující se také v určení dní v týdnu (že Kosmy a Damiana bylo v neděli), to — ignorujeme, protože nejasně jedno a řadu výkladů připouštějící místo u Vidukinda (psal kolem r. 970)⁴⁾ zdá se tomu býti na odpor. Shoda Kristiánova se staroslovanskou legendou je tu dalším dokladem pro

¹⁾ Datum v rukopisu kapitolním je zřejmě porušeno. Emler je četí 938, opis v univ. knih. (I. D 2) 939. Ale již J. Kr. Jordan ve svých Orig. Slav., II., P. IV., n. 1058, p. 302 (citují podle P. Athanase, 84) praví o tomto datu rkp. kapitolního: Certum est, ex descriptoris calamo numerum anni sic: *DCCCCXXVIII*. effluxisse, et tertium X. manu posteriore, calamo tenuiore, atramento nigriore, inter alterum X. et V. eraso syrmate longiore hujus literae posterioris, secessisse. P. Athanas dodává: Hoc ita esse, *hisce oculis egomet vidi*. Totéž potvrzuje Dobner r. 1765 v listě Rosenthalovi; Miklosich, Slav. Bibl., II., 14. Tedy je i v rkp. kapitolním 929. — ²⁾ Pubička, Chronol. Gesch. II., 297—310. — ³⁾ Kőpke, Jahrbücher d. deutschen Reiches unter d. sächs. Hause, I., 2, str. 7. — Palacký, I., 1, 235. — ⁴⁾ »Interea barbari ad novas res molendas desaeviunt, percussitque Bolizlaf fratrem suum, virum christianum et, ut ferunt, Dei cultura religiosissimum, timensque sibi vicinum subregulum, eo quod paruisset imperiis Saxonum, indixit ei bellum. Qui misit in Saxoniam ad expostulanda sibi auxilia.« Kn. II., kap. 3 (vydání Waitzovo, 1882). Před tím, v kap. 1—2 mluvil Vidukind o nastolení Otově po smrti Jindřichově a slavnostech s tím spojených — Srv. i Dětmara Merseburského (poč. 11. st.), jenž z Vidukinda mnoho vypisuje: »Huius« (Oty I.) prospera multa turbabant adversa. Nam Boemiorum ducem Ventizlavum Bolizlavus nefandus fratrem deo ac regi perimens fidelem, restitit multo tempore audacter et postea devictus est a rege viriliter; fratri snimet Heinrico, Bawariorum duci, ad serviendum traditus est.« (srv. o tomto poměru k Bavorsku výše pozn. 1, na str. 39). Vydání Kurzovo, str. 19. — Poznámka u Bűdingra na str. 517, l. c. vytýká omyly v datu slovanské legendy. Srv. o tom více v příloze »O roku umučení sv. Václava«.

Conce Václavio
 r. 929 — setrvávat ještě při roku 935 jako roku smrti Václavovy znamenalo by nedbatí všech pravidel historické methodiky. Ale podrobnější probrání Pubičkovy dedukce odkládám do přílohy — prozatím zůstávám při tom, že sv. Václav byl zavražděn r. 929.

Prolog o sv. Václavu (Fontes I., 125—126; jeden sloupec pouze) Kolářem ze čtyř rukopisů 13—16 st. (jiný text z 15. st., nalezený prof. Preisem, vydán byl v Pojednáních Uč. Společnosti r. 1843), je jak ze všeho patrný krátký výtah z Vostokovovy legendy nebo z nějakého textu s touto legendou úzce souvisícího, ale daty poněkud bohatšího. Při srovnání s Vostokovskou legendou má tento prolog totiž dvě plus: že Vratislav měl tři syny: Václava, Boleslava a *Spytihněva*, a že Václav zapudil matku svou do *Budče*. Ani zde nepozorujeme stopy souvislosti s Kristiánem; prolog ostatek je, jak pravděpodobno, původu pozdějšího.

* * *

Slovanské legendy a prology byly době Dobrovského ještě neznámý; Dobrovskému byla hlavní legendou o sv. Václavovi legenda *Gumpoldova*. Vydal ji sám r. 1819, po něm přítel jeho Pertz r. 1841; vydání ve Fontes (I., 146—166) je jen otiskem vydání Pertzova.¹⁾ Gumpoldova legenda o sv. Václavu hlásí se do let Oty II. (973—83), Kristiánova do let Oty III., ovšem nejzáje k r. asi 994 — tedy asi jen 10 let dělilo by obojí sepsání od sebe. Kristián by byl mladší, mohl znáti Gumpolda — na snadě je domněnka, že sv. Vojtěch za svého dlouhého pobytu v Itálii tam novou legendu Gumpoldovu poznal, do vlasti přinesl, Kristiánovi dal k dispozici. Že Kristián chtěl existující již sepsání opravovat i doplňovat, to zvědělí jsme z úvodu jeho práce. Měly-li se věci tak, jak tuto naznačeno, musila ovšem Gumpoldova legenda v Čechách svou nesprávností, nejasností a povrchností ve všem, co týkalo se dějin českých doby nedávné, buditi nespokojenost a zrovna volati po revisi. To jsou tedy domněnky — jaký je vskutku poměr obou prací? *Kristián Gumpolda znal a užil, ale práce jeho není doplněním nebo opravěním Gumpolda, nýbrž zcela jinou, novou práci, založenou široce od počátku křesťanství slovanského a především jako historické vypravování myšlenou — tuto dobrou a spolehlivou historii pak, pokud šlo o sv. Václava, zbarvil a doplnil Kristián v některých směrech legendárními rysy*

¹⁾ Pertz ve svém vydání (Mon. Germ. SS., IV., 211—223 uveřejnil) v poznámkách i několik ukázek z legendy »Crescente fide« (z mnichovského rukopisu jejího z 10. st.), pro srovnání s Gumpoldem zajímavých. Ve Fontes otiskl Emler jen jedno takové místo z »Crescente fide« (na str. 156), ale omylem je označil za variant Gumpolda samého.

Gumpoldovými. Lze říci krátce: co v Kristiánovi jeví silný ráz legendární, jinak sotva pravděpodobný u spisovatele českého z konce 10. st., je vzato z Gumpolda.

Tak *doslovně* přejal Kristián z Gumpolda a dosti šťastně se svým vypravováním spojil poměrně rozsáhlé místo (jeden sloupec sraženého tisku ve Fontes) o snu mladého Václava a Václavově prorockém výkladu tohoto vidění — ve snu viděl sv. Václav dvůr s krásným ochozem (patrně křížovou chodbou), zbořený a liduprázdný; prorokoval, že to znamená umučení sv. Ludmily a vyhnání kněží křesťanských ze země. Je to jediné místo, kde Gumpold jméno Ludmilino uvádí — a tu je zajímavě hned, že v tomto z Gumpolda opsaném místě mluví sv. Václav o matce své Drahomíře (Gumpold však jména jejího nezná a nezmiňuje se vůbec o její historii slovem) způsobem, jenž by nás u pramene českého původu z 10. st. jistě zarazel: »que (Ludmila) videlicet matris mee tam genere quam operum eciam inquinacione *gentilis* . . . » (t. j. matky mé i rodem i nečistotou skutků *pohanky*) a hned na to »*execrabilis memorie genitrix mea*«, matka má prokleté paměti! Toto místo, převzaté z Gumpolda, musí vzbuditi dojem, že Drahomíř vskutku pronásledovala v Čechách křesťany, že vyhnala kněží křesťanské ze země. Ale o tom Kristián *sám* nic neví, nic nikde nepraví, Kristián sám jmenuje Drahomíru sice jednou »*perfida*«, rádcem její nazývá »syny Beliálovými« (str. 210), ale vi, že byla křesťankou, pravě pouze, že byla příčinou vši nešlechternosti a že ji proto sv. Václav na čas s hanbou vyhnal z otčiny, aby jí potom se ctí povolal zpět, pamětliv jsa příkázání božích, vedle nichž ctíti máme otce i matku. »*Postea multa adversa et incommoda pertulit (Drahomíř), eciam filii sui necem ab gnato suo iuniore*« (str. 211). A níže ještě vypravuje Kristián o tom, že Drahomíř pomáhala pohřbiti tělo zavražděného Václava, ale ne tak, jak se slušelo na mučenníka, nýbrž jen na blaženosti hodného — celkem vidíme Kristiána státi uprostřed mezi tradicí starou, nejbližší pravdě, zachovanou nám ve Vostokovské legendě Václavské a mezi novotami tvůrčí fantasie legendární, jež naň poprvé působily v práci Gumpoldově. Nepodlehli jim a nemohl podlehnouti, nechtěl-li šlapati pravdu, již znal, nohama, ale vliv jejich přece zůstal patrný v práci jeho.

Podobný příklad podává srovnání obou pramenů tam, kde líčí se hostina u Boleslava den před zavražděním Václavovým. Gumpold neví, kdy to bylo (»*sub cuiusdem vero festivaie diei exultabili ortu*«), neví, kde to bylo — myslí, že hody byly v Praze; to vše je u Kristiána dobře a podrobně vyloženo. Ale v líčení hostiny je patrné, že Kristián dal na se působiti Gumpoldovi:

Gumpold :

Epulis discumbunt. Vinoque post longum quibusdam ferocium convivarum saturatis, fraus conflata diu latere nesciens, eos quasi unanimiter in sancti viri necem accendit. Qui malivoli, *mucronibus* veste iam tectis, *ter surgentes, terque iterum* quasi quodammodo lassi *sedibus se inclinantes*, viribus saltim et audacia omnino emolliti, eo quod nondum divinitus iussa venerit passionis hora, inlaesum eum dimiserunt (str. 159).

Kristián :

Cumque iam residencium corda maleivolorum, olim infecta felle homicidii, cibis potibusque incalescerent, absconditum paulisper aperire vulnus cepere. *Mucrones* siquidem gestantes sub amictibus post tergumque eosdem occultantes, semper de ictibus meditates *ter sur-rexere, terque identidem residere*, gubernatore deo patre illud eos vetante, uti forsán crastinum sanctificare optante diem a sollempniis vacantem (str. 217).

Tuto romantickou scénu, jak vidíme, má Kristián z Gumpolda. Ale hned potom stojí Kristián zas na svých nohou: v noci po hostině Václav Gumpoldův bdí na modlitbách čekaje smrti, Václav Kristiánův po dlouhé modlitbě usne ničeho netuše a vstává časně k vigílii (při tom vsuvka obšírná o jeho horlivosti v službě boží s citovaným místem o kupování hochů ke křtu); Václav Gumpoldův ubírá se k ranní pobožnosti do kostela, vykonav ji vrací se, aby se konečně spánkem občerstvil, a při tom setká se se spiklenci, Václav Kristiánův ubírá se ráno k jitřní do kostela a při tom je zastaven Boleslavem. Kristián shoduje se tu s legendou Vostokovou a má tedy pravdu. A takovéto věcné rozdíly mezi Kristiánem a Gumpoldem jsou nikoliv výjimkou, nýbrž pravidlem; pravda je ovšem u Kristiána. Gumpoldovi na př. počíná se křesťanství české teprv Spytihněvem (Bořivoje Gumpold vůbec nezná; kostel P. Marie dává založiti Spytihněvovi), jenž prý žil za krále Jindřicha, mladý Václav prý žil po smrti otce Vratislava pod mocí krále Oty (I.), Drahomíry Gumpold nejmenuje, poručnické vlády její nezná, o sv. Ludmile nepraví nic víc, než co pověděno v uvedeném výše proroctví Václavově, tvrdí nesprávně, že sv. Václav nejen založil, ale i vysvětití dal kostel sv. Víta, uvnitř prý podivným leskem kovů okrášlený — jiných historických odkazů nebo dat mimo tato v práci Gumpoldově nenajdeme, a z těch, jež jsme uvedli, není ani jedno správné! V tom ve všem Kristián je za to zpraven velmi dobře. Tak můžeme již tvrditi bez rozpaků, že *Kristián založil a vypracoval své dílo samostatně na základě ústních zpráv nebo dobrých pramenů jiných* a Gumpolda že užil jen tam, kde legendární detail jeho se mu líbil a pravdě o sv. Václavovi, pokud souditi bylo lze, nebyl na odpor. I v tom nepočínal si bez kritiky, zamítaje příliš daleko jdoucí fantasií Gumpoldovu: podle Gumpolda podal Václav, když byl Boleslava porazil k zemi a meč mu vyrval,

bratru meč zpět se slovy: *matura supplicium; quae sunt agenda, ne differas in longum* — toho u Kristiána není; Václav sic vrací meč bratru, ale prchá ke kostelu (na rozkaz Boleslavův podle Kristiána od kněze uzavřenému). Kristián také nerozčiluje se tolik na zločin Boleslavův jako Gumpold (*»pessimus ille«, sceleris auctor, »dux nimie perversitatis, saevicie, execrabili memoria scribendus«* — to vše najdeme u Gumpolda); u něho jsou podobné projevy řidší a prosyceny politováním a soustrastí: *»proprii germani infelix carnifex«, »heu nimium secularibus intentus actibus«, »consiliis malignorum preventus quam plurimis«*. Gumpold však dává Boleslavovi udeřiti Václava mečem po čtvrté a hlavu mu proraziti, činí Boleslava vrahem bezprostředním — podle Kristiána zabijí Václava lidé Boleslavovi. Atd. — příklady bylo by lze hromaditi.

Za to více podobnosti zase najdeme mezi oběma pracemi, kde se vypravuje o zásluhách Václavových a zázracích, jež dály se nad tělem jeho (ale jen jedno místo v Kristiánovi¹⁾ svědčí o tom, že tu čerpáno přímo z Gumpolda) — je pravděpodobno, že v době, kdy oba legendisté psali, byl v této příčině obraz Václavův i výčet zázrakův již značně ustálen, takže každý zápis o tom obsahoval v podstatě stejné rysy. Tak Václav Gumpoldův i Kristiánův vzdaluje se ze soudu, kdykoliv měl vynesen býti rozsudek smrti (Gumpold má podezřelé plus, že Václav sám vinníkům hodným trestu smrti dával svobodu), dává vyvracet šibenice (Kristián má víc:²⁾ žaláře, mučidla a modly, fana profanorum), shromažďuje cizí kněze a rozdává jim velké dary (u Kristiána podrobně, že kněze z Bavor, Šváb a odjinud), pochovává mrtvé (rozvedeno u Gumpolda; u Kristiána jen mezi jinými Václavovými skutky milosrdenství křesťanského), vyhýbá se pohanským hostinám obětním a kvasům vůbec (Kristián je poněkud realističtější; připouští, že sv. Václav někdy, mezi tak divokou zvěří jsa postaven, mnoho pil, ale ráno se mnoho kál z takového hřichu), nutí jiné ke křesťanství a řádnému životu (u Kristiána podivné plus, že i bitím, přilákav hříšníky pozváním laskavým ke svému

¹⁾ Str. 220, místo vypravující o trestech vrahů Václavových, mimochodem řečeno, také rázu silně legendárního: jedni prý byli zmitáni zlými duchy v pustinách a tak pomřeli, jiná část jich zůstala *»arida et sicca usque ad interitum«*, jiní zemřeli štekající jako psi a skřípající zuby, rod jejich pak takřka z kořen vyhlazen. To je ne slovně, ale věcně úplně vzato z Gumpolda, kap. 22 (str. 161). Kristián opatrně přidává ze svého: *»Si qui vero supersunt, stipendiorum sibi victum manibus queritant propriis«*. Je to věta velmi poučná pro společenské názory té doby. — ²⁾ Podle Kristiána se vskutku zdá, že v době Vojtěchově nebylo v Čechách šibenic, Kristián chybou komposice (vzácnou u něho) vypravuje o této věci na dvou místech (str. 214, 215) a tu i tam praví: *»patibula antiquitus constructa, que usque ad hec tempora inerant«, »patibula supliciaque, que usque adhuc inerant ad excrucandos homines«*.

stolu), peče v nocích letních hostie a připravuje víno k bohoslužbě s pomocí věrného služebníka svého (u Gumpolda podivně překresleno, jakoby sv. Václav chodil krást tajně víno do cizí vinice), nosí žíněnou košili pod nádherným oděvem knížecím, v postním čase putuje po kostelích hradních bos (u Gumpolda přehráno, že to činil v noci a při tom z užmolené knížky čítal žalmy a modlitby), zakládá, vyžádav si svolení biskupa Řezenského (Gumpold jej jmenuje Tutonem), kostel sv. Víta (Gumpold nesprávně dává Václavovi kostel dokončiti a vysvětit), chce se státi mnichem, putovati do Říma a odevzdati vládu v zemi bratru Boleslavovi. Rozdílý jsou, jak vidno (až na jedno místo *našim* představám o dvorském životě a postavení knížete se příčíci), vesměs v neprospěch Gumpoldův a ve prospěch Kristiánův; pro tohoto svědčí i to, co zdá se mu býti vlastní, jako na př.¹⁾ chvála, že sv. Václav byl vítězem v přemnohých bitvách.²⁾

A totéž asi platí o vypravování o zázracích. Krev Václavova v Boleslavi byla třikrát marně smývána (Gumpold dí, že stěna je zbarvena krví dosud), vrahové jeho hrozně potrestáni (srv. výše), po třech letech tělo mučenníkovo se zázraky přeneseno do Prahy. Podle Gumpolda stalo se to bez vědomí Boleslavova; Kristián dí správně, že na rozkaz Boleslavův, ale znějící prý tak, že převezení musí býti vykonáno »ante auroram«, tedy v noci, pod trestem smrti. Kristián líčí převezení a zázraky jeho obšírněji než Gumpold, má také o jeden zázrak víc a k tomu historii o pokusu Přibyslavě³⁾ a zázrak s Podivenem, ježž Gumpold má zcela krátce (jsa patrně o Podivenovi, kterého zná jen jako hošíka, nesprávně informován). Celkem v shodě jsou oba autoři tam, kde vypravují o sv. Václavu osvobozujícím vězně modlící se k němu. Kristián má celkem zázraků více, ale to, co přidává, vzbuzuje bez výjimky dojem hodnověrnější než to, co ze staré zásoby Václavových zázraků převzal. Prozrazuje jednak, že vyskytlo se za jeho časů podezření, že o osvobozování vězňů, modlících se k sv. Václavovi, má zásluhu podplacený žalářík, a líčí potom ordálie, zkoušku žaláříka žhavým železem, jež na štestí pro obžalovaného dopadla dobře. Co pak praví o sv. Přibyslavě a knězi Štěpánovi, že zmocnili se části ostatků Václavových, nevzbuzuje nejmenšího podezření — musíme si jen představiti, jakým pokladem zdály se lidem té doby ostatky světcovy! Nic konečně nelze namítati ani proti vypravování o zázraku při boji Václavově s knížetem kouřimským. Zbývá tedy jen vypravování o Podivenovi, jež je celkem historicky založeno; co v něm je zázračného (že Podiven visel tři léta na šibenici a nesetel a vousy mu rostly), je

¹⁾ Z jednoho takového místa by se zdálo, že sv. Václav byl ženat. Srv. níže. — ²⁾ Srv. Kalousek, Obrana sv. Václava, str. 65. Poznáme však, že chvála ta vzata a zvětšena je z jiné legendy. — ³⁾ Srv. výše str. 9.

z Gumpolda. Celkem tedy i ve vypravování o zázracích jeví se Kristián mnohem historičtějším než Gumpold.

* * *

Legenda o sv. Václavu, počínající se slovy »*Crescente fide christiana*« (Fontes, I., 183—190), ve středověku »pro svojí stručnost a rozumný sloh«¹⁾ dosti rozšířená, známa byla již Bollandistům, to z rukopisu římského, jenž náležel královně švédské Kristině.²⁾ Bollandista Suysken považoval ji za výťah z Kristiána. U nás znal ji již Pešina; soudil o ní³⁾ (jak Dobrovský praví, bezdůvodně), že autorem jejím je pátý biskup Pražský Izzo († 1030). P. Athanasius v polemice své s Dobnerem z r. 1767⁴⁾ pokládal ji za pramen Kristiánův, klada ji do 10. st. R. 1811 otiskl ji Dobrovský z rukopisu kapitolního (jenž pochází z 1. pol. 14. st.) — vydání bylo určeno jako slovný průvod k obrazům bible Velislavovy, jež společnost vlasteneckých přátel umění vydala pod titulem »Vorstellungen aus dem Leben des h. Wenzel« v mědirytinách Jiřího Döblera.⁵⁾ Přítel Dobrovského, vojenský kaplan a horlivý sběratel starých památek literárních i uměleckých, Ant. Pišely († 1806), opatřil Dobrovskému zprávy o třech rukopisech této legendy v Cellovci a Linci, jiný rukopis bavorského původu dostal Dobrovský darem. Dobrovský měl legendu »Crescente fide« za pramen Kristiánův a kladi sepsání její do 12.—13. st.⁶⁾ V letech třicátých nalezl Pertz v Mnichově rukopis »Crescente fide« v kodexu s 10. st.⁷⁾ a něco málo z něho vydal v poznámkách k edici Gumpoldově v Monumentech (Scriptores, díl IV.). R. 1855 vydal ji B. Dudík z kodexu z 12. st., pocházejícího z knihovny královny Kristiny Švédské ve Vatikánu.⁸⁾ Podle Dudíka otištěna je legenda ve Fontes, I.⁹⁾; v úvodu je prohlášena za výťah z Gumpolda.¹⁰⁾ J. Truhlář podal v Čas. Čes. Musea r. 1885¹¹⁾ zprávu o mnichovském rukopisu jejím, jež znal již Pertz; rukopis klade však Truhlář do doby před r. 1000 nebo po něm, tedy ne výhradně do 10. st. jako Pertz. Jos. Teige r. 1891¹²⁾ srovnal vydání Emlerovo se čtyřmi rukopisy dvorní a státní knihovny

¹⁾ Kalousek, l. c., str. 27, pozn. — ²⁾ Acta Sanctorum, VII., 771. — ³⁾ Phosporus, 554 a nota na str. 613. — ⁴⁾ Srv. níže str. 84. »Ex hoc autore Christianus monachus nonnulla iisdem, aliqua vero fere iisdem verbis narrat«, a poznámky k edici. — ⁵⁾ Srv. Dobrovský, Wenzel u. Boleslaw, 22. 23. Jinde (ani ve Fontes, I.) není o této edici nejmenší zmínky. — ⁶⁾ Ibidem, str. 23—4. Bofiwows Taufe, 11 sq. a Döbler, Vorstellungen etc., str. 4, pozn. — ⁷⁾ Archiv der Ges. für ältere deutsche Geschichte, 7 (1839), 387. — ⁸⁾ Iter romanum, str. 250 a (vydání) 319—326. — ⁹⁾ V úvodě se praví (XVII.), že bylo zároveň dbáno rukopisu kapitolního — vskutku však zůstal rukopis tento vydavateli neznám a zůstal mu neznám i otisk jeho Dobrovským. — ¹⁰⁾ Míňní to opakuje i Kalousek. l. c., str. 27, pozn. — ¹¹⁾ L. c., str. 267. — ¹²⁾ J. Teige, Různočení legend českých svatých etc. ve Věstníku král. Spol. Nauk, 1891, str. 51—56.

mnichovské; důležité je, že kodex dotčený již Pertzem a Truhlářem klade do *st. 10.—11.*; ostatní tři rukopisy jsou z 1. pol. 12. st., z 13. st. a z 14. st.

Věnujeme, jak patrně, vydáním a rukopisům legendy »Crescente fide« pozornost neobyčejnou. Je toho třeba proto, že legenda tato s Kristiánem mnohonásob souvisí, že určení jejího stáří spolu-rozhoduje o datování Kristiána. Ale otázka je zde komplikována i patrnou souvislostí legendy s Gumpoldem; vyložení vzniku legendy »Crescente fide« je zkrátka věcí velmi nesnadnou.

Již z předchozího výkladu o rukopisech legendy »Crescente fide« je patrné, že se Dobrovský mylil, vřazuje ji do 12.—13. st.; jeden její rukopis v Mnichově je ze st. 10.—11. Podle toho může legenda býti starší Kristiána i Gumpolda; může však i záviseti na jednom z obou spisovatelů nebo na obou. Že je to skládání prastaré, o tom některé známky v legendě samé vydávají svědectví, tak na př. věta: »*Zputigneus una cum exercitu nec non et omni populo suo . . . baptizatus est*« (zde ještě rozšířená družina knížecí nebo stále vojsko bojovníků postaveno je proti ostatnímu obyvatelstvu), tak opakovaný termin »*fideles populi*« (188), »*omnes populi, qui eius (Spytihněva) fuerant*«, »*omnes populi regionis illius*« (str. 183; populi vykládal bych zde podle Du Cange v *parochiae, urbis regiones*, t. j. Čechové z jednotlivých hradních obvodů), konečně snad důsledně užívání epitheta »*beatus*« o sv. Václavovi. Jednou najdeme jakoby slabý a ovšem sotva co dokazující ohlas legendy Vostokovské: »*omnes populi*« zvolili bl. Václava knížetem na místě otcově »*et sedere eum fecerunt in throno ipsius*« (str. 183) — legenda Vostokovská praví jednou (str. 127): »*I jako byst ot'cu ego Vratislavu posaditi otroka na svoem stolě . . .*« a podruhé (128): »*i posadiša kňazja Vjačeslava na stolě ot'ca svoego . . .*« Ale hned s tím souvisící a i jinde opakované tvrzení legendy, že »*populi*« zvolili bl. Václava knížetem, že zvolili dříve podobně Vratislava, zdá se ukazovati k tomu, že autor nebyl o poměrech českých zpraven dobře; slovanská legenda (ve shodě s tím, co o posloupnosti slovanských knížat v 9. a 10. st. víme) neví nic o volbě; v ní je to otec Vratislav, jenž Václava sází na stolec, a zmiňuje-li se legenda potom znovu o posazení Václavově na stolec otcův, po smrti Vratislavově, činí to tak, jakoby se samo sebou rozumělo, že Václav po otci následoval; o volbě není řeči. A tu můžeme zmíniti se hned o ještě vážnějších rozdílech věcných, jež jsou mezi legendou Vostokovskou a mezi »Crescente fide«. V této legendě je Drahomíř (jménem nejmenovaná!) *pohankou* (*incredula dei*), ona a »*crudelissimi viri*« s ní souhlasící hledí Václava odvrátiti od pravé víry (»*optantes, ut respisceretur a doctrina*«, str. 185), vyhánějí kněze s žáky (*presbyteros cum clero*) ze země; je zpět povolává teprv sv. Václav, když sám ujal se vlády. To je, jak víme, v naprostém

odporu s Vostokovskou legendou, to odmítl i Kristián, užívaje Gumpolda, to jedním slovem nemohlo napsáno býti ku konci 10. nebo poč. 11. st. nikým v Čechách. Je-li legenda »Crescente fide« tak stará, jak mnichovský rukopis její nevývratně ukazuje, musíme předpokládati, že sepsána byla nimo Čechy, nejspíš v Bavořích, kde se zachovalo nejvíc rukopisů jejích (v Mnichově jich mají šest¹⁾); o dvou víme, že je Pišely našel v Linci; v Čechách je, pokud známo, jediný, a to velmi pozdní rukopis kapitolní, a odkud, jak pověděno, dostal jeden rukopis také Dobrovský.

Nepravdy o Drahomíře a pohanské reakci za její poručnické vlády, jež jsme v legendě naši postihli, jsou, jak víme, obsaženy i v legendě Gumpoldově. Jaký je tedy poměr Crescente fide a Gumpolda? Emler pronesl ve »Fontes« mínění, jež opakuje i Kalousek, že »Crescente fide« je výťah z Gumpolda. Společných momentů v obou pramenech je vskutku tolik a jsou tak důležité, že o jejich příbuzenství nemožno pochybovati. Stačilo by poukázati na vyloženou již shodu v posuzování Drahomíry a její vlády poručnické, ale podobných výmluvných shod je mnohem více: obě legendy počínají vypravování své o českém křesťanství knížetem Špytihněvem, obě končí se líčením téhož zázraku, v obou vlastně vypravují se tytéž události a tytéž zázraky (až na nedůležité výminky) a vypravují se *v témže pořadu* (výjimky i zde jsou zcela nepatrné). Tomu odpovídá ovšem množství věcných shod v jednotlivostech, ale jen na málo místech i shoda formální.²⁾ Ale i to málo, opřeno o nevývratnou shodu v rozsahu, pojetí a komposici obou prací, stačí, abychom mohli tvrditi: obě legendy souvisí spolu přímo. Legenda »Crescente fide«, jejíž věcný obsah (jedním slovem řečeno) je až na malé výjimky i v Gumpoldovi, je víc než o polovic kratší Gumpolda (poměr rozsahu je tu asi 4:10) — jde nyní o otázku: je to výťah z Gumpolda či čerpal Gumpold z »Crescente fide«?

¹⁾ Srv. Teige, I. c., 52. — ²⁾ Hlavní z nich mluví o potrestání vrahů Václavových (srv. výše str. 44, pozn. 1):

Crescente fide:

Illi autem homicidae, qui enim occiderunt, a demoniis exagitati fugerunt, et alterius non comparuerunt, alii ex eis latrantes ut canes et stridentes dentibus mortui sunt, alii autem aridi et surdi usque ad mortem permanerunt (str. 187—188).

Gumpold:

Ut veracium saepe nobis relatu patefactum est, post constantissimi triumphum athletae omnes sanguinis effusores innocentis superno incussi furore, aut demonum potestate rapti inter homines postea non comparuerunt, aut versa pro viciis natura, canum latratu vice loquendi utentes, dentium stridore morsus imitantur caninos, aut misera corporum ariditate siccati, necnon auditus continua privacione, vitam ipsis saltim odiosam finierunt (str. 161).

Dovolují si tvrditi: »Crescente fide« byla pramenem Gumpoldovi; Gumpoldova legenda není nic jiného než rozvedená a pokažená legenda »Crescente fide«. Důvody jsou tyto:

a) Plus Gumpoldovy legendy je především plus slovné a stilistické. Jazyk a sloh v »Crescente fide« je prostý, jednoduchý; Gumpold vypravování její vzdělal slohem umělým a nabubřelým. To samo sebou by ovšem jako důkaz našeho tvrzení nestačilo — lze si zajisté i představit, že z rozsáhlejšího, slohově umělého vypravování možno učiniti výtah prostý slovně i věcně — ale uvádíme okolnost tu na prvním místě především proto, abychom čtenáře o stilistickém rozdílu obou pramenů informovali. Příkladem může býti uvedené již výše v poznámce místo o potrestání vrahů Václavových, příkladem mohlo by býti uvedeno vypravování Gumpoldovo o chování Václavově při soudech (str. 150 a str. 184 v Cr. fide), o pečení hostií (152 a 184), modlitby, jež Gumpold vězňům, prosícím sv. Václava, vkládá do úst (v kap. 24, 27, 29), vypravování o posledním zázraku (str. 165—166 a 189—190) — všude tu Gumpold rozvádí v mnohých slovech to, co řekla Crescente fide krátce. Uvedeme příkladem Václavův přípitek sv. Michalu: ¹⁾

Crescente fide:

(Václav vzav číši promluvil): »Ve jménu sv. Michaela archanděla vypijeme číši tuto modlíce se, aby uvedl nyní duše naše k pokojí radování věčného. Amen.« (str. 187).

Gumpold:

»Spasiž vás spása všechných Kristus! Kalich, jež v ruce držím-vypiti na lásku sv. Michala arch, anděla nikdo z nás se neostýchej, ctíce láskou tou podle možnosti ducha jeho vznešenost, a prosme z hloubí srdcí svých, kterékoli hodiny zákonem přírody vyprší konec našeho živobyťi, aby ráčil býti duší našich ochotným příjemcem a laskavým vůdcem do rajské blaženosti« (str. 159).

b) *Věcně* plus Gumpoldovo je v mnohých případech *podezřelé*; je to báječné rozvedení a okrášlení daného motivu, plus *legendární*, jež právem bývá kladeno za svědectví pozdějšího původu. Na př.:

Crescente fide:

»Také v čase postním po strmých stezkách od hradu ke hradu

Gumpold:

»V nocích pak, jež celé probděl ve vigílii velkého svátku,²⁾ ne-

¹⁾ Překlady jsou (»Crescente fide«) J. Truhlářův, (Gumpolda) J. Zoubkův. — ²⁾ »Noctibus autem serenissimo instans pervigilio.« Zoubek přeložil: »V noci pak, oddávaje se nejstřízlivějšímu bdění...« Co je pervigilium, srv. u Du Cange, VI., 290. »Serenissimo« nedává tu dobrého smyslu.

do kostelů pěšky bos chodil, takže dokonce v šlépějích jeho krev se ukazovala« (184).

dbaje tichého spánku, sotvaže nastal klid noční, pohrdaje ustláním skvostného lože, vstal tajně z lůžka, pacholík komorního v pokoji probudil, vzal knížku častým do rukou bráním zvarhaněnou, vyšel bez vědomí strážců z paláce a provázen jsa toliko svým pacholíkem přecházel bosýma nohama příkré vrchy hor, údolí děsné propasti, kamenité nebo ledem hrozná cesta mezi hrady, kostel po kostele vyhledává a žalmy a jiné modlitby říkaje bez ustání. A tak veliké zajisté trýznění těla svého trpěl, že sem a tam po bylinkách kapky krve stopy šlépějí jeho ukazovaly... (152).

Podobných míst, výmluvných s dostatek, bylo by lze citovati několik. Sem náleží především prvý zázrak s vězni (163, 188) — zázraky u Gumpolda jsou vůbec *složitější a větší* (ač jsou to tytéž motivy jako v *Crescente fide*) — sem náleží i vypravování o hostině boleslavské, sem plus Gumpoldovo, že sv. Václav chodil na víno, přelézaje ploty, t. j. že kradl cizí víno (*furtum laudabile*, str. 153) z lásky k službě boží, sem především řeč Václavova k Čechům, když ujal se vlády. »*Crescente fide*« má pouze: když však stal se mužem, svolal všechny muže své a matku a káral nevěru jejich a tvrdost srdce, pravě: »Proč jste mi zabránili učiti se zákonu pána Boha mého a sloužiti jemu jedinému? A byli jsem dosud pod mocí vaší, chci nyní vám nejša podřízen sloužiti Bohu« (str. 185). Co z toho však Gumpold neučinil! Řeč Václavova, jak ji složil Gumpold, plní skoro celý sloupec ve vydání ve *Fontes* (str. 155—156); je to pravá trůnní řeč, počínající se mláďm Václavovým (v tom citáty z písma), líčící nastoupení jeho a zásady vlády jeho; potom následuje v záplavě slov stížnost na křivdy, jež mu bylo snášeti (od Čechů), a prohlášení, že na přístě tomu musí býti jinak, že nebude poslouchati nepravosti velmožů, ale řídit se jen příkázáním božím. Sv. Václav varuje konečně shromáždění všech úkladů a zlých rad, mluví o »*scelera parricidarum*«, jimiž se obyčejně poskvřňují, a končí hrozbou nešlechtníkům, že jim dá — stíti hlavy... V své horlivosti tvůrčí Gumpold tu úplně zapomněl, že píše oslavu světce, téhož, o němž dřív vyprávěl, že v soudech užil všech prostředků, aby nemusil vynésti rozsudek smrti, a jenž dal vyvrátiti šibenice a mučidla odstraniti! Potom si

také vysvětlíme, jak vzniklo známé nám již obšírné Gumpoldovo vyličení prorocství Václavova o zavraždění sv. Ludmily. »Crescente fide« má pouze: Dověděli jsme se od hodnověrných lidí, že již tenkrát prorokoval věci budoucí; zaznamenáváme však jen jednu věstbu. Václav, vystoupiv jednoho dne do hořejšího paláce, řekl jistému žáku shlédnuv s okna: Zdá se mi, jakoby tento dům (atrium) staršího kněze Pavla byl pustý. Zatím matka jeho, jež nevěřila v boha, uradivši se s nejukrutnějšími muži, poslala ze závisti nešťastníky k tchyni své, Ludmile, aby ji zavraždili, kteříž to učinili. Duše její ozdobena mučennictvím odebrala se k pánu. Též i mnohé kněze s duchovenstvem oloupili a vyhnali ze země. I naplněno jest prorocství, jež byl nedávno předpověděl... (str. 185). Z toho si patrně smyslil Gumpold svou historii o věštbě Václavově, vetkav to, co »Crescente fide« o zavraždění Ludmilině a vyhánání kněží vypravuje, přímo do Václavova prorocství a ovšem z jednoduché tuchy Václavovy v »Crescente fide« učiniv komplikovaný a fantastický sen, po němž následuje zase podrobný, slavnostní výklad do budoucnosti... Že by naopak někdo z Gumpoldových fantasií tohoto rázu učinil prostý výtah, jako je »Crescente fide«, to již zde můžeme prohlásiti za nejvyšš pravdě nepodobné.

c) Věcná plus Gumpoldova jsou z části *zřejmě nesprávná*. Sem náleží datum, že Spytihněv žil za krále Jindřicha I., že Václav byl poddán Otě I. Že Gumpold, Vlach, pišící za Oty II. na základě »Crescente fide«, měl za nezbytné v sepsání svém o sv. Václavu poznamenati, do které doby historie sv. Václava náleží, a že (ne-naleznuv potřebného data v předloze) učinil to z domyslu, a to chybně — to lze si dobře představit; za to je málo pravděpodobno, že by někdo, kdo by dělal výtah z Gumpolda, obojí důležité datum vynechal nebo ho neopravil. Srovnáme-li pak Gumpolda se slovanskou legendou Vostokovskou, najdeme ovšem zřejmých nesprávností v něm ještě více. To platí nejvíce o Gumpoldově líčení boleslavské vraždy, jež známe již ze srovnání Gumpolda s Kristiánem; »Crescente fide« však, vypravujíc o tom, je ze všech legend slovanské legendě nejbliže! ¹⁾

¹⁾ Str. 186: V noci pak oné před jitrem následujícího dne, jakož pravidelně činíval, šel do chrámu k modlitbě ranní. I potkav bratra řekl k němu: »Včera velmi si nám posloužil; přijmi mnoho diků od pána!« Onen ale dobyv meče z pochvy a udeřiv muže svatého do hlavy odpověděl: »a takto dnes chci ti posloužiti.« I vyteklo sotva trochu krve, poněvadž síly pozbyl strachem hrozným; mohl bl. Václav lehkou překonati jej, poněvadž meč vyrval z ruky jeho, ale nechtěl sebe sama poskvřniti. Onen však křičel řka: „aj kde jste? pomozte mi!“ Tu oni všichni zlosynové příběhše ze skrýší, meči a oštěpy (cum gladiis et lanceis) — to je doslova i v Gumpoldovi) ranami mnohonásobnými zavraždili jej. Srv. výše místa z Gumpolda str. 43—44. Dodati sluší, že podle Gumpolda (ale i leg. slov.) vrazi Václava takřka rozsekali na kusy.

d) Značná část věcného plus Gumpoldova zakládá se na *nedorozumění* nebo na povrchním čtení legendy »Crescente fide«. To je ovšem důkaz rozhodující. »Crescente fide« na př. nejmenuje místa, kde sv. Václav byl zavražděn. Práví pouze, že Boleslav poslal *posla* k sv. Václavovi, pozval ho k hostině do domu svého, praví ještě, že sv. Václav, přijav pozvání, vydal se na cestu (et cum tempus venit proficiscendi . . . profectus est protinus). Ale Gumpold tomu, nemaje v předloze výslovně poznamenáno, že dům Boleslavův byl *mimo Prahu, nerozuměl*; představoval si, že Boleslavův »dům« byl *také na hradě pražském*. I vynechal posla legendy »Crescente fide« a napsal, že Boleslav *sám* pozval sv. Václava k hostině a že sv. Václav, »vzav bratra pod paždí«, k hostině se odebral. Potom ovšem také nemohl Gumpold rozuměti své předloze tam, kde dokončivši vypravování o zabití sv. Václava, pokračuje, že vrahové rychlou jízdou *spěchali do hradu Prahy* vraždit přátele Václavovy. Tak mu nezbylo než jízdu do Prahy vynechat i spokojiti se pouhým faktem, že Václavovi přátelé, služebníci a kněží byli vražděni. A jiný případ: »Crescente fide« vypravuje, že sv. Václav uzavřel vystavěti chrám Bohu, k počtě sv. Víta mučenníka, a že vypravil posly s prosbou o autorisaci k biskupu Řezenskému Tutonovi. Biskup potěšen, díky vzdávaje Pánu, odpověděl: Již chrám tvůj stojí (constat) před pánem bohem nejzodobněji vystavěný. Václav zvěděv to zaradoval se a svolav všechny s pomocí boží sám počínaje *založil* podivuhodným řádem¹⁾ kostel na jméno sv. Víta. Nic víc — ale Gumpold rozuměl, že sv. Václav kostel dostavěl; odpověď Tutonovu vynechal, za to dodal, jak kostel z venčí krásně až do konce byl vyveden, uvnitř pak podivným leskem kovů okrášlen, jak dotčený biskup byv pozván *kostel vysvětil*, a skončil stereotypní frází svou: »V něm až podnes stkvějí se přemnohá znamení skutků zázračných, jež bůh činí mocí svou lidem smrtelným.« O tomto vysvěcení chrámu sv. Víta Václavem v žádném starém prameni není zmínky; kostel byl vysvěcen r. 930 (datum Kosmovo je nepochybně správné), nedlouho po zavraždění sv. Václava. Legenda »Crescente fide« však pokračuje hned na to, že sv. Václav chtěl se odebrati do Říma, ale nemohl, protože kostel, jež založil, *nebyl ještě dostavěn*; ze souvislosti je patrné, že nebyl dostavěn vůbec za života jeho.²⁾ To Gumpold přehlédl a přibálil nejen dostavění, ale i vysvěcení kostela ještě ze života Václavova.

¹⁾ L. c., str. 186: ipse incipiens *miro ordine* fundavit ecclesiam etc. Zrovna tak vydání Dobrovského. Slova »miro ordine« neuspokojují tuším; má snad býti: *miro opere*? Nebo (jako je u Kristiána) je ordine zkaženo z »corde«? Potom by ovšem i »miro« musilo býti nedorozumění. — ²⁾ V tom smyslu vykládám i zmínku Vostokovské legendy, že pohřbili Václava v kostele sv. Víta (Avraama), »juže bě sam sozda« (l. c., 134).

Zde již nemůže být pochybnosti, že »Crescente fide« je pramen původní, Gumpold odvozený; opačný poměr obou legend je naprosto nemyslitelný. Co jsme na doloženou této these uvedli, stačí zajisté úplně; dodatkem srovnáme ještě jeden ze zázraků, jak o něm vypravují obě legendy.

Crescente fide:

Drahně času uplynulo potom, když jednou velmi mnoho vězňů v kládě sténalo, každý železné pouto máje okolo krku; ti pak všichni v úzkostech svých pána všemohoucího prosili řkouce: »pane bože, pro zásluhy a k přímlově sv. Václava pomozíš nám!« V následující pak noci zaslechli jakoby zvonění a světlo ozářilo vězení: i roztáhla se kláda jako oblouk, tak že nohy své z ní mohli vytáhnouti. Tu všichni jednohlasně volali řkouce: »pane bože, smiluj se nad námi.« Ihned ukázala se moc Kristova, neboť řetězy rozlámány spadly s krků všech na zemi. Propuštění byvše z vězení, kudy šli, vypravovali o velkých skutcích páně, jež vlastníma očima byli spatřili (str. 188).

Gumpold:

Lidé někteří pro zločin osudem postižení, přišedše v poutech do paláce, z rozkazu knížete zavřeni byli do žaláře a pod přísnou stráží spoutáni pevnějšími okovy na rukou i na nohou. Ti pak bdíce o půlnoci, jakž jinak možná nebylo, tísni pout a okovů až běda jsouce ztrápeni, hořce lkajíce, bili se v prsa. Když byla stráž trochu usnula, všichni najednou plačíc tato slova modlitby ze sebe vyrazili: O bože, lkajících nejvyšší těšiteli, nebe i země podivení hodný stvořiteli, vzhledni na nás, kteříž jsme právu propadli hrdla svá a na přímlovu milého tvého Václava bojovníka, který živ jsa na světě, vždy pro jméno tvé nebohých býval laskavým ochrancem, z čekajícího na nás utracení rač nás přebídně osvoboditi. Po vykonané modlitbě prostřední část vězení, kde strážní hlídali, zamračila se nenadále jako vzduchem nejhustším, pochodně strážníků uvnitř hořící zhasly, ostatní pak prostora, v níž vězňové leželi, jako sluncem nejjasnějším se osvětlila. A ejhle, hlas nenadálý, jak v pravdě hodno jest věřiti, z nebe vyslaný, vězňům v uších zavzněl, i aby vstali, je vybízel. Oni pak leknutím i radostí jsouce omámeni, tiše údy hnuli: ihned pouta na kusy roztrhla se a s nich spadla, ruce i nohy byly volny, a dveřmi, jež jim byl bůh otevřel, vesele z vězení vyskočili. Jsouce tak pokynutím božím

vybaveni, chválu Kristu a t. d.
(str. 163).¹⁾

S legendou Gumpoldovou jsme hotovi, t. j. můžeme ji z pramenů historie Václavovy vyloučiti.²⁾ Však přece ne úplně: Gumpold má přece jedno plus své, vlastní: zázrak o Podivenovi. Na 15 řádcích vypravuje tu, že sv. Václav měl pachole služebné (juvenculum cubicularium), jménem Podivena, jenž mu v tajných svatých činech jeho sloužil a jež si sv. Václav mnoho zamiloval. Ten mnoho hořekoval po smrti pánově a činy jeho mezi lidmi vychvaloval. Kníže (Boleslav) zvěděv to, dal jej oběsiti. »Jak pravdivé zprávy dobrých lidí dosvědčují«, šedivěly mu, ač oběšenému, vlasy jako živému. To bylo pozorováno po dvou letech (na jeho mrtvole). O tom »Crescente fide« nemá nic; za to, jak již víme, vypravuje o Podivenovi mnoho, ale v podstatě zcela jinak, historicky, Kristián. Odkud vzal Gumpold tuto zprávu, nevím — snad byla v jeho rukopise legendy »Crescente fide«? V mnichovském rukopisu jí však není, aniž v kterém jiném. To je však jediné, co dnes zbývá z Gumpolda; historik může snad odvoditi si z práce jeho ještě dvě data: že Vlach píšíci za Oty II. o sv. Václavu měl za to, že

¹⁾ Cituji na tomto místě překlady ve Fontes I., nekontroluje jich. Od citování z originálu možno v takovýchto případech, kde jde o věcné plus, upustiti. — ²⁾ Vydání Gumpolda ve Fontes, I., založeno je především na vydání Pertzově v MG. SS. IV., 211—223. Dobrovský, jenž ve svém »Wenzel u. Boleslaw« vydal legendu (ale vypouštíje modlitby a zbožné úvahy) z rkp. kapitolního, uveřejnil i dodatek tohoto rukopisu z r. 1092, vlastně úvod k vypravování nových zázraků nad hrobem sv. Václava, k vypravování, jež již napsáno nebylo. Pertzův nález nádherného rukopisu Gumpoldova ve Wolfenbüttelu r. 1823 naplnil Dobrovského velkou radostí. Srv. o tom listy Dobrovského Pertzovi, i jinak zajímavé, d. d. Prag, 1823, 16. Nov. a 1824, 4 (?), dále 16. Jun., Aug. 5., Nov. 30. v Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, V. (1824), str. 660—682. Dobrovský chtěl Gumpolda vydati na základě nového rukopisu znovu ve Scriptorum rer Boh. Ve »Fontes« nejsou také vydány dvě kratší legendy Václavské, jež Dobrovský určuje jako výtahy z Gumpolda. Je to legenda P. Dobrovského (v rkp. kapitulum, výtah učiněný pro breviář, počínající slovy: Crescente per orbem universum catholicac religionis incremento) a legenda C, jejíž opis dostal Dobrovský od převora Rajhradského. Dobrovský praví, že je složena ve formě kázání, jež se počíná slovy »Oportet nos fratres« a obsahem že se kryje s Gumpoldem — první dvě třetiny jsou prý však nově zpracovány, poslední třetina je z Gumpolda slovně. Ta pak končí se zázrakem o nesmyitelné krvi na místě vraždy; tedy nemá nic o přenesení sv. Václava a zázracích v Praze. Bollandisté znali prý úplný exemplář z kláštera sv. Maximina u Treviru. Z věcného obsahu jejího Dobrovský něco cituje počátek toho je: Sub regno gloriosissimo Romanorum (Imperatorum) quamdam regionem scimus esse nomine Boëmia eamque sclavonicis incolis, strenuis scilicet et bellicis virus inhabitatam et gratia dei fundamento Christianae religionis nunc temporis fuisse perfecte solidam. Illius enim regionis incolae usque ad tempora Romani Caesaris Henrici sine lege vivebant atd. V novém vydání legend bude asi nutno i tuto legendu otisknouti. Srv. Dobrovský, Bořivoj's Taufe, str. 8—10 a Wenzel u. Boleslaw, 20—21.

život sv. Václava náleží do doby Oty I., a že věděl, že Čechy náležejí k řezenské diecési; může ve vytčení rozdílů mezi Gumpoldem a Crescente, rozdílů v detailech líčení, najíti dosti materiálu srovnávacího pro rozdíly života soukromého i veřejného v Itálii a za Alpami.

Legenda »*Crescente fide*« za to *ustupuje na nejpřednější místo* mezi latinské legendy Václavské, blízko k Vostokově legendě. Poznali jsme jako pravděpodobné, že napsána byla v Bavořích; nyní můžeme míněni to podepřítí důvodem dalším. Kdyby to byla legenda českého původu, z let asi 950—975 (a do těchto let se tato legenda, jež byla pramenem Gumpoldovi, klásti musí), měla by jistě víc určitých dat místních a jmenných, řekla by na př. aspoň, že sv. Václav zavražděn byl v Boleslavi, snad by ani nepsala »*fuit vir claudus in provincia Francorum*«; řekla by: *in partibus Teutonicorum*. »*In provincia Francorum*« má ovšem i Kristián, ale Kristián vzal to právě z »*Crescente fide*«. Z okolnosti, že »*Cresc. fide*« je bavorského původu, vysvětlí se nám snad dostatečně i okolnost, že počíná české křesťanství Spytihněvem, nikoliv Bořivojem. Bavorské církvi byl prvním křesťanským knížetem ten, jenž první hlásil se k poslušnosti biskupa řezenského.¹⁾ Vyslovil jsem tuto myšlenku již v kritice práce Spangenbergovy, častěji citované¹⁾, a jsem čím dál tím více o správnosti její přesvědčen. Známe nepřátelství bavorského episkopátu, kleru i státu k Methoději a církvi jeho způsobilo, že křesť Bořivojův Methodem, že patrně všechno křesťanství české, pokud bylo přišlo z východu a na moravské církvi bylo závislé, pro Bavořiny neexistovalo, neplatilo. A tu je zajímavé, že v Čechách nepravdu legendy »*Crescente fide*«, snad úmyslnou, tvrzení, že Spytihněv je první český kníže křesťanský, nedali si vnutiti. Nemám tu na mysli velké svědectví Kristiánovo, nemyslím ani na Kosmu, ale v jediném rukopise »*Crescente fide*«, jenž (pokud vím) v Čechách je, v rukopise kapitulním, není to Spytihněv, nýbrž *Bořivoj*, jenž je prvním knížetem pokřtěným.²⁾ Je to sic rukopis pozdní, z 1. pol. 14. st., interpolovaný tu a tam i místy z Kristiána, ale Bořivoje má i stará legenda k obrazům Velislavy bible, má jej i rukopis, jež v Celovci našel Pišely. Celovecký rukopis »*Crescente fide*« pochází z 13. st.³⁾ Snad najdou se ještě jiné rukopisy — prozatím spokojiti se musíme zajímavým faktem, že velký boj mezi východem a západem, mezi Methodem a ba-

¹⁾ Srv. Čes. Čas., Hist., VI., 172. — ²⁾ Srv. vydání Dobrovského (vydavatelům Fontes neznámé): *Crescente fide christiana in diebus illis, Dei nutu et ammonitione, sponte dux Bohemorum Borziwoy una cum exercitu nec non et omni populo suo, sorda idolorum abjiciens, baptizatus est. Ejusque filius Spiligneus in vrbe Praga condidit etc.* — Rukopis vydaný Dobrovským končí se již zprávou o potrestání vrahů Václavových; chybí tedy přenesení sv. Václava a zázraky. — ³⁾ Dobrovský, Wenzel u. Boleslaw, 24.

vorským episkopátem, jenž byl i bojem o Čechy, zůstavil patrnou stopu v písemné tradici o sv. Václavovi.

Pravili jsme, že »Crescente fide« až na malé výjimky je obsahově pojata do Gumpolda cele. Z těchto výjimek jmenuji především jeden zázrak, jež Gumpold patrně proto pominul, že podobal se ostatním zázrakům o osvobozování vězňů jako vejce vejci,¹⁾ pak jméno učitele Václavova v Budči (»a quodam presbytero, nomine Uenno«; rkpisy inichovské mají *Učeno*, Dobrovský *Uneyo*; text v bibli Velislavově Innocencio). Gumpoldovi šlo o data jmenná a místní ještě méně než autoru »Crescente fide«; proto asi i vynechal, že kněží, kteří hrnuli se za Václava do Čech, přicházeli z Bavor a Šváb. To je však také vše, co v Gumpoldovi z *Crescente* pohřešujeme; rozdíl vzniklé omylem Gumpoldovým nebo jeho legendotvornou horlivostí jsme již vytkli. Obšrněji než Gumpold dotýká se »Crescente fide« jen tří momentů: péče Václavovy o kněží příchozí z ciziny (autor byl asi zpraven od některého takového bavorského kněze v Čechách pobývšího), jeho vyhýbání se pohanským hodům a trestání nedbalců; práci svou končí legendista delší modlitbou k sv. Václavu, již Gumpold nezpracoval.

* * *

Po exkursu, jehož obšrnost omluví tuším důležité výsledky jeho, můžeme konečně vrátiti se zase ke Kristiánovi. Je-li legenda »Crescente fide«, jak jsme poznali, z let asi 950—975, a je-li bavorského původu, mohl ji Kristián znáti dobře. *Znal ji vskutku a učinil ji hlavním pramenem pro své vypravování o životě, zásluhách a zázracích sv. Václava.* Známe tedy již dvě latinské předlohy, jichž užil Kristián, vypravuje osudy sv. Václava: legendu »Crescente fide« a legendu Gumpoldovu, založenou na legendě předchozí. Jak užil Gumpolda, jsme již vyložili — nyní však známe pramen Gumpoldův, víme, co v Gumpoldovi je Gumpoldovo, co nikoliv; tím budou tu a tam dřívější výklady naše doplněny. Poznáme za to dobře, jak Kristián si při práci své počínal, jak užíval Gumpolda, jak legendy »Crescente fide«, poznáme, co je plus jeho vlastní nebo co dodal z pramene nám neznámého.

Na Gumpoldovi je Kristián *formálně* závislý, jak jsme výše ukázali, málo — jen jedno, ovšem dlouhé, místo o proctví Václavově převzal z něho doslova; ostatek lze postihnouti shodu formální sotva na dvou místech. Za to z »Crescente fide« čerpal Kristián pra-

¹⁾ Str. 189: »Postea quoque alium iussit princeps claudi in carcere, qui in suspiriis frequenter dominum invocabat dicens: domine deus per merita b. Wenzelai adiuva me. Et dum obdormivit statim expergiscitur stans extra carcerem in plateis et neque compedes erant in pedibus eius neque manicae in manibus, neque torques in collo eius. Et regressus ad vicarium narravit, quomodo mirabiliter dei virtute raptus esset de carcere, quem et dimiserunt.«

vidlem slovně; lze říci, že celá polovice legendy »Crescente fide« je slovně, ač ne vždy ve své slovné souvislosti — Kristián často sloh věty poněkud mění nebo rozšiřuje — obsažena v Kristiánovi. Na př.:

Crescente fide:

In tempore autem illo multi sacerdotes de provincia Bavariorum et de Svevia audientes famam de eo confluentibus cum reliquiis sanctorum et *libris* ad eum. Quibus omnibus habunde aurum et argentum, crusinas et mancipia atque vestimenta hilariter, prout unicuique opus erat, praestabat. Hi quoque omnes magistri mirabantur in doctrina eius. Poterat namque imitator fore psalmistae, qui in spiritu dixit: »super omnes docentes me intellexi, quia testimonia (?) tua meditatio mea est«. In cuius etiam mente sola praetiosae margaritae claritas fulgebat, cuique dominus tantam gratiam conferre dignatus est, ut et praeliis victor exstitit. Vultu procerus, et corpore castus ita ut coelebs libenti animo optabat vitam finire, blandum habebat cum mitibus¹⁾ eloquium, quos autem sciebat inmites et vagantes sine causa, vel in tabernis bibentes et a doctrina recedentes, statim illos mensae pronos alligans, districte flagris verberabat multis; et non in die neque in nocte ab oratione vacabat. Semper contra antiquum hostem scutum fidei sumebat et invisibile spiritus sancti gladium, quod est verbum dei. Erat namque sine querela verus dei cultor et

Kristián:

Qua opinione christicole exhausta ad eum ceu apes ad alvearia haut secus sacerdotes, levite, plurimique famuli dei confluent Bavariorum, Swevorum aliarumque provinciarum locis reliquiis cum sanctorum *bibliothecisque plurimis*, cunctos honore cum ingenti quos suscipiens animoque gratanti amplectens obsecundabatur, uti decebat, tribuens habunde auri vel argenti copiam, crusina mancipiaque vel vestimenta hilariter largiens cunctisque, prout opus erat, serviens, universis didascalis hiis in doctrina mirantibus ipsius, ut cum psalmista proclamare cerneretur: Super omnes docentes me intellexi, quia mandata tua meditatio mea est — mente in cuius sola preciose fulgebat claritas margarite. Cui etiam dominus pietatis sue gratiam quam plurimam conferre dignatus est, ut in *plurimis* quoque victor preliis existeret. Procerus vultu, castitatem amplectens, *quavis hec rara viris*²⁾ *uxoratis matrimonio*, presentem inhians finire vitam, blandum semper cum mitibus habens colloquium, cum inmitibus vero et vagantibus crapulisque seu potibus deditis vel a doctrina seu tramite recto deviare cupientibus zelo accensus divino, si haut illos aliter apprehendere

¹⁾ V textu je všude (i v rukop. mnich.) *contra milites* (v nejst. ruk. mnichovském: cum contrariis et cum militibus). Má být, jak ze souvislosti i z *Kristiána* patrně: *cum mitibus*. — ²⁾ Všechny rkpy *Kristiánovy* mají: *vis*. To nedává zcela uspokojivého smyslu; následují vydání Bollandistů, jejich konjekturny: *viris*.

multos secundum apostoli praecepta arguendo . . . (str. 185—186).

valuisset, saltim mense sue occasionis accersitos gracia, flagris verberabat ingentibus, semper contra antiquum hostem scutum sumens fidei cumque framea spiritus sancti, verbum dei quod est, incessanter aereas expugnans mundi huius potestates. Erat enim sine querela cultor Christi verus, multos secundum apostolica precepta arguens . . . (str. 215).

A tak bychom mohli citovati dva až tři sloupce¹⁾. Plus Kristiánovo je, jak pozorujeme, především stilistické, ale je to plus skrovné, řekl bych diskretní, přidané s taktem. Plus věcné na dvou místech prozrazuje přece skladatele legendy, jenž zvětšuje i fakta: z knih, přinášných německými kněžskými do země, udělal Kristián na př. »přečetné biblioteky«. Konečně však pozorujeme, že Kristián mění data někde přímo, stavěje se proti svému pramenu. Praví-li »Crescente«, že Václav byl tělesně čist, že přál si zemřítí neženat, opravuje Kristián vědomě: oblébil si čistotu, ač zdrženlivost je vzácná ženatým. Kristián tvrdí tedy na rozdíl od své předlohy, že *sv. Václav byl ženat*. To pak je u historického sv. Václava dosti pravděpodobno²⁾; legendárnímu sv. Václavu za to fakt tento méně sluší. Věcné opravy nebo dodatky Kristiánovy jsou patrně velmi důležité; projdeme proto krátce shody i rozdíly mezi Kristiánem na jedné a »Crescente fide« (a Gumpoldem) na druhé straně.

¹⁾ Uvádím ještě toto místo:

Crescente fide christiana.

Orphanorumque fuit misericors et pater gementium et viduarum, sauciatorumque consolator: esurientes alios sitientibusque potum ministrans et de vestimentis suis nudos tegens; infirmos visitans, mortuos sepeliens, hospites et peregrinos ut proprios proximis libenter recipiebat; presbyteris et clericis honorabiliter ministrans errantibus viam veritatis ostendebat. Insuper etiam humilitatem, patientiam, mansuetudinem, potissimumque caritatem observabat; per vim atque per fraudem nulli hominum aliquid abstulit, exercitumque suum non solum armis induebat sed etiam optimis vestimentis (str. 184).

Kristián.

... orphanorum. viduarum, pauperum, gemencium, sauciorumque indefessus existens consolator, esurientes sacians, sicientes refocilians, nudos tegens, infirmos visitans, mortuos sepeliens, hospites et peregrinos proximis ut proprios excipiens, presbyteros, clericosve ac monachos ut dominum honorans, errantibus viam veritatis aperiens, humilitatem, pacienciam, mansuetudinem, caritatem, que supereminet cunctis, observans, per vim fraudemque nulli aliqui dsutrahens, exercitum suum non solum armis optimis verum et indumento corpus adornabat (214).

²⁾ Ale s definitivním úsudkem v této podrobnosti nutno, myslím, vyčkáti do nového vydání Kristiánova. Snad se podaří najíti rukopisy starší nebo lepší, snad se má čísti: *vir non uxoris matrimonio?*

Kristián počíná čerpati z »Crescente fide« tam, kde (str. 210 Kristiána; str. 185 »Crescente fide«) předloha počíná líčiti život Václavův — výklady její o Spytihněvovi a Vratislavovi Kristián pomínil, maje tu jiné, lepší prameny. Neužil také toho, co tu »Crescente fide« má krátce o zavraždění sv. Ludmily; byl zajisté toto thema obšírně, a to také na základě dobrých pramenů již dříve probral. Za to užil vypravování »Crescente« hned ve větách následujících, kde se vypravuje o poručnické vládě Drahomířině, ale místo *incredula dei* (Drahomíř) své předlohy položil *genitrix perfida*. V líčení překážek, jež kladla Drahomíř s velmoži přílišné zbožnosti Václavově a stykům jeho s kněžími, dodal nové details, rázu však víc legendárního než historického. Za to *vynechal*, že Drahomíř kněze obrala o statky a vyhnala ze země, *vynechal*, že chtěla Václava odvrátiti od křesťanství (a doctrina). Spokojil se tím, že matka a velmoži činili příkoří jemu a kněžím jeho, kněžím i smrti hrozíce, takže s kněžími jen tajně mohl obcovati. Potom vypravuje Kristián o shromáždění svolaném Václavem, když stal se mužem; to je čerpáno z »Crescente fide« — Gumpoldovy nabubřelé řeči ovšem neužil, ale zbyla z ní přece tuším stopa v Kristiánovi v podivném oslovení shromážděných: »filiu sceleratorum et semen mendax virique iniqui!« Co pak následuje, je Kristiánovi *vlastní* — je to vypravování o rozbrojích v Čechách, o tom, jak sv. Václav matku svou, »která byla příčinou vši nešlechtnosti«, z vnuknutí Ducha sv. vypudil ze země, vypověděv zároveň všechny bezbožné (impios), kteří s ní souhlasili. Když tak byl pokoj žádoucí zjednan, povolal matku svou se ctí zpět, pamětliv jsa příkázání božích, podle nichž ctíti máme otce i matku. Vyhánání její bylo také zaslouženým trestem od boha, že prolila krev sv. Ludmily beze vši příčiny. Drahomíř, byvši zpět uvedena do země, zbavena byla do smrti panování. Potom ještě mnoho protivenství a nesnáží zkusila; také zavraždění syna svého skrze syna mladšího . . . (str. 211).

Zde je prvá větší oprava, prvý větší doplněk k tradici písemné o sv. Václavu, který Kristián měl za nezbytné učiniti. Cenu i spolehlivost jeho ukazuje srovnání s Vostokovskou legendou. Pak následuje u Kristiána obšírné vypravování o přenesení sv. Ludmily (str. 211—213), z pramene neznámého, tedy vlastní Kristiánovi. Sotvaže však v kap. 6. vrací se autor k Václavovi, počíná zase užívat »Crescente fide«, a to souvisleji a slovněji, tu a tam je malé plus úvahové. Vlastní v tom je Kristiánovi místo již výše v srovnání s Gumpoldem uvedené, že sv. Václav někdy přece mnoho pil a že se ráno z toho kál, vlastní dodatek o žíněné košili sv. Václava, že se dosud z úcty k němu jako nová zachovává, vlastní poukaz na další vypravování, že v něm více bude pověděno o věrném služebníkovi Václavově, Podivenovi. Gumpoldova plus jsou až na nepatrné výjimky důsledně ignorována. Potom následuje místo námi výše pro srovnání

uvedené, jehož plus již známe, dále vypravování o úmyslu Václavově založit kostel sv. Víta a o poselství do Řezna (snad z Gumpolda opakuje Kristián, že tenkrát Čechy náležely k řezenské diecési; Gumpold má, že náležejí) — ovšem o *dostavění* chrámu sv. Víta a posvěcení jeho není řeči. Z »Crescente fide« je i vypravování o Václavově předsevzetí jíti do Říma a státi se mnichem.

Samostatnější je Kristián zase tam, kde líčí boleslavskou vraždu. Zde má *plus* o Boleslavi hradu, o dvoře Boleslavově, o slavnosti posvěcení chrámu sv. Kosmy a Damiána — to vše schází v »Crescente fide«. V líčení hostiny užil, jak jsme poznali, srovnávající dílo jeho s Gumpoldem, výmyslu Gumpoldova; za to přípitek sv. Michalu je z »Crescente fide«. Co následuje, je *samostatná* vložka Kristiánova o Václavově horlivosti v službě boží — jak pilně modlival se při raních vigiliích, jak kupoval hochy k potřebám všeobecného křtu — s apostrofou biskupa Vojtěcha. Vražda sama je založena v podstatě na »Crescente fide«; slovných shod je tu však méně, za to je tu jedna věcná shoda s legendou Vostokovskou. Vlastní je Kristiánovi datum smrti Václavovy: 929, vlastní tvrzení, že matka jeho pomáhala pohřbiti tělo jeho (o důležitosti těchto zpráv jsme s dostatek informováni), *vlastní* i zbožná úvaha o zásluhách Václavova mučennictví, enkomium, pravé »tripudium« (jásání, radost), krásně psané — je-li vskutku dílem Kristiánovým, vydávala by pěkně svědectví jeho stilistickému umění. V líčení zázraků závislý je Kristián zase mnoho na »Crescente fide« — doplňuje jen šíře krátkou zprávu z předlohy o zabíjení Václavových lidí (jeho plus je, že i děti jejich topili vrahové ve Vltavě) a o pronásledování kněží. Zprávu o potrestání vrahů Václavových rozšiřuje místem stejně nepodezřelým jako pro poznání 10. st. důležitým: a všechen rod jejich z kořen byl vyhuben. Zbývají-li však kteří, vydělávají si živobytí (stipendiorum victum) vlastníma rukama . . . Přenesení sv. Václava má u Kristiána také značné plus vlastní; část jeho tvoří zbožné úvahy, část *nová zpráva, že byl to Boleslav, jenž nářdílil tělo bratrovo do Prahy přenést*. Pokud tu učinil Kristián ústupek svým předlohám, vyložili jsme, mluvíce o Gumpoldově poměru ke Kristiánovi.

V zázracích samých má Kristián především víc o jméno potoku, u něhož stal se div prvý (Rokitzina), má však víc o *celý zázrak*, jenž prý se stal při přechodu řeky Vltavy (*most* přes Vltavu naleží ti, již tělo světčovo vezli, zlomený), dále víc o zázrak s uchem Václavovým, nalezeným Přibyslavou. Na to vrací se Kristián ke »Crescente fide«, ale hned ji zas opouští, aby obšírně (na půldruhém sloupci) s jakousi slavnostností vyložil slíbenou již dříve historii Podivenovu. O historickém rázu tohoto líčení jsme již mluvili; i o tom, že podivný zázrak s Podivenovými vlasy, šedivějšími na těle mrtvém, je čerpán z Gumpolda. Známý nám jsou také ostatní

přidavky Kristiánovy v líčení zázraků, založeném ostatek cele na »Crescente fide«: dodatek o pokusu Přibyslavíně zmocniti se části těla svěřcovy, o podezření, jež uvaleno na žalářníka a soudu žalářníkové, konečně o boji Václavově s knížetem Kouřimským. I zde jsme již na silný historický podklad těchto posudných přidavků Kristiánových poukázali; to platí konečně i o vypravování o souboji s knížetem Kouřimským. Míti je za dodatek pozdější, jak měl za to P. Athanasius, není příčiny: vědomosti naše o státní organizaci Čech v 10. st. nejsou tomu nijak na odpor a věcný obsah zprávy samé svědčí plně o velkém stáří jejím. Kladu zde důraz zejména na tu okolnost, že ze slov »urbs Kurim vocitata, *populosa dum erat*« (níže pak: *civitate sue dicioni pacifice firmat*) souditi nutno, že zde »urbs« (= *civitas*) znamená ještě celé území Kouřimského knížete. To by v 11. st. u nás již sotva mohlo býti napsáno.

Kristiánovo vypravování o sv. Václavu, počítáme-li od kap. páté (na str. 209 dole) do konce a připojíme-li k tomu vidění Václavovo z kap. čtvrté, plní ve vydání ve Fontes celkem 18½ strany. Z toho je Kristiánovi vlastních (nebo z neznámých pramenů) asi 10 stran, z »Crescente fide« (ale rozšířeno všelijak) asi 7 stran, z Gumpolda 1½ strany.¹⁾

* * *

Zbývá promluvit ještě o jedné starší legendě latinské o sv. Václavu, o níž věděli sic již Bollandisté a z nich i Dobner a Dobrovský, ale o níž teprv r. 1824 podal obsírnější zprávu Pertz.²⁾ Je to legenda sepsaná vlášským benediktinem Vavřincem kláštera nejspíše Montekasinského. Jediný rukopis její je v Monte Casinu a pochází podle Pertze z 11. stol.; z něho celou legendu vydal poprvé Dudík v *Iter romanum* (1855); odtud pak Emler ve Fontes, I, str. 167—190. Interest o sv. Václava mezi benediktiny vláškými z kláštera římského sv. Alexia a kláštera montekasinského v 10. až 11. století nemožno vyložiti vhodněji než dlouhým pobytem sv. Vojtěcha, jenž stal se také benediktinem a prodlél nějakou dobu na Monte Casinu, v klášteře římském — tak z téhož řádu

¹⁾ V poznámce dodávám, že mezi »Crescente fide« a legendou *Vostokovou* lze nalézt shody a podobnosti, jež ukazují na jakousi, ovšem dalekou souvislost. Něčeho dotkli jsme se již výše (str. 47) — dodati lze, že v obou pramenech spojeno je vypravování o slibu Václavově, vystavět kostel sv. Vity, s vypravováním o zlém úmyslu, jež pojal Boleslav, zlými rádci pobádán, proti bratru svému. V obou je stejně, skoro slovně, líčeno prvé setkání Václavovo s Boleslavem ráno v den vraždy, zejména užijeme-li opravy Jagičovy z legendy hlaholské. Podle ní praví Václav (l. c., str. 10): »Dobar bě nam služabnik včera« (Crescente: *Heri valde ministrasti nobis*), Boleslav odpovídá: »Nyně (Rumj. má »sice«, t. j. tak) tebě choščju bolii togo byti« Crescente: *et sic hodie volo ministrare*). Ale to je také vše, co by k souvislosti ukazovalo. —

²⁾ V Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, V, 135 sq.

a z téhož kláštera římského vyšel i Jana Kanaparia život sv. Vojtěcha. Vavřinec psal své vyprávění, jak za to mám, ještě za života sv. Vojtěcha, v devadesátých letech 10. století, na základě ústních sdělení snad Vojtěcha samého (k němu bychom mohli vztahovati odvolání autorovo na »jistého hodnověrného obyvatele nadřečeného království slovanského«) a nejmenovaného benediktina Saského. Místo v legendě Vavřincově »Unde factum est, ut tempore domini Adalberti, *almifici confessoris atque pontificis . . .*« (str. 179), jež se obyčejně vykládá tak, že autor mluví o sv. Vojtěchu jako mučenníku, mám naopak za známku, že Vavřinec píše o Vojtěchu ještě jako živém. Mnich Vavřinec by o mučennické smrti svého soudruha v řádu a biskupa, kdyby o ní věděl, zmínil se jistě frásí srdečnější i obšrnější a nikoliv slovy »almificus confessor«, o nichž praví Du Cange:¹⁾ »Hoc honoris epithetum non semel tribuitur illustrioribus viris et maxime Praesulibus«.

Je v legendě Vavřincově ovšem omyl čtenáři nápadný, že přenesení těla Václavova do Prahy stalo se za času sv. Vojtěcha a sv. Vojtěch že je vrstevníkem bratrovraha Boleslava I., ale omyl ten mohl se Vlachu státi snadno (srv. omyl Gumpoldův, že Václav žil za Oty I.) a o pozdním původu práce sám sebou nedokazuje nic. Neboť věcné zprávy legendy, jež ztrácejí se ovšem v záplavě zbožných úvah, modliteb a citátů písma, svědčí důrazně o tom, že založeny jsou na velmi dobrém prameni, nejspíše na zprávách ústních — »quae veraci relatione comperimus« (str. 169), praví o svých zřídlech autor sám. Nebudu však již vcházeti v podrobnosti — spokojím se tvrzením, že zprávy Vavřincovy legendy stojí nejbližše legendě Vostokovově,²⁾ a co do důležitosti kladl bych je,

¹⁾ L. c. I, 190. — ²⁾ Nejdůležitější shoda je v tom, že Vavřinec i slovanská legenda počínají vyprávění své knížetem Vratislavem a nemají slova o sv. Ludmile. Obě Vratislava chválí; fráse o synu prvorozeném, Václavu, je takřka stejná v obou pramenech; Drahomíř sluje Vavřincovi *deo digna*. Vlastní je Vavřincovi výklad, že Václav pokřtěn byl v Budči, jako zrostlý hoch, po delší přípravě ke křtu (srv. výše, str. 10 o křtu hochů v Čechách v 10. st.), vlastní také pochybná zpráva, že Čechové vyžadovali si Václava za knížete ještě za živobytí Vratislavova (a v souhlase s Vratislavem), Boleslavem že zhrdali. Shoduje se však zase Vavřinec s legendou slovanskou, že Boleslav stál pod vládou bratrovou (pak si vyžádal a dostal »civitatem Boleslav«, shoduje se (a to je důležité) v líčení zbožného života Václavova; co tu má Vavřinec plus (str. 174), mohlo by býti z »Crescente fide«, ale i z ústních zpráv. Důležité je dále, že Vavřinec ví, že Boleslav pozval Václava k sobě na svátek Kosmy a Damiána (to ví jen leg. slov., Vavřinec a Kristián), a že zmiňuje se o Václavově návštěvě chrámu boleslavského hned v neděli dopoledne (nejsrrozumitelnější je leg. slov., jež mluví o mši). Hostina zde nemá ještě toho významu, jako v legendách závislých na »Crescente fide«. Vavřinec i zde a hned pak v líčení vraždy, je legendě slovanské velmi blízko, ač ne tolik jako leg. »Crescente fide«. V obou pramenech klade se zvláštní důraz na to, že Václav Boleslava porazil k zemi (Kristián to má též s dodatkem: *ut aiunt quidam*), ale u Vavřince přece již patrný jsou stopy tvořícího legendisty: jeho Václav

pokud jde o historii Václavovu, hned za legendu »Crescente fide«. Kristiána ani Gumpolda a jak se zdá ani »Crescente fide« autor neznal; nelze aspoň najíti nejmenší stopy toho. V jednom směru je však Vavřinec dokladem Kristiánovy spolehlivosti — vypravuje jistě zázrak o staženě jakés, již ve snu zjevil sv. Václav, že kloub ruky jeho usečený od vrahů leží na jistém místě, a poručil, aby jej k tělu přiložila; úd ovšem k tělu přirostl. To je týž motiv, jež známe z Kristiánova vypravování o Přibyslavě a uchu sv. Václava. Jiný společný motiv, ale s podobnou záměnou osob, týká se nehtů, jež rostly na mrtvole Václavově — u Kristiána je to zázrak Podivenův, ale i na těle sv. Václava shledal něco podobného podle Kristiána nejmenovaný kněz. Obšírně vypravuje Vavřinec i o zázraku, jež se stal, když převáželi tělo sv. Václava do Prahy; ač vypravuje něco jiného než Kristián, je péče zřejmo, že ku konci 10. století zázrakům přenesení těla příkládána byla důležitost obzvláštní. Kromě toho má Vavřinec ještě jeden zázrak vlastní, o ženě potrestané za práci nedělní a zázračně uzdravené u hrobu sv. Václava, a jeden zázrak s vězni, týž, jež je v »Crescente fide« i v jejích spracováních. O zázraku při přenesení těla sv. Václava praví Vavřinec, že je to zázrak *za našich časů* podivuhodný.¹⁾ Autor znal i, co latině znamená slovo Václav, Viceslav (str. 172). Legendu svou napsal, byv od jistých lidí pobídnut (»a quibusdam compulsus«), psal ji, aby sláva sv. Václava, zářící v národě jeho, nezůstala neznáma Latii po pravdě toužícímu, a psal především pro ty, kteří ho o sepsání snažně požádali. Zde možno, tuším, mysliti jedině na sv. Vojtěcha. Autor života sv. Vojtěcha, Kanaparius, užil patrně r. 999, spisuje svou legendu, druhé lekce legendy Vavřincovy (str. 170) tam, kde chtěl čtenáře seznámiti s polohou země české a pověděti něco o jejích obyvatelích — ale mohl snad také spolu s Vavřincem místo to vzíti z jiné předlohy.

D. Kosmas.

Se staršími legendami jsme hotovi — přejděme ke kronikám, *ke Kosmovi a Dalimilovi*. Tím octneme se zároveň u kritického bodu své práce: neboť je-li Kristián vskutku z 10. století, potom ovšem nesmí skládání jeho jevit nejmenší stopu toho, že mu byl předlohou Kosmas, a naopak bude pravděpodobno, že Kosmas ho znal a užil. Resultát srovnávání svého předesílám předem: Kristián je na Kosmovi zcela nezávislý; Kosmas Kristiána znal i užil. Důkaz toho je

porazeného Boleslava zdvihá, zahazuje meč, očekáváje smrti. Důležitá je také shoda, že Boleslav s plácem litoval činu svého. Dat však časových nemá Vavřinec žádných; proto mám za vyloučené, že by snad slovanskou legendu v překladu měl před sebou. — ¹⁾ Mirum in modum nostrisque temporibus nimis stupendum miraculum accidit . . . (str. 179).

na snadě z tohoto. Kristián, líče nejstarší dějiny české, praví, že »Sclavi Bohemie« byli oddáni modloslužebnictví a jako bezuzdý kůň žili »sine lege, sine ullo principe vel rectore vel urbe, uti bruta animalia sparsim vagantes, terram solam incolebant.« Konečně *morem* stížení (pestilencie cladibus attriti) obrátili se podle pověsti k jisté věštkyni (phitonissa), žádající od ní spiritum (spem) consilii responsumque divinationis. *Obdrževše ji založili hrad, jemuž dali jméno Praha. Potom nalezše jistého velmi rozšafného a moudrého muže (sagax, prudens), jenž zastával pouze službu rolnickou (cui tantum agriculture officium erat), po výroku věštkyně jej knížetem nebo hospodářem (princeps seu gubernator) si ustanovili, jménem Přemysla, dávše mu v manželství dotčenou věštkyni pannu. Takto konečně zbaveni jsou porážky a mnohonásobného moru (a clade et peste). Od té doby vybírali si vladaře (rectores seu duces) z potomstva Přemyslova, sloužíce modlám, až konečně panování dostalo se Bořivojovi . . .*

To je na první pohled *jiné* vypravování o báječných dějinách českých než je to, jež známe z Kosmy. O moru neví Kosmas nic, hrad Prahu zakládají zde Čechové, nikoliv (zde ¹⁾ nejmenovaná) Libuše s Přemyslem, zakládají ji dříve, než Libuše pojala Přemysla za choť, zakládají ji proto, protože věštka jako podmínku lepší budoucnosti udala vystavění hradu, t. j. podle souvislosti s předchocím (žili *sine urbe*, obývající *terram solam*) založení řádně organisované vlády. A zde Čechové dávají Přemyslu Libuši v manželství, Čechové sami Přemysla odkrývají, objevují — Libuše zde daleko nehraje velké úlohy, kterou jí dal Kosmas. Není zde nic o přistěhování Čechů, o otci Bohemovi, Krokovi, třech dcerách jeho, nic z té spousty detailů, jimiž Kosmas svou historii Libušinu vyzdobil. Ovšem Kristián chce býti stručný a proto snad leccos pominul, ale on nám vypravuje i v hlavních rysech *něco v podstatě jiného než Kosmas*. A co vypravuje, budí celým svým rázem představa většího stáří než to, co vypravuje Kosmas — co tu napsal Kristián, *nemohlo* tak nesprávně býti po kronice Kosmově.

Tedy znal Kosmas Kristiána? Znal-li, proč nepojal z něho do své kroniky vypravování o pokřestění Moravy, podrobnosti o křtu Bořivojově, historii sv. Ludmily a sv. Václava? Vše to odbývá přece Kosmas až ku podivu stručně, sotva že se zmínil o zavraždění Václavově, o umučení Ludmily nepraví slova! Vysvětlení této záhady jest však velmi jednoduché: Kosmas nezmínil se o těchto věcech nic nebo nezmínil se podrobněji, protože to vše již v životě a utrpení sv. Václava bylo vyloženo, tedy bylo známo! Nechtěl — to je vůbec zásada jeho — známé věci opakovati.

¹⁾ Podle P. Athanase je »scilicet Lubusse« dodáno v rkp. kapitolním. Také opis tohoto rkp. v univ. knihovně (I, D 2) má ta slova.

O zavraždění sv. Václava praví (Fontes, II. 29), že to »sufficienter dictum puto in passionis eiusdem sancti viri tripudio.« Zde tedy odkazuje na práci o sv. Václavovi a odkazuje na ni ještě jednou, právě (na str. 28 ve vydání ve Fontes): *Kterak* však milostí boží... *kníže Bořivoj dosel svátosti křtu*, aneb jakým způsobem skrz jeho nástupce v krajinách těchto den ode dne se rozmáhalo svaté náboženství víry katolické nebo *který kníže věřící jaké a kolik kostelů jest vystavil* ku chvále boží, *mínil jsem raději pominouti, nežli nechuť čtoucímu způsobiti*, protože jsem četl *sepsání jiných* o tom, něco v privilegii kostela moravského, něco v epilogu též země i země české, *něco v životě a umučení přesvatého našeho dědice a mučenníka sv. Václava*. Neb i jídla se zprotivují, která se častěji jidají...« Tedy Kosmas měl historii sv. Václava před sebou; co tam bylo vyloženo, měl za zbytečné opakovati — kdybychom slova Kosmova »*kterak kníže Bořivoj dosáhl svátosti křtu*«, mohli vykládati tak, že o tom asi vypravovalo také sepsání o životě Václavově, musili bychom uzavíratí, že Kosmas měl před sebou *Kristiána*. Neboť jen v této legendě Václavské o pokřtění Bořivojově se vypravuje, jen v ní zároveň vyloženo, kolik bylo knížat věřících a jaké kostely vystavěli — Gumpold a tradice na něm závislá počíná české křesťanství se Splytihněvem!

Co právě pověděno, má víc hodnotu domněnky než důkazu. Můžeme však na štěstí tvrzení své, že Kosmas Kristiána znal, doložiti výmluvněji a bezpečněji. K r. 1124 vypravuje Kosmas,¹⁾ že biskup Menhart našel náhodou (dne 24. března) v sakristii (kostela sv. Víta) kosti *Podivenovy*. »Ten«, pokračuje Kosmas, »byl služebníkem (cliens) a nerozdílným druhem v práci a ve svízeli sv. Václava mučenníka, o jehožto skutcích v životě téhož svatého dostatečně vypravuje se vědět dychtivým. Nebo svého času byl Šebíř, šestý této stolice biskup, když rozšiřoval větší kapli, u svatého hrobu prve řečeného patrona (sv. Václava) kosti prve řečeného služebníka jeho vykopal, protože jinak nemohla se položití zed', a vloživ do rakve, postavil je v komoře, kdež se chovaly kostelní poklady.« Nuže — o skutcích Podivenových vypravuje *jediný Kristián*, jenž Podivenovi věnuje celou kapitolu (str. 222—224); krátká zmínka u Gumpolda, mluvící o *hochu Podivenovi*,²⁾ zde naprosto míněna býti nemůže, ještě méně legenda *Crescente fide*, která nezná ani jména Podivenova a v níž Podiven vystupuje jen tenkrát, vztahujeme-li zmínku legendy o »jednom klientu«, s jehož pomocí sv. Václav v noci žal a hrozny sbíral, právě na Podivena. Komu by pak ani to nestačilo, tomu můžeme důkaz svůj³⁾ provésti ještě

¹⁾ Fontes, II., 187. — ²⁾ Srv. výše [str. 54. — ³⁾ Ale přiznávám se zároveň, že to vše nebo skoro vše má již P. Athanas v edici své z r. 1767, str. 10—11. Na Kosmovo místo o Podivenovi byl jsem upozorněn jenom jím.

plněji: *Jediný Kristián* ze všech legend Václavských vypravuje o přenesení těla Podivenova do Prahy a o tom, že bylo pochováno na hřbitově chrámu sv. Víta, »takže sv. Václav v chrámě a bojovník (miles) onen venku leží, pouhou zdí od sebe odděleni jsouce.« Srovnejme s tím zprávu Kosmova o Šebířově vyzdvžení kosti Podivenových — nejenom že si nemůžeme přát dokonalejšího potvrzení svého stanoviska, ale zároveň nabýváme dokladu, jak spolehlivým zpravodajem Kristián byl a jaká důležitost přikládána byla ostatkům Podivenovým v 1. pol. 11. st., za biskupa Šebíře. Tuto péči pochopíme teprv z toho, že Čechové doby Břetislavovy o významu Podivenově nejen z paměti ještě trvajícím, ale snad i ze sepsání Kristiánova byli informováni.¹⁾

¹⁾ Kosmas (l. c., str 29) mluví ještě na jednom místě o životě sv. Václava: »Nam Bolezlaus haut dignus dici sancti viri germanus, quam fraudulentem fratrem suum invitaverit ad convivium, quem potius machinabatur ob regni retinendi gubernacula necandum; aut qualiter coram hominibus sed non apud deum dissimulaverit fratricidii reatum, sufficienter dictum puto in *passionis eiusdem sancti viri tripudium*.« To P. Athanas (l. c., 12), a myslím právem, má také za důkaz, že tu Kosmas odkazuje na Kristiána: Kristián má v kap. 7 zvláštní delší odstavec, velmi pěkně psaný (srv. výše str. 60), v němž nadšenými slovy velebí velikost, zásluhu a odměny Václavova mučnickví. To je to »tripudium« Kosmova — v jiné legendě není nic, co by tohoto jména zasloužilo. Ale »kterak Boleslav před lidmi ale ne před bohem ukrýval vinu bratrovraždy, o tom v Kristiánovi není nic, leč bychom vztahovali slova Kosmova na toto místo u Kristiána: »I oznáměno to bratrovrahu onomu (Boleslavu bylo oznámeno, že ve snu zjeveno bylo některým, aby tělo sv. Václava přenesli do kostela sv. Víta), který jsa oděn pláštěm křesťanství a nemoha se protiviti velkým skutkům božím. ač pozdě počal se diviti. I vyslal lidi a kázal v noci svatě tělo přenést s tou podmínkou, nebudou-li před svitáním« a t. d. (str. 220). Ani Gumpold ani Crescente fide o Boleslavovi tak nemluví, jak chce Kosmas, o Boleslavově účastenství v přenesení sv. Václava vůbec se nezmiňujíce. Legenda Vostokovova líčí lítost Boleslavovu jako srdečnou a upřímnou (tak vlastně i Kristián) — jediný Vavřinec nevědí, jak se zdá v upřímnost lítosti Boleslavovy (*quasi poenitens et lugens*... tremebundus super corpus fratris corruit). Znalost Vavřince u Kosmy předpokládati nemůžeme; tak nezbude, než za to mít, že i tu má Kosmas na mysli Kristiána, ale že Boleslava o své újmě činí horším než jakým jej nalezl v předloze. Kosmův Boleslav I. je, jak známo, ohava, krutější Herodesa. strašlivější Neronu, Decia, Diocleciána. Ostatek Kosmas si níže odporuje, tvrdě, že Boleslav nebyl hnut lítostí a že přenesení těla bratrova do Prahy stalo se jen »invidi fratris odio« (str. 31). Výše zase mluví o zaslíbení syna Kris u na pokání za zločin. — Jedna shoda formální mezi Kosmou a Crescente fide mohla by snad ukazovati, že Kosmas (vedle Kristiána) znal i tuto legendu. Ač shodu tu mám za náhodnou (poněvadž týká se několika slov, v nichž dobře mohli se shodnouti dva autoři nezávislí na sobě, chtěli-li krátce pověděti, co se stalo), uvádím ji přece:

Kosmas:

Crescente fide:

Kristián:

Nam Bolezlaus . . .
quam *fraudulenter* fratrem suum invitaverit ad convivium, quem *potius* machinabatur ob regni

. . . misit nuncium, ut eum *fraudulenter* invitaret in domum suam, quasi ad convivium, sed *potius ad necandum*; ipse

. . . prefatum fratrem suum felicem *dolose* ceu ad convivium accersit, sed ut revera patuit *pocius ad immolandum*.

Tak je důležitá věta, že Kosmas práci Kristiánovu znal, a že ji znal celou (křest Bořivojův je v ní zajisté na počátku, osudy Podivenovy na konci), prokázána tuším nade vší pochybnost. Potom můžeme tvrditi bez rozpaků, že Kosmas z Kristiána ví, že Bořivoj je prvý český kníže křesťanský (datum křtu jeho, jehož u Kristiána nenalezl, skombinoval si snad na r. 894), že z něho asi má správné datum úmrtí Václavova (ale Kosmas má i dobré patrně datum posvěcení kostela sv. Víta, jež u Kristiána není). Z Kristiána čerpal Kosmas zprávu, že Ludmila byla »filia Zlavoboris, comitis de castello Psov.« Vynechává-li zde Kosmas: »jenž se podle hradu nedávno vystavěného jmenuje Mělník« dodává hned na to (čerpaje z Kristiána zprávu, že Drahomír byla ze země Stodor), že pocházela »de durissima gente Luticensi«. Že Kosmas nedotkl se slovem historie církve slovanské na Moravě, boje Cyrilla a Methoda za ni, to nepřekvapuje; je známo, že Komasy nebyl přítelem slovanské liturgie;¹⁾ ostatek, byl-li ve vynechávání tak radikální, že slovem *nezmínil se* o křesťanských ctnostech Václavových a o umučení sv. Ludmily, nepřekvapovalo by, že vynechal všechny jiné historické zprávy, jež obšírný Kristiánův život Václava a Ludmily obsahoval, tedy v tom i historii Strojnírova. O přenesení sv. Václava do Prahy však mluví — zde sice také čerpá z Kristiána, ale mění jej libovolně, aby co Kristián vypravuje, uvedl v souhlas s tím obrazem Boleslava děsného ukrutníka, s nímž byl sám ku své práci přistoupil. Boleslav Kosmův nelituje svého činu, mrzí jej zázraky nad tělem bratrovým v Boleslavi, proto tajně nařizuje tělo jeho přenést v noci do Prahy do kostela sv. Víta, aby zázraky byly přičteny sv. Vítu. Pozorujeme tu, co jsme již výše pozorovali u těch, kteří předělávali Kristiána: Kristián dává na pravdu svou mnoho působiti omylnému pojetí Gumpoldovu, vyličil Drahomíř i Boleslava zcela nejasně, polokřesťany, polopohany, polo obět lidské slabosti nebo návodu ďáblova, litující potom svých činů, polo vědomé a zatvrzelé zločince. Tato nejasnost neuspokojovala ty, kteří chtěli míti fakta jednoduchá: logice jejich byl vrah sv. Václava mravní obludou. Tak i Kosmas; nechce věřiti Kristiánovi, že Boleslav, ač pozdě, počal se diviti velkým skutkům božím (a z toho plynoucímu podivnému rozkazu, že tělo sv. Václava musí v noci, do kuropění býti přeneseno do Prahy) a předělává historii přenesení těla podle svého domyslu. Motiv k tomu běže si však z Kristiána, z vypravování o pokusu Drahomířině vyložit zázraky nad hrobem sv. Ludmily ve prospěch Michala archanděla.²⁾

retinendi gubernacula *ne-* autem ex hoc certus Que cum sibi notissima
candum, aut qualiter ... erat (str 187). forent (216).
 (str. 29).

¹⁾ Srv. Č. Č. H., VI, 172. — ²⁾ Srv. Tomek v Čas. Čes. Mus. 1860, 272 a výše str. 30 a str. 28 pozn. 1.

Důkazem, že Kristián je starší Kosmy, je naše these, že *Kristián psal vskutku v 10. st.*, prokázána víc než dostatečně — nikdo tuším nepokusí se potom dokazovati snad, že Kristián padělal svou kompilaci někdy v 11. st. Konstatováním nového pramene českého, staršího Kosmy a známého Kosmovi, nabýváme zároveň důležitou pomůcku ku poznání vzniku a ceny kroniky Kosmovy.¹⁾

E. Dalimil.

Prvý po Kosmovi vypravovatel »skutků českých«, dvěma sty lety od něho oddělený *Dalimil*, neznal nechvalitebné zásady Kosmovy pomlčeti o tom, o čem byli již jiní dost se napsali. Nemusili bychom se Dalimilem vlastně již obírat — víme-li, že Kristián je starší Kosmy, víme potom také, že nemohl čerpati z Dalimila, jak tomu chtěl Dobrovský. Ale pro historii kritického omylu, jímž se obíráme a pro lepší poznání Dalimila bude s prospěchem, neuložíme-li si již rezervu. Dalimil je těžký problém, otázka jeho pramenů a jeho skladatelské techniky je stále nezodpověděna a takřka beznadějná — každý příspěvek k řešení jejímu je (jedním slovem řečeno) důležitý. Znal Dalimil Kristiána? Neodvažují se na otázku dáti odpověď předem; bude lépe, budeme-li odpověď hledati. Povězme nejdříve, co z Kristiána u Dalimila *není*. Je to celé vypravování o Cyrillu a Methodovi, jsou to české dějiny báječné (zde byl ovšem Kosmas Dalimilovi pramenem vitanějším), je to vypravování o přenesení sv. Ludmily do Prahy a je to konečně obšírná zpráva o významu a osudech Podivenových. Povězme ještě, že Dalimil má u srovnání s Kristiánem také jedno veliké plus, celou kapitolu o počtě a milosti, kterou Václavovi prokázal císař, povězme, že rok smrti Václavovy

¹⁾ *Dobrovský* edici a důkazy P. Athanase dobře znal — jak zachoval se v otázce poměru Kosmy ke Kristiánovi? Dobrovský s vývody Athanasovými své čtenáře *nezoznámil*, můžeme říci: neodvážil se je vyvracet. Shodu vyložil si svým způsobem, o stanovisku P. Athanase se nezmiňuje. Tak v »Wenzel u. Boleslaw«, str. 111 praví, mluvě o místě Kosmově o kostech Podivených: »Diese Stelle scheint Christian nach seiner Art (!) benützt und die Folgerung daraus gezogen zu haben, dass eine Mauer die Gräber des Herrn und seines Dieners ehemals geschieden habe.« Jak raffinovaný falsátor je ten Lžikřesťan Dobrovského! Ostatek Dobrovský jen prostě tvrdí, že Kristián čerpal z Kosmy; Kosmovým životem sv. Václava je mu legenda Gumpoldova. Srv. Ludmila u. Drahomir, str. 10, 23, Bořivoys Taufe, str. 86. — Otázka, kterou legendu o s. Václavu mínil Kosmas ve svých odkazech, byla po Dobrovském zodpovídána tak, že znal jen Gumpolda. To se hodilo velmi dobře těm, kteří křest Bořivoje Methodem chtěli uváděti v pochybnost, nejnověji Lippertovi, Bachmannovi a Spangenbergovi. Srv. na př. *Bachmanna* v *Mitth. des Instituts für österr. Geschichtsforsch.*, 20, str. 46 sq. — Článkem našim padnou také výklady *Loserthovy* v stati »Ueber Přibislawa, die angebliche Schwester des hl. Wenzel« v *Mitth. des Vereins für Gesch. der Deutschen in Böhmen*, 14 (1876).

udává na 928 — a poznáme ihned, že Dalimilovo vypravování o sv. Václavu a sv. Ludmile není pouhým zpracováním Kristiána.

Shody mezi oběma lze ovšem nalézt. O křtu Bořivoje Methodem vypravuje Dalimil v podstatě v soulase s Kristiánem — Method je mu však »Rusín« a arcibiskup Velehradský; datum křtu je vzato z Kosmy. O prorocství Methodově nevypravuje Dalimil nic (bylo by podivno, že by pominul tak vděčného motivu) ani o kletbě Methodově na Moravu; za to v shodě s Kristiánem ví, že Bořivoj postavil první kostel »v Hradci« a druhý P. Marii na hradě Pražském.¹⁾ O tyto dvě data lze již asi opřítí úsudek, že Dalimil musil Kristiána přímo nebo nepřímo znáti. Neboť obě tyto zprávy má jen Kristián a »Diffundente sole« — ani Kosmas ani legendy jiné dat těch nemají, legendy závislé na »Crescente fide« přičítají založení kostela P. Marie Spytihněvovi, a i legenda »Diffundente sole«, založená na Kristiánovi, má určité plus, jmenujíc Hradec již Hradcem nad Vltavou. Kdybychom však připustili, že dodatek »supra Multaviam« v »Diffundente sole« je připsěk pozdějšího přepisovače (jiný rukopis²⁾) má zajisté: supra Thetin), mohli bychom věřiti, že Dalimil nečerpal zde z Kristiána, nýbrž z »Diffundente sole«. Hned potom však Dalimil vypravuje o sv. Ludmile, zná jména vrahů jejích, jež nejsou v Diffundente sole, nýbrž jen v Kristiánovi! Ale i zde byl by závěr: Dalimil tedy znal Kristiána, tuším ukvapený, neboť Dalimil zná i jméno jednoho vraha Václavova, Hněvsy nebo Hněvisy,³⁾ jež u Kristiána není, jež má jenom slovanská legenda Vostokovova a slovanský prolog!

Z toho je zřejmo, jak nesnadno je o Dalimilovi souditi! — vidíme, že i tak nápadné shody, jako založení prvního kostela v Hradci a druhého v Praze může konečně Dalimil míti také z nějakého nám neznámého pramene, z něhož musil čerpati jméno Hněvsovo. Jsou u Dalimila ještě dvě místa, jež ukazují k slovanským pramenům: že Boleslav byl starším synem Vratislavovým (to má jen slovanský prolog o přenesení těla svatého Václava, Fontes I, 135) a že sv. Ludmila byla uškrcena závojem (to má známý nám prolog slovanský o sv. Ludmile). Ale vedle těchto známek, jež by vedly k slovanské tradici, k nějakému ztracenému plodu jejímu, je Dalimilovo pojetí události vzato patrně z tradice latinsko-německé, jak ji zachovali »Crescente fide« a Gumpold — Dalimilovi je Drahomíř pohankou, plodí pohanstvo v zemi — »a kdež žáka neb křesťana přemožieše, živu jemu býti nebieše«. Václav Dalimilův jako Václav uvedených legend latinských povolává zpět do země kleriky, jež jeho matka byla vypudila (str. 55).

¹⁾ Některé rukopisy Dalimila znají i kněze Kaicha, jenž s Bořivojem přišel do Čech. Srv. Fontes, III., 49, pozn. — ²⁾ Srv. Dobrovský, Wenzel u. Bol., 26. Český překlad D. s. z 14. st. má Gradiš. Výbor z lit., I., 311. —

³⁾ Jeden rukopis zná i jméno druhého vraha Štyrsy (v slov. legendě Tira).

O vyhnání a zpět povolání Drahomíry Dalimil neví nic, líčení vraždy u Dalimila je, jakoby vzato bylo z *Crescente fide* a Gumpolda zároveň. K tomu přidal, asi z Kosmy, Dalimil datum, že v Boleslavi slavil bratr Václavův křtiny; o svátku sv. Kosmy a Damiána neví nic. Nad to pak má Dalimil ve vypravování o zásluhách svatého života Václavova vedle jednoduchých chval, upomínajících na slovanskou legendu, podivná fantastická plus, že vdovám nosil z lesa v noci dříví, že utíral škorně svému panoši nebo komorníku Podivenovi, který Václava »v náboženství tepieše«, t. j., že sluha bil nebo bičoval asketu, jenž chtěl trpěti.

Ale konec konců nelze uzavřít jinak, než že Dalimil Kristiána nebo jinou práci na Kristiánovi více méně závislou před sebou míti musil. K tomu ukazuje několik míst, nejvíc slova Dalimilova o přenesení sv. Václava do Prahy: »Uzřev Boleslav, že se božiej moci nemóz protiviti, i počě v svatost svého bratra ot polú věřiti«¹⁾ — toho v žádném jiném nám známém vypravování není mimo Kristiána. Dalimil jediný má také zprávu Kristiánovu, že Václav »kupuje pohanské děti křtieše«, Dalimil stejným způsobem představuje nám Ludmilu jako Kristián,²⁾ Dalimil spolu s Kristiánem má vypravování o boji knížete Kouřimského s Václavem (ovšem s novými detaily), ví spolu s ním o zázračném převezení těla Václavova přes dvě řeky, zná zázrak s uchem, jež našla Přibyslava a vypravuje jako Kristián něco (ale zmateně) o knězi, jenž chtěl dostati kousek těla Václavova.

To jsou tedy shody ukazující k vnitřní souvislosti; srovnáme-li s tím ovšem veliké rozdíly výše vyložené, zvláštnosti a novoty Dalimilovi vlastní, budeme ochotni spíše za to míti, že Dalimil neznal Kristiána přímo, nýbrž nějaké vypravování na něm částečně založené. Svědčila by o tom ještě jedna důležitá okolnost — podivné přesunutí vypravování o zápase Strojmira s Bořivojem (jež je v 3. kapitole Kristiánově) do 12. st. a zvláštní pozměnění jeho.

Vypravování o povstání Čechů proti Bořivojovi, jež by se tak hodilo do jeho »pověstí«, historie zvolení a vyhnání Strojmira, není totiž u Dalimila tam, kde bychom ji hledali. Je však u něho přece, ale ve vypravování o dějinách českých za časů knížete — Fridricha, syna krále Vladislava. U Dalimila nesluje vlastně Stroj mír Strojmiřem, nýbrž Stanimířem, ale dělej co dělej, nemůže to býti nikdo jiný než Kristiánův Stroj mír. Dalimil vypravuje³⁾ že byl v Němcích jakýsi Stanimír, knížecího rodu, jenž se chlubil, že

¹⁾ *Fontes*, III., str. 62. Srv. k tomu Kristiána: *Nunciatur hec fraticride illi et quia christiane milicie clamide erat obtectus, magnalibus dei resistere non valens. quamvis sero cepit mirari* (str. 220). — ²⁾ »Ta (Ludmila) jest byla žena Bořivojova a hraběnka ze Pšova. Jemuž tehdy Pšov diechu, témuž potom Mělník vzděchu; neb před Mělníkem hrad bieše, ten sobě Pšov jmě jmějieše ...« — ³⁾ *Fontes*, III., 152. sq., kap. 72.

by všechny Němce z Čech vyhnal. Čechové si ho tedy zvolili knížetem, a Stanimír počal vskutku řezat Němcům nosy. Ale sotvaže poněkud upevnil moc svou, obrátil: počal ploditi Němce, na tvrze sázeti německé posádky a Čechy ke dvoru nepřipouštěti. Čechové (»zeměně«) proto poslali pro vypuzeného knížete dřívějšího Bedřicha a ujednali s ním tajně, aby se znovu ujal vlády. Bedřich umluvil se Stanimírem den k stání soudnímu o knížectví, jež položeno na Bojiště (patrně proti Vyšehradu). Stanimír tam přišel se svými Němci a s připraveným klamem: byl se umluvil se svými, že pro případ, kdyby jednání nevypadlo v prospěch jeho, oblekou se všichni přívrženci jeho na zvolání »Proměňte se!« v odění bitevní a Bedřicha zabijí. Ale Čechové se byli o úmyslu tomto dověděli a přišedše s Bedřichem na Bojiště, měli již pod svými sukněmi tvrdá odění. Sotvaže Bedřich skončil žalobu svou na Stanimíra, že mu byl vzal jeho zemi, zvolal Stanimír německy: Proměňte se! Ale tu Čechové se proměnili také a dříve, Němce pobili a vyhnali, a Bedřich uvázal se v knížectví, Čechy miloval a Němcům řezal nosy, jako jim je byl řezal otec jeho. . . Nemůže býti pochybnosti, že zde přímo nebo nepřímo užil Dalimil vypravování Kristiánova o Česích nespokojených s křtem knížete Bořivoje, kteří si zvolili za kníze jakéhos Strojníra, jenž byl se posud zdržoval u Němců v exiliu, ale tam dlouho pobyv, slovansky zapomněl (to Dalimil nemá). Proto jej zavrhlí sami někteří voličové jeho, ale většina jich zůstávala při něm. I usnesly se obě strany, že shromáždí se u hradu Prahy, vyjdou ven na pole a tam že se ustanoví na tom, co počtí. Strana Strojnírova však vymyslíla lest, aby přívrženci její vyšli z hradu se skrytým brněním a přilbou a na heslo »Proměňme se!« odění oblékli a na protivníky se vrhli a je pobili. Ale strana Bořivojova, zvěděvši prve o tomto úmyslu — atd. vše jako u Dalimila, až na to řezání nosů Němcům, jehož Kristián ještě neznal.

Jak se tato změněná historie Strojnírova dostala u Dalimila do 12. st., zůstane asi nerozřešenou otázkou. Marignola (jenž psal kolem r. 1360) má ji tam, kam náleží, stejně Hájek, jenž ovšem jmenuje Strojníra Stjlmírem, »bratrem někdy Sukoslavovým« a ví, že Němci mu říkali Štylfrýd. Ale bylo by zbytečno problémem tímto déle se zdržovati — že Kristián nevzal svého Strojníra z Dalimila, jak měl za to Dobrovský, víme zajisté bezpečně¹⁾

¹⁾ O poměru Dalimila ke Kristiánovi zmiňuje se Dobrovský v Bořivojov's Taufe, str. 100—101, v Ludmila u. Drahomir, 23, 31, 42 (Dalimil má, že vrahové zabili sv. Ludmilu v komnatě; to prý vzato z Kristiánova »cubiculum«), 43, 54 (Dalimilova věta o vrahích Ludmiliných »ta pohany k čertom se dostata« je prý u Kristiána jen rozvedena); Wenzel u. Boleslaw, 29—31, 105—106. Pokus důkazu jakéhosi je jen zde na str. 29 o místě, kde nalezeno ucho sv. Václava — ale ani tím, jako jinými poznámkami Dobrovského v této otázce, netřeba se vůbec zabývati.

Stačí pověděti, že mnohé záhady zpráv Dalimilových o životě sv. Václava budou vyjasněny, až budou tiskem vydány i pozdější legendy václavské.¹⁾ Dosavadní opomíjení těchto legend je jistě chybou. Historik sice musí dáti přednost pramenu původnímu, událostem, o něž jde, nejbližšímu, ale z toho ještě vždy neplyne, že pozdější zpracování založena jsou v přidavcích svých zcela libovolně. Mladší přepracování starých temat jsou konečně vždy důležitým pramenem pro poměry a názory té doby, v nichž vznikla; pocházejí-li z 13. nebo 14. st., jsou vždy důležitá tolik, aby nebylo radno pomíjeti je mlčením.

* * *

Jednu z těchto pozdějších legend přečetl jsem v rukopise a mám za to, že ona byla pramenem Dalimilovi. Je to legenda počínající se slovy »*Oriente iam sole* cristiane religionis in terra horroris et vaste solitudinis, Bohemia videlicet,« zachovaná v univ. knihovně ve dvou rkp. z 14. st.²⁾ Vypravování své počíná nikoliv Bořivojem, ale Vratislavem; po stránce stylistické je celkem samostatná, Kristiána znala však jistě, jak řada slovných shod mimo věcné (v toin i vyhnání a zpět povolání Drahomíry a osudy Podivenovy) s dostatek prokazuje. Celek je jakási kombinace tradice latinsko-německé (rázu »*Crescente fide*«) s Kristiánem a novými zprávami neznámého původu. Drahomíř je pohankou, napodobovatelkou Jezabely, Václav, dospív věku mužného, jsme se káceti modly, otvíráti kostely, svolávati rozprchlé kněží, a když matka jeho způsobí jakési povstání pohanů proti němu, vypoví ji ze svého knížectví. Pak vypravují se Václavovy: »*opera pietatis et misericordie*« — tam najdeme motiv Dalimilův, že sv. Václav v noci chodil do lesa pro dříví chudým. Ale s dodatkem, že rád dal se zbíti od hajných, kteří v něm tušili zloděje³⁾ a že v noci navštěvoval žaláře, těše vězně. Potom následuje vypravování o boji Václavově s vévodou (dux) Kouřimským; detailů uvedených Dalimilem legenda ještě nezná. Patrně z Kristiána jsou některá data o Podivenovi (jak rozdílil almužnu ze svého přidávaje) a o kupování pohanských hochů sv. Václavem »*et maxime ad Pascha et Sancti Spiritus, ut illis diebus haberet eos ecclesia, sicuti est moris*« — i zde jsou však dodatky legendistovi vlastní. Kapitola další vypravuje, jak císař v jednom hradě položil knížatům schůzi ke dvoru, sv. Václav však dostavil se až třetího dne poslední.

¹⁾ Srv. o nich a rukopisech jejich více u Dobrovského, Wenzel u. Boleslav, str. 39-52. — ²⁾ Sign. 13 D 20 z 14. st. (f. 159 a—178 a a 1 C 25 (14 st.) f. 1 a až 11 b. Vedle toho opis její z 18. st. v 11 A 3. — ³⁾ Zajímavá chvála je také v těchto slovech: *Tanta etiam pietate affuebat, ut omnes personas in principatu suo jure hereditario servituti subditas larga manu redimens deinceps perpetue libertati restituebat.*

Císař s knížaty se proto usnesli, že kdo před přicházejícím Václavem povstane nebo dá mu místo, má ztratiti hlavu. Sotva že však vstoupil sv. Václav do shromáždění, povstal císař, pospíšil knížeti vstříc a posadil jej na stolec svůj a potom uzašlým knížatům vysvětlil, že viděl sv. Václava vstupujícího v průvodu andělů a kříž zářící na čele jeho . . . Toto vypravování má i Dalimil a ze srovnání obou zpráv je patrné, že tu Dalimil čerpal z legendy, nikoliv naopak. Zrovna tak vzal Dalimil z této legendy zprávu další, jak si vyžádal Václav od císaře ráme sv. Víta, jak dostal i jiné dary »et potitus patrie liberationem, quia Bohemia antea romano imperio erat tributaria«. Dalimil má: »Tehdy ciesař z své milosti vsie roboty zemiu zprosti.«

Z ostatních zpráv vyjímám jen věci důležitější. Neznámý spisovatel legendy znal i Kosmu: o Boleslavovi praví, že byl »corde crudelis, vultu horribilis, actione inhumanus« a že byl proto zván »sevus Boleslaus«. Tu můžeme pozorovati, jak by asi vypadal Kristián, kdyby byl, jak tomu chtěl Dobrovský, užil Kosmy. Že Dalimil z »Oriente iam sole« čerpal, toho doklad další najdeme ve zprávě o zavraždění sv. Václava: Václav tu prchá ke kostelu a padá na práh,¹⁾ zabit je na prahu, jako u Dalimila. Na jednom místě najdeme v »Oriente iam sole« zajímavou polemiku s Kristiánem: autor je rozhořčen na údaj Kristiánův, že prý sv. Václav někdy přece mnoho pil.²⁾ V zákracích je ovšem plus proti Kristiánovi; přibyl jeden zázrak při přenesení těla sv. Václava, jež má i Dalimil (osvobození vězňů), přibýlo mimo jiné vypravování o králi Dánském Erichovi, jemuž zjevil se ve snu Kristus a uložil mu na pokání za hříchy jeho vystavěti kostel ke cti sv. Václava. Zde souvislost legendy s Dalimilem je již nesnadno kontrolovati — Dalimil mnoho, jak patrné, o zázraky nestojí.

Legenda »Oriente iam sole« pochází, jak mám za to, někdy z 2. pol. 13. st.³⁾ — v obou rukopisech jejích, jež jsou v univ. knihovně, udávají se sice zázraky s přesným datováním ještě z r. 1260,⁴⁾ 1334, 1347, ale mám za to, že to vše jsou pozdější doplňky opisovačů, že legenda končí se vlastně slovy: »cujus reg-

¹⁾ » . . . et prosternens se in limine in manus domini spiritum suum commendabat«. Srv. Dalimila: »když u cirkve na prazě klečeše a svú dušiu v boží ruce poručieše . . .« (str. 61). — ²⁾ » . . . nec fuit illi mos crapulose potare ac alios ad crapulam invitare . . . Certum est minus esse verum, quod quidam aliter hoc in loco de ipso dogmatisaverunt ad scandalum audientium et ad excusandas excusationes peccatoribus in peccatis« (f. 166 b) v rkp. 13 D 20. Srv. i Dobrovský, Wenzel u. Boleslaw, str. 50. — ³⁾ Hlavní důvod je, že legenda rozeznává již město Prahu a hrad Prahu. Na jednom místě je řeč o »provincia Pragensis«, páni zemští slují tu »barones«, činí se zmínka o kapli sv. Václava, vystavěné pod horou hradčanskou kde bylo a je vězení, v němž stalo se zázračné osvobození vězňů při přenesení těla sv. Václava. — ⁴⁾ Vlastně: MCCLX et C. Druhý rkp. má 1260.

num et imperium manet sine fine in secula seculorum amen. « na f. 175 b. Na konci, na f. 177 b je »nota«, tvrdící, že sv. Václav dotrpěl r. 928 28. září za času papeže Jana X. a krále Jindřicha. Po nedlouhém čase prý císař Oto, chtěje mstítí bratrovraždu, vtrhl s velkým vojskem proti Boleslavovi a spustošil skoro celé Čechy. Boleslav neměl nikde ochrany a stižen malomocenstvím (horrenda lepra) bídně zemřel. . . Dalimil, jak již pověděno, má také rok 928, ale má i, že (ještě r. 928) císař mstě sv. Václava, vtrhl do Čech, Boleslava pokořil a zemi jeho porobil v daň. »Knězi u dvora službu jmieti, kotel nad ohněm káza držeti«. Jak souvisí tato zpráva Dalimilova s notou naší legendy, o tom nebudeme již uvažovati.

Ani poznáním, že Dalimil čerpal z legendy »Oriente iam sole«, jež zase užila Kristiána, nebudou vysvětleny *všechny* shody mezi Dalimilem a Kristiánem. Přes to měl bych za to, že Dalimil Kristiána neznal přímo, že tu souvislost prostředkoval asi ještě jiný pramen. Jako lze se z »Oriente iam sole« poučiti poněkud o pramenech Dalimilových, tak snad i nějaký příspěvek k řešení záhady poskytnou jiné legendy, z nichž po legendě »Oriente iam sole« hlavní: »Inclutam et gloriosam festivitatem« a »Ut annuncietur« (legenda Jana ze Středy) nejsou dosud vydány. Tyto legendy, založené více méně na Kristiánovi (přičísti k nim lze i václavskou legendu Karla IV.) a žurnalistickou (řekl bych) svou úpravou přístupnější čtenářstvu, zatlačily Kristiána do pozadí. Doba husitská pak znehodnotila legendy vůbec — tak lze si vysvětliti, že tak málo rukopisů Kristiána zachovalo se (pokud víme) na naše doby a že Balbín mohl Kristiána vskutku objeviti.

III. Závěr. Mnich Kristián.

Dále, k historikům českým, kteří přišli a psali po Dalimilovi již nepůjdeme. Co jsme chtěli věděti, víme zajisté již spolehlivě. Závěr bude: Kristiánovo spisování historické je práce původní, napsaná v době biskupa Vojtěcha, nejspíše r. 993—994, po Vojtěchově návratu z Itálie. Kristián psal na základě dobrých tradic ústních a na základě neznámých jak se zdá částečně slovanských předloh, o životě slovanských věrozvěstů a o sv. Ludmile; vedle toho použil vydatně latinských legend Menkenovy a »Crescente fide«; něco málo vzal i z Gumpolda. Práce jeho je, jak již komposice a styl s dostatek ukazuje, jednotná; není to naprosto nějaká mosaika ze sebraných zlomků prací cizích — jediná stať, jež je vzata doslova z Gumpolda, prozrazuje již slohem cizokrajný ráz svůj. Literárně vyniká značně i nad lepší středověké práce kronikářské nejen po stránce formální (řeč i sloh je někde přímo elegantní), ale i po stránce věcné, a to jak svým historicko-kritickým smyslem tak svým duchem vroucně,

ale vzdělaně (řekl bych: vybraně) křesťanským, jež pravdu historickou snaží se harmonicky spojit s pravdou legendární. Svým silně historickým základem a především rozsahem tematů, jež obsahuje dějiny slovanské liturgie na pravě a dějiny české od počátku do doby sv. Václava a jež má příspěvky ještě z doby Boleslava II. je tato legenda *před Kosmou nejdůležitější naše práce historická, první kronika česká.*

O autoru víme dosud jen, že byl mnichem a příbuzným biskupa Vojtěcha a patrně Čechem. Osobu jeho lze však zjistiti dokonaleji. Z Brunovy legendy se dovídáme, že Čechové, volajíce zpět svého biskupa Vojtěcha, který jim pro hříchy jejich odešel do sladkého Říma, poslali k němu posly s prosbou o návrat a odpuštění. K poselství vybráni byli od Čechů Radla, někdy spolužák sv. Vojtěcha v studiích a *Christianus monachus, vir eloquens, jenž byl vlastní bratr pána země, tedy knížete Boleslava II.¹⁾* Kanaparius jmenuje také bratra vévody Boleslava II. náčelníkem poselů českých k papeži a synodě; jménem ho však neuvádí. Že tento mnich Kristián a autor naší historie, je jedna osoba, o tom nemůže býti pochybnosti. Čechy jednak, jež do té doby vůbec žádného kláštera neměly, mohly sotva míti více mnichů téhož jména, jednak vysvětluje se nám tím faktem zmínka Kristiánova v prologu, že je příbuzným biskupa Vojtěcha. Na příbuzenství Přemyslovců se Slavíkovci sotva můžeme pomýšleti (ač vyloučeno to není); spíše se zdá, že oba po matce byli příbuzní, že snad matky jejich byly sestry — potom by byl Kristián, jak jsme již na počátku své studie naznačili, bratrancem Vojtěchovým, synem Boleslava I., synovcem sv. Václava a vnukem Vratislavovým a Drahomířiným. Bratrancem sv. Vojtěcha byl tedy i Boleslav II. Nebylo-li klášterů a tedy asi ani mnichů v Čechách, musil býti urozený mnich Kristián členem kláštera zahraničního, podle všeho (co o kulturních a politických stycích Prahy se sousedstvím víme), nejspíše v Bavořích, v Řezně. A sem také vede stopa, kterou ukazuje Kosmas. Ten nezná Kristiána jménem, ale zná přece mnicha, jenž byl bratrem knížete Boleslava II. a synem Boleslava I., jenže jmenuje jej Strachkvasem. Je známo, co o něm Kosmas vypravuje, o narození jeho v noci vraždy boleslavské, o jménu jeho odtud vzniklém (»terribile convivium«), o slibu otce, bratrovraha, že dítě zasílí Bohu, aby mu sloužil za hřích otce a za národ země jeho. Ani jménu, ani romantice tohoto narození a zaslíbení důvěřovati nebudeme, ale Kosmas patrně zná osobu, o níž nám jde a ví také, že Strachkvas, když dorostl dán byl otcem do kláštera sv. Emerama v Řezně, kdež stal se mnichem. Vypravuje nám o Strachkvasovi pak ještě později dosti obsírně, že sv. Vojtěch chtěl se

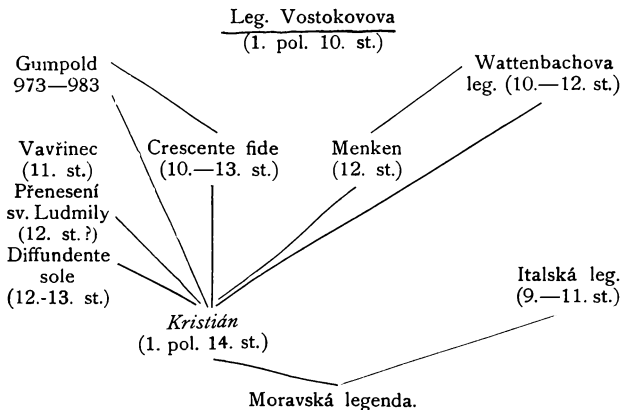
¹⁾ Fontes, I., 280.

vzdání biskupství ve prospěch jeho (co tu vkládá biskupovi do úst,¹⁾ svědčí o dobrém pramenu, z něhož na tomto místě čerpal), ale Strachkvas odmítl zcela rozhodně: Nechci hodnosti ani důstojenství ani nádhery světské; pokládám se za nehodna biskupského důstojenství, nestačím na takové břímě. Mních jsem, mrtev jsem! *Vic o něm nevíme.*²⁾ Kosmas na jiném místě³⁾ o Strachkvasovi vypravuje, že po druhé roztržce Čechů s Vojtěchem zahořel v naduté pýše po biskupství, a zve jej idiotou a utrhačem, arcistarostou nešlechetských atd. To je v takové protivě s tím, co sám dříve pověděl a co (to je ovšem důležitější) dnes víme, že nemám za nutné podrobnosti žalob Kosmových ani registrovati. Kosmas tu asi zaměnil dvě zcela rozličné osoby. Kristián, jak jej známe z díla jeho, může se podobati jen tomu Strachkvasovi Kosmova, jenž blízek jsa v ideálním chápání povinnosti křesťana biskupu Vojtěchovi, nezná většího štěstí na tomto světě než jako mnich sloužiti cele Kristu. Že tak ušlechtilou postavu, tak vzácnou individualitu mravní i literární, v době surové ještě kultury národní, muže poslého k tomu z knížecího rodu, prvního a posledního spisovatele-historika z rodu Přemyslovců, vrátilo toto vyvrácení velkého omylu badatelského historii, pokládám za neposlední zásluhu své práce.

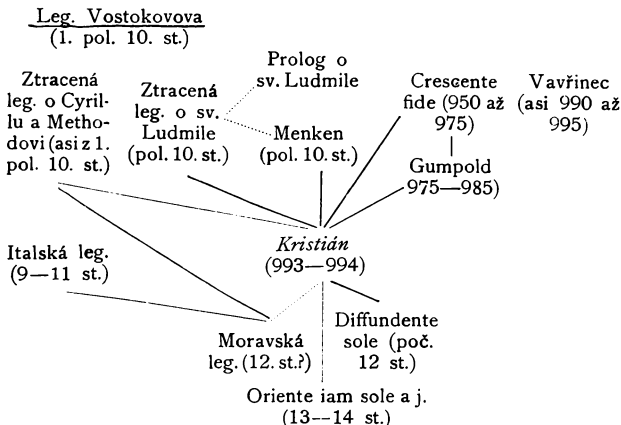
* * *

Nebude se škodou, přehlédneme-li zde také resultáty své práce, pokud jde o závislost a stáří ostatních legend o sv. Ludmile a sv. Václavu. Nejnázornější bude grafické znázornění věci. Podle výkladů *dosavadních* vypadala by genealogie našich legend takto:⁴⁾

¹⁾ Fontes, II., 43. — ²⁾ V padělaném (v 13. st.?) zakládacím listu kláštera Břevnovského, datovaném k r. 993, 15. Jan. (Emler, Reg. č. 78) je patrně náš Kristián uveden, jako písař listiny: Datum per manum domini Cristiani, fratris illustris ducis Bolezlai. Jméno Kristiánovo se tu tedy snad v tradici klášterní zachovalo; ovšem je pochybno, že by roli, jež je mu tu přisouzena, kdy zastával. Srv. však i břevnovskou historii v jednom rkp. Pulkavy, ve Fontes, V, 271 pozn. — ³⁾ Ibidem, str. 45. — ⁴⁾ *Poznámky k tabulce první*: Prolog o sv. Ludmile (srv. výše str. 33) je zde vynechán, podobně slovanský prolog o sv. Václavu (srv. výše str. 41) a slov. přenesení těla sv. Václava (Fontes, I., str. 135; srv. výše str. 69). O stáří prologu uvažoval krátce V. Vondrák (Zur Würdigung der altslovenischen Wenzelslegende, r 1902, str. 31) na základě nesprávných předpokladů o Wattenbachově legendě, potom Kalousek l. c., str. 32—33. Ukázal na souvislost prologu s Menkenovou legendou, maje za to, že prolog je starší než Menkenova legenda a že byl legendě této předlohou, ale celkem že je mladší než ostatní slov. legendy o sv. Václavu. — Datování »Crescente fide« k 10.—13. st. vztahuje se na mínění Dobrovského; Kalousek na základě rkp. mnichovského z 10. st. klade ji do konce 10. st., za Gumpolda (l. c. 27). — Odvození Menkenovy legendy z Wattenbachovy sluší tak rozuměti že jen část Menkenovy legendy považována byla za odvozenou z Wattenbacha nebo z pramene společného jí a Wattenbachově legendě (Büdingen l. c., 523 a Tomek v Čas. Mus., 1860, 267). *Poznámky*

Výsledky studia svého znázorníme tímto obrazcem:

k tabulce druhé: Leg. Wattenbachova a leg. o přenesení sv. Ludmily se zde neuvádějí, protože jsou prokázány za část Kristiána. Vytečkovaná čára mezi Kristiánem a Mor. legendou znamená, že nevyklučují zcela Dobrovského výkladu o mor. legendě, ač dal jsem přednost výkladu jinému (srv. výše str. 18 sq.).

IV. Kritika Dobnerova a Dobrovského.

Bylo to r. 1677, co *Bohuslav Balbín* ve svém pilném zpracování dějin českých, jež nazval *Epitome rerum Bohemicarum seu Historiae Boleslaviensis liber I.*, vydal, jako velký dokument důkazný k svému vylíčení českých dějin v 9.—10. století, práci Kristiánovu (str. 41—65) z rukopisu augustiniánského kláštera třeboňského. Balbín se o tomto rukopisu zmínil již r. 1665¹⁾ — v *Epitome* s patrným triumfem předložil jej čtenářstvu, jako dílo »prvého českého spisovatele« a provázel jej řadou historických poznámek (str. 67—91), snaže se podrobněji vyložit jednotlivé cenné zprávy jeho, ovšem i s pomocí Hájka. Balbín jmenuje Kristiána Cristannem de Skala (ze Skály?) — jméno to vzal z Veleslavína, a ten zas z Hájka, jenž Kristiána ze Skály zná co třetího syna Boleslava I., bratra Strachkvasova. Nebudeme ovšem při domněnkách a datech tohoto druhu prodlévat. Že rukopis třeboňský, z něhož legendu vydal, je kusý, Balbín nepověděl; zbytek doplnil patrně z rukopisu kapitolního.²⁾

Balbínův text, dost bohatý omyly, otiskli Bollandisté, rozdělivše však historii Ludmilinu (r. 1755) a Václavovu (1760), a prvou část Kristiánovu (osudy sv. Ludmily) srovnávše s rukop. bodecenským.³⁾ Obojí životy podle Bollandistů vydal po třetí v Praze roku 1766 nějaký Jesuita, jak má Dobrovský za to, Michal Krammer.⁴⁾ V té době již vydával *Gelasius Dobner*, veliký »vyliďňovatel staletí«, vyplněných Hájkem spoustou smyšlených postav, své *Annales*. Bylo se mu ovšem mnohonásobně obíratí Kristiánem — a tak bychom snad mohli říci, že v kritikovi, jenž tolik drzé falše poznal v historických pracích minulosti, vznikla nedůvěra i vůči tomuto prameni. Byl to zajisté *Dobner*, jenž vystoupil s míněním, že dílo Kristiánovo je *padělkem*, že někdo, jenž psal ku konci 12. stol., sbíraje staré zprávy o sv. Ludmile a Václavovi, jenž složil Kristiánovu legendu, fingoval prolog její, hlásící se do doby biskupa Vojtěcha, aby tak práci své dodal více autority. Ale *tento* výklad Dobnerovy nedůvěry ke Kristiánovi byl by *nesprávný*; Dobner nevěřil v pravost

¹⁾ Dobrovský, *Wenzel u. Boleslav*, str. 34. (a opsal jej, jak praví, již 1645). — ²⁾ Srv. Dobrovský, »*Wenzel u. Boleslav*«, 37 — Balbín se nepochybně o rkp. kapitolním dověděl teprv tehdy, když již část »*Epitome*« byla vytištěna. *Úplný* otisk Kristiána je totiž u něho provázen poznámkou: »*Hactenus Christiani . . . narratio, quam certum est mutilam esse, in eaque plurima desiderari: quippe promiserat quaedam se in sequentibus narraturum (ut Podevini sanctitatem, mortem et miracula), quae nusquam apparent.*« Ale to vše, o čem praví, že chybí (a co vskutku chybí v rkp. Třeboňském), je v Balbínově edici. Citované místo bylo záhadou již Bollandistům (Sept., VII., 771). Vykládám je tak, že Balbín měl připravenou edici vskutku z rkp. třeboňského s dotčenou poznámkou na konci; během tisku dověděl se o rkp. kapitolním, dodal z něho ostatek, ale zapomenul škrtnouti svou poznámku. — ³⁾ Srv. výše str. 23—24 a úvod k edici v příloze. — ⁴⁾ Dobrovský, *Wenzel u. Bol.*, str. 35.

Kristiána již tenkrát, kdy ještě věřil v Hájka, kdy ještě ani netušil, že celý život věnuje kritice Hájkovy kroniky. Proč — to se ještě dovíme; mínění svému zůstal věren i později. V Annálech důvody svého názoru na Kristiána nevyložil obsírněji; napsal však o tom celé pojednání, jež mělo, jak sám vypravuje později, vyjítí tiskem nákladem světcího biskupa pražského, Ant. Vokouna.¹⁾ Smrt tohoto příznivce Dobnerova (r. 1757, 7. Febr) edici zmařila a Dobner se k ní neodhodlal ani později, když o stáří Kristiánovy legendy vznikla již polemika. Dobner totiž svěřil se s důvody svými proti Kristiánovi známému svému, bystrému historiku, augustiniánovi P. Athanasovi; ten je vyslechl, ale nenadále (r. 1767) překvapil Dobnera novým, pilným vydáním Kristiána z rukopisu kapitulního, vydáním, jehož úvod (v 5 paragrafech) i jehož hojně poznámky byly obranou stáří legendy a přímou polemikou proti Dobnerovi.²⁾ Dobner byl rozhořčen: odpověděl ve čtvrtém svazku svých Annálů, jenž vyšel r. 1772, že P. Athanasius pracoval zbytečně, že nikoho nepřesvědčil a nepřesvědčí, nisi cerebrum nobis in calcaribus sit . . . Ale věcného nepověděl proti Athanasovi mnoho nebo aspoň nepověděl to s dostatečnou obsírností: na str. 54 sq. prostě opakoval, že legendu Kristiánovu někdo kompiloval ku konci 12. st.,³⁾ na str. 329 pak oznámil, že studii o pozdějším původu Kristiánově má dávno napsanou, udal obsah jejích 17 kapitol a skončil, že jí za svého života nevydá, aby nedal podnět k novým bojům a sporům. Práce zůstala však nevydána dodnes — dr. Šimák našel ji nedávno v pozůstalosti Dobnerově; vedle ní ještě německé zpracování téhož thematu s datem 1757.⁴⁾

* * *

Strávil jsem tři čtyři dny, pročítaje tento drobným písmem a přeodbornou barokní latinou psaný a rhétoricky založený spis⁵⁾ —

¹⁾ Nadpis jeho je »Examen Historico-Chronologico-criticum, An Christiani de Skala Vita seu Passio . . . verus sincerusque partus sit Christiani, qui erat Boleslai Saevi filius?« — ²⁾ Vita S. Ludmillae et S. Wenceslai . . . Authore Christiano Monacho . . . labore et studio P. Athanasii a S. Josepho, Ord. FF. Eremit. disalc. S. P. Augustini. Pragae literis Johannaе Pruschin, Viduae 1767. 111 stran v 4. V prvním paragrafu úvodu dokazuje, že Kristián je syn Boleslava I., v druhém vyvrací námitky proti tomu (zde je téžisko anonymní polemiky s Dobnerem), v třetím zavrhuje zprávy o Strachkvasovi jako báječné, čtvrtý má poznámky o práci Kristiánově, pátý stanoví rok pokřtění Bořivojova na 876. Edice sama provázena je hojnými historickými a kritickými poznámkami; v jedné dokazuje autor, že Ludmila zemřela r. 921. Práce je věnována opatu emauskému Anselmu Güntherovi, jehož nákladem vyšla. — ³⁾ Zde dovozuje věcně proti Kristiánovi pouze to, že není pravděpodobno, aby sestra Václavova Přibyslava chtěla zmocniti se části ostatků bratrových — i pozdější tradice, z 11. st., ví prý o tom, že tělo sv. Václava zůstávalo zázrakem neporušeno. — ⁴⁾ Srv. Čas. Čes. Musea, 1901, str. 134. ⁵⁾ Vzdávám uctivý dík p. provinciálovi Piaristů, P. B. Kabrhelovi za ochotné zapůjčení rukopisu. Rukopis je v obyč. kvartu a má 20 složek čtyřlístových

na konec byl jsem velmi sklaman. Jen okolnost, že poznal jsem prvou historickou práci Dobnerovu, poznal Dobnera poprvé pokoušejícího se v studii dějezpytné, smiřovala mne se ztraceným časem. Dobnerův »Examen« náleží k tomu druhu historických disertací, jenž kvetl ve školách jesuitských v 17.—18. st. Jemu šlo předem o pěknou latinu, potom o hojně až rozvláčné sestavení všech námitek methodou scholastickou, ve věci samé však stavěl své these a kladl své otázky z dat čistě vnějších, z pravděpodobností a nepravděpodobností vypravovaných událostí, o kritice v našem slova smyslu nemaje ponětí, proti autoru stavě »autoritu« spisovatelů jiných, v našem případě na př. proti Kristiánovi Kosmu, Pulkavu, Hájka, Pešinu, Crugeria... Značné bystrosti nelze ovšem Dobnerovi upřítí již v této práci; co pak příštího historika prozrazuje, je vedle obdivuhodné sečtlosti v pramenech a literatuře překvapující známost listin a rukopisů, tu a tam pak vskutku pokus o důkaz kritický. Že tu jsou však nejnaivnější výmysly Hájkovy udávány jako argumenty proti Kristiánovi, je jistě pro počátky Dobnerovy zajímavé; proto patrně později (r. 1771) připsal Dobner sám na titulní list své dissertace částečné damnatur: »In hoc examine multa emendanda sunt, quod primis annis, quo me historiae tradidi, concinnavi. Tot annorum lectione nunc plura comperi, quae tum ignoravi, aliterque exponenda sunt. Anno 1771.« Z kterého roku studie Dobnerova pochází, nelze zjistiti určitě, psána je však již po smrti biskupa Vokouna, tedy asi v l. 1757—1760, podle data na německém exempláru r. 1757.

V úvodu vypravuje Dobner, že pochybnosti v pravost Kristiána budila v něm od počátku neobyčejná erudice legendistova, »festivus lepor« jeho stylu a pak okolnost, že tak důležitý pramen skoro 700 let mohl býti světu utajen, že ho objevil teprv Balbín. Šlo mu i — a ještě více biskupu Vokounovi¹⁾ — o slávu Kosmy, jako prvního historika českého; po mnohém uvažování a pročítání Kristiána a po překonání panického strachu před autoritou prastarých kodexů pergamenových, v nichž dílo Kristiánovo je zachováno, přesvědčil se konečně, že je to dílo sice staré, ale mladší Kosmy. Potom pak v 17 kapitolách dokazuje svou thesei. Obsah prvých pěti kapitol lze udati summárně — věnovány jsou nálezu a stanovisku Balbínově, zjišťují, že Kristián je jméno klášterní, pravé jméno že musilo býti slovanské a že to bylo jméno: Strachkvas. Tak je dokázáno proti Balbínovi, že Kristián je totožná osoba se Strachkvasem; titulu de Skala Dobner cele

se 7 listy poznámek a dodatků. Dobnerovo německé zpracování téhož thematic (snad z doby pozdější pocházející) je v pozůstalosti Dobnerově někde založeno, takže nemohl jsem ho užiti. — ¹⁾ O něm praví Dobner, že byl výborným znalcem českých dějin a že také napsal, ale nedokončil vypsání dějin českých.

neodmítá, maje za možné, že Kristián byl představeným nějakého kláštera toho jména; konečně shledává data o životě Strachkvasově. Již zde užívá výmyslů Hájkových — resultát je ovšem, že Strachkvas byl zvrhlý mnich, neschopný napsati »tam sacrum pietateque plenum opus.«

To je tedy první důvod Dobnerův; v kapitole šesté je vložena důvod druhý: mlčení starých o Kristiánovi. Jak by bylo možná, aby »pretiosissimum istud primumque historiae patriae monumentum« zůstalo neznámo Kosmovi, neznámo době Karlově, o starou historii českou tolik pečující? S tím souvisí výklad další (kap. 7.), že v Kosmovi není stopy po znalosti Kristiána¹⁾ a pak především důvody kapitoly osmé, že »styl« Kristiánův prozrazuje dobu pozdější než 10. stol. Z Čech st. 10. byla prý latina vymýtána úplně, tam panovala jen řeč slovanská, kterou sv. Cyrill a Method počali psáti *latinskými* písmeny (k tomu mezi jiným citát z Pešiny o snesení Čechů za Boleslava II. o zachování slovanského jazyka v písmě a bohoslužbě). Kde by se Strachkvas naučil tak krásně latinsky? V Řezně sotva,²⁾ a dáme-li i tomu, že se tam dokonale naučil latinsky, nemohl přece nabyti té elegance slohu, již pozorujeme v jeho díle, jež však té době a klášteru sv. Emmerama zejména byla zcela cizí (na doklad cituje se jeden epitaf řezenský). Sloh té doby byl »humilis, simplex, rudis«³⁾ — příklady z Kristiána dovozuje pak Dobner, jak vybraným stylem psal Kristián. Kristián konečně (kap. 9) všude v jménech vlastních a místních píše *h*, *ř* a tím se prozrazuje za autora pozdějšího; v témže kodexu kapitolským, kde je opsána legenda Kristiánova novějším pravopisem, je přece Kosmova kronika podána pravopisem starým.⁴⁾

V kapitole desáté líčí Dobner Strachkvasa, idiotu a »syco-phanta« Kosmova a všech českých historiků po Kosmovi. Byl to

¹⁾ Kosmas, odkazuje na vyličení křtu Bořivojova ve »vita S. Wenceslai«, nemohl míti na mysli Kristiána, neboť by musil napsati, že se o tom vypravuje ve »vita S. Ludmilae«. Pak prý jsou rozdíly věcné: Kristián má smrt Václavovu k r. 938 (!), Kosmas k 929, u Kristiána není nic o předstírané lítosti Boleslavově po vraždě, Kristián píše Hradec, Bořivoj, Kosmas však starobyle: Gradec, Borivoj. — ²⁾ Jednak prý proto, že Strachkvas vůbec byl neschopný člověk, pak proto, že byl syn knížecí, jenž by se sotva tolik oddal vědám, dále proto, že byl dán do kláštera, aby se připravil pro příští působení své jako biskup v Boleslavi (z Hájka!) a k tomu potřeboval jen řeči slovanské. Mniši konečně žili víc své zbožnosti než literatuře. V listině břevnovské podepsal se Strachkvas ostatek chybně latinsky Cristanus místo Christianus. —

³⁾ Proto také Dobner souhlasí s důvody těch, kdož mají za nemožné, aby Einhardova Vita Caroli byla z 9. st. a Regino byl tak stár, jak stár býti chce. — ⁴⁾ To je důvod, kde se prozrazuje Dobner budoucnosti. Neváží ovšem nic, uvedeme-li, že v témže kodexu je Kanapariův život sv. Vojtěcha v pravopisu a jménech týmž způsobem modernisován (i místo »Sclavus« klade se všude »Bohemus«), jak lze se v vydání ve Fontes I. přesvědčiti. Rkpy Kristiána mají ostatek *G* (Gradic); *H* je jen v edici Balbinově. Srv. níže str. 86. — Dobner v této kapitole má i trochu filologických výkladů o jazycích slovanských.

patrně on (byl prý nejvyšším kancléřem českým za Boleslava II.), jenž svými intrikami vyhnal sv. Vojtěcha z Čech. Z Hájka sebrány jsou zprávy k doplnění obrazu o zhoubném působení tohoto prohnáného a lstivého zloducha, shledány doklady o jeho hanebné smrti. Takový člověk ovšem Kristiánovy práce složitě nemohl. Tituly biskupů a j., obvyklé v 10. st. (vykládá se dále v kap. 11), byly jednoduché; z té doby nemohou býti Kristiánovy názvy: *ter beate, inclite, sanctissime, pontifex*. Kap. 12 dovozuje, že Kristián-Strachkvas, syn Boleslava I., nemohl psáti o zločinu otcově beze vši piety, tak, jak v Kristiánově legendě vskutku se píše; syn by byl jistě omlouval hřích otcův a líčil lítost a pokání jeho.¹⁾ Tento důvod stačil by sám k podvrácení fikce, že autor legendy Kristiánovy je synem Boleslava I. Neméně důležité je, že v práci Kristiánově jsou patrné stopy pozdějšího původu jejího. To jsou především místa: *castellum, cui nomen inerat Hradec, civitas, que Budeč vocabatur, atrium* (prý v Tetíně), *quod muniebatur pulchro ambitu* a zmínka o hradu *Mělníku*. Zde všude dokazuje Dobner, a to skoro veskrze naivními daty z Hájka, že Hradec (i Králové Hradec, i Litomyšl²⁾ i Levý Hradec), že Tetín (v Kristiánovi ovšem není slova o tom, že by dotčené atrium, Gumpoldem vymyšlené, bylo v Tetíně), že Budeč stály ještě v 2. pol. 10. st. i později, že tedy Kristián byl by musil užiti času přítomného. Mělník prý vznikl teprv v 11. st. Nemožná je prý v 10. st. i věta Kristiánova »*Bohemia dudum ad Deum conversa*« — z Hájka a odjinud se dokazuje, že v 2. pol. 10. st. bylo v Čechách pohanství ještě mocné; pohané zabili na př. bratry Vojtěchovy na Libici. Nemožná je dále zpráva Kristiánova o 7 suffragánech Methodových, zmateno je vypravování o kletbě Methodově na Svatopluka (Method prý vydal klatbu na Svatopluka II., nikoliv I., asi r. 904), nemožné je, aby pohanka Drahomíř vystavěla v Tetíně chrám sv. Michala — z breviářů je patrné, že sv. Ludmila pochována byla na hřbitově, nikoli v basilice sv. Michala, kostel v Tetíně podle Hájka vystavěl již Bořivoj (kapitola 13.—14.). Kdyby Kristián psal v skutku v 10. st., udával by více jmén osobních, na př. jména těch, kteří s Bořivojem byli pokřtěni, těch, kteří po zabití Václavově byli povražděni, byl by měl více dat časových, nemohl

¹⁾ Zde uvádí Dobner zajímavý doklad o nezbytnosti jistě šetrnosti v líčení hříchů předků: *Quis nescit dominantium nobilitatisque furorem nulla re irritari magis, quam avorum suorum prosapieique pugillatione, contemptu ac obtreactionibus. Jam saeculum unum et ultra elapsum est, a quo Ferdinandus II. victoriosus inclitus Bohemiam sibi iure belli militisque rursus vindicavit; quis tamen hactenus ex patriae nostrae hominibus tam audax repertus est, qui historiam illorum temporum, non ajo acri, sed modesto stylo fuisset complexus, quem non plurimorum offensio irritatioque deteruisset?* (v složce 13, na str. 3). — ²⁾ Na tato dvě místa bývala v 18. st. zmínka o Hradci také vykládána.

by rok zabití sv. Václava udati nesprávně na 938 a pověděl by jistě, že je synem Boleslava I. (kap. 15.).

Ze všeho je patrné krátce, že legendu Kristiánovu psal buď cizinec, nebo někdo mnohem pozdější 10. st., jenž spojil život sv. Ludmily a sv. Václava v jedno. Onen vzat je z rkp. bodecenského a z Diffundente sole (tyto lze zase redukovati na lecke breviářů pražského a olomúckého), pramen pro život sv. Václava je dosud neznám, ale mohla by to býti snad Pešinou zmíněná legenda, složená biskupem Izzo (Crescente fide) a »tripudium« citované Kosmou. Předělavatelé a opisovači pozdější pak tuto kompilaci ještě porušili; někdo dokonce falšoval prolog, dodav tam slova: »nepos carissime« a zmínku o společném strýci sv. Václavu (kap. 16.). Emendujeme-li slova tato, dojdeme k poznání, že prolog byl vskutku adresován Vojtěchovi, ale nikoliv druhému biskupu pražskému, nýbrž arcibiskupu Solnohradskému Adalbertovi, synu krále Vladislava I., jenž také pocházel z rodu sv. Ludmily a byl zvláštním ctitelem sv. Václava. V době jeho žil »Christannus de Skala«, příbuzný jeho a muž učený, jenž byl prve mnichem a potom kancléřem Přemysla Otakara I. Pocházel podle Balbína z té větve Děpoliců, jenž měla přídomek »ze Skály«. Ten patrně ku konci 12. st. složil Kristiánovu kompilaci. Později někdo, nerozuměje datům prologu, změnil jej tak, jako by byl adresován druhému biskupu Pražskému, sv. Vojtěchovi . . .

* * *

To je obsah Dobnerova prvního pokusu historického, jenž, třebaže nikdy vydán nebyl, přece velkou autoritou svého původce a pouhou existencí svou, na niž s důrazem Dobner odkazoval, *založil nedůvěru v pravost Kristiána*. Obíratí se kus za kusem vývody jeho (mnoho drobnějších zcela dilettantských vývodů jsem pominul mlčením) bylo by *zcela sbytečné*; krátce odkazují jen na ten důvod Dobnerův, jenž v očích mnohých jevil by se snad závažným. Dobnerovi vadila především ta okolnost, že syn Boleslava I., vraha Václavova, psal o zločinu otcově, že syn mohl otce jmenovati perversum parricidam, tyrannum, infelicem carnificem, alterum Cain, crudelissimum fratrum, hostium seuerissimum, membrum diaboli. To by bylo, pravil, možné u lidojedů, ale nikoliv u knížete křesťanského a k tomu mnicha. Dobner myslil v mravních názorech své doby a měl za to, že i 10. století musilo v této příčině smýšleti podobně. Při tom však nepovšiml si nikterak výmluvného dokladu, jež znal a jenž byl otázkou Kristiánově velmi blízko, dokladu, že tomu tak nebylo. Dobner i Dobrovský zajisté velice si vážili Gumpoldova života sv. Václava, Dobrovský zejména prohlásil jej za nejlepší a nejspolehlivější pramen k historii mučenníka a odmítal vše, co s ním se neshodovalo. Pramen ten

sepsán byl netoliko mnichem, ale dokonce biskupem — a jaká slova vkládá tu katolický biskup synu knížecímu a nad to světci do úst o vlastní matce Drahomíře? Gumpoldův sv. Václav mluví o — *zběsile* nastrojených úkladech své matky a některých nešlechtných *k zločinu stejně* odhodlaných, mluví o ní jako o rodem i *nečistotou skutků* pohance, mluví o ní jako o své *rodiče zlořečené paměti*, jež se strojí ze země ukrutně vyhnati kněží, kteří s Václavem stejně smýšlejí . . . V době té, době Vojtěchově a Gumpoldově, musil křesťan cele překonávati v člověku vše jiné, zejména šlo-li o zločin spáchaný na světci. Ostatek, jak jsme výše pověděli, nepíše Kristián tak hrozně o Boleslavovi, jak tomu chce Dobner; na několik místech zajisté prosvítá žalobami jeho omluva a soustrast,¹⁾ překvapující u středověkého mnicha, písčícího o vrahu světcově. Míst těch Dobner neuvedl; za to všeobecná rčení o vrazilích Václavových vůbec (membrum diaboli) vztahoval beze všeho na Boleslava.

Dobner měl dále ušlechtilý styl Kristiánův v 10. st. za nemožný. S důvody ze stylu je velmi těžko operovati; důkaz vidíme v Dobnerovi samém, vlastně v nedůvěře jeho doby, jež věříc v barbarský středověk, nechtěla uznati, že Vita Caroli je vskutku psána Einhardem v 9. st. Středověk však a zejména 10.—11. st. má díla skvělého slohu i barbarské latiny vedle sebe, pocházející z téže doby a téhož národa; stačí poukázati na rozdíl mezi uměleckým stylistou Brunonem (poč. 11. st.) a kronikářem Widukindem. Dobner a jeho doba nevěděli ovšem nic o t. zv. *renaissanci ottonské*,²⁾ jejímž vynikajícím zástupcem je právě také biskup Vojtěch a k jejímž žákům i representantům můžeme nyní přičísti i Kristiána — dva syny knížecí z národa sotva sto let k víře západu obráceného . . . Tak vynikajícím způsobem zastoupeny jsou Čechy v reformním vzplanutí duševním, jež spojovalo přísné a oddané chápání křesťanství s láskou k antice a jež na celá staletí bylo jediným záchráněvým hlubšího duševního života za Alпами!

Ostatek zničil vývody Dobnerovy³⁾ již P. Athanasius a S. Josepho, dokázav, že Kosmas Kristiána znal.⁴⁾ V úvodě a v poznámkách k edici své reagoval P. Athanasius i na některé jiné důležitější námitky Dobnerovy a pravidlem velmi dobře ukázal, jak jsou slabé nebo nicotny. Přijímaje vývod Dobnerův, že Kristián a Strachkvas nebyli dva rozliční synové Boleslava I., upozornil na nemožný odpor u Kosmy, jenž mluví zcela rozdílným způsobem o Strach-

¹⁾ Srv. výše str. 428. — ²⁾ Srv. K. Lamprecht, Das deutsche Geistesleben unter d. Ottonen in Deutsche Zeitschrift für Geschichtsw. 7. — ³⁾ Kancléř krále Přemysla Otakara I. Kristián, jemuž Dobner legendu připisuje, vyskytuje se v našich listinách (pod jménem Cristannus) několikrát r. 1203—1208. Ale listiny, z nichž část je podezřelá, jmenují jej jednou proboštem Vyšehradským, jindy Pražským. O příbuzenství jeho s Přemyslovci není ovšem řeči. Srv. Emler, Die Kanzlei der böhm. Könige etc., 6. — ⁴⁾ Srv. výše str. 65, pozn. 2.

krasovi a dovedl jako pravděpodobné, že Kosmas přičítel Strachkvasovi omylem záchvat mrtvice, jenž (podle Dětmara Merseburského) zastihl v Praze biskupa Míšenského Volcholda, zastupujícího sv. Vojtěcha.¹⁾ Mnoho uvažoval²⁾ i o chronologii událostí Kristiánem vypravovaných; jeho neobyčejný kritický talent je i v těchto poznámkách patrný: dokazuje proti Kosmovi na př., že křest Bořivojův nemohl býti r. 894, nýbrž asi (prý) r. 876, dokazuje, že sv. Ludmila i Vratislav zemřeli r. 921 (to stanoveno nedávno i Kalouskem), jen v datu smrti Václavovy je na omylu, klada ji do r. 935. K datu tomu došel brzo potom i Pubička — oba skombinovali je na základě zpráv německých annálů.

O tento omyl přičinila se asi i ta okolnost, že P. Athanas rukopisu třeboňského nikdy neviděl. O datu smrti Václavovy v rkp. kapitolním věděl sice, že původně slulo: 929,³⁾ ale Balbínův otisk, domněle z rkp. třeboňského, udával 938. Vskutku však i toto datum byl upravil Balbín podle rkp. kapitolního — teprve později se P. Athanas dověděl, že v rkp. třeboňském je 929.⁴⁾ Tato neznalost třeboňského rukopisu, spoléhání na to, že Balbínův otisk je věrný obraz třeboňského rukopisu Kristiánova, je hlavní vadou jeho edice: P. Athanas srovnává rkp. kapitolní s vydáním Balbínovým, srovnává je i tam, kde rkp. třeboňský již ustává a kde Balbín otiskl Kristiána také z rkp. kapitolního. Ostatek je to vydání velmi pilné, užívající variantů zlomků vydaných Bollandisty i variantů jimi uvedených, dále i variantů z lekcí brevřů a pražských rukopisů legend »Diffundente sole« a přenesení sv. Ludmily. Po této stránce sluší mu vždy ještě přednost před vydáním ve *Fontes*.

Kdo byl tento augustinián *P. Athanasius* a S. Josepho, jenž jeví se nám historikem tak bystrým a v otázce, kterou se obíráme, mnohem bystřejším než Dobner a Dobrovský? Naše literární historie,

¹⁾ I pro ctižádost Kosmou Strachkvasovi přičítanou a předpověď Vojtěchovu Strachkvasovi, že za svou neochotu bude potrestán, našel P. Athanas pramen velmi pravděpodobný v poměru biskupa Adalbera z Magdeburského k Othrikovi, jenž zemřel také na cestě do Itálie, kde měl býti konfirmován na biskupa. P. Athanas má za to, že Kosmas zaměnil Othrika Strachkvasem. P. Athanas vůbec existenci Strachkvasa popírá; dvě zmínky o něm (*Christianus seu Strachkvas*) v jednom rkp. Pulkavy (srv. *Fontes*, V., 27, pozn.) a v kapit. rkp. Brunona (srv. *Fontes*, I., 280, pozn. 22.) máje za kombinace pozdějších přepisovačů na základě Kosmy učiněné. To je také velmi pravděpodobné. — ²⁾ Omyl ve zprávě o poměru Svatopluka k Rostislavovi přiznal, vyloučení Bořivoje od stolu Svatoplukova snažil se vylíčiti z toho, že byl tenkrát den postní a proto Bořivoji nekřesťanu dán oběd zvláštní, nedostatek šetrnosti k otci bratrovrahu vykládal tak, že Kristián psal jako historik ne jako syn. Balbínova slova prý z rkp. třeboňského (ale tam nejsou; to je vlastní dodatek Balbínův) o »Christannovi de Scala s. Ludmillae« vykládá tak, že znamenají Kristiána z »rodu« sv. Ludmily. — ³⁾ Srv. výše str. 40, pozn. 1. — ⁴⁾ Srv. exemplář edice Athanasovy v univ. knihovně, kde vlepil je list převora třeboňského kláštera P. Athanasovi d. d. 23. Oct. 1768 dosvědčující toto faktum. O tomto listu srv. i Pubičku, *Chronol. Gesch.* II., 297.

biografické slovníky české ani rakouské jména jeho neznají, ač náleží mu patrně neposlední místo v dějinách české práce historické. Občanské jméno jeho našel jsem po mnohém hledání v článku A. Truhlářově o Dobrovském v Ottově Slovníku Nauč., potom zvěděl jsem od p. ředitele Truhláře podrobnosti.¹⁾ Byl to *Sandrich Eliáš, jenž* narodil se r. 1709, 27. pros. v Radoušově — místo to sluje též Kravaře, Grabern, v okr. Ústěckém — a zemřel r. 1772, 30. června v Lysé. Studoval v Litoměřicích, filosofii v Praze, 1733 stal se Augustiniánem bosákem, 1736 byl vysvěcen na kněze, potom působil v klášterech ve Lnářích, v Německém Brodě a v Lysé; od r. 1757 do 1770 byl bibliothekářem v klášteře augustiniánském u sv. Václava na Novém Městě Pražském. V té době obíral se pilně historií českou, jsa v mnohých stycích s Dobnerem²⁾ a nepochybně i Pubičkou, Duchovským a j. Účastnil se (1769?) studií v nejvášnivější kontroverze historické té doby, v otázce o původu jména »Čech«; výklad jeho, proti Dobnerovi psaný, stál však celkem na stejné výši (Čech od číšník—číše) s nesprávnými výklady Dobnera a Dobrovského. Mnoho zanechal v rukopise; z toho má Dobrovský za nejdůležitější práci o Janu Nepomuckém. Jiná rukopisná práce (již znal také Dobner) sluje »Annales ecclesiastici regni Bohemiae ab a. 899 usque ad a. 1188«, jiná obírá se zakládací listinou kapituly Litoměřické (je v rkp. univ. knihovny sign. 11 A 3, jenž obsahuje³⁾ patrně větším dílem práce a spisy Athanasovy). Tiskem vydal mimo Kristiána malou dissertaci o markrabím moravském Jindřichovi (bez data) a asi r. 1764 práci o reguli sv. Augustina. — Co tu pověděno o českém historiku z 2. polovice 18. st., neprávem zapomenutém, dostačí informaci čtenáře, nikoliv významu P. Athanasia. My však musíme se vrátiti k Dobnerovi.

¹⁾ Děkuji mnoho p. řediteli A. Truhlářovi za tyto informace. O Sandrichovi psal pouze Dobrovský v *Litterarisches Magazin*, III. (1787) str. 156 až 161 v článku: P. Athanas a S. Josepho, ein Geschichtsforscher. Nejobšírněji zde Dobrovský mluví (také na str. 104 téhož svazku) o práci Athanasově o Janu Nepomuckém, jež jej velmi zajímala. P. Athanas, pokud z referátu souditi lze, zná jen jednoho Jana z Pomuku a tvrdí, že stal se mučenníkem zpovědního tajemství. — ²⁾ Srv. i cit. článek Šimákův o pozůstalosti Dobnerově, v níž několik rukopisů a listů náleží P. Athanasovi. Dobner zval jej »amicum et studiorum socium«. — ³⁾ Jsou tu úvahy, kde v Čechách Bořivoj založil kostel sv. Klimenta a sice část konceptu i čistopis, úvaha o zakládací listině litoměřické, české opisy z historie Zderazu, výpisy z franckých a saských annálů 9—10. st., část makuláře, srovnávající různověstí Kristiánova rukopisu kapitolního s edicí Balbínovou. V tom najdeme i. že Hradec (Levý?), kde Bořivoj prvý kostel založil, sluje v rkp. kapitolním *Gradic*, což je velice důležitě, neboť ukazuje k tomu, že předloha opisovače byla aspoň z 12. st. *Gradic* má P. Athanas ostatně i v tištěné edici své, což mi ušlo. Ušlo mi však také, že i rkp. *universitní* má *Gradic zcela zřetelně*. Odkud má *Emler* ve *Fontes* (str. 203) své *Hradicz*, je mi záhadou — patrně z Balbina nebo z *Acta Sanctorum*! V rkp. 11 A 3 je P. Athanasem opsána i legenda o sv. Ivanu z rkp. koleje jesuitské Y M 1. Opisy ku konci svazku jsou z jiné ruky.

Dobner svého pojednání o Kristiánovi, na něž se odvolával, udává jeho obsah podle kapitol ještě r. 1772 v Annálech,¹⁾ po knize Athanasově naprosto vydati nemohl, leč by je byl úplně přepracoval. Publička, jež tou dobou vydal druhý díl českých dějin (léta 874—976), užil Kristiána jako pramene 10. st., hláse se k stanovisku P. Athanasia.*) Dobner v polemiku se nedal: spokojil se v Annálech odkazem na rukopis své studie a prohlášením, že ho práce P. Athanasia nepřesvědčila. Tomu ovšem můžeme důvěřovati — v té době, když již Dobner objevoval lži Hájkovy, v té době zásadní skepse k pramenům, jež jakkoli zprávami svými vybočovaly z mezí materiálu zaručeného a autoritami posvěceného, bylo poznání vlastního omylu, samo sebou těžké, takřka nemožným. Dobner krátce, jež pracoval v Hájkovi, v naivním falsatoru doby humanismu, měl beze všeho za možné, že tací fabulatoři historičtí nebyli vzácní ani v 12. st. To pak je *omyl základní* — takové falsum, jaké předpokládá Dobner u Kristiána, padělení takového prologu a vlastně celé práce (neboť i v práci samé je řada míst, hlásících se přímo do 10. st.; Dobner si všech míst těchto nepovšimnul), je, jak lze a priori tvrditi, v té době pravdě nepodobné; naprosto pak je *vyloučeno*, že by ta doba byla schopna padělků tak raffinovaných, tak dokonalého, tak naprosto ničím padělkem se neprozrazujícího, jak by tomu musilo býti u Kristiána. Ovšem, doba Dobnerova této dokonalosti a spolehlivosti Kristiána *neznala*, jako ji známe dnes; jí byly *neznámy* právě *nejlepší legendy* svatováclavské, legendy slovanské, doba ta krátce neměla správného měřítka k posuzování ceny prací historických a legendárních, jež věnovány byly sv. Ludwile a sv. Václavu. A tu jsme u druhého a *nejdůležitějšího zdroje jejich omylů*. Soudy Dobnerovy a Dobrovského, nedůvěra Dobnerova a Dobrovského plynou zajisté především z nepoznání toho, co víme dnes.

* * *

Dobner, jak víme, měl přese všechno Kristiána za pramen prvního řádu, Dobrovský však upřel mu veškerou cenu. Nekladl ho také do konce 12., ale do 1. polovice 14. stol. Jak k tomuto dalšímu znehodnocení Kristiána došlo, to lze tuším vyložit takto: Dobrovský nechtěl uvěřiti, že by slovanská liturgie hrála kdy v Čechách nějakou důležitější roli a dostal se i v jiných s tím souvisejících otázkách (stáří hlaholice a překlad písma svatého do staroslovanštiny) do opozice proti Dobnerovi. Co slovanské liturgie se týče, odpověděl Dobner Dobrovskému a Ungarovi roku 1786 znamenitým pojednáním »Ueber die Einführung des Christenthums

¹⁾ L. cit., IV. str. 329: — ²⁾ Srv. i Chron. Gesch., IV., 2, str. 14.

in Böhmen«,¹⁾ klidně, ale takřka zdrcující logikou rozbíjeje námitky opponentů. Dobrovský na tuto a jiné Dobnerovy studie kritické, jak praví později, neodpověděl »aus Achtung für sein geschwächtes Alter«, ale v recensích se hájil dosti.²⁾ Teprv třináct let po smrti Dobnerově vrátil se Dobrovský soustavnou prací k starým kontroversám a počal vydávati své »Kritische Versuche die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen«. První část toho (111 str.) vyšla r. 1803 (v pojednáních Učené Společnosti) pod titulem »Bořiwoy's Taufe« — a podle podtitulu chtěla býti zároveň ukázkou, jak užívati starých legend pro dějezpyt (zde vydal Dobrovský tiskem část legendy o sv. Ludmile »Diffundente sole«³⁾). Část druhá, jež měla nadpis »Ludmila und Drahomir« (zde vydán ostatek legendy »Diffundente sole« ale tak, že celé odstavce, jež nezdály se Dobrovskému důležité, byly vynechány), vyšla r. 1807 (87 stran); část třetí vyšla však až r. 1819. Slula »Wenzel und Boleslaw« (119 stran) a obsahovala edici »nejstarší« a Dobrovským nejvíce ceněné legendy Gumpoldovy (ale také s výpustky). S pracemi těmi souvisí konečně i pojednání »Cyrill und Method: der Slaven Apostel« (1823) a »Mährische Legende von Cyril und Method«, t. j. vydání t. zv. moravské legendy (r. 1826), nevěřazené však již pod společný titul »Kritische Versuche«. Mimo tuto práci poslední je cílem všech ostatních studií očistiti české starší dějiny od pozdějších výmyslů, t. j. především od — Kristiána. Hned v úvodu ke »Křtu Bořivojově« čteme stížnost, že Lžikřištan je stále ještě pokládán od některých (adresováno nejspíše Pubičkovi) za autora 10. stol., také Dobner, jež klam jeho odkryl, spoléhal příliš na jiné staré legendy, zejména legendu »Diffundente sole«. Na str. 24 vyznává již Dobrovský, že ho Dobnerův výklad o prologu práce Kristiánovy, jakoby byl určen arcibiskupu Adalbertovi Solnohradskému, nepřesvědčuje, že prolog je obyčejným klamem, autor že psal, jak se »rozumí samo sebou«, dlouho po Kosmovi. Byl to obratný a opatrný kompilátor, jenž si dal pozor, aby neapsal nic, co by bylo v odporu se známými kronikami. Jak je pravděpodobno, psal v 13. nebo počátkem 14. stol. Byl to snad břevnovský benediktin, jménem Cristannus, jenž se připomíná v listinách r. 1279—1287. Ale je i možné, že Kristián složil svou práci až po Dalimilovi, po r. 1314 — Dalimil zajisté sotva mohl znáti kompilaci Kristiánovu, jež tenkrát byla zcela nová. Kdyby ji byl znal, jak by byl mohl pominouti Kristiánovo vypravování o Strojímřovi, jež se mu tolik hodilo? Budiž tomu jakkoliv — historického svědectví o větším stáří Kristiánovy kompilace není. Opat Neplach však již Kristiána jistě znal.

¹⁾ V Abhandlungen d. Böhm. Gesellschaft der Wissenschaften auf das Jahr 1786; str. 394—444. Práce ta neztratila ze své váhy mnoho ani dnes. —

²⁾ Srv. výše str. 36. — ³⁾ Srv. Liter. Magazin, II., 50 sq. a III., 127 sq.

To je vše, co Dobrovský soustavně vyložil o stáří Kristiánově; všechno ostatní, co pověděl Dobrovský o Kristiánovi, rozptýleno je v hojných poznámkách k jeho edicím v »Kritische Versuche«. Námitky Dobrovského lze rozdělití podobně, jak jsme to učinili sami s Kristiánem, na vnitřní a vnější. Oněch je ku podivu málo; znalost středověku a Dobrovského vědomosti o něm zejména nebyly tak nepatrné, aby mu nebyla slova Kristiánova jako na př. »in partibus Lotharingorum et Carlingorum« důležitou pomůckou při datování pramene. Ale všeho toho si Dobrovský *nepovšiml*; ušly mu také četné doklady, v nichž, jak jsme poznali, práce Kristiánova přímo se hlásí do doby Vojtěchovy. Doba Dobrovského měla zájem jen o data z vnější historie politické a církevní; charakteristické pro Dobrovského je na př., že vydávaje legendu »Diffundente sole«, vynechal krásné modlitby a apostrofy její, »um den Geschmack der Leser nicht zu beleidigen...« Věcně vadí Dobrovskému v Kristiánovi vlastně především vypravování o křtu Bořivojově Methodem. Dobrovský stál proti Dobnerovi na stanovisku, že jen tolik bezpečně hájiti lze, že Bořivoj byl pokřtěn, ale kde? a od koho? to že nelze dokázati. Že byl pokřtěn od Methoda, je prý nejspíš jen Kosmův domysl, založený snad na staré moravské pověsti¹⁾ — a z Kosmy prý čerpaly zprávu pozdější legendy; starší, s Gumpoldem v čele, o tom ještě nevědí ničeho. Je to celkem argumentace, v níž dosud oblibují si naši němečtí badatelé, J. Lippert, A. Bachmann, H. Spangenberg — odkazují na to, co jsem proti Spangenbergovi o otázce této vyložil v tomto časopise již dříve;²⁾ nyní ovšem máme v Kristiánovi korunního svědka proti podobným pochybnostem. Dobrovskému, jemuž víra v slovanskou liturgii v Čechách byla také »blosse Träumerei«,³⁾ musilo ovšem jíti především o to, aby dokázal nespolehlivost Kristiánovu tam, kde vypravuje obsírně o křtu Bořivojově. Učinil to dosti krátce — napsal, že je *vybájeno*, že Bořivoj nebyl připuštěn, protože byl pohan, ke stolu Svato-plukovu a musil seděti před stolem na zemi, je vybájeno oslovení Methodovo k Bořivojovi, oslovení biskupa nedůstojné, vybájeno, že bylo 30 mužů v jeho průvodu, a vybájeno je konečně, že Čechové zvolili si proti Bořivoji Strojmira a pak jej zase vyhnali — to vzal prý Kristián z Dalimila, přeloživ jeho Stanimíra z 12. st. směle do st. 9. . . . Tvrzení svá uzavřel Dobrovský rozhořčenou otázkou: »Kann man sich einen elendern Stoppler denken?«

Jen veliká předpojatost, úplně znevažující správný úsudek, může vysvětliti Dobrovského omyl, že Kristián čerpal z — Dalimila.⁴⁾

¹⁾ Srv. Bořivoys Taufe, str. 50. — ²⁾ Srv. ČČH., VI., str. 172—173. — ³⁾ Bořivoys Taufe, 111. — ⁴⁾ Dobrovský projevuje také dost nejistoty tam, kde mluví o Kristiánovu Strojmirovi. V »Ludmilla u. Drahomír«, str. 6 praví, že Strojmir je vzat z bulharských dějin, jinde, že si to Kristián vymyslíl.

Stačí úplně, co jsme o poměru obou promluvili výše — Stroj-
mír pak sám sebou, nebo třicet průvodčích Bořivojových za-
jistě nic o nespolehlivosti Kristiánově dokazovati nemohou. Zbývá
místo o podivném prostředku, jehož užili při dvoře Svatoplukově,
aby Bořivoje přiměli přijmouti křest. Dobner¹⁾ měl je za věrohodné
a vykládal, že prý jednak staří Slované jako orientálové vůbec,
sedávali na zemi na kobercích a že jsou svědectví toho, že po-
hanům, třebaš knížatům, nedovolováno spolustolovati s křesťany.
Dokladem uvedl výmluvné místo z pamětního spisu bavorských
biskupů *De conversione Bajoariorum et Carantanorum*, sepsaného
v 2. pol. 9. st., o Ingovi, knížeti slovanském (*dux, comes*) v Ko-
rutanech nebo Dolní Pannonii, že své služebníky-křesťany zval ke
stolu, nevěřící však nechával venku jako psy, položiv jim tam
chléb, maso a víno. Když se tázali, proč s nimi tak zachází, od-
pověděl, že nejsou hodni obcovati s těmi, kteří svatým křtem byli
znovuzrozeni — i dosáhl tak, že ochotně se dali pokřtíti.²⁾ Kristián,
jak za to mám, toto místo ze spisu bavorského episkopátu znal
(mohl zcela dobře v Řezně se s ním seznámiti) a v práci své ho
užil — shoda jeho líčení a zprávy o Ingovi je zajisté příliš
nápadná, abychom mohli souditi na náhodu. Toho Dobrovský
nepozoroval; pravil proti Dobnerovi pouze, že co si mohl do-
voliti kníže Ingo ke svým služebníkům, nemohl učiniti Svatopluk
hostu svému, knížeti Bořivojovi. Námitku tuto mám za oprávněnou;
žádný historik nebude tuším věřiti, že ke křtu Bořivojově došlo
doslova tak, jak to vypravuje Kristián, ale proto není třeba ještě
uzavírat: Kristián nemohl psáti v 10. st., to je bájka z 14. st.
Kristián užil motivu podaného traktátem bavorským k vyložení
obrácení Bořivojova — jemu patrně, synu národa nedávno obrá-
ceného a jistě ještě z jisté části pohanského, jemu horlivci nové
myšlénky bylo pouhé jméno pohana něčím hrozným; nekřesťan
nebyl mu člověkem a kníže pohanský sotva čím více než prostý
člověk křesťanský. Tak nerozpakoval se přičísti podobné názory
i Methodovi a Svatoplukovi, viděti v Bořivojovi, předku svém, jen
pohana a tak legendárně zabarviti historii jeho pokřesťení. Ale
snad tu zbytečně konceduji Dobrovskému příliš mnoho — neboť
datum Kristiánovo, redukuje-li je ovšem na vyloučení od spo-
lečného stolu (tedy nikoliv i na posazení na zemi), je ve shodě

¹⁾ *Annales*, III, 285. — ²⁾ *Mon. Germ. SS.* XI, 9. Místo to je i v pře-
tisku Pastrnkově, *Dějiny Cyr. a Meth.*, str. 267: *Vere servos credentes secum
vocavit ad mensam et qui eorum dominabantur infideles, foris quasi canes
sedere fecit, ponendo ante illos panem et carnem et fusca vasa cum vino,
ut sic sumerent victus. Servis autem stauis deauratis propinare iussit. Tunc
interrogantes primi deforis dixerunt: Cur facis nobis sic? At ille: non estis
digni non ablutis corporibus cum sacro fonte renatis communicare, sed foris
domum ut canes sumere victus. Hoc facto fide sancta instructi certatim cu-
currerunt baptizari.*

s tím, co víme právě ze st. 10.—11. o trestu v církvi tenkrát oblíbeném: *a mensa separare*. Vězení, vyloučení od stolu, bití, byly, jak nás poučuje výborný Du Cange,¹⁾ obvyklé tři tresty mnichů, vyloučení od stolu bylo i jednou formou exkommunikace²⁾ a i při stolech knížecích v Dánsku bylo tohoto trestu užíváno proti provinilým bojovníkům z družiny knížecí. Byl to, jak patrně, obyčej velmi starý a velmi rozšířený. I středověk měl značně vyvinutou dvorskou etiketu, v níž však stejnou měrou bylo dbáno, a to dost bezohledně pro naše názory, účelu trestati nebo nespokojenost, nelibost projevit jako účelu vyznamenati nebo lichotiti. Náš nejhistoričtější, t. j. nejspolehlivější a v datech svých nejpřesnější kronikář, t. zv. kanovník Vyšehradský vypravuje nám o tom poučnou historiku. Při dvoře Lotarově radila se knížata německá s českým knížetem Soběslavem, s jakou poctivostí měl by císař přijmouti polského knížete Boleslava, zneřáčeného se Soběslavem. Soběslav způsobil, že jemu samému dáno místo po pravici císařově; Boleslavovi však dáno místo — biřice (lictoris), postavena mu stolice před císařem...³⁾ Zde také historik bude sotva ochoten věřiti, ač autor psal zde jako současník Soběslavův; máme tu tedy zároveň doklad, jak rychle takovéto povídky o etiketních trestech v dvorské společnosti se tvořily a víry nacházely. Kristián krátce mohl napsati vypravování legendárně zabarvené o křtu Bořivojově, ač byl jen asi stovacet let vzdálen události, kterou líčil. Dobrovský, aby svou posici sesílil, dokazuje níže zcela zbytečně, že Bořivoj nebyl vasallem Svatoplukovým — mám zajisté za to, že by Svatopluk nemohl ho posaditi na zem, i kdyby byl Bořivoj »vasalem« jeho. Že však Bořivoj s jinými českými knížaty byl Svatoplukovi poddán a to i před r. 890, o tom přes námitky Dobrovského sotva lze pochybovati. Ale odkazují zde zase k své kritice práce Spangenbergovy⁴⁾ — vedlejší otázkou tou nebudeme se zde zdržovati.

Ostatní věcné námitky Dobrovského můžeme již registrovati stručněji; není jich také mnoho. Jedna je, že je pravdě nepodobno, že by v době sv. Vojtěcha byla již rozličná skládání o sv. Ludmile a sv. Václavu, jak tvrdí Kristián v prologu, jiná opakuje po Dobnerovi, že by syn bratrovraha nepsal o zločinu svého otce,⁵⁾ jiná týká se sedmi suffragánů Methodových (srv. výše);⁶⁾ jiná tvrdí, že vše, co vypravuje Kristián o potrestání vrahů Ludmiliných, je jeho vlastní »platte und muthwillige Erdichtung,«⁷⁾ jiná totéž tvrdí o vypravování o Přibyslavě, podezříváném žalárníku a boji s knížetem Kouřimským, jiná o zprávách o vyhnání a zpět po-

¹⁾ Díl V., str. 342, článek Mensa. — ²⁾ . . . qui a Christianorum conviviis arcebantur, excommunicati censebantur. L. c. — ³⁾ Srv. Fontes, II., str. 222—223. — ⁴⁾ Čes. Čas. Hist., VI. (1900), str. 172. — ⁵⁾ Wenzel u. Boleslaw, str. 33, 19. — ⁶⁾ Bořivoj's Taufe, 83. — ⁷⁾ Ludmilla und Drahomir, 52.

volání Drahomíry Václavem.¹⁾ Jak se tu Dobrovský mýlil, ukázalo ovšem nalezení legendy Vostokovské s dostatek. A Dobrovský sám, s prameny, jež měl po ruce, byl by musil uhoditi na pravdu, kdyby jen byl méně předpojat. Poznal sám zajisté, že Kristiánovo datum o dnu umučení Lidmilina, datum 15. října (Kristián je jediný, jenž datum to uvádí), je správné, ale tu pomohl si výkladem, že skladatel legendy, ten »Stoppler« Dobrovského, zahrál si na »sečtělého antikváře«, jenž nahlédl do starých kalendářů!²⁾ Kristián má ještě jiné přesné datum: že tělo sv. Ludmily přeneseno bylo na hrad Pražský ve středu (fer. IV.) dne 19. října — Dobrovský v druhé své studii (Ludmilla u. Drahomir) jen z opposice ke Kristiánovi dával přednost³⁾ údaji legendy »Diffundente sole« (z rkp. universitního), již považoval za pramen Kristiánův, že se to stalo v pondělí (fer. II.). Později přesvědčil se, srovnav několik jiných rukopisů, že datum »feria IV.« je správné,⁴⁾ že Kristiánovi křivdil — ale ani tu neozvala se v něm pochybnost. V třetím kritickém pokusu svém, o Václavovi a Boleslavovi, musil vůbec přesvědčovati se krok za krokem, že Kristián je ku podivu dobře zpraven — křiklavé chronologické omyly Gumpoldovy byly zajisté u srovnání s Kristiánem do očí — spokojil se však poznámkou, že chyby Gumpoldovy musily »sečtělému« Kristiánovi, jenž správná data znal z Kosmy, býti patrná.⁵⁾ Přece však je v této studii Dobrovského méně projevů rozhořčení na Kristiána než v pojednáních předešlých, až na konci setkáme se znovu se slovem »Stoppler« — odvahu k této charakteristice dodala tu Dobrovskému shoda, kterou našel mezi dvěma větami prologu Kristiánova a vypravováním pokračovatele Kosmova o slavnostním přijetí biskupa Tobiáše v Praze r. 1279.⁶⁾ Že tu mohl letopisec z konce 13. nebo poč. 14. st. zrovna tak užiti Kristiána, nebo že jde o rozšířenou formuli, jejíž shoda v obou pracích nedokazuje nic — o té možnosti Dobrovský neměl za potřebné ani se zmíniti.

Že Dobrovský nebyl mistrem »vyšší« kritiky historické, poznal dobře již Palacký⁷⁾ — my po bedlivém probrání jeho

¹⁾ Ibidem, 59 a Wenzel u. Boleslaw, 118. — ²⁾ Lud. u. Drah. 45. — ³⁾ Ibidem str. 71—79. — ⁴⁾ Wenzel u. Boleslaw, str. 8, 21, 27. — ⁵⁾ Wenzel u. Boleslaw, str. 20. — ⁶⁾ Ve Fontes II., str. 339. Annalista končí zprávu o slavnostním vjezdu nově posvěceného biskupa do Prahy slovy: Omnipotens conditor et gubernator totius orbis, qui vos ad pontificale decus vestris meritis conscendere statuit, ipse vobis pro reportato lucro de creditis ovibus coronam glorie impertiri dignetur. Kristián praví v prologu k biskupu Vojtěchovi: Nunc vos deprecor, pontifex inclyte... ut qui vos meritis suis ad pontificale decus conscendere statuit, dum vobis in futuro apud christum dominum coronam glorie pro reportato lucro de creditis ovibus adquisierit, nobis saltem veniam criminum impetrare dignetur. — ⁷⁾ Ačkoliv mu poněkud i křivdil, vytýkáje, že pracoval jen v legendách latinských, na staroslovanské a řecké se neohlédaje (Dějiny, I, 1, 36). Co za života Dobrovského ze slovanských legend bylo známo, znal Dobrovský dobře, ale i o tom soudil nesprávně.

dosti rozsáhlých pokusů kritických, jež chtěly ukázati, jak užívati legend dějezpytci, pokusů, jejichž heslem bylo »strenges Prüfung«, a »nichts ohne gültige Zeugnisse anzunehmen«, můžeme napsati, že celá práce jeho je nekritickou hyperkritikou. Jeho omyly v posuzování závislosti textů a legend vyložili jsme na svém místě výše; zde zbývá jen ukázati na to, jak překvapující dojem činí *celek* Dobrovského soudů o Kristiánovi se svými podivnými odpory. Kristián hned (a to nejčastěji) opomíjí »vorsichtig«, »klügllich«, »aufmerksam«, »bedächtlich« chyby svých předloh, ale na konci studie je »sehr seichter Kritikus und alberner Stoppler«. ¹⁾ V studii druhé opravuje zase Kristián chyby svých předchůdců, jež musil »mit Händen greifen«, vyvaruje se jejich inkonkvencí a neobratností, kontroluje dokonce jednou data starými kalendáři, »jeho sečtělost ve všech starých legendách je patrna«, ale přece je práce jeho »špatná kompilace«, někde dokonce »erbärmlich« a jeho vlastní dodatky jsou vůbec buď pouhé vysvětlivky a opakování nebo libovolné výmysly, celek pak »ein neues Machwerk«. ²⁾ V pojednání »Wenzel u. Boleslaw« jsou »sečtělému« (dvakrát) Kristiánovi zase podezřelé chyby jeho předloh, on neopíše na př. chyby legendy »Diffundente sole«, že Vratislav založil *klášter* sv. Jiří, on má správná data tam, kde Gumpold falešná, text jeho je lepší než text jeho pramenů, nepíše se o Dalimila pošetilých výmyslů o sv. Václavovi, je opatrným kompilátorem«, chce dokonce »gleichsam eine *kritische Revision*« tradice učiniti, ale ku konci sluje zase »Stoppler« a práce jeho je odsouzena jako »willkührliches und unkritisches Verfahren«! ³⁾

* * *

Co Dobrovský o Kristiánovi vyložil, to stačilo historikům, kteří pracovali po Dobrovském, *úplně*, až po dnešní den. Důkazy Dobnerovy zůstaly v jeho psacím stolku uzavřeny půldruhého sta let; Dobrovský pak vlastně pronesl jen množství mylných závěrů a domněnek. Omyl jeho lze ovšem vysvětliti mnohonásobně, zejména, že je všude patrna, že je to přece omyl velikána, jehož lví spár i v probraných námi pracích o českých legendách možno pozorovati, na př. všude, kde jde o recenzi textu. Čím více nekritického opisování bylo před prací Dobnerovou a Dobrovského, tím odvážněji bořila staré bájky mladá česká kritika; že při tom často se ukvapila, je pochopitelné. Zejména, šlo-li o legendy — boj proti legendě je vůbec vynikající známkou doby osvícenské; se zásadním odporem k zbožné bájce pojilo se však i mnoho ne-

¹⁾ Srv. Bořivoys Taufe, 86, 93, 101, 108, 110. — ²⁾ Srv. Ludmila u. Draho-
mir, 86, 44, 31, 45, 42, 54, 54, 81, 85. — ³⁾ Wenzel u. Boleslaw, 28, 20, 26,
30, 32, 31, 119.

porozumění středověkého života a názoru. Dobrovský konečně, a to je hlavní, nepoznal nejlepších pramenů o sv. Václavovi, slovanské legendy Vostokovské, jež sama sebou musila základní názor jeho, že Gumpoldova legenda je normou pravdy, zvrátiti úplně. On neznal také vlastně legendy Vavřincovy, neznal, že Wattenbachova »legenda« je z 12. st. A přes to, že pracoval s materiálem tak nedostatečným, neuznala doba pozdější za nutné kontrolovati novou zásobou dat lepších, jež získány nálezy slovanskými, podrobněji jeho stanovisko.

To lze vysvětliti ovšem ohromnou autoritou Dobrovského v učeném světě, které podřizovali se ochotně právě nejlepší. Pertz hned r. 1824 napsal o Dobrovského pojednáních o českých legendách, že mohou býti vzorem, jak s legendami nakládati.¹⁾ Podobné pochvaly zněly jistě i z jiných stran. Když r. 1830 publikoval V. Hanka v Čas. vlast. Musea překlad legendy Vostokovovy,²⁾ neozvalo se slovo proti vývodům Dobrovského; jen co data smrti Václavovy se týče, chtěl Hanka na základě nové legendy (jak víme, zcela správně) držeti se roku 929. Ale to odmítl rozhodně po několika letech Palacký, háje na základě saských kronikářů pozdějších roku 936. Ostatek v pojednání svém o legendě Vostokovové všiml si jen otázky, je-li to práce českého původu a pak nových historických dat jejích. Že legenda slovanská v základech ohrožuje celou kritickou stavbu Dobrovského o českých legendách, toho nepostřehl; naopak vzdal pracím Dobrovského chválu, že »způsob ten, kterak neb. Dobrovský veškeru zkoumání své v příčině této vedl, od výtečných a předních kritiků věku našeho za výborný, anobř za vzorný uznán a vyhlášen jest.«³⁾

Na stopu pravdy nevedl ani nález Wattenbachův, nález, jímž nepochybná partie z Kristiána nalezena (r. 1849) psána rukou — 12. st. Sugcesce zakořeněného již omylu měla hned po ruce výklad: kompilátor Kristián užil doslova této legendy. Právě v této legendě byla řada dat, jež Dobrovský jako zcela nemožná posměchem odbýval a jež nálezem Wattenbachovým byla najednou prokázána za důležitá, ano, když Tomek r. 1860 o Wattenbachově legendě dovozoval, že vznikla v 10. st., za data povýšená nade vší pochybnost. To sice otřáslo kritickou autoritou Dobrovského, ale jen nepatrně. Büdinger⁴⁾ bral již Kristiána proti Dobrovskému do jisté míry v ochranu: napsal, že Kristián patrně měl před sebou mnohem více pramenů, než tušil Dobrovský. Büdinger měl za to,

¹⁾ Archiv für ältere deutsche Geschichtskunde, V., 135. — ²⁾ L. c., 452 sq. — ³⁾ Srv. Palackého pojednání »O umučení sv. Václava, podle legendy slovanské. úvaha kritická«, Čas. Čes. Musea, 1837, 406 sq. — Palacký zde odvážil se polemiky s Dobrovským jen v otázce slovanské liturgie v Čechách. Legendu Vostokovovu kladl do 2. pol. 10. st. — ⁴⁾ Zur Kritik altböh. Geschichte, I. c., 511 sq.

že Kristián čerpal i z legendy Vostokovovy; poznal také, že Kristián pracoval »mit einem Anfluge von Kritik«, a vyložil, že mu Dobrovský tu a tam křivdil. Potom i Emler v úvodu o legendách Václavských ve Fontes, I., pověděl, že Dobrovský patrně nejednal dobře, zavrhl-li prostě vše z legendy Kristiánovy, co nebylo v Gumpoldovi, že Kristián asi čerpal z prací, »které v dobách pozdějších byly napsány« (že čerpal z nich v 14. st., to ovšem zůstalo). Vydavatel Menkenovy legendy v Mon. Germ., Holder-Egger, pronesl r. 1885 prvý mínění od dosavadních odchylné, že totiž práce Kristiánova je kompilace 12. století,¹⁾ ale slíbeného pojednání o tom nenapsal, a zmínka jeho zapadla nepovšimnuta. V. Vondrák postavil se, co se poměru Kristiánova k legendě Vostokově týče, na stanovisko Büdingrova, a co Gumpolda se týče, na stanovisko Dobrovského — staré omyly tedy zůstaly.²⁾ Za to Kalousek nejnověji dosti obšírně³⁾ ukázal na základě Wattenbachovy a slovenské legendy na mýlky Dobrovského v posuzování legendy Kristiánovy, na pravdu toho, co Dobrovský beze všeho měl za »platte und muthwillige Erdichtung« . . . I jemu je ovšem Kristián kompilátorem 14. st. — připomínám však, že to byla také Kalouskova kritika Dobrovského, jež mi pomáhala uhoditi na pravou cestu.

V. Výsledky pro českou historiografii.

Končice, ukážeme krátce na velký prospěch, který vrácením Kristiána století desátému vzhází české historiografii. Již sama okolnost, že získáváme tím tak starou a poměrně rozsáhlou práci historickou českého původu, lze vskutku opakovati: prvou českou kroniku, že dostáváme darem nového znamenitého spisovatele a vynikajícího Čecha století desátého, zjev, jenž je kulturním dokumentem velké ceny, musí s důrazem býti vytknuta. Naše tradice letopisná doby starší náleží skoro výhradně století dvanáctému; nyní budeme míti v Kristiánově práci spolu s legendami staroslovenskými s dostatek materiálu pramenného z 9.—10 st., z doby ještě málo dotčené vlivy západu, abychom aspoň poněkud spolehlivě mohli souditi o vnitřních poměrech jejích a protipostavením obou skupin, prací století 10. a prací století 12., stanoviti změny, jež průběhem tří set let nastaly. Novým datováním legend, jež jsme provedli, byl také počet vzácných pramenů latinských st. 10.

¹⁾ Srv. výše str. 27. — ²⁾ V. Vondrák, Zur Würdigung der altslovenischen Wenzelslegende, 1892. Kdyby byl autor znal práci Dobnerovu o slov. liturgii v Čechách (srv. výše str. 87) a vydání Bollandistů ze starého breváře olomouckého (srv. výše str. 23), byl by v mnohém úsudek jeho dopadl jinak. Také důraz, jež klade na jméno biskupa Notara, je omylem (srv. výše str. 39, pozn. 1 a Jagičovu Leg. o sv. Vjač.). — ³⁾ Kalousek, l. c., str. 42—47. Srv. i starší vývody Kalouskovy tohoto rázu v Dějích král. Uč. Společnosti, str. 125—128.

podstatně rozmnožen. To je zisk druhý; z Kristiánovy práce samé, jak jsme ve vnitřní kritice její, nevyčerpávající však všeho materiálu jejího, ukázali, lze důležitost tohoto zisku poznati s dostatek. Velmi důležité je dále, že v Kristiánovi máme zachování nejstarší tradici českých dějin báječných, zachycenou přem 130 let před Kosmou; náleží takový je značného dosahu v době, kdy báječné dějiny Kosmovy nedávají stále klidu historikům¹⁾ — máme nyní aspoň něco, z čeho souditi můžeme bezpečněji o vzniku a ceně Kosmových pověstí. Jinou otázku, která právě v poslední době ze strany německé jednostranně bývá řešena, luští nové datování Kristiána již definitivně: nemůže býti pochybnosti, že Bořivoj je prvý křesťanský kníže, že to není Spytihněv, jak dokazoval Lippert a jiní, nemůže býti pochybnosti, že sv. Method pokřtil Bořivoje a že tedy slovanská liturgie z Moravy Rostislavovy a Svatoplukovy vykonávala velký vliv v Čechách. Již samo faktum, že historik český doby Boleslavovy a bratr knížete tak obšrné a s takovou sympatií vyložil osudy Cyrillovy a Methodovy, je argumentem výmluvným v této velké otázce. Co k historii Methodově více se dovídáme, je víc než pozoruhodné: Method vrátil se z Říma ještě do Moravy Rostislavovy, a neshody jeho se Svatoplukem později dospěly tak daleko, že musil vydati na Svatopluka a národ jeho kletbu. . . . V souvislosti s tím lze se zmíniti o vzácné mince o Moravě v století 10. K dějinám st. devátého podává Kristián data zcela nová: dovídáme se o novém knížeti českém, Stojmírovi a boji Bořivojově proti němu. O uctívání sv. Ludmily v 10. st. nebude již možno pochybovati, pravý obraz sv. Václava bude lze kresliti nyní s jistotou; k biografii Vojtěchově přibude jedno datum, a ku kritice Kosmy a Dalimila mnoho důležitého materiálu, také o příslušenství Čech k diecési řízenské do založení pražského biskupství nebude lze pochybovati. . . . Ze zisků pro starší české dějiny lze dotknouti se ještě dvou dat: sv. Václav byl zavražděn r. 929; pražské knížetství bylo v 1. pol. 10. st. s velkou pravděpodobností pod svrchovaností vévod bavorských. Pro dějiny české nové doby je to především dokonalejší poznání Dobrovského jako historika, jež můžeme klásti mezi důležitější pozitivní výsledky práce; ovšem poznali jsme i prvý historický spis Dobnerův a obrátili pozornost k stejně vynikajícímu jako neznámému P. Athanasiovi.

Tím bychom mohli krátkou kapitolu tuto, obsažnou však s dostatek, ukončiti. Ale ještě poznámku. Z práce naší je patrné, že staré legendy naše poskytují mnohem důležitější materiál historický, než se dosud za to mělo. Mnoho jich je z 10. století — co to znamená dovede posouditi jen historik, jemuž je známo, jak vzácný je tak starý pramen české a vůbec západoslovanské historie.

¹⁾ Srv. Čes. Čas. Hist., VIII., str. 333.

U každého národa by tak úctyhodné doklady starého jeho života kulturního stály v popředí zájmu a pozornosti. My, jak lze bez rozpaků tvrditi, nevěnovali jsme těmto cenným materiálům dosud pozornost dostatečnou. Jen tím lze vysvětliti, že tak velké omly o povaze našich legend udržely se do dneška, jen tím lze vysvětliti, že máme nejstarší legendy své vydány způsobem, jež označiti za nedostatečný je velkým eufemismem. Má-li však nové vydání stačiti nikoliv na několik let, ale na dalekou budoucnost, musí ovládati veškerý materiál rukopisný. Tu pak docházím k postulátu, jenž beztoho se naskytuje každému badateli českému, připravujícímu nějaké vydání starého českého spisu. Nevíme dosud, na poč. 20. stol., co rukopisných prací je v našich archivech a knihovnách. J. Truhlářovo katalogisování rukopisů universitních přineslo, ač ještě není ukončeno, řadu důležitých objevů, podobně učiněny překvapující nálezy v knihovně strahovské a v knihovně kapitolské. Kdož ví, co je ještě na jiných místech! ¹⁾ — staré zprávy Dobrov-

¹⁾ Značný počet rukopisů s legendami Václavskými v knihovnách německých, v Bruselu, v Madridě vyčítají na rozličných místech referáty o studiu archivů v Archiv für ältere deutsche Geschichtskunde, V. sq. -- Zde bude na místě zmíniti se o několika rukopisech našich legend, jichž od doby Dobrovského nikým nebylo užito nebo nebylo užito vůbec a pak o novém nálezu Jagičově, důležitém pro slovanskou legendu Vostokovovu. V. Jagičovi postěstilo se najíti druhý hlaholský text slovanské legendy václavské (o prvním srv. Čes. Cas. Hist., VIII, str. 369 a výše str. 38) v hlaholském breviáři z r. 1379 v knihovně propagandy v Římě. Tak máme nyní hlaholskou legendu o sv. Václavu v textu jednak římském, jednak lublaňském a zlomek srovnávaný prof. Kolářem ve Fontes rer. boh. Text římský věcně neposkytuje historikovi nic nového a je velmi blízek textu lublaňskému, ale spolu s ostatními hlaholskými texty přispívá podstatně k řešení velké otázky o prioritě písma hlaholského. Srv. o tom více v obsírné (str. 1 - 47) studii Jagičově, jež pod titulem *Analecta romana* vyjde co nejdříve v Archiv für slav. Philologie, roč. 25. (vzdávám p. dvor. radovi V. Jagičovi uctivý dík za zprávu o nálezu římském a zaslání otisku práce). Jagič zároveň text římský otiskuje, dávaje do závorek varianty textu lublaňského. — Biskup, jenž byl při postřížinách Václavových, sluje tu také Notar, místo »čes'ci muži« je tu jen »Česi«, je tu zajímavé slovo »družá« ve smyslu služebníka neb bojovníka (miles?) Boleslavova (text lubl. má tu: sluga; text cyrilský nesrozumitelné »tuža«). Z rkp. lublaňského otiskuje Jagič antifyony hlaholského officia václavského, slavící zásluhy jeho a (co je zajímavé) poněkud upomínající na »tripudium« Kristiánovo v posledním odstavci kapitoly 7. — Upozorňuji dále na český překlad legendy »Diffundente sole« v musejním passionálu z 14. st. Ta část passionálu, v němž tento překlad se nalézá, nebyla Gebauerem v Listech Filolog. vydána, ale legenda, o níž jde, tištěna je prece již r. 1845 ve Výboru z literatury české, I. str. 308—313. Legenda má titul »Život sv. Kyrilla, sv. Metudia a sv. Ludmily«. Vypravování o sv. Ludmile je velmi zkráceno, upomínajíc víc na legendu Menkenovu než Diffundente sole, konec na slovanský prolog. Legenda »Diffundente sole« bývá v starých passionálech označována jako legenda o Cyrillu a Methodovi. V témže passionálu je český text václavské legendy Karla IV., vydaný Emlerem v Spisech Karla IV. (1878, 4 číslo »Památek staré lit. české«) a také ve Výboru, str. 314 sq. — »Diffundente sole« je dále (latinsky) v rkp. musejních 15 E 5, 12 D 4 (oba z 1. pol. 15. st.), část

ského o opisech Pitterových a opisech Cerroniho slibují značnou kořist i na Moravě. Má-li nová edice historických pramenů českých býti dokonalou, je krátce nezbytno, aby jí předcházelo soustavné probrání domácích sbírek rukopisných. Historická komise česká, ovšem kdyby byla organisována jinak než doposud, kdyby jí náleželo říditi větší české práce dějezpytné, musila by tento požadavek postavit v čelo svého programu.

pak v 13 F 13. Legenda »Inclutam et gloriosam festivitatem« je v rkp. mus. 14 C 2 a 16 D 11 (1. pol. a poč. 15. st.), legenda »Oriente iam sole« v 12 D 4, legenda »Ut annuncietur« v 15 E 5, legenda Menkenova v 16 D 11 a 14 C 2. — Za mnohý pokyn při prohlížení musejních rukopisů děkuji srdečně p. bibliotékáři A. Paterovi.

1. Kristián a latinské legendy o sv. Prokopovi.

Ve feuilletonu »Katolických Listů« z 15. listopadu 1902 pronesl se Fr. Vacek krátce v ten rozum, že vývody mé o původnosti práce Kristiánovy ho nepřesvědčují. Legenda Kristiánova je prý padělkem, neboť 1. prolog její tenorem svým jen maličko, mutatis mutandis, liší se od prologu legendy o sv. Prokopu, připsaného biskupu Šebířovi († 1067), 2. sloh, poklad slovní i povaha tohoto prologu i celé legendy o sv. Prokopovi, sepsané patrně ve 13. st., podobny jsou povaze a dikci Kristiánově jako vejce vejci — rozdíl je jen ten, že strojený archaismus se neznámému falsátoru v legendě o sv. Ludmile a sv. Václavu lépe podařil než v legendě Prokopské. Že autor falšoval, to má Fr. Vacek za pravděpodobné také proto, že v obou prolozích (v legendě o sv. Ludmile a sv. Václavu i v legendě o sv. Prokopu) vydává se neupřímně za neumělého a literárně nevzdělaného, kdežto vskutku řeč i sloh ovládá výborně. Latinskou legendu o sv. Prokopovi nazývá Fr. Vacek »korunním svědkem proti pravosti« Kristiánovy práce, »důkazem contra velmi silným a rozhodným«.

Ukáži krátce, že všechny tyto námitky nemají žádné váhy a že, kdyby se Fr. Vacek byl s věcí, o níž jde, dokonaleji seznámil, nemohly vůbec býti proneseny.

Latinským legendám prokopským věnovala česká historická kritika poměrně nejmenší pozornost. Rukopisů je známo několik, ale zprávy o povaze jejich jsou většinou velmi zběžné. V druhém vydání Vavř. Suria De probatis sanctorum historiis (v Kolně r. 1576—81), dokončeném kartusiánem kolínským Jak. Mosandrem (zemřel r. 1589 v kartouzi moravské u Olomouce »Údolí Joza-fatské«), vydáno bylo zpracování života sv. Prokopa »ex manuscripto codice partim, partim ex annalibus Boëmorum« učiněné jesuitou Mik. Saliem z Prahy.¹⁾ Není to nic jiného, než vzdělání nejrozšířenější legendy latinské s nemnohými přídatky (nevím však, z kterých annálů českých jsou tato plus, ostatek nedůležitá, vzata). Tutéž práci Saliovu otiskli pak vydavatelé Acta Sanctorum ordinis S. Benedicti (Saeculum VI., Pars 2; vyšla r. 1701 v Paříži), str. 42—47, přidavše krátké vylíčení života Prokopova z historie Dubraviovy (ve vydání z r. 1587 na str. 198—199) a krátkou le-

¹⁾ Srv. o něm Jirečkovu Rukověť, II., 208. Pracoval pro Suria i jiné české legendy. Zemřel 1596.

gendu z kodexu kartuziánského kláštera Kolínského. Obsahuje v otisku celkem půl strany fol., a v první větší své polovici založena je na mnichu Sázavském, v druhé, kde vypravuje některé zázraky Prokopovy, na zřídle neznámém. Končí se slovy: migravit ad Christum octavo Idus Julii (8. července), což je však úmrtí den mučenníků Prokopa a Quarta z Ceesareje.¹⁾ R. 1721 vyšel v Bollandových Acta Sanctorum druhý svazek měsíce července, přinášející ke 4. červenci i legendy prokopské. Zde poprvé je otištěna (str. 139—148) dosti rozsáhlá latinská legenda o sv. Prokopovi (z 13. století), jak ji byl r. 1642 opsal M. Jan Scholtz z pražského kodexu »Sermones de sanctis«. Od rukopisů této legendy v Čechách dnes známých liší se podstatně v tom, že má o dva prology více. Prvý prolog, poměrně obšírný, adresován je biskupu pražskému Šebřtovi († 1067); neznámý autor tvrdí v něm, že k sepsání života sv. Prokopa byl donucen bratřími svými, mnichy patrně sázavskými, vyžaduje si revise biskupovy a autorizace práce pro klášter sázavský, a zmiňuje se o tom, že biskup Šebřt otce Prokopa znal a že účastnil se jeho pohřbu. Prolog druhý, vsunutý již do vypravování, za první stať jeho, kde se vykládá etymologie jména Prokop, je adresován čtenářům; obsahuje modlitbu k nejsv. Trojici a zprávu, že autor svou »historia veridica« přeložil ze slovanštiny do latiny.

Ostatek legendy, Bollandisty otištěné, kryje se (vyjmemeli oba dotčené prology) s textem legendy prokopské, známým z několika rukopisů a konečným sepsáním svým pocházejícím patrně z 13. st. — vypravuje se v ní zajisté obšírně o kanonisaci Prokopově r. 1204 a o zázracích, jež později se staly. Tento text asi mají na mysli Bollandisté, mluvíce o rukopisu v klášteře blau-beuernském ve Virtembersku (ježž opsal Gammans r. 1648) a o rukopisu pražském (ježž pro ně opsal v třicetileté válce van Hollandt), shodném s blaubeuernským; jiný rukopis kláštera sv. Salvatora v Utrechtu kryje se prý s kompendiem z kolínského kláštera kartuziánského, vydaným od Mabillona. Nic z těchto tří rukopisů neměli Bollandisté za potřebné otiskovati. Od té doby, od r. 1721, latinská legenda prokopská vydána nebyla²⁾, až r. 1873 Emlerem v Pramenech dějin českých, I. (str. 360—366). R. 1859 byl Jul. Feifalík³⁾ zmínil se o jiném rkp. jejím v perg. kodexu augustiniánského kláštera v St. Brně z 14. st., a o rukopisu jiném, »jak se zdá, s prvním celkem se shodujícím« z r. 1390 ve farní bibliotéce Třebovské,⁴⁾ tvrdě, že sepsání legendy, jak je zachováno v ruko-

¹⁾ Srv. Acta Sanctorum, Julii tom. II., 577 a Krásl, Sv. Prokop 161. —

²⁾ O rozličných zpracováních srv. Krásla, Sv. Prokop, 407 sq. — ³⁾ V článku »Studien zur Geschichte der altböh. Literatur«, I. v Sitzungsberichte der phil. hist. Classe der Wiener Akademie, sv. 30, str. 423. — ⁴⁾ »Trübauer Pfarrbibliothek«. Zde ji našel Boček.

pisu brněnském, pochází ještě z doby před r. 1204. Není v něm zajisté nic o kanonisaci Prokopově a celá legenda není prý než výpis z mnicha Sázavského, rozšířený vypravováním o zázracích sv. Prokopa. Krátká legenda z kolínského kláštera, vydaná u Mabillona, je prý jen výtah z této recense.

Vydání Emlerovo si těchto Feifalíkových odkazů na moravské rukopisy nepovšimlo, takže nevíme o nich dosud nic víc, než co krátce pověděl Feifalík.¹⁾ Emler založil své vydání na rkp. universitní knihovny 13 D 20 z 2. pol. 14. st. a varianty vydání Bollandistů dal do poznámky. Z rkpů universitních znal ještě rkp. 10 B 12; legendu *nevydal celou*, vynechav kanonisaci a zázraky prokopské, t. j. více než polovinu celé práce. V universitní knihovně je však ještě *pět* rukopisů legendy prokopské, jichž Emler neznal²⁾; k těm přistupují dva rukopisy musejní. *Prologů*, otištěných Bollandisty, *nená žádný z nich*.³⁾ S textem legendy, jak je vydán v Acta Sanctorum, kryjí se v podstatě text univ. kodexu ze 14. st. 14 A 7 (až na to, že nemá prvé kapitoly »O jméně sv. Prokopa«), text v rkpisu z 2. pol. 14. st. 13 D 20 a v rkpisu z r. 1377 sign. 1 C 25 (oba tyto texty mají kapitolu prvou »De nomine«). Text končí se již vypravováním o kanonisaci Prokopově (odstavcem 53. ve vydání Bollandistů na str. 146) a vynechávající zázraky, jež staly se po kanonisaci, mají dva rukopisy musejní: 15 E 5 (1. pol. 15. st.) a 14 C 2 (1. pol. 15. st.) a dva rukopisy universitní 10 B 12 (z 15. st.) a 8 A 28 (z 14.—15. st.) — jen poslední z těchto čtyř rukopisů má kapitolu prvou »De nomine«. Text rkp. 10 B 12 je značně zkrácen, celé odstavce jsou staženy v jednu nebo dvě věty.

Značně odchylnou redakci legendy Prokopské představuje *české prosaické zpracování její* v musejním passionálu z 14. st.⁴⁾ Zdá se mi, že mu předlohou byla latinská legenda v tom rozsahu a způsobu, jak se o ní zmiňuje podle rukopisu brněnského Feifalík. Česká legenda končí se již zpětpovoláním mnichů Sázavských do Čech za Vratislava (tam, kde končí se edice Emlerova ve Fontes) a počíná se způsobem, jenž by ukazoval k tomu, že je založena především na mnichu Sázavském.⁵⁾ Vskutku je však

¹⁾ Upozorňuji i na zmínku Kráslovu (Sv. Prokop, 411) o odkazech P. H. Fabricia (Požehnaná památka velikého světa divotvorce sv. Prokopa, Praha 1764) na rukopisy sedlecký, třeboňský a sázavský. Ale zprávy ty třeba přijímati s rezervou. — ²⁾ Děkuji za zprávu o nich p. kustodu J. Truhlářovi. — ³⁾ Dobrovský, jak se zdá, poznal v Čechách některý rukopis s prologem, o němž jde, ale pozdější literatura neví o takových rukopisech nejmenšího. Srv. list Dobrovského Durychovi z r. 1789 citovaný Paterou, Hradecký rukopis, VIII. a Patera, Korresp. Dobrovského, I, 134. — ⁴⁾ Vydána je J. Gebauerem v »Listech filologických«, 1878, příloha (»Ukázky staročeských textů rukopisných«), str. 1—5. — ⁵⁾ »Byl v české zemi jeden opat, jemužto jméno bylo Prokop, Čech urozený, jehož svatý Quirilus biskup slovanskému písmu naučil. Nejprve byl svěcký kněz, vši cti plný. příklada přesvatého, života přecistého. V jedny časy poče mysliti« atd.

založena na známé nám legendě latinské (má celou řadu zpráv, zejména zázraků, jež jsou jen v legendě, nikoliv v mnichu Sázavském); nemá však vypravování o setkání Oldřicha s Prokopem na honu ani zázraků a úvah v kap. 5 (podle Emlerova vydání ve Fontes). Že by však základem jejím byla latinská nějaká legenda redakce značně starší, mám za pochybné: i v ní je zajisté ze syna Prokopova Emmerama udělán »milý u božě syn Emeram«, jak to shledáváme v latinských rukopisech Prokopovy legendy z 14.—15 st. (karissimus in Christo filius suus), nikoliv však ve vydání Bollandistů.¹⁾

Latinskou předlohou tohoto českého překladu byl patrně text, jenž zachován je ve dvou rukopisech universitních: 1 E 14 (z 1. pol. 15. st.) a 1 B 17 (ze st. 15.) a jenž se počíná takto: »Fuit itaque beatus Procopius nacione Behemus sclawonicis apicibus eruditus, a sanctissimo Cyrillo episcopo quondam inventis et statutis canonice, (et) admodum inbutus.« To je vzato doslova z mnicha Sázavského (Fontes, II., 241), a legenda pokračuje i dále slovy mnicha Sázavského až k: »viriliter pungnare cepit«. Hned za tím však vsunuje: »Predicta siquidem spelunca a castro Gurymensi« etc., což je již věta vzatá z legendy tištěné (Fontes, I., 361, počátek kap. 3. dole). Prvý odstavec této kapitoly doplňuje jednu větu, kterou má také mnich Sázavský (až: multorum fidelium lucere) a pokračuje: Celesti itaque gracia dictante crescebat adeo etc., což je odstavec společný mnichu Sázavskému a legendě tištěné (Fontes, II., 242 a I., 362, sloupec druhý). Zde má pak naše legenda i konečné věty (Fontes, I., 362, dole), jež v mnichu Sázavském nejsou a potom má většinu kapitoly 4 (Fontes, I., 363), jež není v mnichu Sázavském (zázraky sv. Prokopa), od počátku až do slov marito (virtutibus) insigniri.²⁾ Místo odstavce legendy tištěné, počínajícího se slovy »Circa hec tempora« etc. (Fontes, I., 363, dole) praví náš text kratčeji i jinak: Multis et aliis miraculis et beneficiis, que pretermisimus, clemencia divina merita fidelis sui famuli declarante tandem ad aures ducis terre memorande memorie Brzeczyslai fama sanctitatis eius pervolavit, qui tripudio inmenso . . . Tato poslední tři slova kryjí se zase s textem tištěné legendy a od nich počínaje shoduje se vše³⁾ v obou textech

¹⁾ Srv. Fontes, I., 365, sloupec první nahoře. Chybí tam ovšem poznámka, že vydání ve Vitae Sanctorum slov »karissimo in Christo« nemá. — ²⁾ Vynechána zde jen věta Cuius viri dei presenciam demones ferre nequierunt (Fontes, I., 363, sloupec druhý, počátek 2. odstavce), jež chybí i v těch redakcích, jež tento odstavec mají na konci kapitoly 2 (jako na př. rkp. 1 C 25). Dále vynechána tu je poslední věta druhého odstavce »Quas voces« etc. a místo ní dáno, co je i u Bollandistů »Forsitan nobis« etc. (srv. pozn. 5 ve Fontes, I., 363). — ³⁾ V 1 E 14 chybí jen slova »in Pragensi ecclesia per Severum episcopum« ku konci odstavce 2. Rozdílů drobnějších ovšem neuvádím.

až do konce kapitoly 4 (Fontes, I., 364). Je to místo společně tištěné legendě a mnichu Sázavskému; naše legenda dodává ještě jednu větu, jež je v mnichu Sázavském hned za tím, co předcházelo (Qui dum — presagus futurorum, Fontes II., 244, dole), v legendě tištěné však ku konci kap. 5. Ale hned na to pokračuje, shodujíc se zase pouze s legendou tištěnou, slovy »Huic eciam operi., což je počátek kap. 5 (Fontes, I., 364), a má kapitolu tuto celou, poslední větu (Clarescentibus autem etc., Fontes, I., 364, 2. sloupec) vyjímaje. Kap. 6 je společná mnichu Sázavskému i legendě tištěné; a tu má také naše legenda, vyjma datum (r. 1053) na počátku.¹⁾ Má i vše co následuje, kapitolu 7—9, z největší části společnou legendě tištěné a mnichu Sázavskému, ale naše legenda má i ta místa, jež v mnichu Sázavském nejsou a zázraky ku konci kap. 7. má rozvedeny šíře, než je tomu v tištěné legendě. Potom má zázrak o Labessovi, vlastní jenom tištěné legendě (38. odstavec její, u Bollandistů na str. 144). Za to nemá zázraků, vyložených v odstavcích 39—48 tištěné legendy (podle vydání v Acta Sanctorum) a končí se jejími odstavci č. 49—53, to jest historií kanonisace (Vitae Sanctorum, str. 146) slovy: ad matrem mundi usque Romam est regressus.

Je možná, že text dotčený Feifalíkem kryje se celkem s touto legendou, jenže v něm chybí vylíčení kanonisace Prokopovy.²⁾ Že česká legenda z předlohy tohoto rázu čerpala, mám za nepochybné — rozhodující je tu okolnost, že latinská legenda, o níž jde, a česká prosaická legenda počínají vypravování své slovy mnicha Sázavského a neznají setkání knížete Oldřicha s Prokopem, o Oldřichovi vůbec se nezmiňujíce, *ačkoli o setkání tom vypravuje i mnich Sázavský*. Ze všeho je patrné, jak rozličné redakci latinská legenda Prokopská podléhala a jak vděčný je tu materiál pro nesnadné ovšem studium otázky, které části jsou nej-

¹⁾ Ale slov »*karissimo in Christo*« (filio suo pie indolis Emmeramo) nemá, jako jich nemá 14 A 7, 10 B 12 a Bollandisté. — ²⁾ Upozorňuji však zároveň na jiné zpracování legendy prokopské, o němž *Dobrovský* píše Durychovi dne 19. února 1790 (Patera, Korresp. Dobrovského, I., 152): Nuper in cod. sec., ut puto, XIII., incidi, qui est PP. Dominicanorum ad S. Michaelē Olomucii olim degentium — *Lectioarium* — incidi (sic). In hoc etiam legenda de S. Procopio novem lectionum continetur. Quantopere gavisus sum, nunc constare recentiores vitas de hoc sancto esse fictionibus plenas, quo velim referas illud studium famosum linguae slavonicae in arce Wissehrad. Nihil enim plane aliud continet antiqua legenda haec, quam *compendium quoddam, retentis plerumque verbis et phrasibus, eorum, quae Sazav. monachi Cosmae adjecerant, unico miraculo excepto de caeca quadam muliere, quod ad rem nostram prorsus non pertinet*. Et sane miror Dobnerum, qui fraudem adoratus olim etc. — Ale lekce *breviáře Olomúckého* o sv. Prokopovi, jak je otiskl Ant. Kubíček v Sborníku histor. kroužku, III. (1902), str. 23, jsou výtahem z legendy, kterou jsme z rkp. univ. 1 E 14 popsali.

starší a je-li zejména mnich Sázavský závislý také na legendě? Ale studie taková přesahovala by účel tohoto exkursu.

* * *

Promluvíme nejprve o té části výkladu Vackova, kde se tvrdí, že prolog k Šebířovi, t. j. první z prologů Bollandisty vydaných, sepsán byl téměř autorem, jenž psal prolog legendy Kristiánovy. Tvzení Vackovo spočívá na patrném omylu. Sloh v prologu k Šebířovi, jak je na první pohled patrné, je zcela jiný než sloh Kristiánův — je to těžká, sotva srozumitelná latina s učeně kroucenými frázemi a hledanými slovy, to *není* naprosto plynutý, lehký, elegantní, průhledný sloh Kristiánův.¹⁾ A shoda věcná? Zde jsme u námítky, která mne opravdu překvapila — autoru »Vývoje society« a »Českých dějin církevních« by mohlo byti známo, že prolog u středověké práce literární, legendy i kroniky, má jisté rysy společné, konstantní, s nimiž se v něm shledáváme *všude*. Zcela běžná jsou v těchto prolozích tvrzení, že autorovy síly daleko nestačí k vykonání práce, již na se vzal, zcela běžné jsou projevy s mnišskou pokorou sloh i cenu sepsání za nic nevážící, zcela běžná jsou tvrzení, že autor byl donucen díla se ujmouti a žádosti o opravy a doplňky k těm, jimž prolog je věnován, zcela běžné jsou výklady, že spisovatel píše k větší slávě boží nebo k tomu cíli, aby památka vynikajícího muže, jež legendista líčí, byla budoucnosti zachována, aby zásluhy jeho byly vzpruhou a příkladem, zcela běžné jsou konečně zmínky o pramenech. Odkázal jsem již v práci své na prology Kosmova a prolog Vincenciův (maje ovšem na mysli jen projevy pokory v prolozích obvyklé) — mohl bych však vyplniti několik stran citáty z prologů 10.—12. st., kdybych chtěl dokládati příklady, co jsem o společných rysech středověkého prologu pověděl. Mám však za to, že by bylo zbytečno patrný omyl Vackův takovým způsobem vyvracet: spokojují se odkazy na prology jednotlivých knih práce Widukindovy a Thietmarovy a na četné prology legend a jiných prací 10.—12. st. vydaných v Mon. Germ. SS. IV.²⁾

Odtud přesvědčí se Fr. Vacek zajisté dokonale, že největší část toho, co zdá se mu býti charakteristickými rysy obou prologů a z čeho dovozuje, že autorem jejich byla osoba jedna a táž, je společnou známkou skoro všech prologů 10.—12. st. Přesvědčí se zejména, že samohana autorova byla v té době něčím, co se *rozumělo samo sebou* a že svou práci hanili pravidlem nejvíce ti,

¹⁾ Srv. níže str. 109, pozn. 3. — ²⁾ Srv. I. c., str. 254, 283, 317 (prolog Hrotswithy ke »Carmen de gestis Oddonis I.«), 337—338, 381—384, 463, 490, 505, 525, 546, 555, 622, 637, 650, 655, 683, 700 (zde se brání autor proti možným výtkám veršem: »Invidus es nobis, quoniam tu talia nescis«), 757, 830—832, 847.

kteří řečí i stylem vládli nejdokonaleji a vynikali poměrně největším vzděláním. Ale Fr. Vacek Kristiánovi samohanu jeho vykládá ve zlé a uvádí ji v souvislost s druhým stínem jeho povahy, že totiž antikvoval své práce hagiografické, aby jim dodal ceny. Z toho je zároveň patrné, jak opřeno je obvinění, ostatně samo sebou naprosto pravdě nepodobné, že Kristián svou práci — falšoval do 10. st.!

Prolog k Šebířovi a prolog k sv. Vojtěchovi má jen jednu *podobnou* žádost, t. j. jednu individuální žádost podobnou: Kristián žádá sv. Vojtěcha o autorisaci k rozšiřování své práce v pražské diecési, neznámý spisovatel legendy prokopské pak o schválení své práce pro klášter sázavský. Ostatek však individuální rysy obou prologů jsou *zcela rozličné*, nehledě ani k tomu, že v prologu Kristiánově mluví autor s biskupem osobně známý a jemu blízko stojící, v prologu k Šebířovi pak vsutku pouhý mnich sázavského kláštera. V prologu Kristiánově se praví, že autor chce dosavadní legendy o sv. Václavu a sv. Ludmile opravit a rozšířit, že chce jako pramenů užiti vypravování pamětníků, a že biskupa žádá za autorisaci také z toho důvodu, že biskup je příbuzným světců, jichž svatý život má býti vylíčen. Kristián vyprošuje si dále podpory v modlitbách Vojtěchových a uvádí obšrný důvod vlastenecký, jímž mimo jiné byl k práci své podnícen (srv. výše str. 7.). Autor prologu k Šebířovi praví však, že k sepsání života bl. otce Prokopa přiměli jej bratří jeho kláštera a dovolává se autorisace a ještě více revise své práce biskupem Šebířem z toho důvodu, že biskup bl. Prokopa dobře znal (účastnil se i pohřbení těla jeho) Praví konečně (v prologu k čtenářům), že přeložil práci svou z jazyka slovanského do latiny. Prvý prolog pak končí a druhý počíná modlitbami ke Kristu a k sv. Trojici, psanými, jako celý prolog, slohem strojeným a těžkým.

Tak padá prvá část hlavního argumentu Vackova — jak se to má s částí druhou, s tvrzením, že i sloh, slovní poklad a povaha *celé* legendy prokopské podobny jsou legendě Kristiánově jako vejce vejci? Zde je Fr. Vacek také v patrném omylu — děkuji mu však, že mi námitkami svými poskytl příležitost ukázat na nedržitelné omyly v dosavadním nazírání na latinskou legendu o sv. Prokopovi a učiniti i v této příčině objev tuším důležitý. Tvrzení, že sloh legendy prokopské je zcela podoben slohu Kristiánovu je nesprávné již z toho důvodu, že v legendě prokopské jsou patrně tři rozličné slohy, tři vrstvy, tři části lze říci, z nichž každá pochází od jiného spisovatele a z jiné doby.

I zde bude jistě vhod krátký výklad literárně-historický. Již Bollandisté, vydávající pražskou legendu o sv. Prokopovi s prologem k Šebířovi, vytkli, že to není práce jediného spisovatele. Měli za to, že k původní legendě z doby Šebířovy (prolog měli tedy

za pravý) později mnoho bylo připsáno.¹⁾ Letopisu mnicha sázavského z 2. pol. 12. st., v němž je dosti obšírné vypravování o sv. Prokopu a vůbec o osudech kláštera sázavského (a vypravování to z části kryje se slovně s legendou jimi vydanou) ještě neznali — vydal jej několik let potom poprvé Mencke (r. 1730) ve svých *Scriptores rer. Germanicarum*, díle třetím. R. 1777 Dobner v pátém díle svých *Annálů* (str. 245 sq.) vyslovil souhlas s výkladem Bollandistů, maje však za to, že legenda je v nejstarší své části překladem české veršované legendy o sv. Prokopovi, později že byla měněna, interpolována a rozšiřována. Ukázal také krátce na některé odpory v legendě, jež nasvědčují tomu, že známá nám recenze je výsledkem změn a přidavků z rozličných dob pocházejících. Rok, kdy sv. Prokop stal se opatem, skombinoval si na 1040. O souvislosti legendy s mnichem sázavským se nezmínil.

Na tu ukázal, pokud vím, teprv Dobrovský r. 1786 ve svém posudku šestého dílu Dobnerových *Annálů*,²⁾ v němž 23 důvody obšírně snažil se podvrátiti mínění Dobnerovo o slovanské liturgii v Čechách. Prolog k Šebířovi Dobrovský první prohlásil za *padělek*, jenž měl «neuvěřitelné věci, jež jsou v legendě, učiniti hodnověrnými». Celou legendu měl Dobrovský za lehkomyšlné a pošetilé (to jsou slova jeho) rozšíření mnicha Sázavského. Měl (právem) za nemožné, aby byla překladem z češtiny.³⁾ Pařácký se o latinské legendě prokopské nezmínil nikde ani slovem. Českou veršovanou legendou kriticky obíral se poprvé podrobněji Jul. Feifalik⁴⁾ — kladl ji (omylem) do doby Přemysla Otakara II. a měl ji za vzdělání legendy latinské v první její redakci doložené rkp. brněnským (srvn. výše), redakci neznající ještě kanonisace Prokopovy. Feifalik měl celou legendu Bollandisty vydanou za dílo 13. stol. Prolog k Šebířovi prohlásil za *padělek*, jenž měl práci dodati větší váhy. Zmínku druhého prologu o slovanské předloze legendistové vykládal tak, že legendista přeložil do latiny *českou* veršovanou legendu z doby Přemysla Otakara II. Poznámávám jen krátce, že mínění to je naprosto nedržitelné — naopak je patrné, že česká

¹⁾ L. c., str. 138. — ²⁾ *Litterarisches Magazin von Böhmen und Mähren*, zweytes Stück, str. 50. sq., str. 73. — ³⁾ Srv. citovaný již list Durychovi z roku 1789. — ⁴⁾ O této legendě, ze všech nejpozdější (pochází, jak zmínka o *Českém Brodu* ukazuje, jistě teprv z 14. stol.) nemám za nutné zde se šířiti. Vydána je v Hankových Starobylých skládáních a ve Výboru 1, podle Hanky pak ve *Fontes I.* od J. Jirečka; konečně od A. Patery v *Rukopisu Hradeckém* (1881), všude s místem Hankou do rukopisu interpolovaným. Dobner vztahoval zmínku druhého prologu legendy vydané od Bollandistů o slovanské předloze autorově na tuto českou veršovanou legendu. Král. bibliotekář Jan Klausner ujistil Dobnera, že tuto legendu *Šebířovi připsanou* měl v rukou. To byl ovšem omyl. Dobner poznal veršovanou legendu českou o sv. Prokopovi v knihovně kněze Leop. Jana Šeršníka, ale kladl ji do 15. stol. a měl za to, že to je jiná práce než předpokládaná jím legenda česká z 11. stol.

legenda čerpala z latinské legendy té recense, jež známa nám je z českých rukopisů 14. stol. anebo z téhož pramene, na němž je v první své důležitější části latinská legenda založena. Mínění Feifalíkovo (a Dobrovského) že prology legendy latinské jsou padělkem z 13. stol., *se ujal*. Také Emler prohlašuje ve Fontes I. (1873) prology legendy Bollandistů za podvržené: »spisovatel chtěl dodati legendě té vydáváním ji za souvěkou větší vážnosti.« Za to v shodě s tím, co jsme právě pověděli, tvrdí Emler, že česká legenda veršovaná je zpracování latinské legendy. Na toto stanovisko postavil se i V. Vondrák¹⁾, ale souhlasí, jak ze všeho patrno, s Emlerem i Feifalíkem v tom, že prology u Bollandistů vydané jsou přídavkem pozdějším. Na tom stanovisku stojí ovšem i Fr. Vacek.

* * *

Všechny tyto výklady o latinské legendě prokopské jsou pouhými letmo nebo summárně pronesenými domněnkami: o důkazy nebo aspoň o podrobnější probrání otázky není opřen žádný; Dobner, jenž souhlasil s Bollandisty, byl poměrně nejvíc místa kritice legendy věnoval. Ani já na tomto místě v podrobnou úvahu o legendě prokopské dáti se nechci; mně jde jen o prokázání omylu Vackova — co však krátce na odůvodění svého stanoviska uvedu, postačí tuším k zvrácení dosavadních domněnek úplně.

Kladu především důraz na to, že prology legendy prokopské, vydané u Bollandistů,²⁾ jsou *pravé*, že jsou tedy sepsány neznámým mnichem kláštera Sázavského v l. 1053—1067, uprostřed 11. století. Prvý důvod je ten, že řeč jejich se zcela patně liší od slohu a latiny v ostatních částech legendy a nemá příkladu v české písemné tradici letopisné stol. 12—13.³⁾ Druhý důvod je, že v prologu zve se biskup Šebíř »sanctissimus« a »pontifex,« mluví se o »excellencia vestrae sanctitatis«, což ukazuje jen na *st. 10—11*. Třetí důvod je: bylo by pošetilé, aby někdo v 13. stol. historii sv. Prokopa spisující, někdo, kdo výslovně mluví o kanonisaci Proko-

¹⁾ Zur Würdigung der altslovenischen Wenzelslegende und der Legende vom heil. Prokop. V Sitz.-Ber. vídeň. Akademie, 1892, str. 37. — ²⁾ Vydání Bollandistů třeba dáti přednost před Emlerovým, v němž zejména v prologu jsou smysl rušící chyby tisku. — ³⁾ Srv. na př.: Dum mentis meae sagaciori speculatione sanctae vestrae dignitatis excellentiam et meae personae intueor indignitatem ac rusticitatem, ad praesumendum de vestra pia benignitate, praesulum sanctissime, assurgere minus audeo. Siquidem parvitem meam infra mensuram suam se debere continere, dignum tutumque aestimo nec tam insignis reverentiae domino meam nugacitatem seu praesumptuosam fatuitatem verbo vel scripto ingerere. Sed quia tanta lege vis necessitatis constringitur, ut plerumque ctiam difficilia et impossibilia imperet, ea utique ratione dictante et ego compellor extra me ire supra me, dum tantillus homuncio tamque contemptibilis persona vestrae sanctitatis excellentiae parvitem meae negotium exponere conor (Vitae Sanctorum, l. c., z prologu k Šebířovi, str. 139).

pově z r. 1204 a o zázracích, jež se potom staly, padělal prolog k této práci, hlásící se do doby biskupa Šebíře, do polovice 11. stol. — *každému* zajisté musil by se prolog takový jevití nemožným, a legendista by padělkem autoritu své práce nezvýšil, nýbrž naopak v základech *ohrozil*. Proto patrně také velká většina rukopisů naší legendy oba prology *vynechala*; známe je *jen z vydání Bollandistů*. Z toho ze všeho je krátce patrné, že není proč nedůvěřovati neznámému mnichu kláštera sázavského, jenž tvrdí o sobě v prologu k legendě prokopské, že na naléhání svých spolubratří ujal se sepsání života opata Prokopa.

Legenda prokopská ve znění známém z Bollandistů má ještě jeden kratší prolog, jež starý obsah označuje jako prolog k čtenářům. Autor jej počíná modlitbou k nejsv. Trojici; pak nastiňuje cíl své práce (vyložiti, jak bl. opat Prokop sloužil Kristu a v jaké shodě byl počátek jeho s jeho koncem) a omlouvá nedostatky svého slohu a svého vzdělání. Na to dovolává se boha, že pravdivá historie jeho je *z jazyka slovanského* (de sclavonicis litteris) *do latiny přeložena*, »cuius materiam succincte adior explicare« a končí šestřádkovou veršovanou modlitbou k sv. Prokopu.

I tento druhý prolog vyšel z téhož péra, jež psalo prolog první — je to týž sloh komplikující věty v složité periody, hromadící nezvyklá slova a synonyma a o vtipné nebo učené vyslovení myšlénky usilující. Dvojí prolog u téže legendy není ničím neobyčejným; oprávněnost jeho a odlišnost jeho od prologu pravého udává nepochybně s prologem současný obsah legendy, jež nazývá jej prologem k čtenářům; první prolog je předmluvou adresovanou pouze biskupu Šebířovi. Zde mluví autor o své práci ovšem jako o »negotium parvitas meae« a o »historia de vita et conversatione¹⁾ beati patris Procopii litterali serie contexta«, ale to nevylučuje, že dílo je překladem neb zpracováním slovanské legendy, jak tvrdí autor v druhém prologu. Mohl jednak sám býti autorem slovanského originálu, jednak mluví i v druhém prologu o práci své jako o práci samostatné, podobným způsobem, jako v prologu prvním, omlouvaje neumělost stylu²⁾ a dodáváje teprv na konec, že věcný obsah (materiam) slovanské předlohy chce krátce vyložiti latinsky.

Tím vším dospíváme k dvěma výsledkům pro dějiny literární činnosti v Čechách velmi důležitým: v klášteře slovanském v Sázavě měli v l. 1053—1067 slovanské sepsání o opatu Prokopovi.

¹⁾ V textu chybně: commiseratione. — ²⁾ . . . qualiter in corporis vita, armatura Dei agonizans in Christo beatus abbas Procopius perseveraverit et quam optime initio suo finis concordaverit, licet imperito omnino stylo, tamen prout auctor et fons luminis inspirare dignetur, contemplationi fidelium seriatim tradam.« Loco c., str. 140.

V téže době vzdělal neznámý mnich Sázavský práci tu jazykem latinským. Tak dovidáme se jednak o novém plodu a dokladu slovanské literatury v Čechách 10—11. stol., bohužel ztraceném; v latinském zpracování jejím pak máme po práci Kristiánově časově druhý latinský spis vzniklý v Čechách, 60 let před kronikou Kosmovou.

Vznik obou prací, slovanské i latinské, klademe dosud do r. 1053—1067, t. j. do doby mezi úmrtím Prokopovým a Šebířovým. Ale můžeme právem skombinovati si datum určitější. Slovanští mnichové v Sázavě byli, jak známo, Spytihněvem (panova, 1055—1061) vyhnáni, Vratislavem pak asi r. 1063 povoláni z Uher, kam se uchýlili, zpátky do Sázavy. Měl bych tedy za to, že slovanský život sv. Prokopa sepsali v Uhrách, pro zprávu inníchům a kněžím slovanské liturgie v Uhrách neb Chorvatsku a zároveň jako dokument své úspěšné, křesťansky dokonalé činnosti v Čechách, z nichž byli vyhnáni. . . Exilium a vzpomínka na domovinu musila sepsání tomuto přidati rysů idealisujících. A když Vratislavem byli zpět povoláni, což bylo bližšího, než odevzdati výklad o svatém životě a zásluhách prvního slovanského opata sázavského, v jazyk latinský převedený, v ruce biskupa Šebíře, legitimovati jím takřka svůj nárok na Sázavu, dožádati se jeho přízně a přímluvy? Tak bychom obdrželi pro ztracenou legendu slovanskou léta sepsání asi 1057—1062, pro latinskou 1063—1066. Tak pochopíme také snáze prolog k Šebířovi nejlichotivějšími tituly přeplněný.

Z této latinské legendy zachovaly se oba prology, ale legenda sama, k nim náležející, v původní podobě nás nedošla. Ale ztracena není jistě cele — můžeme vším právem vysloviti mínění, že obsah její byl do značné míry pojat v latinské zpracování pozdější. Konstatovati, co v pozdějším vylíčení historie Prokopovy pochází z této staré legendy z doby biskupa Šebíře, bude možná s jistou pravděpodobností jen po podrobné a všestranné analýsě latinské legendy prokopské. Tím však zde obrátí se nemůžeme.

* * *

V létech sedmdesátých dvanáctého století interpoloval a doplnil neznámý mnich kláštera Sázavského, tenkrát již dávno latinského, kroniku Kosmovu menšími dodatky a většími souvislými pojednáními, týkajícími se nejvíce historie kláštera Sázavského. Na konec první knihy Kosmovy, za rok 1038, k němuž Kosmas položil zavraždění knížete Jaromíra, aby potom v knize druhé počal historii českou slavnou dobou Břetislavovou, vložil obšírné vypravování O počátku kláštera Sázavského, jež líčí život a zásluhy sv. Prokopa a osudy mnichů slovanských až ke konečnému vyhnání jejich v létech devadesátých 11. stol. (Fontes, II., 240 až 250). Užil přímo nebo nepřímo letopisů quedlinburských, v nichž

jej zajímaly zejména zprávy o bojích Sasů se Slovy polabskými, užil nekrologia svého kláštera i jeho záznamů o majetku klášterním — znal také a užil latinské legendy prokopské z doby biskupa Šebíře? Myslím, že lze dáti na otázku tuto odpověď kladnou, ale s tím obmezením, že legendy z doby Šebířovy užil asi jen v hlavních datech jejich a své vypravování o Prokopovi založil stylisticky samostatně, slohem pěkným a uhlazeným, více však jako historik slovanského kláštera a prvního opata jeho než jako legendista oslavující sv. Prokopa si počínaje. Je pravděpodobno, že měl před rukama již i staré zápisy o osudech kláštera za Prokopových nástupců. Celý letopis Sázavský, je, jak ukazuje řada známek a pak především styl těch jeho kusů, jež povznášejí se k samostatnému vypravování historickému, dílo jednoho spisovatele.¹⁾

Sepsání mnicha Sázavského užil vydatně neznámý autor latinské legendy z 13. st., kterou se obíráme, a to z největší části slovně. Tak slovně vzal z něho zprávu o bojích Prokopových s démony v jeskyni jeho (Fontes, 361, sloupec druhý, v 3. odstavci dole a str. 362, 1, první řádky nahore), slovně chvály života Prokopova (str. 362, 2, víc než polovina celého odstavce od slov Celesti až erga fratres extiterit), slovně chvály jeho a vypravování o tom, jak stal se opatem (364, 1, až ku konci kapit. 4. a 364, 2, konec kapit. 5.), pak až na malé výminky (poč. a konec kap. 7.) celé vypravování o proroctví Prokopově před smrtí, vypravování o smrti jeho a o tom, jak se proroctví Prokopovo vyplnilo (str. 364, 2, dole od poč. kap. 6. až do konce kapit. 9. na str. 366., 2). Za to vypravování o zázracích sv. Prokopa, o tom, jak seznámil se kníže Oldřich na honu se sv. Prokopem, o mládí, studiích a hodnostech Prokopových a konečně o etymologii jeho jména je legendistovi vlastní — o zázracích a jméně mnich Sázavský nepraví nic, o setkání se Prokopa s Oldřichem a o jeho osudech předsázavských vypravují legendista i mnich Sázavský samostatně, každý jinak; nemluvě ani o tom že legenda přidává vypravování o kanonisaci sv. Prokopa r. 1204 a po něm zase řadu zázraků. Sloh těchto částí legendistovi vlastních, z mnicha Sázavského nečerpaných, je prostý vypravovací styl prostředního annalisty, jak jej asi známe z pokračovatelů Kosmových z 13. stol. — od uhlazené latiny mnicha Sázavského liší se na první pohled. Slohem tím psány jsou asi tři čtvrtiny celé legendy — o stejném rázu jeho s Kristiánovou povahou a dikcí nemůže býti řeči.

Autor této největší části naší legendy a redaktor celku byl mnichem kláštera Sázavského, byl, jak se zdá, pamětníkem kano-

¹⁾ Bachmannovy výklady o čtyřech rozličných autorech tohoto letopisu v Mitth. des Instituts 1900 str. 229 neobstojí před kritikou. Srv. posudek Gollův v Čes. Čas. Hist. VII, 100. Pravděpodobně z toho jest pouze, že letopisec užil pro stať »De exordio« etc. předpokládané námi legendy z doby Šebířovy.

nisace Prokopovy a psal tedy nejpozději asi do polovice 13. st. Pro pozdější původ legendy nic nesevčdí, naopak okolnost, že tu nenalzááme ještě onoho silné nacionálního zbarvení významu Prokopova, jak jej zachovala česká veršovaná legenda z poč. 14. st., ukazuje, že práce náleží do 13. st.¹⁾ Užil-li autor mnicha Sázavského přímo, nebo užil-li legendy vypracované slovně na základě mnicha Sázavského a některými zázraky rozšířené (jak se o ní zmiňuje Feifalík), nebude lze zjistiti, dokud legenda a lekce Feifalíkem a Dobrovským dotčené, nebudou vydány. Že užil staré latinské legendy z doby Šebířovy, kterou jsme datovali k l. 1063—1066, o tom jsme již, jako o věci nepochybné, mluvili. I v této důležité otázce, co z legendy nám známé lze redukovati na předlohu z let 1063—1066, nebude lze odvážit se podrobné analýse, dokud materiál rukopisný nebude znám dokonaleji, než je tomu dnes. Mám však za nepochybné, že staré legendě z 11. st. náleží věcně (ne-li i formálně) celá prvá kapitola o jméně Prokopově a leccos i v kapitolách následujících. Nejdůležitější bude zjistiti (bude-li to vůbec možno), zda zpráva legendy o slovanském učení na Vyšehradě byla již v legendě Šebířově. Že vypravování o kanovnících Vyšehradských je teprv omylem legendisty, předělávajícího své předlohy v 13. st., je patrné, také výklad jeho o r. 1009, jako roku založení kláštera Sázavského, je asi jeho kombinací (obou zpráv nemá ona redakce, kterou jsme poznali z rkp. univ.) Při tom byla mu pomůckou kronika Kosmova s vložkami, jež má rukopis kapitulní a rukopisy z něho odvozené nebo nějaké annály, z nichž tyto vložky jsou čerpány.²⁾

* * *

Všim tím je omyl Vackův dostatečně prokázán — Vackův důkaz pro podvrženost Kristiána, »důkaz velmi silný a rozhodný« nejen že se rozplynul v nivec,³⁾ ale vedl nás (a to je důležitější)

¹⁾ Ukazuje k tomu i datum, že jeskyně Prokopova je z míle vzdálena od hradu Kouřimského; v 2. pol. 13. st. napsal by legendista asi: od města Kouřimi — ²⁾ Ordinance Prokopa za opata sázavského stala se prý r. 1009 »Temporibus Henrici imperatoris secundi . . . anno sequenti, quo beatus Stephanus, rex Ungarie, claruit, sub prefato duce Bohemorum Udalrico.« Že Oldřich 1009 panoval, to hlásilo se legendistovi patrně z Kosmy. Ale i datum o Štěpánu, králi Uherském, je vzato odtud V rkp. kapitulním (z 1. pol. 14. st.) a v rukopisech z něho odvozených, čteme k r. 1008: »Stephanus, rex Ungarorum claruit.« Souvislost je zde patrna; mohla by snad vložka v Kosmovi býti i z legendy, ale potom by bylo podivno, že by interpolátor nepoložil k r. 1009 založení kláštera Sázavského. Za to v pozdním Kosmově rkp. Karlovském je již při r. 1009 zpráva: coenobium s. Procopii fundatum est. Rkp. kapitulní má k r. 1032: initium Sazaiensis ecclesiae. — ³⁾ Důkazů mých o pravosti Kristiána dotýká se Vacek jen otázkou: kdo chtěl by tvrditi, že »electores principis, pars Borzivoj, pars Stroymir, principem ex patria pepulerunt, Kurimensis« jsou rčení 10. st.? Odpovídám zrovna tak krátce: Tvrdím to. »Naproti tomu, kdo nepoznává, že archaismy »publica vox« (Vacek

k poznání nové velmi staré práce legendární z polovice st. 11., jejíž konstatování má pro české dějiny literární velký význam zejména proto, že sepsání její stalo se původně v jazyku slovanském. Je možná, že po Fr. Vackovi¹⁾ ozvou se i jiné hlasy nedůvěry nebo pochybnosti v odpověď na to, co jsem v studii své o pravosti a stáří Kristiánovy práce vyložil — jsem však pevně přesvědčen, že se mi pochybnosti ty podaří rozptýlit stejně, jako důvody Vackovy. Otázka, o níž jde, je v podstatě přece velmi jednoduchá, je to pravé vejce Kolumbovo — chápu však, že mnohým je nesnadno loučiti se s názory hluboce zakořeněnými v víře celého století.

překládá: lidová řeč), Bohemii viri, exercitus (šlechtici), viri in ecclesia« jsou výrazy buď z cizích kontextů vzaté nebo zvlášť strojené a přemrštěné?« Tvrdím: To nejsou žádné hledané archaismy ani strojené výrazy, ale rčení 10. st. Více o tom povím Fr. Vackovi, vyloží-li své názory obsírněji a nepomene-li zároveň zmíniti se o »archaismu« »in partibus Karelíngorum«, o koepiskopu, koupi hochů na tržišti pražském a t. d. a t. d. Vacek, abych námitky jeho vyčerpal úplně, uvádí domnělé falšování legendy Kristiánovy v souvislost s paděláním listin v té době. Názor tento neobstojí také naprosto před kritikou. — ¹⁾ Zatím vypracoval Fr. Vacek obsírnou polemickou recenzi mé práce, jež má vyjít v Čas. Čes. Musea. Z toho, co jsme z ní v sedění Učené Společnosti dne 15. pros. slyšeli, je patrné, že Vacek má práci Kristiánovu za půdělek neznámého autora z poč. 14. st. a legendy moravskou a Diffundente sole za prameny jeho. To jsou čiré nemožnosti — nebude tedy nikterak nesnadno omyly soudů Vackových vyvrátiti.

2. O roku umučení sv. Václava.

Vyložil jsem v práci své krátce, že správným datem usmrcení sv. Václava je rok 929.¹⁾ Co k osvětlení nebo zdůvodnění tohoto názoru pověděti třeba, dodám na tomto místě.

Legenda Vostokovova, sepsaná nepochybně ještě v 1. polovici 10. st., udává obšírně datum toto: »Übien' že byst' knjaz' Vjačeslav' v' lét' 6337, indikta v' 2, krug' solncju 3 luně i měsjača sentevria v' 28.« To je znění rukopisu Četiich Minej; rukopis Rumjancevský má: »v' létu 6000, 300, 30, 7 [6337], indikta 2, krug' 3, v' 28. den' měsjača semtjabrja.«²⁾ Legenda hlaholská z breviáře římského má pouze »měseca sektebra 20 i osmi d'n'« a podobně rukopis lublaňský, jenž má však chybu: »v' 20ni i sdmi d'n'«, t. j. 27. září. Jagic má za to, že i zde bylo patrně původně 28. září.³⁾ K tomu připojiti třeba rozhodující údaj legendy, že Kosmy a Damiána připadalo tenkrát na neděli; v pondělí ráno byl sv. Václav zabit.

Datum slovanské legendy je tedy mnohonásobné, ale v hlavní věci patrně nesprávné: rok 6337 od počátku světa, převádíme-li jej na náš letopočet z neobyčejnější na východě éry, éry byzantské, je r. 828. Především je patrné, že je tu chyba o sto let, snadno pochopitelná. Opravíme-li ji, obdržíme číslo 928, t. j. týž rok umučení Václava, ku kterému vracelo se dějepiscectví české z části již v 13.—14. st., jak Dalimil, jak legenda »Oriente iam sole« a jak oprava v druhém universitním rukopisu patrně ukazuje.⁴⁾ Okolnost ta by dosvědčovala, že slovanská legenda o sv. Václavu v nějaké způsobě nebo v některých datech v Čechách byla známa a užívána a nejpravděpodobněji (v omezení vyloženém) že působila na Dalimila. Ale to budiž poznamenáno mimochodem.

Kristián má, jak víme, rok 929 a rok ten má všechna písemná tradice česká od Kosmy počínaje, až na výminky právě vyložené. Bližší určení data u Kristiána je jen toto: Václav zabit byl ráno dne 28. října, v den, jenž nebyl žádnému svatému zasvěcen, na zítří po svátku sv. Kosmy a Damiána. Že by svátek ten připadl na neděli, výslovně u Kristiána pověděno není. Ale r. 929 připadlo vskutku Kosmy a Damiána na neděli.

¹⁾ Srv. výše str. 40. — ²⁾ Fontes, I., 133. — ³⁾ Jagic, Analecta romana (srv. výše str. 97. pozn. 1), str. 17 a Jagic, Leg. o sv. Vjačeslavě, 16. — ⁴⁾ Srv. výše str. 69 a 74 a níže edici (poznámky k datu 929).

Máme tedy rozhodovati pouze mezi léty 928 a 929. Z dat legendy Vostokovovy musíme klásti největší váhu na tvrzení, že Kosmy a Damiana bylo v neděli, jež mají všechny rukopisy její¹⁾ — v textu vypravujícím může se omyl vyskytnouti sotva, kdežto v číslech, zejména v písmě slovanském (kde po způsobu řeckém jednotlivá písmena jsou znaky pro určitá čísla), je přepsání nebo neporozumění předloze neobyčejně snadné. Nuže — r. 928 bylo Kosmy a Damiána *v sobotu*, nikoliv v neděli. To znamená, že hlavní údaj Vostokovovy legendy ukazuje také k r. 929 — rok 928 jeví se býti omylem.²⁾

Indikce 2 náleží ovšem k roku 928, nikoliv k 929, jenž má indikci 3 — musíme počítati zde indikci řeckou — ale číslo slunečního kruhu 3 je nemožné. Kdybychom mohli předpokládati, že v rukopise omylem písařským vypadlo písmeno *z* t. j. desítka před číslem 3, dostali bychom číslo 13, jež je vskutku číslem slunečního kruhu pro rok 928.³⁾ Tak by i indikce i kruh sluneční s rokem 928 se kryly — ale sesílením důvodů pro r. 928 okolnost ta zvána býti nemůže. Je zajisté velmi pravděpodobno, že si přepisovač, jenž doplňoval nebo opravoval, k chybnému roku 928, jež v předloze nalezl, indikci i kruh sluneční z kalendáře vy počítal a připojil.⁴⁾

Možno však i jinak chybná čísla Vostokovovy legendy vyložití — ačkoliv pak ani ten výklad neuspokojuje úplně, zaslouží přece, aby byl uveden. Je velmi pravděpodobno, že základem cyrilského textu legendy Vostokovovy byl ztracený text hlaholský.⁵⁾ Doklad toho třeba spatřovati mimo jiné v chybném datu Vostokovovy legendy, že tělo sv. Václava přeneseno bylo do Prahy 3. března.⁶⁾ Všude jinde je datum 4. března (ovšem i u Kristiána). Prof. Kolář ve Fontes⁷⁾ první pronesl mínění, že písař cyrilského textu chybu

¹⁾ Rumjancevský: V' nedělju že bě liturgija Kozmy i Dam'jana. Makar: Bjachu že svjaščenie cerkvi togda v' nedilju že obědnjaa. Leg. hlaholská (Jagić, l. c. 15): v nedělju že sušču prazdniku Kuzmy i Doměna (zcela podobně i text římský; srv. Jagić, Analecta romana, 14). — ²⁾ Na neděli připadalo Kosmy a Damiána v těchto letech: 918, 929, 935, 940. — ³⁾ Číslo 3 by mohlo udávati i stáří měsíce podle počítání alexandrinského pro den 28. září 928. — ⁴⁾ Otázka by byla ovšem mnohem jednodušší, kdyby rok od stvoření světa 6337 rovnal se roku 829, jak to tvrdí Būdinger (Zur Kritik altböh. Geschichte, l. c. 517, pozn.) Nevím však, jak k roku 829 Būdinger dospěl, t. j. podle které éry (je jich celá řada) počítal — zdá se mi, že bral za základ nejobyčejnější éru (5508 od stvoření světa = roku 1. po Kristu), zapomenuv však, že nový rok musí počítati od 1. září. Že 829 je patrným omylem místo 929, toho Būdinger nepozoroval. Hanka byl r. 1830 v Čas. Čes. Musea přeložil Vostokovovu legendu podle prvního vydání jejího v Mo skvském Věstníku 1827. Jeho překlad má datum od počátku světa 6437 t. j. 928. Jak je to možné, nevím; Miklosich má r. 1858 (Slav. Bibliothek, II.) zas 6337. Omyl Hankův převzal v poznámkách (ne v textu) i Kolář ve Fontes, I, 133, pozn. 22. — ⁵⁾ Srv. Jagić, Leg. o sv. Vjačeslavě a Analecta romana, str. 10. — ⁶⁾ Fontes, I, 134. — ⁷⁾ Ibidem, 135, pozn.

tuto sám zavinil, přepisuje z hlaholské předlohy mechanicky číslo *g*, jež v hlaholském písmě znamená 4, v cyrilském však 3. Totéž mínění potom obšírněji vyložil Kalousek¹⁾ a konečně potvrdil Jagić.²⁾ S pomocí tohoto výkladu vyložili bychom si bez neshody číslo indikce 2 ve Vostokovské legendě jako chybu místo správného čísla 3, jež náleží k r. 929 — znak pro 3 je v hlaholském písmě *v*, ale v cyrilici znamená *v* dvojku!³⁾ Číslo kruhu slunečného pro rok 929 je 14; to v hlaholském textu bylo by psáno *ig*. V cyrilském znamená však *ig* 13 — tu bychom ovšem, jak jsme již výše učinili, musili předpokládati, že jinou chybou písařskou vypadla desítka (písmeno *i*) a zbylo jen 3, jež nalézáme ve Vostokovské legendě. To znamená asi předpokládati chyb již trochu mnoho. Za to snáze lze si představit omyl písařský v okolnostech vyložených při čísle hlavním, roku od stvoření světa 6337. Abychom dostali rok 929 po Kr., musili bychom předpokládati v hlaholském originále číslo 6338 (chybu ve stovkách⁴⁾ nepočítáme). Tu jde tedy jen o konečnou číslici 8, pro niž je v hlaholštině znak *dz* (*z*) — to mohl písař snadno zmásti s písmenem cyrilským *z*, které je znakem pro číslici 7 a tak napsati 6337 místo 6338.

To jsou tedy dohady a kombinace — že rok 928 je nemožný a že jej musíme opravit v 929, je tuším i bez těchto domněnek jasné a nesporné.

* * *

Rok 935 jako rok smrti Václavovy vládné v historiografii teprv od druhé polovice 18. st. Zavinilo jej především Balbínovo vadné vydání Kristiánovy legendy, v němž datum smrti Václavovy položeno bylo do r. 938. Ten rok má i kronika Sigeberta z Gembloux [† 1112], neprávem dříve za velkou autoritu kladená; annály zahraniční vůbec udávají léta rozličná. Tak ujal se mínění, že sv. Václav byl zavražděn pozdě v letech třicátých, a jedinou péčí badatelů bylo uvéstí udaj Kristiánův v shodu se zprávami saského kronikáře Widukinda, s vypravováním jeho o počátku panování Oty I. (r. 936), zahájeném větou: *Interea barbari ad novas res moliendas desaeviunt, percussitque Bolizlaf fratre suum . . .*⁵⁾ Vedle toho bylo třeba dbáti zprávy Kristiánovy: *Agebantur vero hec temporibus Henrici regis Saxoniorum . . . cui*

¹⁾ Obrana etc., 31. — ²⁾ Jagić, *Legenda o sv. Vjačeslavě*, 12. — ³⁾ Srv. pěknou tabulku při článku »Azbuca« v Ottově *Slovníku Naučném*, II., 1127, — ⁴⁾ Tato chyba ve stovkách — mělo by zajisté býti v legendě, chceme-li dostati rok 929, číslo od stvoření světa 6438 — dala by se sotva vyložití nedopatřením při předělávání hlaholské legendy v cyrilskou. Pro 400 je v obou abecedách značkou písmě *z*, pro 300 písmě *t*. *T* a *z* v hlaholici mohly by zaměněny býti jen tenkrát, kdyby písmo rukopisu bylo velmi zběžné. — ⁵⁾ Srv. výše str. 40 pozn. 4.

felix isdem (sv. Václav) amicus iungebatur assidue — a bylo pokládáno za nezbytné počítati i se zprávou Sigeberta z Gembloux, že Otto dal se do války s Boleslavem I. proto, aby pomstil zavraždění Václavova a že válka ta (jež podle jiných zpráv skončila se roku 950), trvala 14 let.

Bylo by tuším zbytečno dávat i se v kritiku rozvláčných vývodů, jimiž Pubička ve své Chronologische Geschichte II. (297 sq.) dospěl k r. 935. Premissy jeho omylu jsou s dostatek vyloženy, a celá jeho práce nechtěla nic více než najíti vhodnou střední cestu mezi odporujícími si daty, jež chtěl sloučiti. O totéž pokusil se o 4 léta dříve P. Athanas¹⁾ a dospěl také k r. 935, počínaje si však nejen stručněji, ale i bystřeji — výpočet Pubičkův není v podstatě než rozvedení výkladu Athanasova. Kombinace Athanasova vycházela však od pochybného předpokladu, že Otto I. porazil Boleslava 25. září 936 (dnes vykládá se toto datum Widukindovo na boj s Ratary, nikoliv s Čechy). Proto, dokazuje P. Athanas, nemohl sv. Václav býti zabit 28. září 936, nýbrž r. 935, což shoduje se i s tvrzením Kristiánovým, že stalo se to za panování Jindřicha I. a dá se uvésti jakž takž v shodu s Widukindem.

Rok 935 pozdější badatelé přijali, v Němcích mu razil cestu zejména Köpke.²⁾ V Čechách sic Dobner a Dobrovský, kteří nedokládali Kristiána za pramen prvního řádu, hájili roku 936 (horšími důvody než mohl býti rebus sic stantibus hájen rok 935), jich následoval i Palacký, ale vrátil se konečně k r. 935, nejvíce z toho důvodu, že s ním bylo lze spojití zprávu slovanské legendy, že Kosmy a Damiána bylo v roku zavraždění Václavova v neděli. To byl jediný úspěch Vostokovské legendy v otázce data smrti Václavovy — jejího letopočtu 929 (tenkrát se věřilo, že legenda slovanská má 6437, což prý je 929 p. Kr.) Palacký přijmouti nechtěl³⁾ Tak se udržel letopočet 935 až na naše časy; Büdinger měl za to, že není data, jež by bylo tak dobře dosvědčeno, jako rok 935 pro smrt Václavovu.⁴⁾

Stojíme-li jako Palacký a jako všichni po něm k názoru, že datum slovanské legendy, že Kosmy a Damiána bylo v roce umučení sv. Václava v neděli, je rozhodující, můžeme voliti jen mezi

¹⁾ Vita S. Ludmilae etc., 83—88. — ²⁾ Köpke, Jahrbücher Ottos des Gr. (1838), str. 7. Srv. i Köpke-Dümmeler, K. Otto der Grosse (1876), str. 52. — ³⁾ O pokusu Hankově hájiti roku 929, srv. výše str. 94. Palacký jej odmítal ještě r. 1837 (Čas. Čes. Musea, O umučení sv. Václava etc., str. 485 sq.), přijímaje také datum Hankovo 6437 a maje za to, že rovná se r. 929. Důvodem hlavním pro rok 936 bylo mu (kromě Widukinda), že podle Dobnera (Annales III, 656) slavila se památka umučení Václavova v Olomouci vždy ve středu (r. 936 bylo 28. září ve středu) a že rok 936 má Annalista Saxo, jenž psal v — 2. pol. 12. st. V »Dějinách« vrátil se k r. 935, klada důraz na to, že přednost sluší dáti zprávě Vostokovovy legendy, že 27. září bylo v neděli. — ⁴⁾ L. c., 520, pozn.

léty 929 a 935. Pro rok 929 svědčí Kristián, domácí spisovatel z konce 10. stol., na rok ten může se jediné vztahovati datum Vostokovské legendy, datum to má veškerá česká tradice letopisná Kosmou počínaje — výjimky ze 14. st., udávající rok 928, souvisí s omylem legendy slovanské a (co je důležité) neposunují ostatek rok zabití Václavova blíže k panování Ottovu, nýbrž zpět do let vlády Jindřichovy. Pro rok 935 svědčí tedy nepřímě jediná Widukind (Dětmara Merseburského, jenž je tu úplně závislý na Widukindovi, můžeme pominouti). Slovní výklad jeho zprávy: Interea etc., je opuštěn již dokonale — přijímá-li se nyní obecně rok 935, znamená to zároveň, že »interea« Widukindovo vztahuje se zpět na události doby Jindřichovy. Jde nyní o to, můžeme-li to »interea« vztahovati zpět až k r. 929. Tvrdím, že ano — *musime* se prostě tak zachovat, nechceme-li Widukindovi, v chronologii událostí mimo Sasy se sběhších beztoho nespolehlivému, dávatí přednost před domácími prameny z 10. století.

Stačí ukázati na to, že Widukind sám potvrzuje výslovně a omlouvá, že nevypravuje vždy událostí v chronologickém pořadu: Cum ergo causae causis et res rebus ita copulatae sint, ut sententiarum ordine discerni adeo non debeant, nemo me temporum vicissitudine accuset, dum posteriora anterioribus preposuerim gesta.¹⁾ Ale Widukind má i tam, kde mluví o událostech současných, staly-li se jen poněkud dále od země a národa, které chce oslaviti, od Sas, data nesprávná.²⁾ Zde platí, co pověděl o Widukindovi Hauck:³⁾ »an die Stelle des universalen Gesichtskreises der fränkischen Jahrbücher ist das beschränkte Gesichtsfeld des Provincialen getreten. Widukind wusste nichts von dem, was jenseits des Rheins und des Thüringerwaldes geschah, weil er sich nicht dafür interessierte . . .« To vše postačí asi, aby správnost stanoviska mnou hájeného byla opřena dostatečně.

* * *

Že Widukind neznal ani jména Václavova, je známo. Mimo zprávu, již jsme citovali, »Interea« etc., má Widukind ještě jednu zprávu z dějin českých doby Václavovy, dobře známou všem, kdož podrobněji obírali se staršími českými dějinami: »Post haec« (t. j. po pokošení Glomačů, jež se klade pravděpodobně na konec r. 928) Pragam adiit (Jindřich I.) cum omni exercitu, Boemiorum urbem, regemque eius in deditionem accepit; de quo quaedam mirabilia predicantur . . . Frater tamen erat Bolizlavi, qui quamdiu

¹⁾ Vydání Waitzovo (1882), str. 51. — ²⁾ Srv. v citovaném vydání Waitzově poznámky vydavatelovy na str. 31, 34, 53, 66, 80. — ³⁾ Kirchengeschichte Deutschlands, 3, 313.

vixit, imperatori fidelis et utilis mansit. Igitur rex Boemias (též -os) tributorias (-os) faciens, reversus est in Saxoniam.¹⁾

Zpráva ta výkladu úplně uspokojivého nepřipouští. Na koho se vztahuje ono »qui«, jež stojí za slovem »Bolizlavi«? Podle kontextu na Boleslava; potom bychom musili jí rozuměti tak, že Boleslav byl věren Jindřichovi, pokud tento žil. Ale to by bylo nejen potvrzením našeho stanoviska, že Boleslav nastoupil vládu několik let před smrtí Jindřichovou, ale mohlo by vésti i k výkladu, že tažení z r. 928—929 proti Praze bylo namířeno i proti Boleslavovi. Vztahujeme-li pak ono »qui« na Václava, musíme se tázati, proč Jindřich vytáhl proti Václavovi, když Václav, pokud žil, jemu byl věren? Musili bychom uchýliti se k výkladu, že *po pokoření z 928—929 zůstával věren Sasům*.

Nyní však víme, že Václav byl zavražděn 28. září 929. Potom výkladu o věrnosti Václavově k Jindřichovi po pokoření z r. 928—929 sotva lze hájiti — Václav by byl živ necelý rok potom, co podrobil se Jindřichovi. Tak krátkou dobu nemohl Widukind po třiceti létech jistě míti na mysli. Zároveň hlásí se jiné pochybnosti. Z Kristiána víme, že sv. Václav byl přítelem Jindřichovým (amicus iungebatur assidue), to hlásí se ostatek z celé historie jeho. Proč by byl Jindřich vypravoval se vojensky proti němu? A jak by bylo možné, že by ani jediná legenda Václavská o tomto tažení Jindřichově se nezmínila? A na druhé straně: není-li pravděpodobno, že to bylo zavraždění Václava Boleslavem, jež v Sasích považovali za casus belli, za pokus odstraniti věrného přívržence bavorského vévody a krále Jindřicha, za pokus rebelie proti říši? *Zde* čekali bychom výpravu Jindřichovu do Čech, ne proti Václavovi, ale *proti Boleslavovi*, výpravu, jež měla mstit, co se stalo v Staré Boleslavi. Tak to vykládá Dalimil, jak známo a s ním souvisící legendy, tak mají annály Salcburské k r. 929: »Heinricus rex et Arnoldus dux (Bavorský) Boemos vincunt.«²⁾ Bylo by to podobné tažení, jako r. 922, patrně po zavraždění sv. Ludmily, kdy také vévoda Arnulf Bavorský spěchal do Čech — a rozličná datování Jindřichova tažení do Čech svědčila by stejně pro konec r. 929 jako pro počátek.

To jsou tedy domněnky; proti nim stojí citované místo Widukindovo. Neodvažuji se však dáti jim za pravdu proti výslovnému tvrzení saského kronikáře (ač i to umožňuje poněkud vydavatel Widukinda, maje za pravděpodobné, že věta »qui quamdiu vixit« etc., byla teprv později do textu kroniky připsána). Předkládám pouze domněnky a pochybnosti své k úvaze.

¹⁾ L. c., str. 29. — ²⁾ MG. SS. IX., 771. Srv. i str. 565 ibidem.

MNICH A KRISTIÁNA

ŽIVOT SV. VÁCLAVA A SV. LUDMILY.

10 kapitol

TEXT LATINSKÝ A PŘEKŁAD ČESKÝ.

(ČESKÝ PŘEKŁAD NOVĚ UPRAVIL JOSEF TRUHLÁŘ.)

PŘEDMLUVA.

Dnes víme o čtyřech rukopisech práce Kristiánovy, z nichž však jenom jediný, jak se zdá, obsahuje dílo celé. Dva rukopisy mají víc než dvě třetiny celé legendy, rozsah jednoho pak není znám s jistotou.

Úplný jest *rukopis kapitulní*, zachovaný v pergamenovém kodexu (200 listů folio), psaném v létech 1320—1342 pro biskupa Pražského Jana IV. z Dražic. Kodex náleží od 2. pol. 16. st. kapitule pražské; od r. asi 1414 byl majetkem augustiniánského kláštera roudnického; původně náležel patrně biskupům a arcibiskupům Pražským, chován jsa nejspíše v knihovně jejich na hradě roudnickém, poč. 15. st. patřil jenerálnímu vikáři arcibiskupa Zbyňka, Adamu z Nežetic, jenž jej odkázal klášteru roudnickému. Obsahuje 1. Kanapariův život sv. Vojtěcha, 2. Brunonův život sv. Vojtěcha, 3. veršovanou legendu sv. Vojtěcha, 4. *legendu Kristiánovu* (f. 24 b—36 b), 5. Gumpoldovu legendu václavskou, 6. krátkou legendu václavskou: *Crescente per orbem universum etc.*,¹⁾ 7. kázání o přenesení sv. Václava,²⁾ 8. legendu *»Crescente fide«*,³⁾ 9. kroniku Kosmovu s pokračovateli (f. 48—148), 10. seznam biskupů pražských až do arcib. Arnošta (psaný pozdější rukou) a 11. kroniku Františka Pražského⁴⁾ Text legendy Kristiánovy (prolog nepočítaje) rozděluje písař patrně v tři části, z nichž první sahá od poč. kap. první až k apostrofě biskupa Vojtěcha v kap. 6; druhá odtud až k vypravování o Podivenovi, třetí odtud (od poč. kap. 9.) do konce. Signatura rkpu je nyní G 5. Ve vydání svém znamenáme jej zkratkou *Kap.*

Rukopis někdy augustiniánského kláštera třeboňského, nyní *univerzitní* (sign. 12 B 2), pergamenový kodex ve velkém kvartu,

¹⁾ Srv. výše str. 54, pozn. 2. — ²⁾ Toto kázání vyskytuje se dosti často v našich rukopisech passionálů a breviářích. — ³⁾ Srv. o tomto rukopise *»Crescente fide«* výše str. 46 a 55. — ⁴⁾ Nejpodrobnější popis kodexu je od Dobrovského v *Scriptores rerum bohém.*, I. (r. 1783), str. XV.—XXIII. Srv. i Emlera ve *Fontes*, II., str. XIII.

pěkně psaný, rukou jedinou (listů 172). Poznámka na posledním foliu, rukou, jak se zdá, touž psaná, praví: *Liber monasterii sancti Egydii in Witignaw comparatus per nobiles dominos de Roseberk, primos ipsius monasterii fundatores.*¹⁾ Obsahuje »Liber de apibus« (f. 2—135 b) s poznámkami marginálními arcibiskupa Arnošta,²⁾ pak »quedam notabilia bona de gaudio et pulchritudine celestis patrie« (až f. 147 a; ještě s marginaliemi patrně Arnoštovými), pak kázání o sv. Martě, život sv. Stanislava (f. 149 a—155 a), *legendu Kristiánovu*, končící se však již vypravováním o potrestání vrahů Václavových, slovy »manibus queritant propriis« (f. 155a—167a) a život sv. Albana. Živé a srdečné vzpomínání na zemřelého arcibiskupa Arnošta († 1364) v obou popsáných rukopisech třeboňských zdá se ukazovati k tomu, že kodex náleží ještě do *let šedesátých, nanejvýše sedmdesátých 14. st.* Prvý zakladatel kláštera třeboňského, Jošt z Rožmberka zemřel r. 1369, bratr jeho probošt Petr r. 1384, třetí bratr Oldřich, od r. 1369 vladař domu, r. 1390, nejmladší bratr Jan r. 1399. Klášter třeboňský založili bratří r. 1367. Kodex tento znamenáme ve své edici Kristiána značkou *Un*.

Druhý rukopis universitní, jenž obsahuje stejnou část Kristiána jako kodex předešlý, má signaturu 8 A 28. Je to papírový foliant o 356 listech folia (velký kvart), obsahující životy svatých (Jakub z Voraginy *Legenda aurea*) a psaný *ku konci 14. nebo poč. 15. st.* jednou rukou (konec vyjímaje). České legendy, jak to v passionálech našich, založených na předlohách původu zahraničního, bývá, jsou teprve ku konci kodexu. Tak počíná se tu na f. 322 (po dvou prázdných listech) život sv. Stanislava (až f. 326 b), pak *legenda Kristiánova* (až f. 336 a), pak život sv. Albana (až f. 340 a), sv. Prokopa (až f. 345 a), sv. Sigmunda (až f. 346 b), sv. Cyrilla a Methoda (až 347 a). Ostatek kodexu je psán jinou rukou a náleží jiným thematům (*Liber generationis Jesu Christi, De morte quaestio, De ramis palmarum, De cena dominica*) a je kusý — list nebo dva listy ku konci chybí. Kodex tento znamenáme v edici *Un. b*.

¹⁾ Podobná poznámka, ale jinou rukou, je v jiném rkp. universitním z třeboňského kláštera, sign. 13 D 20, vnější úpravou svou našemu rukopisu zcela podobném. V něm je na f. 241—245 i život arcibiskupa Arnošta, pokud vím nevydaný. Polovinu rkpisu zaujímají homilie papeže Řehoře na proroka Ezechiela, ostatek legendy, z nichž je mnoho českých (sv. Vojtěch, sv. Václav — Oriente iam sole — Prokop, Vintíf, Zikmund). — ²⁾ Nejsou to arcibiskupovy poznámky vlastnoruční, nýbrž opis jejich. Obšrná poznámka na f. 1 b, týmž písařem, jenž kodex psal, jak za to mám, psaná, praví, chválíc krátce zbožnost a vzdělání arcibiskupa Arnošta, že arcibiskup četl pilně knihu o včelách a in margine své zbožné dojmy z četby a modlitby poznamenával. Knihu tu s originálními poznámkami arcibiskupovými dostali jsme (praví písař, patrně o augustiniánech třeboňských) směnou »de monasterio Saccensi« (spíše Sadská než Zatec), dali jsme ji opsati a i marginalie arcibiskupovy v této knize poznamenati. Marginalie ty vydal Balbín v *Miscell., Dec. I., Pars IV., str. 89 sq.*

Čtvrtý, a jak ze všeho patrně, nejstarší rukopis Kristiánovy práce, bodecenský, znám je bohužel jen ze zpráv pokračovatele Bollandova, Suyskena, vydavatele Kristiánovy legendy v Acta Sanctorum (měsíc, září, díl V., str. 341 a násl. a díl VII., str. 831). Suysken praví o něm: »Prolixius est aliud exemplar (legendy Kristiánovy) olim transmissum ad nos a Joanne Gamansio, Societatis nostrae presbytero, ex Bodecensis coenobii ordinis regularium S. Augustini Passionali membraneo mensis Septembris. Hujus compilerator nonnulla de SS. Cyrillo et Methodio praemittit ac deinde *Christanni opusculum*, mutatis tamen nonnunquam phrasibus, subtextit. Hinc nobis aliquando usui erit ad vitiosas periodos emendandas. Porro partem hujus Vitae Bollandus noster ad diem IX. Martii inter vitas SS. Cyrilli et Methodii postremo loco excudit.« To je vše, co Suysken o důležitém rukopise tomto pověděl — kéž by byl pověděl více! Ze slov jeho by se zdálo, že passionál bodecenský pro měsíc září obsahuje celou práci Kristiánovu, ale vydavatelé Acta Sanctorum uvádějí z něho části nebo varianty jen z kapitoly 1—5, jež obsahují historii slovanských apoštolů a sv. Ludmily — historie Cyrillova a Methodova je vydána celá, jak pověděno, ke dni 9. března v druhém svazku březnovém z r. 1668, str. 24.¹⁾ Suysken, vydávaje tu část Kristiána, jež věnována je sv. Václavu, zmínil se o variantu rukopisu Bodecenského jen na jednom místě, náležejícím kapitole šesté²⁾ — obsahuje-li tedy rukopis tento Kristiána celého, nevíme jistě; také o prologu jeho se Suysken nikde nezmiňuje.

Kde passionál bodecenský dnes se nachází, je neznámo. Klášter Böddeken (nebo Böddecke) v diecési Paderbornské byl zrušen 1803, a rukopisy jeho dostaly se na rozličná místa. Část je majetkem svob. pána »von Brenken auf Erperenburg bei Brenken,« část v Paderbornu v rozličných sbírkách, něco málo v stát. archivu v Münsteru. V Münsteru a dvou sbírkách Paderbornských rukopis hledaný není; není však vyloučena naděje, že je majetkem svob. pána Brenkena, jehož sbírky jsou ovšem těžko přístupny.³⁾

Co poměrů textů v rukopisech těchto se týče, je text Bodecenský patrně nejstarší; rkp. kapitální pak představuje recenzi nejmladší, ač je starší než oba rukopisy universitní. Stáří textu bodecenského ukazuje výmluvně tvar Zuentepulck, užívaný o Svato-plukovi, tvar Liutmila, tvar Primiz pro Přemysla, dále na mnohých

¹⁾ Srv. výše str. 23. — ²⁾ Acta Sanctorum, Septemb., VII., str. 831. Suysken zde připomíná, že Ms. Bod. má čtení: *crusinas a mancipia* (»In Vita MS. ex codice Bodecensi, cujus auctor multa ex Christiano mutuatus est...«) Srv. i pozn. a a c v Acta S., Martii, II, 24. — ³⁾ Co [tu pověděno, čerpáno je ze zprávy prof. dr. Philippiho, ředitele král. prus. archivu v Münsteru. Vzdávám p. prof. Philippimu srdečný dík za jeho informace.

místech jednodušší a přirozenější pořádek slov a konečně i rozdíly věcné, tak na př. okolnost, že text tento nemá v proroctví Methodově podezřelého slova: dominus dominorum *tuorum* efficiaris (srv. str. 135 níže), že má srozumitelnější zprávu o úradě stran sporných, Bořivojovy a Strojnírovy, v hradě Pražském (srv. 137, pozn. *u* a *v*). Příklady tyto bylo by lze rozmnožiti; odkazují však na edici samotnou. Na jednom místě vynechává rkp. bodecenský část proroctví Václavova, na jiném skrácuje vypravování (srv. str. 141, pozn. *bb* a str. 150, pozn. *y*), ale z nevelkého počtu variantů, jež z něho Suysken uvádí pro 3.—5. kapitolu legendy, mohlo by se zdáti, že věcně se celkem s ostatními rukopisy shoduje. Text bodecenský (nevím, zda i kodex, v němž je zachován) musí pocházeti nejpozději z 12. st. Znamenáme jej zkratkou *Bod*.

Rukopis kapitolní označil jsem jako recensi nejmladší z toho důvodu, že písař jeho modernisoval text nejen v pravopise zejména jmén místních a osobních, ale i věcně, změniv na př. několikrát slovo: Slavus v Bohemus, podobně jak to činil u legendy Kanapariovy a asi i Brunonovy o sv. Vojtěchu.¹⁾ V poslední své části, kde vypravuje o zázracích václavských, je značně porušen — zde třeba několikrát konjektur k docílení srozumitelné věty.

Rukopisy universitní pocházejí buď ze společného pramene, anebo je Un. b. opsán z Un. Rozdílly jsou pravidlem jen v pravopise vlastních jmen; ostatek však oba texty shodují se tak (oba jsou také v sousedství týchž legend ve svých kodexech), že v edici své měl jsem za zbytečné, varianty Un. b. s Un. shodné zvlášť označovati. Kde tedy je uveden jen variant z Un., znamená to, že tatáž forma je i v Un. b.; zvlášť uvedeny jsou jen rozdíly mezi Un. a Un. b. Rukopisy universitní jsou blízky rukopisu kapitolnímu, ale opisem z něho nejsou nikterak, podržující zejména ve jménech vlastních často ještě pravopis starý (Borivoi, Borivoy, Spitigneu, Wratizlau) a nemajíce změn učiněných písařem rukopisu kapitolního.

Základem vydání svého učinil jsem *rukopis kapitolní*, jenž jediný obsahuje legendu celou. Zvláštní ráz jeho musil býti zachován a proto nezbylo, než varianty rukopisu Bodecenského dáti do poznámky, ačkoli pokušení bylo veliké dáti jim čestné místo v textu náležité. Jen jména místní a osobní nahrazoval jsem v rkp. kapitolním pravidlem formami z rkp. universitního a jiných moderních změn jeho pomíjel, dávaje přednost rkp. universitnímu — tak pokusil jsem se restituovati asi text legendy v té způsobě, jak vypadal počátkem 14. st.

Kromě rukopisů těchto zachovalo se z Kristiána několik zlomků. Nejdůležitější z nich je zlomek nalezený Wattenbachem²⁾

¹⁾ Srv. výše str. 81, pozn. 4. — ²⁾ Srv. o něm výše str. 26.

v Heiligenkreuzu, v perg. kodexu obsahujícím životy svatých a psaném asi v l. 1181—1200 (v němž je i legenda »Crescente fide« z 10. st. pocházející).¹⁾ Uvedl jsem ovšem jeho varianty — jsou důležité proto, že podobně jako rukopis bodecenský ukazují, že původní text Kristiánovy práce měl slovosled prostší a jednodušší, než jak jej známe dnes z našich rukopisů z 14. st. Jinak jsou rozdíly v jednotlivostech nedůležité; text rukopisu kapitolačního je zlomku Wattenbachovu bližší než rukopisy universitní.²⁾

Části Kristiánovy legendy dostaly se záhy do breviářů; zde nalézáme zejména Kristiánovo vypravování o sv. Cyrillu a Methodovi a vypravování o přenesení sv. Ludmily. Tyto a jiné zlomky Kristiána z nejstarších breviářů českých dosud vydány nejsou (leč snad v prvních tiscích jejich), a neznám jich také.³⁾ Za to ze starého breviáře Olomúckého, ježž Dobrovský klade do 14. st.,⁴⁾ vydali již Bollandisté legendu o sv. Cyrillu a Methodovi, ježž obsahuje v podstatě prvou kapitolu Kristiánova díla.⁵⁾ Varianty vydání jejich srovnal jsem ovšem, ač v pravopise a to, jak se zdá, i jmén vlastních, ji vydavatel modernisoval. Proto jsem za varianty tohoto druhu položil otazník. Letos otiskl dr. *Ant. Kubíček* v Sborníku Historického Kroužku (III., str. 18 sq.) v článku »Dva staré breviáře Olomúcké« z breviářů těchto »čtení o některých slavnostech«, ale patrně chyby v textu těchto otisků, překvapující kusost některých a pak okolnost, že autor o kodexech samých nepověděl nejmenšího, nedovolují materiálu zde vydaného užití. Připomínám jen, že lekce, s otiskem Bollandovým o sv. Cyrillu a Methodu celkem se kryjící, vydává Kubíček z breviáře, ježž zve Opavským (proč, není vyloženo) a že lekce šestá končí se již slovy: eorum vertere in sermonem (srv. str. 133 naší edice, řádek 9. shora).

Nejrozšířenějším u nás zlomkem Kristiána bylo však jeho vypravování o přenesení sv. Ludmily počínající se slovy »Recordatus avie suae« (druhá větší polovice kapitoly páté). Dobrovský, jenž je považoval za samostatnou legendu, kterou slovně do své kompilace Kristián prý pojal,⁶⁾ vydal ji v »Ludmila und Drahomir«, str. 68—76 z rkp. univ. 10 B 7 (poč. 15. st.), náhodou však v některých datech patrně nespolehlivého.⁷⁾ Dobrovský později poznal ještě dva rukopisy její, já sám v práci předchozí poznal ještě jeden — nyní však vím již celkem o *deseti* rukopisech jejích, z nichž 6 je v knihovně universitní, 4 pak v musejní bibliotéce. K prvním náleží tři breviáře: 12 A 22 (znamenám jej: *Brev. 1*) z 14. st., 13 C 1 a (*Brev. 2*)

¹⁾ Srv. Wattenbach, Beiträge zur Gesch. der christl. Kirche in Mähren und Böhmen, VI. — ²⁾ K tomu srv. výše str. 28, pozn. 1. — ³⁾ Něco znal však patrně Dobner r. 1757. Srv. výše str. 83. — ⁴⁾ Jedinou zmínku o stáří tohoto breviáře nalezl jsem v listě Dobrovského Durychovi ze 4. listop. 1788 u Patery, Korrespondence, I., str. 84. — ⁵⁾ Srv. výše str. 23. — ⁶⁾ Srv. výše str. 24 sq. — ⁷⁾ Srv. výše str. 25.

z 14. st. (z kláštera sv. Jiří na hradě Pražském; část letní) a 13 C 1 b (*Brev. 3*) z 14. st., pak velký kodex pergamenový s životy svatých, sign. 14 A 7 z konce 14. st. a rukopisy 10 B 7 (psán je r. 1406) a 10 B 12 (z 15. st.). Rukopisy musejní, jež mají Kristiánovu translaci sv. Ludmily, jsou: 16 D 11 (z poč. 15. st.), 14 C 2 (z 1. pol. 15. st.), 15 E 5 (z 1. pol. 15. st., nepochybně týž rukopis, o němž Dobrovský praví,¹⁾ že byl psán v Roudnici) a 12 D 4 (poč. 15. st.). Z rukopisů těchto mají tři jen část vypravování: mus. 14 C 2 a brev. 2 (až k slovům: laude dignissimam iudicaverunt) a breviář 1 (až k slovům: petunt ecclesie ianuas). V rkp. univ. 10 D 12 je zase vypravování zkráceno skoro na polovic. O poměru těchto četných textů stačí pověděti tolik, že hlavnímu rkp. kapitolnímu nejbližší jest znění breviářů (zejména breviář 3 kryje se s ním takřka úplně). Poněkud jinou redakci představují univ. 14 A 7 a 10 B 7, jež se shodují cele, s tou výminkou, že rukopis první nemá některých omylů vzniklých v druhém nepozorností písaře. Těmto dvěma rukopisům blízky jsou pak rukopisy musejní 16 D 11, 15 E 5 a 12 D 4; musejní (necelý) rkp. 14 C.2 odpovídá za to textu breviářů a tím textu hlavních rukopisů Kristiánových, kapitolního a universitního. — Rukopisy musejní srovnal jsem jen v důležitějších datech nebo zprávách a totéž platí o zkráceném rkp. univ. 10 B 12.²⁾

Pro poslední čtvrtinu Kristiána, kde se vypravuje přenesení těla jeho do Prahy, zázraky jeho a Podivenovy, máme pouze text rukopisu kapitolního, dosti porušený. Zlomky odjinud byly by nám tedy vítány, ale nemohu uvést než dva. Prvý otiskuje Ant. Kubiček z breviáře Opavského³⁾ — je to šest zcela krátkých lekcí, jež obsahují slovně počátek vypravování Kristiánova o přenesení sv. Václava, od slov: (Postquam) requievit corpus beati Wenceslai martyris (in urbe Boleslavia) až: dabat corpus sanctum advehentibus.⁴⁾ Je to zase zlomek podivný, protože přináší počátek něčeho, co nenásleduje — ale nemám za vyloučené, že pokračování v breviáři vskutku následuje. Odmyslíme-li si některé chyby, nejspíš vydavatelovy, kryje se text breviáře s textem rkp. kapitolního — z onoho však přijmouti musíme jméno potoka, u něhož se stal první zázrak, Rokytnycze, jméno, jež v rkp. kapit. je porušeno v Roczitzina.

Ještě kratší je zlomek vypravování Kristiánova o knězi, jenž ohledával nehty mrtvého těla Václavova. Nachází se v rkp. univ. (kdysi třeboňském) 13 D 20,⁵⁾ na fol. 334, po kázání o přenesení sv. Václava a před legendou sv. Kalixta papeže, počínaje slovy:

¹⁾ Srv. výše str. 37 pozn. 2. — ²⁾ Jak z Kubičkovy výše citované práce patrno, má část »Recordatus« etc. i breviář, jež zve Kubiček Opavským. Podivným způsobem končí se část jím otištěná (s některými chybami) slovy: »servicio obscundatus est, inquit«. — ³⁾ L. c., str. 18. — ⁴⁾ Srv. níže str. 159. — ⁵⁾ Srv. o něm výše pozn. 1 na str. 124.

(In) hora (quoque translationis sancti Wenczeslay) ferunt inter etc. až k slově: »loco suo invenitur«. Kryje se až na nedůležitě maličkosti s textem rkp. kapitolního.

To je vše, co je mi dnes o rukopisech Kristiánových a zlomcích jejich známo. Zmíniti se třeba ještě o dvou legendách, jež na Kristiánovi jsou více nebo méně založeny a někdy slovně k němu přiléhají. Jsou to *Diffundente sole* (pro první kapitoly Kristiánovy) a menší měrou *Oriente iam sole*. Odkazují na to, co jsem o poměru jejich ke Kristiánovi pověděl v práci vlastní;¹⁾ variantů jejich v místech s Kristiánem shodným jsem však v edici neuváděl.

Vydání Kristiánovy legendy je dosud čtvero. Prvé je Balbínovo v Epitome rerum Bohemicarum (1677), I., str. 41—65, učiněné z rkp. universitního a doplněné z kapitolního; na základě tohoto učinil Balbín i některé opravy v textu rkp. univ., především v čísle roku smrti Václavovy. Vydání je dosti vadné.²⁾ Na základě Balbína, srovnávaje však prvou část (od kap. 1 do kap. 5 a dvě místa z kap. 6) s rkp. bodecenským a konjekturami opravuje nesrozumitelná místa, vydal Kristiána podruhé Suysken v *Acta Sanctorum* měsíce září dílu pátém r. 1755 (str. 341 sq.; prolog s prvými pěti kapitoly, obsahujícími život sv. Ludmily) a dílu sedmém r. 1760 (str. 770 sq.; ostatek a znovu některé partie z kapitol předešlých, jednajících o sv. Václavu). Třetí, poměrně nejdokonalejší vydání je *P. Athanase a S. Josepho z r. 1767* v publikaci »Vita S. Ludmilae et S. Wenceslai... authore Christiano monacho« etc.³⁾ P. Athanas věnoval ještě větší péči úpravě textu než Suysken (a několika jeho oprav a konjunktur užili jsme i ve svém vydání), uvedl varianty z edicí Bollandistů (brev. olomůcký a rkp. bodecenský), znal některý rukopis translace sv. Ludmily, znal i zlomek z rkp. 13 D 20 a srovnával text Kristiána s *Diffundente sole* a *Oriente iam sole*, ano i tu a tam s Gumpoldem.⁴⁾ Neznal však z autopsie rkp. universitního; máje za to, že Balbínova edice je věrným otiskem tohoto rkp., srovnával rkp. kapitolní s Balbínem, a to i tam, kde Balbín čerpal také z rkp. kapitolního. Datum smrti Václavovy vynechal, máje je za pozdější interpolaci. Vydání *Emlerovo* ve *Fontes rerum bohemiarum*, I. (r. 1873), str. 199 sq. je v druhé své části zcela jistě a v první pravděpodobně pouhým otiskem vydání Athanasova, ale bez jeho hojných poznámek, přinášejíc nemnoho variantů z rkp. kapit. a univ. a několik z rukopisu 10 B 7. Athanasovo rozdělení Kristiánovy práce v kapitoly Emler poněkud změnil — v tom následovali jsme vydání Emlerova.

¹⁾ Srv. str. 34 sq. a str. 72 sq. — ²⁾ Srv. více o tom výše str. 78. — ³⁾ Srv. víc výše str. 84 sq. — ⁴⁾ Z poznámky *ii* na str. 83 jeho edice zdá se, že znal ještě nějaký zlomek, mně neznámý.

V, K vydání svému připojil jsem po straně čísla stránek vydán Emlerova ve Fontes, na něž je odkazováno v práci předchozí (texty citované jsou však, jak pověděno, redigovány podle vydání našeho, nikoliv Emlerova); s pomocí jejich najde čtenář vytčená místa snadno. Poznámek vysvětlujících zprávy a data vypravování Kristiánova není v našem vydání žádných; měl jsem za to, že prospějí v té příčině badateli více dobrým *rejstříkem*, jenž obsáhne všechen důležitý materiál Kristiánovy práce, a v závorkách odkáže na ta místa našeho výkladu předchozího, v nichž o věcech, o něž jde, je pojednáno.

Ona část legendy Kristiánovy, jež je slovně vzata z Gumpolda, je vysázena písmem menším, borgisem; úmyslu, naznačiti podobným způsobem, co převzal Kristián z legendy Menkenovy a «Crescente fide» vzdal jsem se, především z toho důvodu, že by šlo velmi nesnadno znázorniti to typograficky. Nezbyvá tedy než odkázati v této věci na výklady naše v studii samé, jež míru závislosti Kristiánovy na jmenovaných pramenech stanoví dopodrobna.

Práce Kristiánova byla přeložena do češtiny již r. 1873 *Jos. Truhlářem* ve Fontes, I., kde položen byl český překlad do druhého sloupce vedle textu latinského. V práci naší překlad český následuje za textem latinským. Autorem jeho je opět p. kustos *Jos. Truhlář*, jenž starší překlad svůj nově upravil.

INCIPIT VITA ET PASSIO SANCTI WENCESLAI ET SANCTE
LUDMILE AVIE EIUS.*

[Prolog.] Domino et ter beato sancte ecclesie dei Pragensis **Fontes,**
secundo pontifici Adalberto humillimus et omnium monachorum **I, 199.**
nec dicendus infimus frater, solo^b nomine Christianus, in Christo
Iesu prosperis successibus^c ad vota pollere.

Passionem beati Wenceslai simul cum avia^d sua beate memorie
Ludmila, qui velut nova sidera lumine virtutum suarum patriam
suam Bohemiam cum omni simul gente irradiant, diversis compo-
sitionibus et non pleniter disertam^e reperiens, dignum duxi, ut
vestram sanctitatem, qui ex eodem tramite lineam propaginis tra-
hitis, adirem, quo ex iussione vestra simul et licencia aliquo modo
eam corrigerem, vel si qua deessent, hos, qui adhuc superstites
essent, senes seu religiosos quosque, qui eorum gesta vel acie
oculorum hausissent seu auditu aliorum narratione comperissent,
percontarer^f atque hic^g adderem. Quod eciam sollicitus fui agere
non iactancie cuiusdam causa, quippe cum omnimodis^h imperitus
simⁱ sermone et ab omni lepore verborum extraneus: quamvis si
hec cuncta in promptu forent, moles tamen peccaminum ad merita
tantorum propalanda devitaret. Sed quia inepcie nostre simul et
pigracie maxime sunt, studia quoque^k nostra, studiis scolasticorum
comparata, studia esse desistunt, non desperans de venia ob enor-
mitatem criminum, prout vires suffecerint,^l ex adiuvamine ipsorum
sanctorum confidens, ut se res habeat, aggrediar exarare stilo. Sed
in primis hoc dicendum, quod si talium^m tamque precipuorum
sanctorum atque ydoneorum testium Christi gleba in partibus
Lutheringorum seu Carlingorum ceterarumve christianarumⁿ gen-
cium contineretur, insignium^o miraculorum virtutibus vernans, olim
gesta hec aureis, ut ita dixerim, apicibus depinxissent, responso-
riorum cantilena^p cum antifonis, adiectis sermonum exortacio-
nibus^q decorassent, cum plurimorum menibus cenobiorum, quamvis **Fontes,**
I, 200.

a) Un. má pouze: Vita sancte Ludmille incipitur. Un. b. počíná hned
prologem. b) Un. sanctus. c) Kap. successoribus. d) Un. avera, po straně
opraveno: avia; Kap. ava a v »Incipit« ave. e) Un. desertam. f) Un. per-
cunctarer. g) Kap. hec. h) Un. omnibus modis. i) Kap. sum. k) Kap. a Un. b.
que. l) Un. sufficerent. m) Un. quomodo sic alium. n) Všechny rkp. mají
christianorum; Kap. vel chr. o) Un. in signum. p) Rkpy mají cantilenam. q)
Un. exortacionibusque.

ipsi horum similibus sanctorum martyrum, confessorum, virginum reliquorumque sanctorum exultent possidere venerabilia pignora. At^a nos horum carentes cunctorum, hos, ut ita fatear, post deum solos habentes, quasi^b indigne tractamus eorumque de die in diem indigni virtutem^c videntes, veluti increduli manemus, eis servire dissimulamus. Hactenus de nostra desidia dixisse sufficiat.

Nunc vos deprecor, pontifex inclite et nepos carissime, ut qui me inmerito hoc opus subire fecistis, precibus aput communem patronum iuvetis, ut qui vos^d meritis suis ad pontificale decus conscendere statuit, dum vobis in futuro aput Christum dominum coronam glorie pro^f reportato lucro de creditis ovibus acquisierit, nobis saltem veniam criminum impetrare dignetur. Vestra etiam illustri sapientia, quod nostra [f. 25^a] fatuitas insipienter ebullivit, obnixè petimus obliterari^g atque doctrina vestra decorari. Auctoritate etiam vestra hec eadem firmare dignemini, quo saltem per parrochiam vestram scribatur legaturque. Hiis itaque breviter prelibatis, ad gesta eadem propalanda accingamur, tam meritis beati martyris quam precibus vestris suffulti,^h auxiliante domino nostro et salvatore Jesu Christo.

[Kapitola 1.] Moravia, regio Sclavorum,ⁱ antiquis temporibus fama memorante creditur et noscitur Christi fidem percepisse Augustini, magnifici doctoris, ut aiunt, temporibus. Bulgari^k vel Bulgarii attamen longe ante eadem potiti fore referuntur gracia. Siquidem Quirillus^l quidam, natione Grecus, tam latinis quam ipsis Grecorum apicibus instructus, postquam Bulgri^m crediderant, aggressus est in nomine sancte trinitatis et individue unitatis etiam supradicteⁿ genti, Moravie^o degenti,^p fidem domini nostri Iesu Christi predicare. Et cooperante divina, gracia postquam illos Christo lucratus erat,^q etiam apices vel^r caracteres novas comperit et vetus novumque testamentum pluraque alia de greco seu latino sermone^s sclavonicam in lingua transtulit. Missas^t preterea ceterasque canonicas horas in ecclesia publica voce^u resonare statuit, quod et usque hodie in partibus Sclavorum a pluribus^v agitur, maxime in^x Bulgariis,^y multaque ex hoc anime Christo domino acquiruntur.

Cumque quodam tempore memoratus Quirillus^z Romam causa oracionis^{aa} adisset, a summo pontifice vel^{bb} a reliquis sapientibus

a) Un. ac. b) Un. quas. c) Un. virtutes. d) Un. nos. e) Kap. nobis. f) Un. nemají. g) Un. oblicterari. h) Un. effulti. i) Kap. Bohemorum. k) Un. Bulzga opraveno Bulgri. l) Brev. ol. beatus Cyrillus. Quidam nemá. m) Brev. ol. Wulgari. Un. dodává et. n) Brev. nemá. o) Un. Morave. p) Brev. nemá. q) Brev. fuerat. r) Un. et. s) Brev. nemá. t) Brev. ac missas. u) Brev. nemá publ v., ale dle Kubička má: publice. v) a pluribus nemá Brev. x) Kap. maximeque a. y) Brev. Vulgaris. z) Brev. Cyrillus (?). aa) Brev. devocionis. bb) Brev. et.

¹⁾ Zde počíná se zlomek Kristiána, obsažený v breviáři Olomúckém. Srv. výše str. 23 a předmluvu k vydání.

et^a rectoribus ecclesie redarguitur, ut quid contra statuta canonum ausus fuerit missarum sollempnia instituere canere sclavonica lingua.^b Illo humiliter satisfaciente illis nec omnino mitigare eos valente, arrepto psalterio versum psalmigraphi^c in medium^d recitavit, quo dicitur: Omnis spiritus laudet dominum. [Ps. 150. 6.] Fontes,
I, 201. Et ipse versui alludens, Si, inquit, omnis spiritus laudet dominum, cur me, patres electi, prohibetis missarum sollempnitatem^e modulari^f sclavonice seu alia queque de latino vel greco verbo eorum vertere in sermonem? Si enim quivissem ullo modo^g subvenire populo illi, ut ceteris nacionibus lingua^b latina vel greca, omnimodisⁱ id non presumpsissem. Sed cernens populum dure cervicis fore et omnino ydiotas et ignaros viarum dei,^k solum hoc ingenium omnipotentem^l cordi^m inspirante comperi, per quod etiam multos illiⁿ acquisivi. Quapropter ignoscite michi, patres et domini, siquidem et^o beatus^p Paulus apostolus, doctor gentium, in epistola^q ad Corinthios^r inquit^s: Loqui linguis nolite prohibere [1 Cor. 14. 39.] At illi hec^t audientes et admirantes tanti viri fidem,^u auctoritate sua statuunt et firmant^v suprascripto^x sermone partibus in illis missarum sollempnia ceterasve^y canonicorum horas^z ymnizari.^{aa}

Ipse autem beatus^{bb} Quirillus^{cc} inibi persistens monachalemque^{dd} habitum^{ee} suscipiens, diem clausit extremum, relinquens supra memoratis in partibus fratrem suum nomine Metudium, virum strenuum omnique decoratum sanctitate. Qui et^{ff} postquam multos Christi domini^{gg} manipulos in horreo^{hh} congregarat ab ipso principe, qui partibus in illis tunc dominabatur et imperabat universe terre ceu magnificus imperator, statuitur summus pontifex,ⁱⁱ habens sub se septem eiusdem sanctitatis pontifices.^{kk} Sed quia ab ipso mundi exordio,^{ll} vetiti postquam sumpsit amaritudinem prothoplastus^{mm} pomi,ⁿⁿ seminarium discordie inter humilitatem et superbiam, inter dileccionem et odium et reliqua virtutum odoramenta viciorumque fetorem, humani generis inimicus usque ad [f. 25^b] presens fundere non desistit, ac^{oo} dolens populum suis semper^{pp} serviciis mancipatum

a) Brev. nemá: sap. et. b) Brev. in lingua. c) Kap. psalmigrafi; Brev. psalmigraphi versum. d) Brev. in medio. e) Un. celebritatem; Brev. solennia celebrantem. f) Brev. modulari. g) Brev: Si quidem vel in eo quivissem. h) Brev. in lingua. i) Un. a. Brev. omnimodo. k) Brev. zkracuje celou vétu: Sed omnino idiotas et ignaros viarum domini reperiens. l) Brev. dodává: deo. m) Brev. dodává: meo. n) Brev. deo. o) V Kap. chybí. p) Brev. nemá. q) Brev. dodává: sua. r) Un. Chorinthios. s) Un. iussit. t) Brev. nemá. u) Brev. sanctitatem et. v) Brev. statuerunt et firmarunt. x) Un. supradicto; Brev. supernotato. y) Brev. ceterasque. z) Brev. horas canonicas. aa) Brev. hymnizare. bb) Brev. nemá. cc) Brev. Cyrillus (? dd. Un. monachicumque; Brev. monachicum. ee) Brev. dodává: ibi. ff) Brev. etiam. gg) Brev. jen: Christo. hh) Brev. nemá. ii) Brev: ut s. p. fieret. kk) Brev. septem pontifices eiusdem sanctitatis. ll) Brev. primordio. mm) Un. prothoplastus. nn) Brev. postquam prot. sumpsit vetiti amar. pomi. oo) Brev. nemá. pp) V Un. chybí.

sibi subtrahi veroque regi Christo domino acquiri, totus^a nequiciarum armis indutus, novos satellites et gnaros^b ad tantam perfidiam bellandi adit, discordiarum venenata semina inter ipsos primarios rectoresque^c iactitat, superbie ac avaricie^d ignita tela parat in tantum,^e ut Zwatopulc,^f qui erat nepos principis vel regis religiosi, quique^g institutor et rector tocius christianitatis sui religionis benignus extiterat, ipsum avunculum suum insidiis appetitum regno pelleret,^h visu privaretⁱ vitamque eius^k veneno conaretur auferre. Sed hausto ille^l pestifero potu, protegente se divina gracia, nil adversi^m patitur.

Dehinc Zwatopulcⁿ tyrannide suscepta, fastu arrogancie inflammatus, cum sibi militantibus sodalibus pontificis Metudii predicationem mellifluam quasi^o respuit, monitaque sacratissima non plener receptit,^p verum membra sua, scilicet^q plebem populumque suum,^r partim Christo, partim dyabolo servire exhibuit. Quapropter a pontifice beate memorie supra notato^s pagus eius et rus^t cum habitantibus incolis anathemate percussa cum sulcis suis et fructibus diversis cladibus attrita usque in hodiernum^u diem deflent.^v 1) Data²) est enim^x in direpcionem et captivitatem et predam et derisum et desolacionem et in sibilum universe carni gradienti per eam, quoniam non est societas luci ad tenebras nec convencio Christi cum Belial. Quorum exempla nos quosque videntur respicere, qui eisdem passibus conamur incedere, quoniam qui domum vicini sui conspicit concremari, suspectus esse debet de sua.

Fontes,
I, 202.

[Kap. 2.] At vero Sclavi Boemie^y ipso sub Arcturo^z positi, cultibus idolatrie dediti velut equus infrenis sine lege, sine ullo principe vel rectore vel urbe uti bruta animalia sparsim vagantes, terram solam incolabant.^{aa} Tandem pestilencie cladibus attriti quandam phitonissam, ut fama fertur,^{bb} adeunt, postulantes spem^{cc} consilii responsumque divinacionis. Quo accepto civitatem statuunt,

a) Un. a Brev. totis. b) Všechny ruk. : ignaros. c) Kap. doctoresque. d) Brev. et avaricie et superbie. e) Brev. et hoc intantum. f) Un. Swatopulc (c v rasefe o p. r. asi z e). Kap. všude Swatopulc. Brev. Svatopluk (?) g) Brev. qui. h) Chybi v Un. i) Kap. privare. k) Brev. ei. l) Brev. illo. m) Brev. adversum. n) Un. Swatopulc (jako výše), Brev. a Un. b. Swatopulc. o) Brev. quasi mellifluam. p) Brev. suscepit. q) Brev. videlicet. r) V Un. není. s) Brev. super memorato. t) Un. jen humus (opraveno z pugnus), Kap. jen humus u) Chybi v Un. v) Kap. a Un. deflet. x) Bod. est enim nemá. y) Kap. homines Bohemi. Bod. infelices illi, qui nunc Slavi Boiemi z) Un. Arturo. aa) Bod. má místo t. s. i.: fructibus terrae suae sive aliis rebus suis destituti sunt. Slovosled je zde vůbec změněn. Věta začíná: Pestilentiae cladibus afflicti infelices illi . . . sub Arcturo positi, postquam diu sine lege . . . vagantes . . . destituti sunt, pythonissam quandam adeunt. bb) Ut fama fertur chybi v Bod. cc) Bod. ab ea *spiritum*.

1) Zde se končí zlomek Kristiána v breviáři Olomúckém, vydaný od Bollandistů. — *) Zde se počínají odkazy Bollandistů na rkp. Bodecenský.

nomenque^a inponunt Pragam. Post hinc^b invento quodam sagacissimo atque^c prudentissimo viro, cui tantum^d agriculture officium erat, responsione phitonisse principem seu^e gubernatorem sibi statuunt, vocitatum cognomine^f Premizl,^h iuncta ei in matrimonium supramemorata phitonissa^l virgine. Sicque^k a clade et multiplici peste tandem^l eruti, dehinc a supra memorato principe ex sobole eius rectores seu duces preposuere sibi, servientes demoniorum simulacris et prophanis sacrificiorum ritibus bachantes, donec ad extremum dominatus eiusdem regni pervenit ad unum ex eisdem principibus ortum,^m vocitatum Boriwoi.ⁿ

Hic^o cum excellentissime forme^p et egregie iuventutis flore nitesceret, quodam tempore negotii sui populique sibi commissi causa ducem suum^q vel regem Zwatopulc^r Moravie^s adiit, a quo^t benigne suscipitur et^u ad convivium pariter cum reliquis adsciscitur. Verum sessionis ei locus inter christicolas minime conceditur, sed ritu paganorum ante mensam pavimento iubetur insidere.^v Cuius^x presul Metudius iniurie condolens, fertur dixisse ad eum: Ve, inquit, quod tu talis tantusque haut erubescis a principalibus repelli sedibus, cum et ipse in fascibus ducatum obtineas, sed magis cupias ob^y nefandam ydolorum culturam cum subulcis umotenus^z incubare. At ille: Quid, inquit, ob huiuscemodi^{aa} rem periculi pacior vel quid boni michi confert^{bb} christianitatis^{cc} ritus? Si, inquit presul Metu [f. 26^a] dius, abrenunciaveris ydolis et inhabitantibus^{dd} in eis demonibus, dominus dominorum tuorum^{ee} efficieris, cunctique hostes tui subicientur dicioni tue et progenies tua cottidie^{ff} augmentabitur velut^{gg} fluvius maximus, in quo diversorum confluent fluenta rivulorum. Et si, inquit Boriwoy,^{hh} res se ita habet, que mora est

a) Bod. cui nomen. b) Bod. Postea. c) Bod. ac. d) Bod. *notissimum* e. agr. off. e) V Bod. principem seu chybi. f) Bod. má místo sibi: *agrorum suorum*. g) Bod. cognominatum. h) Tak Un. v textu; po straně má opravu Przymysl; tak i Un. b; Kap. má Przymysl; Bod. Primiz. i) Kap. dodává: scilicet Libussie. k) Bod. přidává: demum. l) nemá Bod. m) Bod. vynechává vše slovy: dehinc a supra počínaje až k »ortum«; místo toho klade jen: ducem sibi vel principem praeposuerunt. n) Tak Bod.; Un. má Boeyvoi (patrně zkaženo z Boryvoi); po straně má opravu Borzywoy; Un. b původně Brzywoy, oprav. Borzywoy. Kap. má Borziwoy. — Bod. pokračuje: servientes ipsi, uti coeperant. daemoniorum simulacris etc. až artibus (sic) debacchantes, jak je ve větě v ostatních rkpech předchozí. o) Bod. začíná: Princeps igitur iste Boriwoi. p) Bod. nemá. q) Bod. sibi. r) Un. Swatopluc; Un. b. Swathopluc; Bod. *Zuentepulck*. Bod. *dodává*: qui ab incepta pertinacia mitigatus, viam veritatis constanter apprehenderit (adiit), tunc temporis Morauve una cum Methodio Pontifice commemorantem ... s) Un. Moraue; Un. b Moravie; Bod. Morauwe. t) Bod. *dodává*: videlicet rege. u) Nemá Un. ani Bod. v) Kap. insedere. x) Bod. Tum. y) Un. ad. z) Un. a Bod. humotenus. aa) Bod. huiusmodi. bb) Bod. conferet. cc) Un. cristianitatis. dd) Bod. habitantibus. ee) *Bod. nemá*. ff) Nemá Bod. ani Un. gg) Bod. sicut. hh) Kap. Borziwoy; Univ. opravuje původní Boriwoy v Borziwoy; Un. b pův. Brzywoy, opravuje Borzywoy; Bod. Boriwoi.

Fontes,
I, 203.

baptizandi? Nulla, inquit pontifex, tantum paratus esto ex integro corde credere in deum patrem omnipotentem eiusque unigenitum dominum nostrum Iesum Christum et in spiritum paraclitum, illuminatorem omnium fidelium, non tantum mundialis causa substantiae, verum etiam capessende salutis tue anime^a ac^b aquirenda perhenitatis^c gloriosa palma atque percipienda societate sanctorum ineffabili leticia.^d Hiis et huiusmodi^e exortacionibus, accensa mens iuvenis estuabat gratiam baptismi percipere, et ut ne ulla^f mora fieret, cum suis omnibus,^h qui eum comitabantur, terrenusⁱ pedibus pontificis advoluti,^k obnixius postulavere.^l Quid plura? Mane factio ipsum ducem cum suis^m triginta, qui advenerant,ⁿ catechizans,^o peractis ieiuniorum ex more sollempniis, sacrosancto baptismatis fonte innovavit,^p pleniterque eum de fide Christi instruens, multis locupletatum donis ad propria redire concessit, tribuens ei venerabilis vite sacerdotem nomine Caych.^q Quique^r reversi in sua,^s in castello, cui vocabulum inerat^t Gradic,^u supradictum sacerdotem statuunt, fundantes ecclesiam in honorem^v beati^x Clementis pape et martyris, multa detrimenta sathane inge-
rentes, populum^y Christo domino acquirentes.

Que cernens perfidus chelidrus,^z propriis atris superatus,^{aa} antiqua bella repetit.^{bb} Populum cunctum Bohemorum^{cc} in furorem principis accendit, eo quod paternos mores relinqueret et novam atque inauditam sanctitatis legem christianorum arriperet. Surgunt^{dd} adversus eum uno animo eademque sententia suisque^{ee} eum a finibus^{ff} perturbare^{gg} conantur seu etiam vitam^{hh} auferre moliantur. Quo agnito princeps sese ab eis removit rursusque regem Swatopulciⁱⁱ seu^{kk} pontificem Metodium Moravie^{ll} repetivit. A quibus clarissime et ut decebat^{mm} suscipitur, aliquantulumqueⁿⁿ apud eos degens, perfectius^{oo} doctrinam Christi nanciscitur. At vero plebs prefata^{pp} in

a) Bod. (AS, Sept. V, 357) má tuto větu takto: verum capessendae (sc. causa) salutis animae tuae etc b) Univ. et. c) Un chybné perennitas, vl. pemptitas. d) Bod. má lépe: salutis animae tuae et acquirendae perennitatis gloriae, simul etiam percipiendae societatis sanctorum et ineffabilis laetitiae eorum e) Bod. huiusmodi. Un. a Bod. dodává: *mellifluis*. f) Un. exoracionibus. g) Bod. nulla. h) Bod. místo s. o. má his. i) Bod. terratenus. k) Bod. advolutus. l) Bod. postulabat m) Bod. místo c. s. má: et n) Bod. cum eo venerant. o) Bod. catechizans; Un. catezizans. p) Bod. iniciavit q) Un. Caich. r) Bod. Qui. s) Bod. zde mění slovosled: supra dictum sacerdotem statuunt in castello etc. t) Bod. místo vocab. inerat má: *cui nomen*. u) Un. Gradic, opraveno patrně z Gradie; Un. b Gradie; Bod. Gradicz. v) Bod. in honore. x) Bod. sancti (s). y) Bod. přidává: vero multum. z) Bod. ille chelydrus; Un. chelidrus. aa) Un. propriis actibus sumptas; Bod. lépe: *propriis armis sumptis*. bb) Bod. reparat. cc) Bod. Boiemorum. dd) Bod. dodává: igitur. ee) Bod. et suis. ff) Un. affinibus. gg) Bod. proturbare. hh) Bod. dodává: ipsam. ii) Bod. *Zuentepulck*; Un. Swatopluc (c v rasuře opraveno asi z e; tak je tomu, jak již pověděno, u tohoto jména v tomto rkp. všude). Un. b. Swatopluc. kk) Bod. sive. ll) Bod. chybí. mm) Bod. přidává humanissime. nn) Bod. et aliquantulum. oo) Bod. perfecte; vloženo teprv za Christi. pp) Un. perfecta.

nequicia sua permanes, quendam ducem Ztroymir,^a nomen cuius^b in latinum vertitur sermonem: rege pacem,^c qui apud Theutonicos^d profugus exulabat, gente ex sua^e missis legatis, ad propria eum^f reducit sibi que principem statuunt. Verum quoniam^g veritas minime fallitur,^h que ait in ewangelio: Omnis plantacio, quam non plantavit pater meus celestis, eradicabitur [Matth. 15., 13.], ipsa cooperante dissipatum est consilium prauorum velociter. Nam isdem eorum electus dux, licet ex eisdemⁱ genitus foret, diuturna tamen exulacio eum proprii privaverat labii eloquio. Quapropter a suis electoribus reicitur, se ipsos primum accusantibus, videlicet quod talem sibi elegissent, cuius neque vocem neque sermonem nossent^k haurire,^l quorumque^m clamores aures eius,ⁿ ignaras lingve sue, penetrare non valerent. Et quoniam dei providencia disponente supramemoratus princeps Boriwoi^o plurimos amicorum inibi sededens^p reliquerat, agitur eorum consilio, ut animus furentium^q plebium erga benignum rectorem mitigaretur atque adversus invasorem perfidum toto annisu instigaretur ad^r necem. Verum quoniam pars quam maxima perfidorum tyranno favebat,^s ineunt consilium partibus ex utrisque,^t quo civitatem metropolim, Pragam scilicet,^u egredientes, in campo, quid sibi gerendum foret,^v perquirerent. Sed perfida pars^v perfidorum perpere^x agens, arma secum loricisque occulte in eundem [f. 26^b] campum deferens,^y piorum adversus partem signum occultum necis inter se condixit, scilicet ut si ibi,^z qui ex parte principis Borivoy^{aa} erant, eis assentire nollent, quilibet eorum excelsa voce occultum in medio^{bb} proclamaret^{cc} signum, inquires: Variemus, variemus nos, sicque iam^{dd} loricis et galeis,^{ee} quas abscondite^{ff} tulerant, induti, universos sibi contradictores^{gg} frameis necarent. Quod consilium eorum pessimum minime partem Borivoy^{hh} latuit, itaque et ipsi loricis sub tunicis induti procedunt in campum pro definiendo statuⁱⁱ principis.^{kk} Cumque parti Stroymir^{ll}

Fontes,
I, 204.

a) Un. Stroimir; po straně Stroymir; Un. b. Stroymyr. Bod. Zreimir.
b) Bod. cuius nomen. c) Bod. *iudica pacem*. d) Bod. Teutones. e) Bod. de sua gente. f) Bod. nemá. g) Bod. quia. h) Un. fallit. i) Bod. ipsis genitus esset. k) Bod. *possent*. l) Un. noscent aure. m) Bod. et quorum. n) Bod. nemá. o) Un. Boriwoi; opravou vsunuto z; Un. b. Brzywoy, oprav. Borzywoy; Kap. Borziwoy. p) Kap. sedens. q) Kap. furentum. r) Bod. in. s) Bod. favebant. t) Bod. vynechává: partibus ex utrisque. u) Bod. sc. nemá; za to má: *adeant et ibi simul egredientes in campum*. v) Bod. dodává: *iuxta beneplacitum utriusque partis diligenter exquirant*. x) Bod. Perfidorum ergo pars perperam. y) Bod. detulit; potom pokračuje: ut si hi, qui ex parte principis Boriwoi erant, eis in omnibus assentire nollent (tedy *vynechává*: piorum až scilicet). z) Bod. *hi*. aa) Kap. Borziwoy; Bod. Boriwoi; Un. b. Brzywoy, oprav. Borzywoy. bb) Bod. in medium. cc) Un. proclamare. dd) Bod. nemá. ee) Bod. loricis et galeas. ff) Bod. occulte. gg) Bod. contradictores suos (nemá universos sibi). hh) Bod. Boriwoi; kap. Borziwojii; Univ. b. Brzywoy, oprav. Borzywoy. ii) Un. statuto. kk) Bod. dodává: sui. ll) Bod. Zreimir; Un. Stroimir; po straně Stroymir; Un. b. Stroymyr.

non placuisset consultus partis Borivoy,^a unus eorum vocem in altum elevans, proclamat: Heia,^b nostri, variemus nos! Qua voce hausta et^c cognita, pars Borivoy,^d que et^e loricata^f sub tunicis advenerat: Bene inquit, bene dixisti, ecce, nunc diversis coloribus apparebis variatus. Sicque^g ferro obruncato,^h cunctosⁱ eius socios fugam inire coegerunt eorumque^k falsum principem patria^l pepulerunt.^m Moravieⁿ dehinc properantes, pristinum ducem^o reducentes, loco proprio restituunt. Quoniam vero isdem princeps Moravie^p degens, omnipotenti deo votum voverat, videlicet quod^q si eum dominus ad propria cum honore reduceret, basilicam in honore beate dei genitricis et perpetue virginis Marie edificaret, reversus sine mora votum suum implere studuit in ipsa^r civitate Pragensi. Hic^s primus fundator locorum sanctorum congregatorque^t clericorum et tantille, que^u tunc fuit, religionis institutor extat.^v

[Kap. 3.] Habuit etiam^x uxorem nomine Ludmilam,^y filiam Slavoris^z comitis ex^{aa} provincia Sclavorum,^{bb} que Psov^{cc} antiquitus nuncupabatur, nunc a modernis ex civitate noviter constructa Mielnik^{dd} vocitatur. Que sicut par ei^{cc} fuerat in errore gentilitatis, immolando simulacris, ita et in religione christiana imitando, immo precellendo virtutes sui viri,^{ff} facta est vere Christi famula.^{ff} Suscepit autem^{gg} ex ea sepe memoratus princeps tres filios totidemque filias, et^{hh} ut ei beatus Metudius propheticis ore predixerat, cottidianisⁱⁱ incrementis cum omni gente sua regnoque augmentabatur.^{kk 1)} Peractoque temporis sui^{ll} cursu, plenus^{mm} dierum bonitateque, diem clausit ultimum, tricesimum quintumⁿⁿ vite sue complens annum. Suscepitque pro eo regnum eius primogenitus filius ipsius Zpitigneu,^{oo} cunctis virtutibus bonitatis fama^{pp}que sanctitatis ad modum fulgens. Imitator siquidem patris^{pp} factus, fundator extitit ecclesiarum dei, congregator

a) Bod. Boriwoi; Kap. Borziwogii; Un. b. Brzywoy, oprav. Borzywoy. b) Un. Eya; Bod. Heya. c) Bod. nemá hausta et. d) Bod. Boriwoi, Kap. Borziwogii; Un. b. Brzywoy. e) Kap. nemá. f) Bod. dodává erat; nemá: advenerat. g) Un. sic. h) Un. obtunicato. Bod. dodává: illo. i) Bod. armatos. k) Bod. et falsum principem eorum. l) Un. ex patria. m) Bod. expulerunt. n) Bod. Morawe. o) Bod. pristinum principem Boriwoi illinc reducent et loco etc. p) Bod. Morawe. q) Kap. a Un. quo. r) Bod. nemá. s) Bod. dodává: *inquam* princeps. t) Bod. nemá -que. u) Kap. a Un. qui. v) Bod. extitit constitutor. Un. exstat. x) Kap. dodává: et; Un. b. iam. y) Bod. *Liutmilam*. Un. b. piše všude Ludmilla. z) Bod. Zlauboris. Un. pův. Slavoboris, Kap. Slavoborii; Un. b. Slavyboris. aa) Bod. *in*. bb) Kap. má: Bohemie. cc) Un. Pson; Un. b. Psona; Bod. Speu. dd) Bod. Milnick; Un. Myelnik; Un. b. Myelnik. ee) Kap. dodává: et; Bod. má: Haec nimirum Liutmila sicut *prius* in errore etc. . . . extiterat. ff) Bod. má: ita postmodum imitando virtutes mariti sui, ad religionem christianitatis conversa, facta est ferventissima famula Christi. gg) Bod. igitur. hh) Bod. nemá. ii) Bod. et cottidianis. kk) Bod. coagmentabatur. ll) Un. nemá. mm) Un. plenusque. nn) Un. triginta quinque. oo) Kap. Spitigneu. Un. b. Spitigneus. pp) Un. factus patris.

¹⁾ Slovem tím končí se zlomek z bodecenského rkpu vydaný cele v AS. Z ostatku rkpu. bodecenského otiskli Bollandisté jen důležitější varianty.

sacerdotum clericorumque, perfectusque in fide Christi, peractis vite sue annis XL, luce ex hac migravit, astra petens. Cuius post transitum frater eius Wratislaur^a regni suscepisse dinoscitur^b gubernacula, ducens uxorem nomine Dragomir, ex provincia Sclavorum paganorum, que Ztodor^e dicitur, Iezabeli illi assimilandam, que prophetas^f malicia sua trucidavit, seu Eve, prothoplasti uxori, que Cain et Abelem enixa est. Siquidem Dragomir peperit ex ipso principe natos binos, unum vocitatum Wenczeslaur,^g alterum vero Boleslaur.^h Sed hec locum suum prestolantur.

Fontes,
I, 205.

Igitur religiosa matrona Ludmila viduaturⁱ viro, orbatur iam filio uno maiore, in domo propria consistens, memorans pristine ignorancie errorisque, cottidie cum lacrimis preterita deflebat criminata. Et sicut antea exhibuerat membra sua servire immundicie et iniquitati ad iniquitatem, ita demum exhibebat eadem servire iusticie in sanctificationem, dicens illud apostoli: Quem fructum habui tunc in illis, in quibus nunc erubescō? [Rom. 6., 21.]. Testantur hec^k inopie pauperum frequenter sublevate ab ea, quorum indigenciis ut mater obsequeretur, esurientes alens, sicientes refocillans,^l peregrinos et egenos vestimentis tegens. Testantur eciam clerici [f. 27^a], quos devota mente^m ceu natos proprios procurabat. Cunctis eciam hiis silentibus testantur case Christi, quas diversis ditavit opibus auri argentique,ⁿ non ut quibusdam moris est, ex rapinis vel substantia egentium, sed de sibi collata a deo substantia. Pia atque mansueta in cunctis, omnibusque benivolencie fructibus repleta, in elemosinis larga, in vigiliis pernox, in oracione devota, in caritate perfecta, in humilitate profusa, in obsequiis servorum dei succincta^o tantum, ut quibus diurne lucis solacium minime adimplere^p valeret, noctis in latibulo domesticorum per manus solacia allegare desudaret, ewangelicum implens illud, quo iubetur agapem^q agere ignorante sinistra nostra, quid^r faciat dextra. Verum cuncta virtutum eius insignia stilo si conemur depingere, lux diurna nobis ante deficiet quam pagina. Et quidem ianua domus eius nocte dieque omni transeunti patuit, ita ut cum beato Iob proclamare valeret: Ostium^s meum viatori patuit [Job. 31., 32.], oculus fui ceco et pes claudio [Job. 29. 15] — mater orphanorum, viduarum consolatrix, victorum seu carceratorum indefessa visitatrix et in cunctis operibus perfecta bonis.

Igitur, uti^t prelibavimus, cum prefatus dux Wratislaur^u in regno fratris sui defuncti succederet, firmato regno basilicam in

a) Kap. Wrathislau. Un. b. Wratislaus. b) Un. dignoscitur. c) Kap. hominum. e) Un. Zcodor. f) Kap. prophetas que. g) Kap. Wenczeslaur. h) Un. Boleslaur. i) Un. viduata (opraveno asi z -tur). Un. b. vidua. k) Un. hoc. l) Kap. refocillans. m) Un. nemá. n) Un. auri et argenti. o) Kap. succinta. p) Bod. impendere. q) Un. agapem. r) Un. quod. s) Un. hostium. t) Un. ut. u) Kap. Wrathislau; Un. b. Wratislaus.

honorem^a beati Georgii martyris statuit, sed morte preventus, eius consecracionem diu desideratam minime perspexit. Filium vero suum etatis preeuntis Wenceslaum estuantis animi in lege divina litteris imbuendum^b tradiderat in civitatem, que Budec^c vocabatur, ubi ab antecedente fratre suo Spitigneo in honore principis apostolorum beati Petri consecrata inerat et inest ecclesia. Cumque sagax ingenio cuncta, que a pedagogo sibi tradita forent, spiritu sancto^d inspirante, alte memorie contraderet,^e genitore interim ex hac vita migrante annorum ferme^f XXXIII,^g revocatur metropolitana in urbem Pragam, sedemque in paternam ab omni plebe sublimatur. Sed quoniam puericie vel adolescencie necdum perfecte florem mundaverat, inito cuncti satrape prudenti consilio, beate memorie Ludmile, Christi famule, ducem ipsum rudem cum fratre suo Bolezlao^h educandos commiserunt,ⁱ donec illis robur etatis favente deo accresceret.^k

Fontes,
I, 206.

Quo viso mater supradictorum puerorum, que, viduata viro, solio eiusdem utebatur, dyabolo instigante totum venenosi pectoris animum in famulam dei Ludmilam accendit, malisque suspicionibus arctatur, estimans obeducacionem iuvenum, quos socru sui cunctus commiserat populus educandos, se regno rebusque privari, illamque sibi dominatum nansciscituram universum, initoque perversissimo cum viris Belial consilio, toto annisu eam extinguere molitur. Venerabilis autem et devota Christi famula Ludmila hoc agnito, humilitatis atque paciencie arripiens arma contra arrogancie stimulum, per internuncios mandare studuit nurui, inquiens: Non aliqua regni tui porcio male blandientis cupiditatis^m animum invasit meum, neque tui dominacionemⁿ cupio ullam habere. Recipe filios tuos, et ut animo libet, regna cum illis; michimet vero libertatem concede serviendi omnipotenti Christo, quocunque tibi locorum placet. Verum ut adsolet fieri semper, ut in quantum se humilitas pro deo incurverit, in tantum se arrogancie fastus, dyabolo impingente, erigat, mitissimam atque benignissimam precem sancte Ludmile ductrix, nurus videlicet sua, non solum suscipere, verum in super audire contempsit. Quod cernens [f. 27^b] Christi famula, me-

a) Un. in honore. b) Un. inbuendum. c) Un. Budet. Un. b. Budec; Kap. Budess. d) Un. se. e) Un. traderet. f) Un. fere. g) V Kap. je XIII., ale v rasure^{*)}; pozn. marginální starého původu dodává k tomu: duo sunt hic XX. ab imperito per errorem erasa; anni enim hi tangunt Wratislaum, non S. Wenceslaum. Un. má vypsáno: triginta tres s opravou po straně trium; Un. b. triginta trium. h) Kap. a Un. b. Boleslao. i) Un. comiserunt. k) Un. adccresceret. e) Rukpy: artatur. m) Bod. dodává: *ardore*. n) Un. donacionem.

^{*)} Není vyloučeno, že pisař kapit. rukopisu opravil 33 v 13, vykládaje číslo to na počet let Václavových v době úmrtí otce jeho. Číslo 13 by se vskutku k tomu, co jsme o chronologii těchto událostí skombinovali (srv. výše str. 32, pozn. 1), dosti hodilo. R. 921 by bylo Václavu 13 let, r. 926 18; zemřel by maje 21 let.

morans illud apostolicum: Nolite resistere malo, sed date locum ire [Rom. 12, 19] et illud evangelicum: Si persecuti vos fuerint in civitate ista, fugite in aliam [Matth. 10. 23.], a civitate metropolitana se cum suis auferens, castellum quoddam,^a cui vocabulum inest Tetin,^b adiit, tanto magis^c se virtutum gemmis ornans,^d quanto certior erat, mox se persecutore persequente martyrii promereri victoriae palmam, oracioni devotissime insistens, vigiliis et ieiuniis insudans, elemosinis largam cunctis manum prebens.

Beatus vero Wenceslaus tenere licet adhuc etatis esset, cum matre degens, eciam spiritu prophecie in illis tunc diebus claruit, cunctaque, que ventura erant, Christo domino sibi revelante cognovit aperta visione. Noctis conticinio forte cuiusdam presbiteri Pauli,¹⁾ qui sepe memorate beate memorie Ludmille lateri devotus inherens, devotissime obsecundabatur, atrium, quod amenis et vastis edium muniabatur^e ambitibus, sub sancti deoque pleni Wenceslai clarissimi obtuitu,^f omni menium cultu desertum et humane possessionis^g habitacione omnino comparuit alienum. Quod videlicet ipse,^h pulsa sompniiⁱ carnalis gravitate, cordis speculatione pervigilis^k excitatus, quibusdam, que visa sunt, prudenti sermone innotescens, subindeque quid^l verius futurum edita iam pronunciasset ostensio prophetanti ore edisserens, convocatos huiusmodi dictis alloquitur: Sero^m me accubantem,ⁿ dulces amici vosque Fontes,
o familiares clientuli,^o noctis silencio gravis et alta sustulit visio, quomodo^p I, 207.
Pauli presbiteri porticum tota edificiorum sublimitate ac hominum cultu videbam penitus desolatam.^q Quo viso mestus deicior ac interna^r pro dei^s fidelibus sollicitudinis molestia consternor, sed tamen uti immensa^t omnium cognitoris pietate in spem, qua credenti cuncta posse promissum^u est, transferor, huius sompnii veritatem imminente iam casu pernoscendam, clare solucionis interpretamento^v ad certam rei excussionem^x explanare aggredior. Domorum namque visa destructio felicem avie^y mee Ludmille, sancte ac venerabilis matrone, portendit obitum. Que videlicet, matris mee, tam genere quam operum eciam inquinacione gentilis, furiali cum aliquot ministris, ad scelus eque paratis, facta conspiracione, non multum hinc processuro tempore, clanculum^z irruentibus perversorum armis, pro christiani nominis ac fidei professione corporis crudelem subibit^{aa} passionem. Porticus^{bb} autem, ut visio testatur, populis^{cc}

a) Un. dodávají: *haut longe*. b) Un. dodává adhuc. Un. b. opravuje po straně adhuc v »adiit«. Kap. má místo cui voc. inest T.: quod Thethin inest. c) Un. ut tanto, d) Bod. se exornans. e) Gum. munitur. f) Gum. clarissimo obtutu; Un. carissimo obtutu. g) Gum. passionis. h) Kap. ipsa. i) Un. a Gum. somnii. k) Un. pervigili. l) Un. quod. m) Gum. *thoro*. n) Un. occubante. o) Un. clericuli. p) Gum. quoniam. q) Un. desolatam. r) Gum. interne. s) Un. nemá. t) Un. a Gum. immensa. u) Kap. permissum. v) Kap. a Un. interpretamenta. x) Kap. a Un. excussionem. y) Kap. ave. z) Un. dandum. aa) Kap. subiit. bb) V Bod. *chybí vše od Porticus až k constat fuisse impleta*. cc) Kap.

¹⁾ Co zde a v dalším je otištěno borgisem, je vzato slovně z Gumpoldova života sv. Václava.

deserta amplitudo, clero,^a nostro^b inluso^c tutamine, miserabilem prefigit e regno expulsionem tociousque substancie non debitam amissionem. Enim vero execrabilis memorie genitrix mea secte vitali, quam pro toto posse confiteri, colere, cordetenus sequi et amare insto et posthac aliorum inrevocabilis instabo, mordaciter invidens eosdem diversorum clericos ordinum, quia mecum sentire non negant, ope terrena privatos, regno severius eiectionem iri^d molietur. Hac denique sagacis coniectura predivinationis mens veri conscia minime frustratur, sed ut interpretationis congrua sonuerunt indicia erga iam scripte peremcionem matrone clerique longo adiacencium ambitu^e regionum^f in eius subieccionem, immo nitidissimam^g largitatem se prompte concedentis, ferocem expulsionem ordine incorrupto non longe^h iam post cuncta constat fuisse impleta.^k

[Kap. 4.] Siquidem ut prefati sumus, subtrahente se famula Christi Ludmila ab obtutibus perfidorum, in eodem castello, quo confugerat, ab inimicis insequitur. Ductrix etenim prefata quosdam^l) proceres suos, filios iniquitatis, Tunnam^m et Gom [f. 28^e] monem loquor,^m valida cum manu ad perdendamⁿ socrum suam Tetinis^o direxit. Prescia vero Christi memorata^p famula^q futurorum, antefatum^r presbiterum suum^s Paulum accersiens, monuit eum sacra missarum sollempnia modulari, confessionemque suam ante conspectum^t scrutatoris cordium effundens benignissime, conscia iam de percipiendis beneficiis altissimi, armis se ipsam fidei^u totam muniens, oracioni procumbens, deo preces effudit, quo eius spiritum, quem ipse creaverat, in pace dignaretur suscipere. Celebritate dehinc missarum peracta, dominici se corporis et sanguinis participatione muniens, psalmodiam indefessa mente concinere studuit. Vespere vero facto, supra notati tyranni^v domum illius aggressi,^x valvas dirumpentes,^y reliquos sociorum^z forinsecus armatos frameis clipeisque^{aa} statuunt, ipsi capitanei homicide Tunna^{bb} Gommoque,^{cc} paucis secum assumptis, cubiculum,^{dd} quo dei famula incumbabat,

Fontes,
I, 208.

populi. Un. má Pauli, ale písář byl patrně v pochybnostech o správnosti slova, jak podtečkování a oprava marg. Pauli ukazuje. Un. b. má též Pauli. a) Kap. a Un. cleri nostri. b) Un. nostri c) Kap. a Un. inclusi. d) Un. in. e) Kap. ambitum. f) Kap. a Un. religionum. Un. b. původně též religionum. g) Gum. mitissimam; Un. má nitidissimam opraveno z inditissam; inditissam má i Un. b. h) Všechny rkp: longo. k) Gum. a Un. mají pořádek slov: cuncta iam fuisse constat (Gum. constat fuisse) impleta. l) Un. Cunnam; Un. b. Tunnam. m) Un. a Wat. Gomonem; loquor Un. nemá. n) Un. perdendum. o) Kap. Thethinis. p) Wat. nemá. q) Wat. dodává Liudmila. r) Wat. nemá. s) Wat. dodává: nomine. t) Wat. má: oculos, ale až za slovem cordium. u) Wat. armis fidei se ipsam etc. v) Un. tiranni. x) Un. agressi. y) Un. dirumpentes; Un. b. dirumpentes. z) Wat. reliquentes socios. aa) Wat. clyppeisque. bb) Un. Cunna; Un. b. Tunna. cc) Wat. Gommoque; Un. b. Gomoque. dd) Wat. cubiculi.

^l) Slovem tím počíná se část Kristiána, zachovaná v rkp. Heiligenkreuzském a vydaná Wattenbachem.

ostium dirumpentes,^a ingrediuntur bachantes. Quibus beata Ludmila^b humili sub voce: Quenam, inquit, vos repentina^c vesania agitat? Et non erubescitis neque mente pertractatis, quemadmodum egomet vos ceu filios proprios educavi, auro argenteoque vestibus^d insignibus ditavi? Verum si qua in vobis mea iniquitas inest, intimate^e queso. At illi furientes,^f saxis rigidiores, aures ad hec^g obdurantes, non veriti sunt manus in eam proprias^h inicere, lectoque extractam terretenus proiecerunt. Quibus illa: Paulisper, inquit, oracioni incumbere meⁱ sinite. Quibus hec^k concedentibus, expansis oravit ad dominum^l manibus. Post hoc^m inquit: Mei interitus causa si adventastis, obsecro, ut mucrone auferatisⁿ caput; exemplo martyrum^o sanguinem fundendo testimonium Christo perhibere gestiens, ac palmam martyrii cum ipsis sine fine percipere optans, quam eciam^p non dubitamus eam promeruisse, quoniam^q sacra scriptura testante: Iustus quacunque morte preoccupatus fuerit, anima eius in refrigerio erit.^r (Sap. 4. 7.) Funesti ergo carnifices preces eius verbaque spernentes, fune gutturi eius inmisso, suffocacione vitam illi abstulerunt presentem, victuram^s in evum cum eo, quem semper dilexerat,^t Jesu Christo domino nostro.^u Suscepit autem martyrium^v felix deoque devota famula Christi Ludmila^x septima sabbati die et^y XVII kalendas octobris prima vigilia noctis.^z

15. září
(921).

Clerus vero eius cunctus universique vernaculi utriusque sexus pastore perempto in diversa sparsi diversis in latibulis latitantes, vitam presentem sibimet studuerunt servare,^{aa} post hec,^{bb} redeuntibus^{cc} crudelissimis carnificibus, ad funeris eius officium magno cum metu^{dd} et ulutatu convenientes, honestissimeque^{ee} cuncta, que ad sepulturam fore cernebantur, peragentes, terre^{ff} glebam eius sanctissimam commendavere.^{gg} Cruentissimi vero carnifices spoliis direptis, dominam ad propriam^{hh} regressi, gaudium illi permaximum intulerunt innocentis de nece,ⁱⁱ estimantes se in eternum locupletari atque in evum^{kk} victuros, quibus atrocita et inextinguibilia gehenne ignis supplicia parata mox inerant. Prefata autem perfida^l domina

a) Un. hostium dirumpentes; Un. b. dirumpentes. b) Wat. Liudmila. c) Wat. vos, inquit, repentina insania; Un. repentina vos. d) Un. vestibus. e) Wat. michi intimate. f) Wat. furentes. g) Wat. hoc. h) Wat. manus proprias in eam. i) Wat. me incumbere. k) Un. hoc; Wat. nemá. l) Un. nemá ad dominum. m) Wat. haec. n) Wat. mucrone auferte; Un. auferatis. o) Kap. martyrii. p) Wat. eam promeruisse non dubitamus. q) Un. nemá. r) Wat. in refrigerio erit anima eius. s) Wat. chybné victura. t) Wat. dilexit. u) Wat. a Un. nemají nostro. v) Un. martirium. x) Wat. vynechává: Christi Ludmila. y) Wat. nemá. z) Kap. rkp. má tu in margine poznámku, jak se zdá, současnou: »anno etatis sue LXI°«. aa) Wat. conservavere (studuerunt vynechává); Un. conservare. bb) Un. hoc. cc) Wat. recedentibus. dd) Wat. cum magno metu. ee) Un. nemá -que. ff) Kap. terra. gg) Wat. commendaverunt. hh) Wat. ad propriam dominam. ii) Wat. de nece innocentis. kk) Wat. in eternum. ll) Wat. nemá.

perfidorum, usurpans suppellectilem socrus^a sue cunctam, cum ante fatis^b tyrannis^c regnare cepit, ditans eos propinquosque eorum ac familiam opibus eximiis auri argentique, veste quoque^d preciosa inestimabili. Regnaveruntque in tota provincia Boemorum^e velut magnifici duces, sed non ex deo.

Quibus oppipare^f viventibus atque inestimabiliter gaudentibus letantibusque, ulcio iusta divine vindicte improvise^g subsequitur impios, qui tam grande tamque crudele piaculum [f. 28^b] non horruerunt patrare, quo manus suas inhonestissimas in preclarissimam Christi^h famulam moverent absque causa. Namque patre suo, principe discordiarum dyabolo, exagitante, coevos coetaneosque suosⁱ ceperunt contemptui^k habere omnes. Qua de re excrevit dissensio odiumque permaximum inter ipsos primarios supra notatos, Tunnam^l videlicet Gommonemque^m dominamque ipsorum, ita ut omnis cogitatus sermoque domine de interitu ipsorum die noctuque versaretur. Quod cernens memoratus tyrannus Tunna,ⁿ irruente in se pavore horribili,^o cunctis cum^p sibimet affinitate iunctis ex eadem provincia fuga labens,^q omnibus exosus, vagus profugusque huc illucque versatus est, nemoque ex stirpe illius progenitus in propria ulterius reditum habuit. Gommo^r autem cum fuge latibulum germano cum suo^s quereret, comprehensus atque capitali^t sententia addictus^u cum fratre, vitam presentem pariter et futuram amisit. At vero domina eorum, cernens eos fugientes, omnem venenosi pectoris furorem in posteros eorum diffundens, universos eorum a maiore^v usque ad minimum una die unaque sententia perdidit. Hoc quoque^x primum signum sancte Ludmile^y claruit, dum^z dei disponente providencia ex interfectoribus eius nullus superfuit. Alii propriis de habitaculis^{aa} secedentes in diversa^{bb}que fugientes, cunctis^{cc} exosi effecti,^{dd} divina ulcione tacti, exalaverunt spiritum vite, parvuli eorum inpiissima morte defuncti, quamplures vero capite gladio plexi sunt. Sic^{ee} impletus est sermo dominicus, quem in ewangelio infit:^{ff} Omnes, qui acceperint^{gg} gladium, gladio peribunt^{hh} [Matth. 26 52.]

Hiisdemⁱⁱ vero diebus ad tumulum beatissime et sepe memorate^{kk} venerabilis matrone et martyris Ludmile,^{ll} divina coope-

a) Kap. nurui. b) Wat. dictis. c) Un. tyrannis. d) Wat. a Un. vesteque. e) Wat. Boemiorum; Kap. Bohemorum. f) Un. oppipate; Un. b. opimate. g) Wat. a Un. improvise. h) Wat. dei. i) Wat. nemá. k) Un. contemptu. l) Un. Cunnam; Un. b Tunnam. m) Wat. Gommonemque. n) Wat. Tunna tyrannus; Un. tyrannus. o) Wat. terribili. p) Wat. cum cunctis. q) Wat. labens fuga; Kap. fugam habens. r) Wat. Gommonem. s) Wat. cum suo germano. t) Wat. sinodali. u) Un. adictus. v) Wat. a maiore eorum. x) Wat. Hocque. y) Wat. Liudmile. z) Kap. cum. aa) Wat. de propriis habitaculis; Un. nemáji: de. bb) Wat. et in diversa. cc) Wat. cunctisque. dd) Wat. nemá. ee) Wat. Et. ff) Un. dixit. gg) Kap. acceperunt. hh) Un. maji: omnis, qui acceperit . . . peribit. ii) Wat. a Un. hiisdem. kk) Wat. memorande. ll) Wat. matrone Liudmile ac martyris; Un. martiris.

rante gracia,^a virtutum merita preclara patuerunt. Nam ex eiusdem monumento tanta flagrantia^b miri ac suavissimi odoris emanavit, que cunctorum aromatum florumque odorama evinceret.^c Quam plures eciam cereos lampadesque lumine flagrant^d divino intempeste noctis silencio terque quaterque oculorum hauserunt^e acie; que cuncta dominam, interfetricem ipsius^f videlicet, minime latuere.^g Quibus cognitis, timore nimio prostrata, agendum sibi quid^h foret, ignorabat; tandem rursusⁱ venenosum instaurans consilium, apparitores suos Tetinis^k misit, quo venerabile corpus tumultatum iacebat, in mandatis iubens, quod^l domum beate Ludmille^m super tumulum ipsius statuerentⁿ in modum basilice, aptans ei nomen in honore beati Michaelis^o archangeli, quo^p si deinceps inibi claruisset signum aliquod, non meritis beate martyris, verum sanctorum, quorum pignora inibi detinerentur, deputeretur.¹) Quo facto tantus cunctos ingredientes basilicam horror invasit, quod^q haut aliter nisi veneracione cum maxima inibi auderent ingredi preclaraque et insignia ex hinc in eodem patuere loco virtutum miracula.

[Kap. 5.] Hiis ita gestis, annuente Christo olim^r electus dux beatus Wenceslaus annos puericie transcendens, gratissime flore iuventutis nitescebat, cuncta, que a pedagogo apicum sibi tradita fuerant, alta memoria revolvens, animo estuanti opere implere^s cupiebat, quod aure perceperat. Quapropter genitrix ipsius perfida^t cum quibusdam sibi assencientibus filiis Belial, invidentes actibus illius studiisque sanctissimis, inito invicem^u consilio dixerunt: Heu, quid agimus, quove nosmet vertemus? Princeps siquidem noster, qui a nobis in regni fastigio sublimatus est, perversus a clericis [f. 29^v] et ceu monachus factus, per abruptam et asvetam^v viciorum nostrorum semitam nos gradi non sinit. Et si hoc nunc in puericia vel adolescencia gerit, quid putas facturum est in iuventute vel senecta? Ab illo ergo die nimis inportuni ei esse ceperunt, nimis^w increpantes aliaque perplura inportune illi ingerentes scelera.

Que cuncta vir deo carus armis fidei repellens et clipeo se paciencie^x muniens, animo illeso^x perferebat. Siquidem et clericos eius et quosdam religiosos, quorum doctrina ipse pascebatur, insidiis assiduis impii appetentes, trucidare moliti sunt minisque maximis terruerunt, quod^y nemo illorum ad eum accessum quiret habere. Ipse vero cunctorum horum sciis cum sibi fidelibus viris

a) Un. clemencia. b) Kap. fragrantia; Wat. fraglantia. c) Un. vinceret. d) Wat. flagitantes. e) Wat. hauserunt oculorum. f) Wat. eius. g) Wat. latuerunt. h) Wat. quid sibi agendum foret. i) Un. rursus. k) Kap. Thethinis. l) Wat. quo. m) Wat. Ludmille. n) Un. quod domum super tumulum beate Ludmille statuerent. o) Wat. Michaelis. p) Kap. quod. q) Un. quo. r) Un. olim. s) Kap. in invicem. t) Un. adsvetam. u) Kap. nimis. v) Un. paciente. x) Un. inleso. y) Rkpy: quia.

) Zde končí se zlomek Kristiánův z rkpy v Heiligenkreuzu.

occultē posterulas agens, ruente sole in occasum clancule clerico quolibet accersito, cuncta, que sibi proficua erant, nocte addiscens, crepusculo illucescente^a didascalum seu sibi clericum carum latenter abire sinebat. Codicellulumque suum occultens subque tegmine^b gestans, ubicunq; locum quietis reperiebat, eum cum diligencia lectitabat et cum gemitu interno de duricia cordis populi sui et cecitate vel incredulitate dolebat nimium. Tandem confortatus a deo et virtute se precingens, matre sua universisque primariis accitis, ut decuit, increpavit, quemadmodum sapientie^c liber testatur: Verba sapientium quasi stimuli et velut clavi in altum defixi [Eccl. (nikoliv Sapienciae) 12, 11]. Sed^d beatus Wenceslaus: Cur, inquit, filii sceleratorum et semen mendax virique iniqui, prohibuistis me discere legem domini nostri Jesu Christi et obtemperare mandatis illius? Quod si vos tedet Christo servire, cur saltem ceteros impeditis? Ego vero si hactenus vestra sub providencia vel potestate degui, ammodo^e tamen illud respuo, deo cunctipotenti sincero ex animo deservire cupio.

Orta est postmodum pro eiusdem rei causa variisque rebus aliis dissidio pergrandis viros inter ipsos primarios, qui lateri ducis religiosi inherebant, et inter reliquos, qui partes nequissimas domine impie iuvabant. Divisive sunt consiliarii in invicem et primates terre discordiarumque inter eos spine pullulaverunt ad sanguinis usque effusionem. Verum pars iustorum, licet minima foret, prevaluit tamen adversus partem multimodam, ut semper, iniquorum. Nam semper memoratus dux Wenceslaus sollicitus de nanciscenda^f pace, spiritu sibi sancto inspirante, corde consilium captavit, quo genitricem suam, que causa tocius nequicie inerat,^g proturbaret^h e patria, quatinus ea propulsa, cunctisque consentaneis eius viris impiis, invicem furor discordiarum sopiretur paxque ecclesie Christi accresceret, unum eundemque dominum cuncti possidentes veram Christi doctrinam perfectissime addicerent, dispositisque cunctis, que ad pacem regni pertinere cernebantur, proturbatis et expulsis filiis discordie, composita quiete, matrem rursus cum honore ad propria revocaret. Que cuncta, iuvante se opifice deo, opere complevit. Nam matrem regno cum dedecore maximo pepulit, dignam ei ulcionem omnipotente deo reddente ob effusionem sanguinis innocentisⁱ beate Ludmile, quem^k causa sine^l fuderat. Sed quoniam timore casto, qui permanet in seculum seculi, plenus erat, memor preceptorum divinorum, quibus patrem honorare debemus et matrem, eam rursus tempore elapso reduxit, verum honore dominacionis pristinae caruit usque ad obitus sui diem. Sed

Fontes,
I, 211.

a) Un. illuscente. b) Un. tegimine c) Un. liber sapientie. d) Kap. do-
dává: inquit. e) Un. amodo. f) Kap. nanciscenda. g) Un. inherat. h) Kap.
perturbaret. i) Kap. inno centem. k) Kap. quam. Un. původně též quam.
l) Un. sine causa.

hec cuncta qualiter gesta sint,^a ob sui enormitatem [f. 29^b] pretereuntes, cepta prosequamur. Post multa adversa et incommoda pertulit, eciam filii^b sui necem ab gnato^c suo minore.^d

Recordatus¹⁾ deinde^e avie sue beatus Wenceslaus, quante sanctitatis in presenti fuisset quanteque claritatis meritum apud cunctipotentem^f obtineret, lacrimarum imbre infusus^g totus, inito consilio sacratissimo cum sacerdotibus et religiosis quibusdam, misit eos in prefatum castellum Tetin,^h mandans eis, quo vel ossa seu pulverem consumpte carnis digna translacione ad se usque perducerent. Ipse vero spiritu sancto sibiⁱ revelante, paucis familiaritate iunctis^k sibimet innotescens, certus erat, divina cooperante clemencia, aliquid inibi^m legatos memoratos signorum haurire. Imples autem iussa domini sui,ⁿ legati,^o qui fuerant, basilicam ingressi ac monumentum humo revoluto detegentes, tabulam sepulchri. qua venerabilis gleba tegebatur, partim putredine consumptam reperientes, sublevare formidaverunt. Si^p lignum, fatentes, putridum est, quanto magis ea, que intus^q latent? Rursumque^r sarcofagum claudi voluerunt diligencia cum^s summa. Quorum consiliis^t unus ex eis, Paulus presbiter, obsistens, cuius et superius mencionem fecimus,^u qui semper^v illi, dum^x in terris deguit, in amicitia iunctus^y semperque in omni servicio obsecundatus est,^z inquit: Nequaquam, ut dicitis, fiet; sed iuxta principis iussa, si vel pulverem consumpte carnis invenero, tollam. Cui ceteri assensum prebentes, unanimiter^{aa} tabulam sublevaverunt. Quam dum sustollunt, frangitur, ita ut memoratus Paulus cum humo super corpus iacentis caderet. Qui concite surgens humumque velocius ammovens,^{bb} cum sibi iunctis sodalibus invenerunt^{cc} corpus sacrum ab omni corruptione seiunctum, preterquam quod supra memini, videlicet vultum eius pulverulentum, quod ei de fractura^{dd} cooperculi^{ee} dum amoveretur, insederat. Ingenti dehinc gaudio succens, grates immensas cunctipotenti exhibentes, glebam eius sanctissimam terra^{ff} sustolentes, linteaminibus preciosis, ut decebat, involventes,

a) Un. sunt. b) Un. filii (druhé i je vyradováno). c) Un. gnato. d) Un. iuniore. Un. b. však minore. e) 10 B 7 nemá; breviáře všechny: igitur. f) Un. a 10 B 7 omnipotentem. g) 10 B 7 perfusus. h) Kap. Thetin. 14 A 7, 10 B 7, 16 D 11 Thetyn; breviáře Thetin. Thetyn, Tetyn. i) Tak jen 14 A 7 a 10 B 12; ostatní mají seu. k) Kap. a 10 B 7 nemají. l) Brev. 3. nemá. m) 10 B 7 ibi. n) 10 B 7 nemá. o) Brev. 1. a 3. allegati. p) 10 B 7 má si až před slovem putridum. q) Brev. 2. intrinsecus. r) 10 B 7 rursum. s) 10 B 7 nemá. t) 10 B 7 conscientis(?). u) 10 B 7 a mus. rkp. 15 E 5, 12 D 4; 16 D 11 nemají věty: cuius až fecimus. v) Un. nemá. x) 10 B 7 nemá. y) 10 B 7 iunctis. z) Brev. 1. nemá. aa) 14 A 7 nemá. bb) 10 B 7 removens. cc) 10 B 7 invenit, dd) Kap., Brev. 1, 2, 3 fracture. ee) Brev. 1, 3 coopericuli. ff) Un., 14 A 7, 10 B 7, Brev. 2 de terra; Brev. 1 a 3. terram

¹⁾ Zde počíná se zlomek Kristiána, obsažený v rkp. un. 14 A 7, 10 B 7, 10 B 12; v třech breviářích: 12 A 22 (brev. 1), 13 C 1a (brev. 2), 13 C 1b (brev. 3) a v rkp. musejních 16 D 11, 14 C 2, 15 E 5, 12 D 4.

Fontes, altari presentaverunt,^a laudes gratesque immensas divine clemencie
 I, 212. referentes. Riteque cunctis sollempniter peractis, feretro eam lo-
 cantes,^b duorum terga equorum onerant, sicque^c eadem nocte
 metropolim^d usque ad urbem, Pragam scilicet,^e constanter prope-
 rant.^f Repertum est^g autem corpus felicit et deo devote famule
 19. října Ludmile^h XIII. kalendas novembris,ⁱ hora XII., feria III.^k Intule
 (925). runt^l autem eam in Pragam^m die feria VI., XII. kalendas eiusdem
 21. října. mensis,ⁿ leticia cum ingenti, gratulantibus cunctis^o Christumque
 laudantibus.¹)

Vehitores siquidem ipsius, urbi priusquam eam^p inferrent, ad principem baiulos boni nuncii^q premiserunt. Qui^r venientes, sopori eum^s membra collocasse cognoverunt, eumque^t suscitavere leti,^u taleque ei gaudium intulerunt, quod omnipotente deo favente corpus tante talisque matrone, avie^v videlicet sue,^x incorruptum reperissent.^y Qui continuo surgens ecclesiamque cum magna^z alacritate properans, Christo domino grates immensas persolvit. Sole^{aa} terram irradiante iubareque^{bb} tenebras propellente,^{cc} accito clero turbaque fidelium, processione cum ingenti obviis ire properat. Occurrunt autem et^{dd} illi fideles geruli, vehentes sepe memoratam glebam sancte Ludmile. Quam statim sacerdotes et levite alacriter^{ee} suis inponentes humeris, benedicentes deum cum psalmis ac lau-

a) Kap. a Brev. 3 presentarunt. b) 10 B 7 inponentes. c) 10 B 7 nemají: duorum — sicque. d) 10 B 7 nemá. e) 10 B 7 a rkpisy mus. nemáj ad a scilicet; Un., 14 A 7, mus. 14 C 2 a všechny breviáře mají: *ad urbem Pragam scilicet*. f) 10 B 7 a rkpisy mus. kromě 14 C 2 mají misto: constanter properant: pervenerunt. g) 10 B 7 nemá h) 10 B 7 dodává (také rkpisy mus. až na 14 C 2) beate. i) Un. quatuor decimo kalendis Novembris; Un. b. quarto-decimo kal. Novembris; všechny breviáře: quarta decima kalenda Novembris; 10 B 7, 10 B 12 a mus 12 D 4, 15 E 5 XIII. kalendas Novembris; 14 A 7 decimo quarto Kal. nov.; mus 14 C 2 a 16 D 11 chybně III. Kal. Nov. k) 10 B 7 má: feria II. Rkp. musejní 15 E 5 (ze 14. st.), s 10 B 7 shodný, této chyby ještě nemá; má vypsáno: feria quarta. Tak i 16 D 11 a 14 C 2; 12 D 4 nemá ani to ani předchozí čísla. l) Brev. 1 intulerant. m) Un. a 10 B 7, 12 D 4, 15 E 5, 16 D 11 jen Pragam. n) Kap. a 14 A 7 má: die feria VI, XVI) kalendas e. m. Un. má: die tercio, feria VI, XII (po rasuře; dřív asi bylo XVI) k. e. m. Un. b. též: die tercio feria VI, XVI kal. e. m. 10 B 7 a mus. 12 D 4 a 15 E 5 má: feria VI (nic více; hned za tím: leticia cum etc.). Brev. 1. a 3. má: die feria sexta, sextadecima kalendas e. m.; Brev. 2 má: die feria sexta decima; mus. 16 D 11 jen feria quarta; mus. 14 C 2 die feria 6., 12 kal. e. m.; 10 B 12 má: feria VI., XVI. kal. e. m. o) 10 B 7 a 14 A 7 cunctisque. p) Brev. 1. nemá. q) Breviáře: baiulos boni nuncii ad principem. r) Brev 1.—3. a 14 A 7 illi autem. s) Brev. 1.—2 cum. t) Brev. 3. cumque. u) 10 B 7 leti suscitantes. v) Kap., 14 A 7 a Brev. 3. ave. x) 10 B 7 nemá. y) 10 B 7 invenissent. z) Un., 14 A 7, 10 B 7 a breviáře: summa neb summa cum. aa) 10 B 7 Sole vero. bb) Un. iubare. cc) 10 B 7 nemá. dd) Tak jen 10 B 7; ostatní illi et. ee) Brev. 2. nemá alacriter.

¹) XIV. Kal. Nov. je 19. října; XII. Kal. Nov. 21. října. Ve středu (feria IV.), bylo 19. října roku 925. Srv. i výše str. 32, pozn 1.

dibus, intulerunt urbi ecclesiamque ingressi, coram altari pavimento^a statuere strepitumque sonitu ingentem personavere.^b Quod popularis tam fidelium quam infidelium curiositas perscrutans, quod factum erat, in unum congregati petunt ecclesie ianuas.^c 1) Consilio dehinc princeps^d inito cum sacerdotibus, plebe coram cuncta^e corpus eius detexerunt,^f ut omnes fidem adhiberent, incorruptam eam a Christo domino fuisse servatam.^g Cuncti quod^h intuentes, magnalia Christi indefessisⁱ vocibus personavere,^k nemoque obsistere veritati^l quibat, quoniam cunctis patebat integritas corporis ac capillorum firmitas^m, vultusque nitescebat veluti in hac constituta vita,ⁿ vestimentorum insuper pulchritudo^o integritasque talis splendebat, ac si eodem texta forent die. Universi quod^p perspicientes, preconiorum^q vocibus persultantes, omni eam honore ac laude dignissimam iudicaverunt.^r 2) Humo dehinc efosso^s compositaque fossa, in eadem basilica tumulare^t eandem conati sunt.^u Sed ex eadem fossa repente aqua inundavit. Plurimi quod^v intuentes, mente captavere, eundem sepulchri locum minime famule Christi placere. Replentesque^x rursus^y fossam, sarcophagum cum ipso pignore sacro statuere super eandem, divinum auxilium postulantes;^z sicque^{aa} ad propria feliciter prope-ravere.

Spacio dehinc temporis elapso modico,^{bb} supra dictus princeps^{cc} Ratisponam^{dd} missis legatis, pontificem eiusdem civitatis, quia^{ee} erant Boemie viri^{ff} ipsius temporis parrochiani^{gg} sui, consuluit, nomine Tutonem,^{hh} quidnam sibi agendum foretⁱⁱ de supra notato corpore.^{kk}

a) Brev. 1.—3. altari coram; 10 B 7 in pavimento. b) 10 B 7 personare. 14 A 7 má: Christumque dominum cum son. ingenti pers. c) 10 B 7 ecclesie ianuas petierunt. d) Brev. 3. principes, 14 A 7 principis. e) 10 B 7 coram cuncta plebe. f) Brev. 2. duxerunt; 10 B 7 má misto c. e. d.: sanctum detegi mandavit. g) 10 B 7 má pouze: eam incorruptam servatam. h) 10 B 7 nemá quod; 14 A 7 má: -que id. i) Un. vocibus indefessis. k) 10 B 7 extulerunt. l) 10 B 7 veritati obsistere. m) 10 B 7 firmitas capillorum. n) 10 B 7 vita constituta, 14 A 7 constituti. o) 10 B 7 dodává znovu insuper. p) Brev. 2. a 3. universique; 10 B 7 quod universi. q) Un. et preconiorum. r) Kap. iudicarunt. s) Un., 14 A 7 a 10 B 7 effossa, efossa. t) Kap. tumulavere. u) 10 B 7 nemá. v) 14 A 7 a 10 B 7 quod plurimi. x) Un. replentes. y) 14 A 7 a 10 B 7 rursum. z) Kap. a Un. a 14 A 7 prestolantes (Un. et prestolantes); 10 B 7 má pořádek slov: div. aux. postulantes. aa) Un. et sic. bb) Bod. Modico post haec temporis elapso spatio. cc) Bod. dodává: b. Wenceslaus; 10 B 7 a 16 D 11, 15 E 5, 12 D 4 maji misto s. d. p.: Wencz-slaus princeps beatus; 14 A 7 má Vnde principes beatus; Vnde chybou snad ze starého Vendeslaus. dd) Kap. *Radasbone*; in marg. opraveno Ratisponam; Un. měl pův. Ratispome, v rasuře opravil v Ratispone; po straně Ratisponam; Un. b. Ratispone. ee) 10 B 7, 14 A 7 a tři mus. rkpy přidávají zde, tunc temporis. ff) Kap. Bohemi viri; 10 B 7, 14 A 7 a tři mus. rkpy jen Bohemi; Bod.: quia Boemi tunc temporis episcopatus illius parochiae erant subditi, pontificem eiusdem civitatis, nomine Tutonem, consuluit. gg) Kap. parrochiani. hh) 10 B 7, 14 A 7 a tři rkpy mus. nemají nom. Tut. ii) 10 B 7 a 14 A 7 esset. kk) 10 B 7 a 14 A 7 corpore de

1) Slovem »ianuas« končí vypravování o přenesení sv. Ludmily breviář 12 A 22. — 2) Slovem tím končí breviář 13 C 1 a mus. rkp. 14 C 2.

Fontes, Qui divine legis scripta perlustrans,^a secundum datam sibi a deo sapienciam^b in responsis hec dicta mandavit, scilicet ut corpus, initium ab ipso exordio prothoplasti sumens, cui dictum est: Terra es et in terram ibis, pulvis es et in pulverem reverteris [Gen. 3., 19.], sepulture traderet,^c gloriam Christi donec cerneret. Ingentique zelo divino accensus princeps prefatum antistitem humili prece exoravit, usque ad se dignaretur quatinus^d venire^e ac corpus ipse sepulture daret basilicamque, adhuc que^f benediccione pontificali carebat, dedicaret. Qui simulata infirmitate senectutis ire non prevalens,^g coepiscopum suum cum aliquantulis clericorum choris^h allegavit,ⁱ quo^k ecclesiam eandem dedicaret.^l Adveniensque^m in primis templum domino consecravit. Post hinc sex elapsis dierum circulis supra fatum corpusculum tumulavit eodem in loco, quoⁿ aqua inundaverat. Mira atque ad Christi famule^o declarandum meritum sufficiens res,^p videlicet quod sacerdotibus, in non consecrato^q cupientibus eam tumulare loco,^r aqua exorta est, adveniente vero coepiscopo sacraque^s basilica, funditus haut^t apparuit.^u Congruè satis, ut que felici^v conversacionis sue vita fruebatur, feliciter et^x cum benediccione maiori sepeliretur, que cum sanctis ad Christi locanda erat dextram.^y Rite hiis itaque^z peractis, coepiscopus^{aa} remuneratus, ut dignum fuerat, a principe propria, petivit.^{bb}

Anniversario autem eius volente die post translationem ipsius^{cc} glebe sacre, ad gloriam nominis sui et ad declarandum meritum

predicto. Bod. má celou větu: quidnam sibi foret agendum de praedicto corpore martyris Christi. a) Bod. místo této věty jen: At ille. b) Bod. scientiam, a dodává (skrácuje následující vypravování až k slovům: propria petivit): ut vir magnae discretionis et industriae, alta consideratione rem ipsam perpendens, postquam audivit basilicam illam adhuc benediccione pontificali carere (nam et hoc ipsum diligentissime ab his, qui transmissi fuerant, inquirere curavit), coepiscopum suum cum aliquantis clericorum choris allegavit, quo ecclesiam istam dedicaret et postea corpus beate martyris in loco ipso, quo aqua inundare coeperat, tumularet. Quod ubi completum est eo ordine, quo dixerat episcopus, nullum prorsus aquae vestigium apparuit in loco, quo tumulanda erant sacratissime martyris ossa. Consecratione itaque basilice rite peracta et beata martyre tumulata, episcopus ille remuneratus a principe, ut dignum fuerat, propria petivit. c) Tak jen 14 A 7. d) Un. a 10 B 7 quatenus. e) 10 B 7 a 14 A 7 má celou frázi srozumitelněji: quatenus ad eum venire dignaretur. f) 14 A 7 a 10 B 7 que adhuc; 14 A 7 má: sepulture traderet, pak careret a nemá slovo pontificali. g) 10 B 7 valens. h) 10 B 7 choris clericorum; 14 A 7 aliquantulum cl. i) 14 A 7 a 10 B 7 destinavit a nemají následující věty. k) Un. qui. l) 10 B 7 nemá věty: quo — dedicaret. m) 10 B 7 nemá -que. n) 14 A 7 a 10 B 7 in eodem loco, in quo. o) Kap. famula. p) 10 B 7 nemá. q) Tak jen 14 A 7; 10 B 7 non inconsecrato l., ostatní: inconsecrato. r) 10 B 7 má za sacerdotibus: non inconsecrato loco eam cupientibus tumulare. s) 10 B 7 consecrataque; Un. funditus consecrata. t) 10 B 7 non. u) Un. nemá. v) 14 A 7 a 10 B 7 felicis. x) Un. a 14 A 7 ut. y) 14 A. 7 a 10 B 7: que cum sanctis erat ad Christi dextram collocanda. — V rkp *bo-decenském chybí* vše od slov Mira atque až erat dextram. Sr. výše pozn. *ž*). z) 10 B 7 ita. aa) 14 A 7 a 10 B 7 episcopus. bb) 14 A 7 a 10 B 7 repetivit. cc) 10 B 7 eius.

famule sue, Christus dominus insigne dignatus est operari prodigium.^a Nam ut moris est christiane religioni congregato clero memoriam talium agere,^b cum post oraciones ad^c refeccionem corporum una pariter residerent, quidam parvulus infirmitate corporis gravatus curvatusque,^d sursum^e omnino non prevalens aspiceret, cum ante^f ostium^g basilice, corpus ubi tante requiescit matrone,^h virtutemⁱ Christi meritumque ipsius sancte imploraret,^k erectus^l est virtutisque proprie^m restitutus. Intuentes quod plurimi,ⁿ omnipotenti Christo laudes canebant, suam quod per famulam dignatus sit^o magna declarate sua,^p cui est gloria in secula seculorum, Amen.¹⁾

[Kap. 6.] [f. 30^b] Igitur composito confirmatoque suo regno, opifice se iuvante Christo, beatus dux Wenceslaus, qualem se Christo exhibuerit qualeque vas electionis semet ipsum^q prebuerit, mens, lingua, sermo, paginaque dicere deficit, simul moleque gravatus peccaminum pandere nequeo, miles Christi quanta domino militans detrimenta zabulo intulerit, quantosve manipulos Christi in horreo ipsius fidelis servus agregaverit.^r Verum ut de multis pauca eloquar: a puericia sua minime discedens a disciplina domini, verax fuit in sermone, iustus in iudicio, fidelis in comisso, modum humane excedens pietatis. Cum enim quislibet^s reorum in concilio iudicum presenciaeque ipsius adventus, a iudicibus capitali addictus Fontes, I, 214. sententia fuisset, occasione suscepta qualibet semet subtrahens, occultabat, qua^t valebat, minarum Christi memorans in ewangelio, quod^u minatur: Nolite iudicare, ne iudicemini, nec condempnare,^v ut non condempnemini. [Luc. 6. 37.] Carceres patibulaque antiquitus constructa, que usque ad hec tempora inerant, destruens, orphanorum, viduarum, pauperum, gemencium sauciorumque indefessus existens consolator, esurientes sacians, sicientes refocillans,^x nudos tegens, infirmos visitans, mortuos sepeliens, hospites et peregrinos proximos ut proprios excipiens, presbiteros clericosve ac^y monachos ut dominum honorans, errantibus viam veritatis aperiens, humilitatem, pacienciam, mansuetudinem, caritatem, que supereminet cunctis, [Eph. 3. 19] observans, per vim fraudemque

a) 14 A 7 a 10 B 7: insigne operari prodigium dignatus e-t. b) 14 A 7 a 10 B 7: memoriam agere fidelium defunctorum, misto m. t. a.). c) Kap. ac. Un. a (opraveno z ad); Un. b. ad; 10 B 7 ac. d) Un. curvatus est. e) Kap. rursum. f) 10 B 7 autem ad; Un. a 14 A 7 autem. g) Un., 14 A 7 a 10 B 7 hostium. h) 14 A 7 a 10 B 7: ubi tante matrone corpus requiescit. i) 10 B 7 virtutemque. k) 14 A 7 má: sancte Ludmile impl., statimque. l) 10 B 7 statim erectus. m) 14 A 7 a 10 B 7 sanitati per omnia (misto: virtutisque proprie). n) 14 A 7 a 10 B 7 Quod plurimi intuentes. o) 10 B 7: quod sue famule dignatus sit. Taktěž 14 A 7, ale misto sit: est. p) 14 A 7 a 10 B 7 nemá. q) Un. nemá. r) Kap. aggregat. s) Un. quilibet. t) Un. ubi. u) Un. qui (opraveno z quod); Un. b. qui. v) Un. condempnate. x) Un. refocillans. y) Un. eiusque misto: -ve ac, Un. b. pŕv. eiusdemque, oprav. eiusque.

¹⁾ Zde končí se rkp. 10 B 7 a zde nebo slovy »magnalia declarare« končí se i ostatní celé rukopisy tohoto zlomku.

nulli aliquid subtrahens, exercitum suum non solum armis optimis, verum et indumento corpus adornabat.

Hiis et huiusmodi virtutibus ab ipso tirocinii tempore insignitus florebat, crucemque Christi^a membris applicans suis, memorabatur divinatorum preceptorum, per que dicitur: Si quis vult post me venire, abneget semet ipsum, et tollat crucem suam et sequatur me. [Math. 17. 24.] Siquidem in quadragesimali vel hiemali^b tempore per gelidum et^c arduum callem discalciatus gradiebatur de civitate in civitatem, ecclesias Christi pedestris illustrans, ita ut^d vestigia ipsius cruore sanguinis madencia cernerentur. Ciliciis ex-hinc^e ob oblacionem^f mundicie servandam utens asperis^g nimis, que tempora usque ad hec reverenciam ob ipsius velut nova servantur, assidueque laneis ceu monachus indutus tunicis ad carnem, desuper vero optimis et regalibus amictus, splendebat coram deo hominibusque, pabulo modico refocilians^h artus, pervigil assidue gratias soli immensas non cessabat agere deo. At si quando illi, ut principi feras inter tantas cubanti, contigisset sero hesternoiⁱ habundantem hausisse morem extra solitum potum, sompno se excuciens diluculo, citissime^k properans ecclesiam, quemcunque sacerdotum seu clericorum inibi reperisset, optimo quocumque indumentorum tegebat,^l sese exuens illique contradens, pedibus ipsius adolvebatur, obnixè postulans, quo pro semet attentius Christum dominum exoraret, noxam quatinus^m illi hesternæ nocte patratam clementer indulgeret.

In officiis vero divinis tam assiduus inerat, ut cottidie oblacionem suam, manibus suis confectam, domino exhiberet. Nam in messis tempore, intempesteⁿ noctis silencio, agrum petens proprium adibat cum sibi fidelissimo cliente, de quo postmodum precipuum et ad declarandum utriusque meritum insigne exarabitur prodigium, triticumque metens, humeris baiolans propriis^o domum^p inferebat, manualique terens mola, pistor ipse et dux farinam cribrabat, aquamque petens, inde^q nocturnaliter hauriens, fatebatur: In nomine patris et filii et spiritus sancti. Quam^r etiam domum deferrens, predicta cum farinula miscens, oblatas^s conficiebat. Vineamque properans, botros carpens suisque illos manibus conterens urceo-que infundens, usum ad^t sancti conservabat sacrificii. Quia vero radicitus necdum avulsi fuerant paganorum superstitiosi ritus, dum plurimi ad immolandum demoniis nefanda properarent sacrificia cibisque ex ipsis potibusque simul inquinarentur, nunquam ipse

Fontes,
I, 215.

a) Un. Cristi. b) Un. hyemali. c) Un. nemá. d) Un. ut et. e) Un. et hinc- f) Rkpsy: ablucionem. Následuji konjektury P. Athanase, l. c., 72. g) Un. asperimis. h) Un. refocillans. i) Un. hesterneque. k) Un. cicissime. l) Kap. tegebatur. m) Un. quatenus. n) Un. intempesta. o) Un. proprius. p) Un. domui. q) Un. itidem. r) Un. quare. s) Un. oblatam. t) Un. ad usum.

horum consensuens, contaminabatur,^a verum in cunctis se^b subtraxit occasione facta qualibet. Carceres destruxit, patibula suppliciaque, que usque adhuc^c inerant ad excrucianos^d homines, funditus sua pietate evulsit fanaque profanorum terre coequavit.

Qua opinione christicole exhausta ad eum ceu^e apes alvearia, haut secus sacerdotes, ievite plurimique famuli dei confluunt Bavariorum,^f Swevorum^g aliarumque provinciarum locis, reliquius cum sanctorum bibliotecisque^h plurimis. Cunctos honore cum ingenti quos suscipiens animoque gratanti amplectens, obsecundabatur, uti decebat, tribuens habunde auri vel argenti copiam, crusiasⁱ mancipiaque vel vestimenta hilariter largiens, cunctisque prout opus erat, serviens, universis didascalis hiis in doctrina mirantibus ipsius, ut cum psalmista proclamare cerneretur: Super omnes docentes me intellexi, quia mandata tua meditacio mea est. [Ps. 118. 99.], mente in cuius sola preciosa^k claritas fulgebat margarite. Cui eciam dominus pietatis sue^l gratiam quam plurimam conferre dignatus est, ut in plurimis quoque victor preliis existeret.^m Procerus vultu, castitatem amplectens, quamvis hec rara virisⁿ uxoris matrimonio, presentem inhians finire vitam, blandum semper cum mitibus habens colloquium, cum inmitibus vero et vagantibus crapulisque seu potibus deditis vel a doctrina seu tramite recto deviare cupientibus, zelo accensus divino, si haut illos aliter apprehendere valisset, saltim mense sue occasionis accersitos gracia, flagris verberabat ingentibus, semper contra antiquum hostem scutum sumens fidei, cumque framea spiritus sancti, verbum^o dei quod est, incessanter aëreas expunguans mundi huius potestates. Erat enim sine querela cultor Christi verus, multos apostolica secundum precepta arguens, obsecrans, increpans indefesse, cunctos ad cenam veri invitans patris familias, faucibusque exemptos a dyaboli,^p gremio sancte collocans matris ecclesie, divinis assidue refocillabat^q alimentis. Gracia deinde divina cordi eius inspirante, templum domino in honore beati Viti martyris^r condere meditans, legatos allegat Ratisponensem ad pontificem, in cuius, ut prediximus,^s tunc temporis diocesi constabat Bohemia, secundum statuta canonum ut^t licenciam illi pontifex tribueret edificandi basilicam, inquires: Pater^u meus templum domino in honore olim statuit beati Georgii, egomet vero licencia cum^v vestra eodem gestio condere more beati in honore Christi martyris^x Viti. Quibus venerandus auditis pontifex,

a) Kap. contamminabatur. b) Un. que. c) Un. huc. d) Kap. zde ještě do-
dává: tempora. e) Un. ad invicem; po straně: seu. f) Un. Bauvariorum. g) Un.
Suevorum. h) Un. bibliothecis. i) Un. crusina. k) Un. preciose. l) Un. seu.
m) Kap. existeret, Un. exsisteret. n) Kap. a Un. vis; Un. b. ius. o) Un. quod
verbum (nemá pak quod za dei). p) Un. dyabuli. q) Kap. refocillabat. r) Un.
martiris. s) Un. diximus. t) Kap. ut canonum. u) Un. Pater, inquires. v) Un.
tamen. x) Un. martiris.

Fontes, I, 216. gratiarum cum accione Christum ad dominum extendendo manus profatur: Filio meo felicissimo Wenceslao hec, redeuntes, mandata referte: Ecclesia tua iam venustissime ante dominum constructa extat.^a Auribus princeps captatis quibus, exhilaratur corde, fundamenta mox ecclesie iecit,^b parietesque optime locavit.

Nec hiis contentus [f. 31^b], verum limina beatorum apostolorum Petri et Pauli Rome adire voluit, quo papam illius temporis expeteret, quatinus^c eum monachicis indutum vestibus attonderet^d in clericum, proque dei amore principatum relinquens fratri suo, heu, nimium secularibus intento^e actibus, contraderet, ipseque pacifice degens, oviculas aliquantulas Christo domino aggregaret.^f Quod et opere implesset, nisi illum prenotatum basilice impeditet opus. Verum inimico humani generis ipsis ab exordiis impungante fidelium turmas, dum invincibilem^g famulum Christi totus evincere nequit, arma ad antiqua vertitur, fidem christianam evertere nitens. Nam fratrem eius iuniorem, quem et in anterioribus Cayn^h coequavimus et paulo post mencionem fecimus, relictis cui cunctis secularibus pompis universa disponebat tradere, consiliis malignorum preventum quam plurimis, qui seseⁱ dolebant assveta^k relinquere et illicita agere minime licere, in fratrem suum sanctissimum arma odii necisque exacuit. Cunctorum ipse quorum, spiritui sibi inspirante almo, prescius, velut cervus fluenta aquarum siciens, haut aliter martyrii^l exoptabat adipisci glorie palmam, verumtamen minime fratris sui de manu interitum perhennem^m metuens eius, in Christo semper fiduciam habebat.

[Kap. 7.] Agebantur vero hec temporibus Henrici, regis Saxoniorum,ⁿ qui primus inter ipsos, Christo sibi propicio, dyadema inposuit, cui felix isdem amicus iungebatur assidue. Ergo ut cepta insequamur: Boleslaus igitur domum propriam seu curiam habens in urbe, cognomine vocitatum suo, undique iam iaculis dyaboli sauciatu cupiditateque regnandi accensus, dum sollempnitas^o beatorum Cosme et Damiani martyrum, que biduo ante^p beati archangeli Michaelis colitur, instaret, inibi quoniam in honore eorumdem sanctorum consecrata habetur ecclesia, capiunde^q occasionis causam ratus: prefatum fratrem suum felicem dolose ceu ad convivium accersit, sed ut revera patuit, potius ad immolandum.^r Que cuncta quamvis^s sibi notissima forent, tamen animo intrepido manens,

a) Un. exstat. b) Un. iecit ecclesie. c) Un. quatenus. d) Un. tonderet; Un. b conderet. e) Kap. intantum, Un. intectum. f) Un. congregaret. g) Un. vincibilem; Un. b evincibilem. h) Un. eum (opraveno z eam); Un. b. opravuje po straně Caym. i) Un. se. k) Un. asveta. l) Un. martirii. m) Un. perennem. n) Un. Saxoniorum; Un. b. Saxoniorum. o) Un. solempnitas. p) Un. nemá. q) Kap. cepit inde; Un. b opravuje po straně capiende. r) Un. ymmolandum. s) Un. špatně cunctam sibi not. f. quamvis, Kap. totěž, jenže má cuncta. Un. má po straně pozdější opravu: cum.

cunctos sibi familiaritate amicitiaque iunctos exosculans, ultimumque vale faciens, profectus est armis munitus fidei.

Quo cum pervenisset, cuncta sibi dupliciter parata reperit, convivium scilicet ingenti cum apparatu, inimicorumque^a validam armarum occultorum manum. Ecclesiam deinde petens, missarum sollempniis^b rite peractis, deo sanctisque Cosme et Damiano, quorum festiva anniversariorum^c celebratur dies, semet commendans,^d domum convivii letabundus ingreditur. Cumque iam residencium corda malivolorum,^e olim^f infecta felle homicidii, cibis potibusque incalescerent, absconditum paulisper aperire vulnus cepere.^g Mucrones siquidem gestantes sub amictibus post tergumque eosdem^h occultantes, semper de ictibus meditantes, ter surrexere, terque identidemⁱ resedere, gubernatore deo patre^k illud eos ventante,^l uti forsán crastinum sanctificare optante diem, a sollempniis^m vacantem. Sanctus igitur bachantes cernens ipsos, intrepidus persistens, mensam quantocius sustollere acceleravit. Secedentemque paulisper loco a convivii amicorum ipsius unus agreditur, inquam: Equum preparo en tibi occulte, quo ascenso quantocius ab hiis discedere, mi domine, tempta; imminet enim mors tibi. Cui nec ad punctum acquiescens, rursusⁿ locum convivii petens, calice accepto, pocula^o coram om [f. 32^a] nibus portans,^p alta profatúr voce: In nomine beati archangeli Michaelis bibamus hunc calicem, orantes et deprecantes, animas quo^q nostras introducere dignetur nunc in pacem exultacionis perpetue. Cui cum quique fideles respondissent: amen, hausto potu universos deosculans,^r hospicium repetit et membra delicatissima quieti indulgens, ac deo teste, precibus et psalmodiis diu insistens, tandem fessus quievit.

Advenit et tempus celebrandarum^s vigiliarum, quibus beatus vir, ut semper, devotus interfuit. Sane in tantum sancta anima christiane religioni^t et ecclesiastici propositi vigori favebat, ut quod^u perfectissimorum monachorum dicimus esse insigne, totam veteris testamenti historiam in ipsis vigiliis coram se legere suo tempore suos compelleret. Sed et sacrosanctis diebus, pasche^v dico et penthecosten sabbatis, quando baptisma generale celebrari solet in sancta dei ecclesia, ut nichil^x ex hiis, que dei sunt, sibi deesset,^y si parvuli scrutiniórum^z tempore non inveniebantur mittebat ad forum, et pueros, quotquot venales manus vendentis attu-

a) Un. invitorumque; Un. b. opravuje po straně inimicorum. b) Un. solemniis. c) Un. aniversariorum. d) Un. comendans. e) Un. malivorum; Un. b. malignorum. f) Un. olym. g) Un. ceppere. h) Un. eisdem; Un. b. isdem osculantes! i) Un. idemptidem k) Kap. patrare. l) Un. vetantem. m) Un. solemniis. n) Un. rursus. o) Kap. precaria. p) Rkpy: potans. q) Un. quo animas. r) Un. exosculans. s) Kap. celebrandum. t) Kap religionis. u) Un. quot. v) Un. pasce. x) Un. nil. y) Un. deessent. z) Un. servitiorum.

lerat, pro solius dei amore sibi emebat, et ita deitatis operi^a operam, beatus spiritus, dans, nunquam quidquam^b consuetudini divine deesse sufferabat.

Legis hec, pontifex alme, et que vix ipsos summi in ecclesia gracia dei viros vix implere potuisse noveras, layci ordinis virum, eundem ducem et prepositum unius gentis, que et gencium ferox ipsa natura habetur, adimplesse tenacissime^c miraris. Oro, pro ingenito tibi sapientie fonte, patrum felicissime, mecum et scripta et scribenda laude digna extollas, quia sicut iusseras, preter ea, que tuo ore audieram, aut mecum a fide et sanctitate plenis^d vera conpereras, aliqua stilo perstringere omnino refugio. Sed cepta ut prosequamur.

Beatus martyr mox gloria honoris et operis perseverancia coronandus, ut diximus, matutinam laudem deo redditurus, ecclesiam matrem petit. Hac autem gracia a deo^e vir eterne memorie florebat, ut nulli esset dubium, eum ante lucem, vota ut persolveret, sanctitatis ianuas aditurum. Et hanc horam alter Cayn^f prestolans^g, neci peragende oportunam existimabat. Certe video,^h quia quidquidⁱ unquam sanctorum scripturarum pagina implendum nunciaverat, usque ad unum icta consumabuntur, que et male agentibus alludit cum dicit: Omnis, qui male agit, odit lucem. [Joan. 3. 20.] Ante noctem siquidem frater sancti martyris,^k non iam frater, sed perversus parricida, presbiteris ecclesie sanctorum^l Cosme et Damiani iniunxerat,^m ut venienti quidem ecclesiam ingredi omnino negarent, ne forte militibus eius fidelibus seu camerariis eius, qui adhuc lecto detinebantur, vel populis supervenientibus liberaretur et ne sanguinis effusione et sceleris opereⁿ ecclesiam fedare^o et infringere videretur. Dum ista scribo, ecce ad mentem venit Iudeorum iniqua congressio, qui quidem ingressu^p pretorii Pylati contaminari, sed^q mortem domini non^r pertimescebant. Sic et iste proprii germani infelix carnifex parietes ecclesie sanguine polluere timet, qui manus a fraterna cede non abstinet. Tuo,^s omnium hostium severissime, verbo condempnaris et confoderis, qui eo, quem fundis, cruore, loca sancta infici perhorrescis.^t Sed factum est, ut iusseras. Nam precioso martyre ante matutinarum laudem ecclesiam properante cupientique ante popularem stre [f. 32²] pitum deum patrem in cubiculo sui sanctissimi cordis secretissime exorare, interim fraterne insidie preparantur

a) Un. operii. b) Un. quicquam. c) Kap. tenuissime. Un. tenuisse. Opravuji podle P. Athanase, 79 v tenacissime. d) Un. plenus. Kap. plenius. e) Un. neniá a deo. f) Un. Cain; Un. b. Cayn. g) Un. postulans. h) Kap. videro. i) Kap. quitquid. k) Un. martiris. l) Un. nemá. m) To je konjektura P. Athanase. Rkpisy maji: presbyteros . . . invexerat. n) Rkpisy oba: opus. o) Un. infedare. p) Un. in ingressu. q) V Un. d v slově sed škrtnuto. r) V Un. škrtnuto (podtečkováno), ale zůstalo v Un. b. s) Kap. tu, o. t) Un. perorescis.

et gladius ad victimam Christo preparandam exacuitur. Sed quid dolorem cordis, quid lacrimas oculis congemino, dum mortem iusti, transitum innocentis multis sermonibus cogor enarrare? Habet certe plurima verba dolor ingens. Sed passionem sancti martyris avide scire cupientibus ne diu differam.

Surgit mox victima Christi futurus beatus Wenceslaus et^a ecclesiam sancto suo illo more properare siciens, oracioni quo sibi prolixiori secretissime procumbere liceret, priusquam popularis adventasset conventus, et ut pastor bonus cum grege communes matutinarum laudes vel audire vel percantare cupiens, insidiarum mox laqueos perpetitur. Nam presbiter illius ecclesie, unus ex hiis, a quibus egressa est iniquitas a Babilone, mox ut virum dei adventare^b perspexit, secundum iussionem malignorum ecclesie ianuam clausit. Insurgunt et parate insidie, frater videlicet et omnis eius armatura. Et videns fratrem, dei electus miles, cum graciaronum accione, collum ipsius brachiis amplectens ac deosculans, salutatur, dicens: Bene semper valeas, mi frater, et bonis vite huius ac future locupleteris, et te Christus in suo eterno convivio recipiat, qui me heri tanta plenitudine et meos refecisti. At que ille superbo spiritu et torvis oculis, erigens ense in manu, quem occulte gestabat sub clamide, respondit: Heri quidem prout tempus dedit, nunc autem sic frater fratri ministrabit.^c Et vibrans, in capite eius ferit gladio, vixque sanguinem, virtute domini favente, elicere potuit. Tanto horrore enim miser percussus erat rei magnitudine, ut etiam secunda vice feriens, nichil viri fortis se posse agere miraretur. Cuius nudum sua manu ense beatus Wenceslaus captans: Quam pessime, inquit, agis vulnere me! Cum vero eum cerneret a cepto minime desistere opere, tandem ipsum, ut aiunt quidam, arripiens, pedibus suis substernens: Eya, inquit, perditte tuo iudicio, vides, [quod] ut bestiarum minimam manu propria te conterere valeam, sed absit dextre servi dei, ut unquam fraterno cruore maculetur. Gladiumque, quem abstulerat, fratri restituit, manum^d ex eo iam sanguinolentam ferens, ecclesiam velociter properans. Ille vero infelix voce grandi vociferans eumque persequens: Mei, inquit, mei, ubi estis? Domino vestro^e quam pessime succurritis^f et tali in^g angustia constitutum^h misere subvenitis! Tunc omnis malignorum cohorsⁱ de latebris profugi, cum gladiis et lanceis multis prorumpentes, vulneribus gravibus laniantes, interemerunt [eum] ante ecclesie^k ianuam. Tunc etiam sancta anima in illo campo certaminis, huius vite liberata ergastulo, sanguine laureata, migravit

Fontes,
I, 219.

a) Un. nemá. b) Un. adventantem. c) V Kap. opraveno z ministrabat. d) Un. manumque. e) Kap. domino (opr. z dominum) vestrum. f) Un. succurritis. g) Un. et eum in. h) Kap. constituto (oprav. z constitutum). i) Un. choors. k) Un. ianuam ecclesie.

28. září
929. victrix ad dominum IIII. kalendarum octobrium,^a celo gaudente, terra plorante, anno dominice incarnationis DCCCCXXVIII.^b

Eiusque^c exanime^d corpus mater, quam nuper peccatis ipsius exigentibus pepulerat, rursumque in pace pro Christi amore revocaverat, quibusdam cum fidelibus rapientes, in tumba tandem proicientes, humo cooperuerunt, non ut decebat martyrem, sed ut assolet quisquam honoris aut beatitudinis mortalium expers sepeliri.^e Sed ille beatus miles ex pena et contumelia numerosiorem surgit ad gloriam [f. 33^e], et quanto vilius a filii dyaboli et membris eius martyr preciosus tractatur, tanto carior suo domino^f et concivibus celorum presentatur. Efficitur socius angelorum, consors apostolorum, coheres^g martyrum, iungitur quieti confessorum, virginum integritati, possidetque coronam eterne viriditatis et pulchritudinem perhennis^h amenitatis. Sicque ducatu terrene nobilitatis, quo quondam strennue pollebat, contempto, regnum celeste dux et martyr verus intravit. Sed nos tante siccitatis et rusticitatis hec sapiencioribus relinquentes, ad simplicem miraculorum eius hystoriam scribendam stilum vertamus.

[Kap. 8.] Sanguis beati martyris, qui ab impiis impie effususⁱ est in terram et per parietes sparsus, lotus est aqua et abstersus. Sed die altera, qui pridie laverant, regredientes,^k acsi nunquam aquam inmisissent, reperiunt parietes et terram sanguine infectam, quod rursus abstergere festinant. Hoc eciam facto tercio, videntes se nichil proficere, discesserunt. Sed idem sancti martyris necatores, ei,^l quem usque ad mortem persecuti sunt, nec mortuo parcere cupientes, cursu rapido civitatem Pragensem adeunt et omnes amicos eius, quos bonos bono adhesisse credimus, diversa et crudeli morte perimunt et infantes eorum vivos in profundo fluvii Wltavie^m dimiserunt Quos, quiaⁿ participes fuerunt passionis, credimus esse effectos et glorie, et eorum numerum et nomina, licet nos indigni pre multitudine eorum nesciamus, tamen deum scire et elegisse^o vere credimus. Adunaverat autem vir beatus, dum adhuc viveret, clericorum non minimam multitudinem et servorum dei, quos persecutores sancti martyris adeo persecuti sunt, ut vix in patria aliquis eorum remaneret, ut vere in hoc impletum cerneremus, quod de domino specialius predictum^p cognoscimus: Percutite pastorem et dispergentur oves gregis. [Zach. 13. 3; Math.

Fontes,

a) Un. kal. octobris. b) Kap. má DCCCCXXXVIII., ale třetí X je připsáno později v rasuře (srv. výše str. 40, pozn. 1). Un. b. má DCCCCXXVIII., ale poslední I je v rasuře; původně bylo i zde patrně 929. c) Un. Eiusdem. d) Oba rkp. examine. e) Tak jsem doplnil toto nesrozumitelné místo: ut assolet quisquam honoris aut beatitudinis mortalium. f) Un. domino suo. g) Un. choeres. h) Un. perennis; Un. b. perhennis. i) Kap. fusus. k) Un. ingredientes. l) Oba rkp: eum. m) Un. Vultavie; Un. b. Wltavie. n) Un. que. o) Kap. legisse. p) Kap. nemá.

26. 31.] Ecce autem, dum ad narrandum, quanta ira et vindicta domini hostes exarserit, stilus procedit, virtutem et mirabilia divinitatis predicare compellor, qui semper iustissimus ultor adest, ut ea, que olim^a promiserat, fidelis sponsor, impleat:^b Michi, ait, vindicta,^c et ego retribuam. [Rom. 12. 19.] Pars enim illorum, qui in sanctum dei^d crudeli animo consurrexerunt vel qui solo assensu participes sceleris tanti extiterunt, a demoniis exagitati, per deserta fugientes, miserabili et digna morte multati, ulterius non comparuerunt, pars arida et sicca usque ad interitum permansit. Alii autem ex eis latrantes rictibus ut canes et stridentes dentibus mortui sunt, omnisque eorum prosapies^e eruta radicitus, ut ita fatear. Si qui vero supersunt, stipendiorum sibi victum manibus queritant propriis.¹⁾

Requievit corpus beati martyris in ecclesia sanctorum Cosme et Damiani humatum per tres annos. Postea autem revelatum est quibusdam servis dei, ut eundem dei servum a loco sepulture in basilicam transferrent sancti Viti martyris, quam in metropoli Pragensi deo auctore a fundamento construxerat et ornamentis ecclesiasticis adprime decoraverat, in qua aliquando, dum fabricaretur, deambulando dixisse fertur versum psalmigraphi: Hec requies mea in seculum seculi. [Ps. 131. 14.] Et hoc ad laudem et gloriam nominis sui et ad declarandum beati viri meritum pius dominus fieri dignatus est, quo sole clarius vinctis pateret gentibus, quod deus omnipotens genti Bohemorum, iam dudum ad se converse, magnum sua pietate patronum preparasset, confirmante scriptura: quia in omni gente, [f. 33^b] qui timet eum et operatur iusticiam, acceptus est illi, [Act. 10. 35] et quia: ubi habundavit delictum superhabundavit et gracia. [Rom. 5. 20.]

Nunciatur hec fratricide illi, et quia christiane milicie clamide erat obtectus, magnalibus^f dei resistere non valens, quamvis sero, cepit mirari. Tunc misit et noctu corpus sanctum transferri precepit ea condicione, ut si ante auroram in sedem sepulture sancta membra tradita non fuissent, quibus iniunctum fuerat, omnes se gladio multandos non dubitarent. Venerunt igitur nocte et sacratissimum corpus auferunt, quod plaustro impositum usque ad rivulum quendam, cui vocabulum Rokytncze^g est, perducunt. Et ecce aqua adeo excreverat,^h ut eciam ripas superans, prata omnia occuparet, et nichil preter mortem spei dabat corpus sanctum advehentibus. Sed tali angustia constitutis, menti occurrit, ut ipsum sibi misereri deposcerent beatum Wenceslaum, previe qui idem martyr, ut transferretur, frequentissimis revelacionibus declarare dignatus est;ⁱ et

Fontes,
I, 221.

a) Un. olym. b) Un. adimpleat. c) Un. vindicta ait. d) Un. domini. e) Kap. prosapia. f) Původně magnalia. g) Tak brev. Opav. Kap. má: Rocztizna. h) Připsáno in marg.; v textu: exercuerat. i) Následují zde konjektury P. Athanase. Rukopis má: beati Wenceslai precibus, ut qui idem martyr transferretur.

¹⁾ Zde končí se oba rkpy universitní.

dicunt: O beate martir, quia tue iussioni devota mente obedire^a studuimus, nunc omnes hostili gladio puniendi tradimur. Simul et laborant, ut pons qualiscunque fabricaretur. Dum hec aguntur, respicientes, subito vident se plaustrumque cum corpore preciosi martyris ea parte fluvii, qua ire disposerant, constitutos.

Quod videntes sancti martyris ministri, deum et sanctum suum voce grandi et toto corde collaudant, qui famulos suos, tali discrimine positos, potenti tam virtute liberaverat. Hinc pietas domini, meritum servi^b tali miraculo patuit, hinc gloria dei et hinc virtus martyris declaratur, dum et corpus digna translacione veneratur, et exequiarum eius baiuli tali virtute sunt liberati. Ad fluvium quoque properantes Wltave, pontem fractum reperientes, ingemiscunt, insuper et gravari ceperunt ac omnino eum sustollere non valentes, rursus precibus insistent, quo eis solita pietate succurreret, ne vitam presentem amitterent, quoniam secundum edictum principis gallicinium matutinum transibat. Mox se exauditos intuentes, sustollunt eum humeris, ac si nil oneris unquam habuisset, pontemque fractum sine obstaculo transisse se gratantur. Venerunt igitur sine aliquo obstaculo aut impedimento ad locum, quem sibi olim sanctus preparaverat. Tunc quoque accenso lumine intuentes, viderunt corpus eius integrum et omnia vulnere eius sanata, preter vulnus illud unum, quod frater eius crudelissimus capiti eius inflixerat. Et quidem quamvis sanum^c foret, a reliquis tamen distabat velut quodam limo albo nive tectum,^d quod eciam studuerunt abluere, simileque reliquis apparuit.

In eadem vero hora¹⁾ ferunt inter reliquos eiusdem sepulture procuratores quendam venerabilis vite affuisse clericum, qui huic sancto, dum hac lucis vita pociiebatur, amicus fidissimus nectebatur. Qui corpus sanctissimum dum per singulos palparet artus, manum sancti, lacrimarum imbre perfusus oculis, manui sue inpositam, leviter ungues^e ipsius attrectabat,^f ex quibus unum vacillantem reperiens, lacrimosa ad socios voce profatur: Peccatoribus, inquit, ve nobis, quoniam corrupcioni cernitur proximum fore sacratissimum corpus hoc. Ecce enim et titubantes parent ungues. Quem [f. 34^a] reliqui increpantes: Quare, inquiunt, frater, talia profaris, ac intellectu capaci haut prospicis, quod obediacionis tue causa, qua fervebas,^g reliquias tibi sui corporis inpartiri cupiat?^h At ille pugno pectus tundens: Vere, inquit, vere, et existimo fore ita.

a) Slovo to vkládá P. Athanas. V rkp. není. b) Má snad býti: ad merita sancti. c) Rkp. sanus. d) Rkp. quidam... tectus a níže similis. e) Oba rkpisy: unguas, zde i o tři a osm řádek níže, a pak i unam. f) 13 D 20 attrectat. g) 13 D 20 fruebas. h) Následují zde konjektury Bollandistů. Rkp. má: ... capaci aut prospicis aut obed. etc. až inpartiri cupis.

¹⁾ Zde počíná se zlomek rkpisu 13 D 20 (In hora quoque translationis s. W. ferunt etc.)

Apprehensaque rursus sanctissima manu unguem repetendo tangit, quem ita firmiter carni relique herentem reperit, ac si nulla vacillationis signa apparuissent^a in eo.

Auricula quoque eius, que funditus abscisa ictu gladii fuerat atque a sorore ipsius, eodem revelante, inventa fuerat, sanissima iunctaque loco suo invenitur.¹⁾ Siquidem memorata venerabilis matrona, soror videlicet beati martyris, Przibyslawa vocabulo, ab ipsis cunabulis Christo domino edocta fuerat servire deo secundum documenta ewangelica, sine querela. [Luc. 1. 6.] Postquam enim eam dominus a iugo maritali solverat, totam se mancipaverat deo famulandam, estuanti siciens animo velamine sacro contegi, die noctue instanter oracionibus, vigiliis ieiuniisque persistens. Huic in visione beatus Wenceslaus astitit et inquit: Auriculum michi persequentes me absciderunt, que actenus inter arborem, que ecclesie iungitur, parietesque ipsius ecclesie iacet, ex quo tempore abscisa fuerat. Hac comperta revelacione matrona venerabilis sompno sese excuciens ecclesieque expetens locum, thesaurum auricule sanctissime, ubi et locata fuerat, reperit, eamque cum reverencia gaudioque magno sumens, omnipotenti deo gracias referens, monumentum fratris dominique sui ac martyris adiens, cum quibusdam fidelissimis maxima cum reverencia aperuit, auriculamque imposuit et cum omni diligencia rursus clausit. Que post translacionem glebe ipsius venerabilis ita incorrupta iunctaque carni relique, ut prediximus, inventa est, ac si nec vestigium ferri unquam passa fuisset.

Venientes igitur, quotquot adesse poterant, clerici et populi, cum ymnis et canticis condiderunt corpus sanctum in sarcophago et sepelierunt in basilica sancti Viti martyris, ubi domino opitulante meritis sancti Wenceslai martyris multa et innumera operantur miracula ad laudem et gloriam nominis Christi domini nostri. Celebratur autem translacio eius IIII nonas marcii. Pre-4. března. stante domino nostro Jesu Christo, qui . . .²⁾

[Kap. 9.] Nunc deo auctore de novo martyre sincere scire volentibus nova miracula pandam. Post passionem et triumphum athlete dei gloriosi, post excessum syderis, in tota terra suo merito fulgentis, qui sibi olim, ut dixeram, devote adhererant, vel quos ad serviendum Christo agregaverat, partim ab impiis gladio necatis, partim fluviali sepultura iniquorum manibus traditis, ceteris in omni orbe fuga dispersis, unus militum Podiven nomine, quem comparticipem et consocium universorum, que dudum a martyre gerebantur, fuisse diximus et de quo promiseramus³⁾ dicturos nos,

a) Kap. paruissent.

¹⁾ Zde končí se zlomek v rkp. 13 D 20. — ²⁾ V rkp. kapit. zůstala věta nedokončena, ač místo pro ni vynecháno. — ³⁾ Srv. výše str. 152.

quod prae^a manibus habemus, domino suo ex hac migrante vita ad Christum, apud Theutonicos fuga labens, diu exulatus est. Post vero, ratus pacem redditam patrie, ad sua reversus, temporis aliquantum in propriis deguit, diu sese occultans. Qui quo amoris fervore, qua fidei integritate dominum suum, dum vixerat, dilexit, [f. 34^b] dicerem, si res ipsa, quam scribere cupio, satis indicii non fuisset.

Fontes,
I, 223.

Hic quadam dierum secum dolorem, quem, ex quo seniores suum perdidit, mente^b habuerat, durius solito revolvens, assumens gladium, ad domum cuiusdam festinus properat, quem caput persuasit necis contra sanctum Wenceslaum coniurasse noverat et cuius manibus eundem beatum interfectum precipue sciebat. Et veniens, invenit eum in asso balneo, quod populari^c lingua stuba vocatur, recubentem. Sed ille, hunc venientem videns, more gentis salutare curavit, dicens: Salveris, amice, salveris. Hic vero, cuius precordia dolor excoxerat, e contra respondit: Mee salutis provisor deus aderit, tu vero abhinc omni salute privatus et in tuo peccato moriens, in eternum peribis. Et erruens, interfecit eum et fuge presidio sperans se posse salvari, festinus exibat. Et silvam ingressus, dum iam securus procederet, mors militis et factum occisoris fraticide illi nunciatur. Et mox ipsis apparitoribus silvam circumdari fecit, et illico comprehensus, laqueo appensus est.

Grande aliquid dicturus, fateor pro sui magnitudine me deliberasse, ut silerem, sed ora plurimorum sciencium hec luce clarius, quia incessanter predicant, me silere indignum putavi. Pependit ibi tribus annis; non avis, non bestia, non ipsa humane carnis assumptio^d et putredo in corpore eius prevaluit, sed more viventis unguis et barba excrevit et capilli eius usque ad summam caniciem albi effecti sunt. Tandem tedio victus ille fraticida, quia miraculum domini^e ubi vis gencium declarabatur, in eodem loco eum humo cooperiri fecit. Sed nec ita opera dei abscondi poterunt, quin ad manifestanda populis sui servi merita, lumen celeste noctu a transeuntibus frequentissime super sepulchrum eius accensum videretur. Tam diu hoc actum est, donec undecunque advenientes, donaria offerre inciperent et supra tumbam sepulti devocionis sue munera darent et vite sue commoda deo et occiso illi committerent. Post multum temporis viri illius ex loco illo sublatum est corpus et translatum cum devocione clericorum, virorum mulierumque devotarum, et positum in cimiterio ecclesie sancti Viti, ita ut sanctus Wenceslaus in ecclesia quidem et miles ille^f foris positus, sola maceria dividantur.

a) Prae v rkp. není. Doplněno ze smyslu podle P. Athanase. b) Kap. mente; in marg.: ›alias meriti«. c) Rkp. má: prelari; in marg.: alias ›populari«. d) P. Athanas zde opravuje: consumptio. e) Rkp. deum, po straně opr. dominum. f) Rkp. illi.

Et hanc illi gloriam fides recta acquisivit, in qua dum advixit, domino suo fideliter deservivit. Nam cum esset universorum dispensator inter tecta sancti Wenceslai degencium, cunctos pene vernaculos extremos usque ad cocos ita instruxerat, quod pene nullus cultensium foret, qui psalmograforum ymnos canere vel stilo exarare ignoraret, vel aliquid ad ecclesiasticum ritum pertinens addisceret. Universos ceu gnatos proprios amplectens, a cunctis^a ut pater honorabatur. Si quando vero illi elemosina iniuncta fuisset in dispendendis^b decem nummis, ipse pro fidelitate sui domini addebat quinque. Quando quidem iubebantur^c in triginta vel eo amplius alimenta pauperes distribui, quindecim ille addebat numerum. Quapropter et a deo, secundum promissa eius, ewangelicum audire meruit: Euge serve bone, quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, [Matth. 25., 21.] et cum domino carnali in gaudia omnipotentis Christi meruit intrare manencia sine fine: lucerneque [f. 35^a] ardentes in basilica, sanctorum uterque ubi quiescit, nocte vise sunt, vocesque psallencium angelorum a pluribus inibi audite sunt frequenter.

Fontes,
I, 224.

[Kap. 10.] Igitur sanctus ac sepe memorandus patronus noster venerabilis Wenceslaus licet cunctis se exorantibus opem pietatis ac benignitatis impendat, precipue tamen vinculis seu carcere trusus suffragari non desistit. Nempe et hinc primum insigne^d eius patuit misericordie prodigium post translacionem corporis eius venerabilem. Cum enim plurimi reorum, vinculorum nexibus ferreorum astricti, carceris publica custodia^e detinerentur patrie secundum morem, ac multiplici pena dampnati, preter solam mortem nichil spei aliquis eorum haberet, quadam nocte inter ipsas angustias positi, deo id, ut credimus, faciente, venit eis in mentem, ut beatum Wenceslaum sibi misereri deposcerent. Domine deus, inquit, per merita et oraciones senioris nostri Wenceslai, tui sanctissimi testis, nos in tanta angustia positos, tua illa antiqua virtute adiuuare digneris. Nocte sequenti dum omnes in seculo placida quiete pausarent, soli hii miseri, quid requies esset, nescirent, divina potentia, que tribulantibus^f pie adesse solita est, affuit. Et primum quidem quasi sonus cuiusdam tintinabuli in auribus eorum sonuit, deinde lux cunctis miranda in carcere refulsit. Et subito lignum, quo pedes omnium inclusi tenebantur, velut arcus se incurvabat et mox omnes pedes suos a nervo extraxerunt. Videntes autem domini virtutem per merita sancti Wenceslai adesse, confortabantur, iam spe salutis accepta, et continuata voce clamabant: Deus, do-

a) Rkp. má: cunctisque. b) Opraveno v •dispersandis•. c) Tak Bollandisté a P. Athanas opravují z videbantur, jež je v rkpe. d) Rkp. má: signorum, jež nedává smyslu. e) Slovo to není v rkpsu. Dodávám ze smyslu, následuje P. Athanase. f) Zde P. Athanas navrhuje čtení: tribulatis.

mini Jesu Christi pater, adesto nobis, servis tuis in te confidentibus, per merita et oraciones sancti Wenceslai, qui tui nominis amore ab impiis occisus est. Mox affuit Christi virtus, et uniuscuiusque torques confracta cecidit de collo in terram. Et dimissi e carcere, ambulantes per girum, narrabant ea, que suis oculis viderant, opera magna dei.

Hoc igitur miraculo pro sui magnitudine et gloria ubique diffuso, contigit quendam paganorum in custodia detentum comperisse, quod sancto Wenceslao maxima esset cura pro hiis, qui in carcere religari solebant, liberandis. Quod audiens, quia ingenti erat necessitate constrictus, votum vovit, dicens: Si deus sancti Wenceslai et deus christianorum me ab hac miseria sua bonitate eripuerit et dignitati pristinae restituerit, credam in Christum filium dei et baptismum salutis accipiam ac religioni pietatique christiane toto me animo permitto et filium meum eidem martyri eterno servicio mancipabo. Vix verba impleverat, et ecce omnia ferrea vincula ceciderunt. Quem bis terque comprehensum, repetitis iniuriis, vinculis iniecerunt, sed ab hoc sicut antea vincula et compedes ceciderunt. Carceris domini propter iterati miraculi reverenciam, uti et gratiam deo exhibentes,^a eundem liberum abire permittunt. Qui dimissus, continuo sancta fide instructus et baptizatus est, et filium, quem voverat, martyri tradens, postea multis annis supervixit.

Fontes,
I, 225.

Sed et alius quidam reus pari modo iussus fuerat in carcerem retrudi, qui sanctum Wenceslaum voce et frequentibus suspiriis, ut sui misereretur, invocans, sicut et a superiore, ita et ab isto cuncta manicarum et compedum arctamenta^b ceciderunt. Quem increduli com [f. 35^b] prehendes, argenti^c precio accepto, longinquis nationibus vendiderunt, nescientes deum universe terre dominatorem et domini esse terram et plenitudinem eius, putantes etiam beatum martyrem longe a se positorum preces exaudire non posse. Qui dum deduceretur, meritis beati Wenceslai subito ceciderunt kathene de manibus eius et torques ferrea de collo eius. Illi autem, qui eum emerant, quamvis gentiles forent, cernentes tanta mirabilia dei, liberum eum abire permittunt.

Post non multum temporis princeps quendam alium in carcerem retrudi iussit. Qui dum frequentibus suspiriis dominum deprecaretur, dicens: Domine deus, per merita beati Wenceslai adiuva me — quadam nocte contigit, ut inter ipsas angustias obdormiret. Qui sicut moris est tribulatorum, statim expergiscens, vidit se stare extra civitatem^d in media platea et neque compedes erant in pedibus eius neque torques in collo neque catene in manibus eius

^a Rkp. má: Cuius domini pro it. mir. reverencia usi et gracia deo etc. Změnil jsem podle smyslu. ^b Rkp. má: argumenta. ^c Rkp. má: peregrino. ^d Zde P. Athanas navrhuje čtení: extra carcerem.

invente sunt. Et regressus ad vicarium narravit, quomodo dei virtute mirabiliter liberatus sit. Vicarius autem agnita dei virtute et potencia beati martyris in miraculis, reum libertate donavit.

Iterum de novo martyre antiqua miracula vobis pro amore tanti viri astantibus narrare agrediar. In civitate Pragensi erat quaedam mulier ceca et toto corpore debilis, que veniens ad ecclesiam sancti Viti, prostravit se ante tumbam sancti Wenceslai et tam diu plena fide oravit, donec visum et tocius corporis sanitatem recipere mereretur. Interea contigit quendam a creditoribus comprehendi et ferreis nexibus coartari, quia feneratoribus, quid redderet, non habebat. Et fortuitu hii, qui eum colligaverant, sub ecclesia, qua corpus beati Wenceslai servatur, ipsum sedere fecerunt. Qui in tali angustia constitutus, manus ferro oneratas ad celum elevans et oculos versus ecclesiam dirigens, sic orabat: Deus, inquit, adiuva me per merita et intercessionem sancti Wenceslai. Dum hec diceret, illico solute sunt manus eius, et dimiserunt eum.

Fuit in provincia Francorum vir quidam pedibus debilis, cui in sompnis vir in vestibus albis apparuit, exhortans eum et dicens: Surge et vade in civitatem Pragensem in ecclesiam sancti Viti; ibi requiescit corpus beati Wenceslai martyris et ibi recipies sanitatem. Quo dissimulante, demum eisdem vestibus astans, qui et ante apparuerat, dixit ei: Cur non fecisti iussionem meam et non venisti, ubi recepturus es gressum? Ille vero quasi in excessu mentis evigilans, gratanter dixit: Eo, domine. Et surgens, baculo innixus, venit ad negociatores, qui illuc disponebant, et data mercede fecit, ut eorum auxilio usque ad locum predictum perveniret. Et intrans in sanctorum ecclesiam, coram omni populo in pavimento prostratus, longa oracione, meritis sancti Wenceslai ut sui misereretur, dominum flebiliter exorabat. Et surgens ab oracione, per dei misericordiam consolidata sunt genua eius, agens gracias deo et beato Wenceslao, ob cuius merita eum dominus salvum facere dignatus est.

Harum et huiusmodi virtutum fama et gloria ubique de beato martyre diffusa, ceperunt quidam animo instigari, ut reliquias beati corporis acciperent et sibi retinerent ac suis distribuerent. Quidam sane pro bona voluntate et bono animo, ut nomen martyris passim diffunderetur, id agere nitebantur, si qui autem [f. 36^a] malo animo aut cupiditate idem conabantur, vindicta eos sequens ulta est. Igitur soror eius Przibyslawa, quantum humanus oculus potest preiudicare, sub sacro habitu sanctissime vivens, tali se facto commiscuit, habens adiutorium sui operis presbiterum eiusdem ecclesie Stephanum. Sed inclusus quidam iuxta ecclesiam morabatur, cui quasi sanctissimo adherentes, eius consilio pravo id aggressi sunt. Quid plura? Condita nocte veniunt et extrahentes illum, participem sui facti faciunt, effodientes venerabile corpus, nequicie sue initium sumunt; nam presbiteri eiusdem filius satis irreverenter maxillam

Fontes,
I, 226.

sancti viri attractans, extraxit. Et pallio illam involvunt, reliquumque corporis iterum terra cooperiunt, ipsis vero ex reliquiis pro libitu suo partim sibi retinent, partim suis distribuunt. Sed ulcio eos omnes protinus divina inprovisae assequitur. Quod quia nostris^a constat factum temporibus plurimis patet, supervacuum huic opusculo credidi inserendum; hoc solum exaro, quod improvisa et insperata morte preventi, presenti ex luce migrarunt.

Signum quoddam, rudibus^b quod nunc temporibus Christus, omnipotens deus, militem per suum dilucidare dignatus est, refero. Dum in carcere multimoda caterva hominum, quedam reatu suo, quedam vero accusantium obloquio detentaretur, et inibi diutissima servaretur custodia, fuis precibus ad dominum per merita sancti Wenceslai liberari meruit, domini carceris ipsos liberis gressibus statuentes,^c quibusdam infidelibus suadentibus, videlicet quod haut^d virtute dei vel sanctorum liberati forent, sed preventus pecunia custos carceris eos pluresque alios sepe a vinculis solvisset, iudicio divino examinari iussus est.^e Igitur multimoda astante plebeica turba ferrum igni positum candescit, custos carceris adductus diiudicatur ferre^f nuda manu, inposito rure^g termino. Ille nil dubitans, verum in sancti fidens merita, candente^h ferrum ab igne sumpsit longeque e termino gessit,ⁱ et ni ab aliis prohiberetur, tres fortassis vexisset metas. Hocque facto omne scrupulum a cordibus cunctorum ablatum est dubitatis, laudantium et glorificantium deum, quod non nisi misericordia sua et intercessione sancti martyris Wenceslai victos^k carceris solveret.

Fontes,
I, 227.

Igitur si cuncta beati martyris signa, que dominus per eum demonstrare dignatus est, stilo comprehendere coner, lux michi ante, quam pagina deficiet. Siquidem omnipotens dominus ad laudem et gloriam nominis sui, per intercessionem militis et martyris sui eiusdem sancti Wenceslai, quosdam e carcere eximit, plures a vinculis, alios de cladibus vel diversis infirmitatibus eruit, de tribulationibus et necessitatibus variis et ab inimicis visibilibus et invisibilibus liberat. In bello eciam concertantibus sepe deus huius sancti supplicationibus, miraculis^l laudabilibusque factis sustinet,^m omnes Wenceslaum vocantes adiuvat, sicut ipsum non semel neque bis, dum pereat,ⁿ vivis et claris signis adiuverat.^o

a) Rkp. má patrým omylem: rudis. b) P. Athanas zde navrhuje čtení: rursus. c) V rukopise je místo domini carceris — statuentes: »ipsius liberis gressibus statuere«, což nedává smyslu. Nahradil jsem porušené místo konjunkturou. Totéž platí o konci věty o čtyři řádky níže; tam zní poslední slovo v rukopisu: iussit. Položil jsem místo toho: iussus est. P. Athanas větu: »ipsius« etc. vůbec vynechal. Bollandisté zde vkládají: »iudex« a »id«, iussit podržijíce. d) V rkp. aut. e) V rkp. iussit. f) V rkp. ferri. g) Bollandisté opravují: in rure, P. Athanas: ruri. h) P. Athanas opravuje: candens. i) Rkp. iussit. k) Rkp. iunctos l) P. Athanas opravuje: meritis. m) P. Athanas opravuje: succurrit. n) P. Athanas opravuje: praeerat. o) Rkp. má: adiuvarat.

Nam urbs quedam, Kurzim vocata, populosa dum erat, extollitur atque principe, qui inerat, huic sancto resistere moliebatur. Sed dum utraque parte sat cedis factum fuisset, consultum mox omnibus placuit, ut si quis ducum duobus tantummodo dimicantibus victor existeret, ipse preesse [f. 36^b] deberet. Dum procedunt duces congredi volentes, Kurimensi celestis deus celestes reserat visiones, sanctum videlicet Wenceslaum ymaginem crucis sancte in fronte nitentem portare. Hec ut vidit, longe abiectis armis, ad pedes ruit, protestabaturque, nullum posse tum vincere, dum deus vellet in tali signo iuvamen ferre. Hunc talia narrantem in pacis oscula dux sanctus sublevat atque ipsum civitatemque sue dicioni pacifice firmat, donans illi civitatem regere, quamdiu viveret ipse. Vere crucem viderat, quia Christum imitabatur, feliciusque pervenit ad regnum, ubi Christus regnat cum patre et spiritu sancto in secula.

POČÍNÁ SE ŽIVOT A UMUČENÍ SV. VACLAVA A BÁBY JEHO SV. LUDMILY.

Pánu a třikrát blahoslavenému svatého kostela božího v Praze druhému biskupu Vojtěchovi nejponížejší a ze všech mnichů jedva nejmenší bratr, pouze jménem Kristián (křesťan) v Kristu Ježíši šťastně a hojně prospěchy podle přání.

(Shledávaje, kterak utrpení blahoslaveného Václava a báby jeho blahoslavené paměti Ludmily, kteří jako nové hvězdy světlem cností svých ve vlasti České a po všem národě září, rozličně skládáno a neúplně vypravováno jest, měl jsem za hodno požádati svatost vaši, kterýž z téhož rodu pocházíte, za rozkaz a povolení zároveň, abych směl je poopravit, neb scházelo li by něco, těch se na to vpytati, kteří z oněch dob u vysokém stáří posud žijí, aneb takových lidí nábožných, kteří skutky jejich buď sami viděli, neb z vypravování jiných znají, a tu doplniti.) Vykonal jsem to hleděl nikoli za příčinou jakés chlouby, zvláště jelikož zcela nezkušený jsem v řeči a neznalý každé lepotvornosti slov; kdyby ostatně vše to mi bylo na snadě, překážela by mně přec tíže hříchů při vypravování tak velkých zásluh. Než jakkoli převeliká jest nespůsobilost a nestatečnost má, a vzdělání mé srovnáno se vzděláním školským vzděláním býti přestává, přec neztrácejí pro nesmírnost vin svých naděje odpuštění a důvěruje pomoci svatých těchto, pokud síly mé stačí, ať vypadne věc jakkoli, přistoupím k vypisování.

(Však přede vším to sluší poznamenati, že kdyby ostateček takových a tak znamenitých svatých a hodných svědků Kristových v končinách Lotharovců neb Karlovců aneb jiných národů křesťanských se nacházel a silou znamenitých zázraků se stkvěl, již dávno byli by skutky jejich vymalovali, abych tak řekl, zlatým písmem a ozdobili zpěvem responsorií a antifon s předavky povzbuzujících kázání a vystavením přemnohých klášterů; ačkoli tak šťastni jsou, že ctihodné zástavy těmto podobných svatých, mučovníků, vyznavačů, panen a jiných svatých sami mají. Než my postrádající toho všeho a majíce, abych tak vyznal, po Bohu pouze tyto, skoro nehodně k nim se chováme, a vidouce co den cnosti jejich jako nevěřící zůstáváme a sloužiti jim nechceme. Tolik o naší nedbalosti.)

Nyní prosím vás, slovutný biskupe a nejmilejší bratranče, jakož jste mne nehodného k práci této přiměl, byste modlitbami u společného nám ochránce mne podporoval, aby ten, jenž zásluhami svými dal vám dojítí hodnosti biskupské, až vám někdy u Krista pána korunu slávy za hojný zisk svěřených ovcí opatří, mně aspoň odpuštění hříchů vyžádati ráčil. Také vznešenou mou drostí vaší, cokoli nerozum můj nejapného by vypustil, snažně prosím, aby bylo vymazáno a učeností vaší krásně nahrazeno; konečně mocí důstojnosti své račež potvrditi, aby toto aspoň po dioecesi vaší opisováno a čítáno býti smělo. Tolik krátce předeslavše počněme vypravovati skutky samy, jak zásluhami blahoslaveného mučeníka tak modlitbami vašimi podporováni, s pomocí pána našeho a spasitele Ježíše Krista.

1. Morava, země Slovanská, za starých dob, jak pověst připomíná, jak věříme a víme, přijala víru Kristovu, za času prý vznešeného učitele Augustina; Bulharům ale mnohem dříve dostalo se prý tétéž milosti. Jistý Cyrill, rozený Řek, tak latinskému jako řeckému písmu vyučený, když byli Bulhaři uvěřili, přišel jménem svaté trojice a nerozdílného boha svrchu jmenovanému národu, který na Moravě bydlel, kázat víru pána našeho Ježíše Krista; i vynášel přispěním milosti boží, když je byl Kristu získal, také nové písmo a přeložil starý a nový zákon a mnohé jiné knihy z řecké neb latinské řeči na jazyk slovanský. Mimo to ustanovil, aby mše a ostatní předepsané hodinky obecným jazykem v chrámě se odbyvaly, což podnes v krajinách slovanských větším dílem se děje, nejvíce v Bulharsku, a mnohé duše takto získány bývají Kristu pánu.

Když jednoho času zmíněný Cyrill za pobožností do Říma přišel, kárán jest od papeže a ostatních mudrců a ředitelů církve, že proti církevním předpisům se opovážil ustanoviti, aby mše čítána byla jazykem slovanským. Čině jim pokorně dost a nemoha jich úplně uchlácoliti, uchopil žaltář a četl uprostřed verš žalmisty, v němž se praví: chval každý duch hospodina. I narážeje na tento verš, pravil: má-li každý duch chváliti hospodina, proč bráníte mi, vyvolení otcové, čísti mši po slovansku? proč jiné věci z latiny neb řečtiny převáděti na jejich jazyk? Kdybych byl nějak mohl pomoci národu onomu, jako druhým národům, jazykem latinským neb řeckým, nikterak nebyl bych se toho odvážil. Než vida lid tvrdošjný, který jen své zvláštnosti miloval, ale cest božích neznal, jen tohoto prostředku vnuknutím všemohoucího boha jsem našel, kterým také mnohé jemu jsem získal. Pročež odpusťte mi, otcové a páni; pravíť svatý Pavel, apoštol a učitel národů, v listu ku Korintským: jazyky mluvití jim nebraňte. Oni pak slyšice to a obdivujíce se víře tak velkého muže mocí důstojenství svého

ustanovili a potvrdili, aby jazykem svrchu jmenovaným v končinách oněch mše a ostatní předepsané hodinky zpívány byly.

Sám pak svatý Cyrill zůstav tam a přijav na se roucho mnišské život skončil, v končinách ale svrchu jmenovaných zanechal bratra svého jménem Methoda, muže horlivého a vši svatostí ozdobeného. Týž shromáždil mnohé sluhy do ovčince Krista pána, od knížete, který v končinách oněch tenkrát panoval a vši zemi vládl jako vznešený císař, dosazen byl za nejvyššího biskupa, maje pod sebou sedm biskupů tétéž svatosti. Než poněvadž od počátku světa, když byl první člověk trpkosti zapovězeného jablka okusil, símě rozbroje, mezi pokoru i pýchu, mezi lásku i nenávisť, mezi ostatní vonné cnosti i zárodek neřestí, lidského pokolení nepřítel až podnes rozsévát nepřestává, žele toho, že lid otroctví jeho vždy podrobený od něho se uchyluje a pravému králi, Kristu pánu, poddává, všemi zbraněmi nešlechtnosti ozbrojen k novým žoldněřům a spůsobilým k tak padoušskému válčení se obrátil; i nasil jedovaté símě různic mezi první muže a vladaře a přistrojil střely pýchy a lakoty tak, že Svatopluk, synovec nábožného knížete či krále, jenž byl křesťanství zavedl a dobrotivě řídil, vlastního ujce svého úkladně vlády zbavil, oslepil a otrávití chtěl. Než jemu, ačkoli smrtonosný nápoj vypil, ochranou milosti boží nic zlého se nestalo. Ujavší se potom vlády Svatopluk hrdopýchou pobádán se služebnými sobě soudruhy sladkotokého kázání arcibiskupa Methoda si nevsímal a nejdůtklivější napomínání jeho nechtěl přijímati, nýbrž nechával údy své, totiž lid, dílem Kristu, dílem ďáblu sloužiti. Pročež od biskupa blahoslavené paměti svrchu jmenovaného krajina jeho a země se všemi obyvateli do klatby dána, s poli a plodinami rozmanitou pohromou stíhána až podnes smutný poskytuje pohled. Dánať jest v plen, zajetí, lup, poušť a v posměch všem lidem, kteří kráčejí po ní, poněvadž není spolku mezi světlem a tmou, ani mezi Kristem a Belialem. Příklad tento zdá se dotýkati také nás, kteří po týchž cestách počínáme kráčeť; neboť kdo dům souseda svého spatří hořet, má býti pečliv o svůj.

2. Slované pak v Čechách, bydlíce na severu, modloslužebnosti byli oddáni, a jako bezuzdný kůň bez zákona, bez knížete neb vladaře, bez hradu žijíce a jako nerozumná zvířata semotamo se potulující jen po venkově obývali. Konečně morem a pohromami hubeni k jisté věstkyni, jak pověst vypravuje, se obrátili, žádající ji za radu a odpověď prorockou. Obdrževše ji založili hrad a pojmenovali jej Praha. Našedše potom chytrého a opatrného muže, jenž pouze vzděláváním polí se zabýval, po výroku věstkyně knížetem čili vladařem učinili, jmenem Přemysla, davše mu za manželku svrchu zmíněnou věstkyni a pannu. Takto konečně pohrom a všelikerých nemocí zbaveni jsou. Od té doby z po-

tomstva svrchu jmenovaného knížete vladaře čili vévody si vybrali, sloužíce modlám a přinášejíce jim po obřadu pohanském oběti, až konečně vláda říše se dostala jednomu z týchž knížat poslému, jménem Bořivojovi.

Týž skvěje se krásou těla a kvetoucím mládím jednou za jistou záležitostí svou a lidu sobě svěřeného k svému vévodovi čili králi Svatoplukovi na Moravu se odebral; i přijat jest laskavě od něho a zároveň s ostatními pozván k hostině. Ale nedáno mu místa k sezení mezi křesťany, nýbrž po zvyku pohanů vykázano mu sedět před stolem na podlaze. Této potupy jeho zželelo se biskupu Methodovi, i řekl prý jemu: »Aj muži takový a tak velký, nestydíš se, žes odstrčen ze sedadel knížecích požívaje také důstojenství vévodského, než spíše volíš pro ohavnou modloslužbu ležeti na zemi s pasáky?« Ale on odpověděl: »v jaké nebezpečí se pro takovouto věc vydám? Aneb co dobrého přinese mi obřad křesťanský?« »Odřekneš-li se,« řekl Method, »model a zlých duchů v nich obývajících, staneš se pánem pánů (svých) a všichni nepřátelé tvoji podrobeni budou moci tvé, potomstvo tvé rozmnoženo bude jako převeliká řeka, do níž vody rozličných potoků vtékají.« I řekl Bořivoj: »má-li se věc takto, jak dlouho třeba odkládati křtu?« »Není třeba prodlévati,« odpověděl biskup, »pouze hotov budiž z čistého srdce věriti v boha otce všemohoucího, v jednorozeného syna jeho pána našeho Ježíše Krista, a v ducha svatého osvěcovatele všech věřících: než nejen za účelem světské výhody, nýbrž i za účelem spasení své duše a získání věčné slávy, zároveň také abys účasten se stal spolku svatých a nevýslovné jejich radosti.« Tímto a takovým přívětivým napomínáním rozpálena jest duše mladého muže, i vřel touhou po milosti křtu. A aby se neprodlévalo, se všemi svými průvodci objav nohy biskupovy snažněji žádal. Zkrátka druhého dne ráno vévodu s třiceti jinými, kteří přišli s ním, o člancích víry poučil, a když byli podle zvyku púst vykonali, pokřtil. Vyučiv ho potom víře úplněji, mnohými dary obdařeného domů propustil i přidal jemu kněze ctihodného jménem Kaicha. Navrátivše se domů usadili svrchu jmenovaného kněze v hrádku, jemuž jméno bylo Hradec, a založili tam chrám k počtě sv. Klimenta papeže a mučeníka, činíce mnohé škody satanovi a získávajíce mnoho lidu Kristu pánu.

To vida zrádný onen ďábel, přemožen byv na své vlastní půdě, staré boje počal; i popudil všecek národ Český k sběsilosti proti knížeti, protože prý oteckých mravů zanechal a nového a neslychaného zákona křesťanství se přidržel. Povstali jednomyslně proti němu, a hleděli jej vyhnati ze země, ba i životu jeho úklady strojili. To seznav kníže, sám od nich se odebral a opět ku králi Svatoplukovi a k biskupu Methodovi na Moravu se uchýlil, od nichž nej-laskavěji, a jak se slušelo, přijat jest; i meškaje u nich po nějaký

čas důkladněji se vyučil nauce Kristově. Ale zmíněný lid trvaje v nešlechtnosti své jakéhos vévodu Strojníra, jenž u Němců ve vyhnanství se zdržoval, skrze posly z rodu jeho domů uvedl zpět a dosadil sobě za kněžete. Než poněvadž pravda nikterak neklame, jak praví evangelium: »každá bylina, kterou nesázal otec můj nebeský, s kořenem bude vypleta,« rozmetán jest rychle úmysl zlých. Neboť ačkoli týž jejich vyvolený vévoda z téhož národa byl posel, přec dlouhé jeho vyhnanství vlastní jeho řeči jej zbavilo. Pročež od voličů svých jest zavržen, kteří sami na sebe žalovali, že takového si vyvolili, jehož řeči ani nerozumějí a který nerozumí jim. A jelikož prozřetelností boží svrchu zmíněný kníže Bořivoj, vycházejce ze země, přemnohého přítele byl zanechal, způsobeno jest od nich že smýšlení sběsilého lidu o dobrotivém vládaři se uchlácholilo, proti nevěrnému útočníku celou silou až k vraždě roznítlo. Než, poněvadž převeliký počet nevěrných novému vládaři práhl, usnesly se obě strany, aby vyjdouce z hlavního hradu Prahy na poli se radily o dalším počínání. Ale ošemetná strana nevěřících v nešlechtnosti své přinášejíc s sebou tajně zbraň a brnění na pole proti straně pobožných tajně znamení vraždy mezi sebou umluvila; totiž kdyby přívrženci knížete Bořivoje s nimi souhlasiti nechtěli, aby každý z nich vyřkna nahlas tajné heslo: »proměňme se« brnění a přílbu, jež měl v úkrytě, oblekl a potom aby všechny protivníky své oštěpy pobili. Tento ohavný úmysl jejich nezůstal tajným straně Bořivojově. Pročež i oni vycházejíce na pole k ustanovení knížete oblékli brnění pod šat. Když pak straně Strojnírově nelíbilo se usnešení strany Bořivojovy, vykřikl jeden z nich: »aj, našinci, proměňme se!« Uslyševše to přívrženci Bořivojovi, kteří pod šatem obrnění byli přišli, »dobře,« zkríkli: »dobře's řekl; nyní změněn v rozličných barvách se octneš;« a probodnuvše jej, všechny jeho soudruhy přiměli k útěku, nepravého pak knížete vyhnali z vlasti. Pospíšivše na Moravu dřívějšího vévodu uvedli nazpět a dosadili na stolec jeho. Jelikož ale týž kníže za pobytu svého na Moravě všemohoucímu bohu zaslíbil, uvede-li jej pán se ctí domů nazpět, že vystaví chrám k počtě blahoslavené boží rodičky a neporušené panny Marie, navrátiv se bez meškání slibu svému dostáti hleděl v samém hradě Pražském. Tento jest první zakladatel míst svatých, shromažďovatel kněží a závodčí náboženství, tenkrát jen malinko rozšířeného.

3. Manželku měl jménem Ludmilu, dceru Slavibora, knížete ze země slovanské, která od starodávna Pšov se jmenovala, nyní od novějších podle hradu nedávno vystaveného Mělnicko se nazývá. Tato jako rovna mu byla v bludu pohanském, obětujíc modlám, tak v náboženství křesťanském jej následovala; ba převyšujíc cnostmi muže svého pravou služkou Kristovou se stala. I porodila jmenovanému knížeti tři syny a tolikéž dcer; a jakož pak jemu sv. Method

prorockým hlasem byl předpověděl, co den prospíval se vším lidem svým a šířila se říše jeho; dokončiv pak běh života svého zemřel v třicátém pátém roce věku svého. I dostal se po něm k vládě prvorozený syn jeho Spitihněv, veškerými cnostmi dobroty a pověstí svatosti převelice skvělý. Následuje totiž otce svého zakládal chrámy boží, shromažďoval kněze a osoby duchovní a dokonale byl ve víře Kristově; dosáhnuv pak 40 roků života, ze světa vyšel putuje k hvězdám. Po smrti jeho bratr Vratislav vlády se ujal, pojav manželku jménem Drahomíru ze země Slovanů pohanských, která se nazývá Stodory. To byla druhá Jezabel, která v nešlechtnosti své proroky povraždila, čili druhá Eva, manželka prvního člověka, jež porodila Kaina a Abela. Porodilať knížeti dva syny, jednoho jménem Václava, druhého Boleslava. Než o tom na svém místě.

Nábožná paní Ludmila, ztrativši napřed muže potom i staršího syna, v domě vlastním zůstávala, a pamětliva jsouc prvéjší nevědomosti své a bludu svého každého dne oplakávala minulé nepravosti; a jako před tím údům svým dávala sloužiti nečistotě a nepravosti, tak nyní měla je k službě spravedlnosti a svatosti, říkajíc s apoštolem: » jaké ovoce měla jsem tenkrát z toho, čímž nyní se rdím?« O tom svědčí časté podporování chudých, o jejich potřeby jako matka se stara a, krmíc hladové, napájějíc žiznivě, odívajíc pocestné a nahé; o tom svědčí dále kněží, o něž zbožnou myslí jako o vlastní syny se starala; a kdyby všechna tato svědectví mlčela, svědčí o tom příbytky Kristovy, jež rozličnými dary zlatými a stříbrnými obohatila, nikoli jak někteří dělávají z lupy a majetku chudých, nýbrž z majetku od boha sobě svěšeného. Byla pobožná a tichá ve všem a všeho ovoce dobroty plná. V almužnách štědrá, v bdění neunavná, v modlení nábožná, v lásce dokonalá, v pokoře ponížená, v obsluhování sluhů božích tak ochotná, že kterým za dne útěchy poskytovatí nestačila, v úkrytě nočním po sluhách útěchu opět a opět posílala, vyplňujíc slova evangelia, poroučející dobročinnost, tak aby nevěděla levice, co dělá pravice. Než kdybychom chtěli všechny její znamenité ctnosti vypisovati, nedostávalo by se nám spíše světla denního než blány. Vrata domu jejího ve dne v noci každému okolo jdoucím byla otevřena, tak že s blahoslaveným Jobem zvolati mohla: »vrata má otevřena byla pocestnému«; okem jsem byl slepému a nohou chromému«. Matka sirotků, těšitelka vdov, uvězněných neunavná navštěvovatelka a ve všech dobrých skutcích dokonalá.

Když tedy jmenovaný vévoda Vratislav, jak jsme napověděli, po smrti bratrově vládu nastoupil, upevniv vladařství své, chrám k počtě svatého Jiří mučenika založil, než předstížen byv smrtí tak dlouho kýženého vysvěcení jeho nikterak se nedočkal. Syna pak svého staršího Václava, hochu jarého ducha, na učení zákonu

božimu a umění literárnímu dal do hradu nazvaného Budeč, kde od předchůdce jeho, bratra Spitihněva, k počtě knížete apoštolského sv. Petra chrám založen byl a jest. Tento vtípného jsa ducha vše, co od učitele svého uslyšel, vnuknutím ducha svatého paměti své hluboko vštěpoval; když pak otec jeho zatím dosáhnuv as 33 roků věku svého ze života tohoto vykročil, povolán jest do hlavního hradu Prahy nazpět a povýšen ode všeho lidu na stolec otcovský. Než poněvadž chlapeckému neb jinošskému věku ještě úplně neodrostl, usnesli se všichni přednější Čechové, že svěří Ludmile, služebnici Kristově, nezkušeného vévodu s bratrem jeho Boleslavem k vychování, pokud by s pomocí boží věkem nedospěli.

Vidouc to matka svrchu jmenovaných hochů, která jako vdova na stolec manžela svého dosedla, vnuknutím ďábelským vším hněvem jedovaté duše své proti služebnici boží Ludmile vzplanula a ohavným podezřením se soužila, domnívajíc se, že, poněvadž všechen lid hochy tchýni na vychování svěřil, oloupena bude o vládu a moc, a ona pak že veškeré panování získá; i berouc nejohavnější radu se syny Beliálovými všemožnou jala se strojiti jí zkázu. Ctihodná ale a nábožná služebnice Kristova Ludmila dověděvši se toho chopila se zbraní pokory a trpělivosti proti hrdo-pýše; i vzkázala po poslech snaše své řkouc: »po žádné části vlády tvé hříšně jsem nezatoužila, ani žádného panování nad tebou si neřádám. Vezmi syny své nazpět, a jak ti libo, vládni s nimi. Mně pak dovol sloužiti všemohoucímu Kristu, na kterém místě chceš.« Než jako vždy se stává, že oč se pro boha pokora poníží, o tolik poštíváním ďábelským pýcha se vypne, vévodkyně laskavé a přívětivé prosbě svaté Ludmily nejen nechtěla vyhověti, než ani jí vyslechnouti nechtěla. To vidouc služebnice Kristova a pamatujíc na slova apoštola: »neodporujte zlému, nýbrž vyhýbejte se hněvu« a na slova evangelia: »budou-li vás pronásledovati v městě jednom, utecte do druhého« z hlavního hradu se svou družinou na jistý hrádek, jménem Tetín, se odebrala. I zdobila se drahým kamením ctností tím více, čím jistěji věděla, že stíhati ji budou pronásledovanci a že brzy dojde palmy mučenické, setrvajíc v nábožných modlitbách, bdíc a postíc se bez ustání, rozdávajíc štědrrou rukou almužny všem.

Svatý pak Václav, ačkoli byl ještě v útlém věku, přebýváje s matkou také duchem prorockým za oné doby se proslavil; i poznal vše, co přijíti mělo, zjevením Krista pána ve zřejmém vidění. Jednou za ticha nočního jistého kněze Pavla, jehož přátelské přilnutí k často zpomenuté sv. Ludmile nejpřátelštěji bylo opětováno, dvůr pěknou a pevnou hradbou obehnaný, když svatý a boha plný Václav naň se díval, všech krásných zdí zbaven a příbytku lidskému zcela nepodoben se objevil. Vidění toto, když byl totiž sám tíži spánku tělesného se sebe strásl a jsa

bdělý v rozjímání duševním se probudil, některým rozumně vypravuje, a co by zjev tento pravdivého předpovídal, ústy prorockými vykládaje, takto svolané oslovil: •když jsem ležel na lůžku, drazí přátelé a vy důvěrní sluhové, za ticha nočního, významného a velebného se mi dostalo vidění. Uzářel jsem totiž obydlí kněze Pavla všech vysokých zdí zbaveno a ode všech lidí úplně opuštěno. Z toho vidění smutek mne pojímá a vnitřní starost o věrné bohu tíží a leká; však přec jakož v nesmírnou laskavost toho, jenž vše zná, důvěru mám, kterou přemožení všeho věřcím příslibeno jest, snu tohoto pravdu, která co nejdříve se objeví, k vůli jistému označení věci jasné vyložiti chci. Zboření domů šťastnou báby mé Ludmily, svaté a ctihodné stařeny, smrt znamená; ona totiž matky mé, tak rodem jako nečistotou skutků pohanky, sběsilým s několika pomahači k zločinu ochotnými spiknutím a za nedlouhý čas zbraněmi nešlechetníků, kteří úkladně na ni vyrazí, pro vyznávání jména a víry křesťanské ukrutného utrpení zakusí. Vysoký pak dům, jak vidění svědčí, od lidu opuštěný, značí kněží v něm naší ochrany zbavených žalostné vyhnání ze země a nezasloužené pobrání všeho statku jejich. Neboť proklaté paměti matka má, nenávidíc až k smrti stranu křesťanskou žijící, ku které dle možnosti své se přiznává, kterou ctí, upřímně následovati a milovati nepřestávám a později nikdy a nikdy nepřestanu, duchovní osoby rozličných řádů, poněvadž se netají stejným svým smýšlením se mnou, statků zbaviti a ze země vyhnati se vynasnaží. Tímto výkladem prorocký duch jeho pravdy vědomý se nesklamal, nýbrž jakož vhodně znělo označení výkladu co do zavraždění jmenované již stařeny a co do krutého vypuzení okolního kněžstva, které se vládě jeho, ano bohaté štědrosti ochotně poddávalo, v téměř pořádku za nedlouho potom, jak obecně jest známo, vyplnilo se všechno.

4. Ačkoli se služebnice Kristova Ludmila, jak jsme nahoře pověděli, nevěřcím z očí uchýlila, na téměř hrádku, na který se byla utekla, pronásledována jest od nepřátel. Neboť nadzminěná vévodkyně jistě velmože své, syny nepravosti, pravím Tunnu a Gomona, se silným vojskem vyslala na Tetin, na záhubu tchyně své. Než předvídajíc věci budoucí zpomenutá služebnice Kristova nahoře jmenovaného kněze svého Pavla zavolala; i požádala jej, aby mši svatou četl. Vyzpovídavši se nábožně před tvář toho, jenž srdce zpytuje, a vědouc, že účastna jest milosti nejvyššího, takto pak se důvěry plna zbrojíc, nábožně se modlila k bohu, aby duši její, již byl sám stvořil, v pokoji ráčil přijmouti. Když byla potom mše přečtena, posilnila se přijetím těla a krve páně, načež neunavnou duší jala se zpívati žalmy. Když nastal večer, ukrutníci svrchu poznamenání do domu jejího vtrhli, ostatní druhy oštěpy a štíty ozbrojené venku postavili, sami pak náčelníci a vrahové,

Tunna a Gomon přibravše několik zbrojnošů k sobě a vyrazivše, dvěře do ložnice, kde služebnice boží odpočívala, divoce se vedrali. I promluvila k nim svatá Ludmila pokorným hlasem: »jaká to zběsilost vás tak náhle pohání? Nestydíte se a zapomínáte, která já vás jako syny své vychovávala, zlatem a stříbrem i krásným oděvem obdarovávala? Než dopustila-li jsem se něčeho proti vám, prosím, povězte mi.« Ale oni zběsilci, jsouce tvrdší kamene, toho neslyšeli; neostýchajíce se vložit na ni ruce vlastní, z lůžka ji vytáhli a vrhli na zem. I řekla jim: »nechte mne trochu se pomodlití.« Když jí to povolili, vztáhši ruce modlila se k pánu. Načež promluvila: »přišli-li jste mne zabit, prosím, abyste sřali hlavu mou.« I chtěla po příkladu mučovníků prolítím krve svědeckví vydati o Kristu, a žádala dojíti s nimi palmy mučovníctví na věky, kterouž také nepochybujeme že zasloužila. Neboť praví písmo svaté: »jakoukoli smrtí sejde spravedlivý, duše jeho dojde okráání.« Ukrutní ale kati nevšímajíce si proseb a slov jejích provaz na hrdlo jí hodili a zardousili tu, která žítí bude na věky s tím, kterého vždy byla milovala, s Ježíšem Kristem pánem naším. Podstoupila pak mučovníctví šťastná a bohu oddaná služebnice Kristova Ludmila sedmého dne, v sobotu, a sice 15. září po večer.

Všechno kněžstvo a služebnictvo její obojího pohlaví, když byla zabita pastýřka, rozptýlilo se; různu se skrývajíce hleděli zachrániti život vezdejší. Potom, když byli ukrutní kati odešli, k pohřbení jejímu s velkým strachem a nářkem se sešedše, a nejpočestnější vše, co k pohřbu náleží, připravivše, nejsvětější tělo její položili do hrobu. Krví zbrocení pak vrahové vzavše, co se dalo uloupiti, k paní své se navraceli, přinášejíce jí přeradostnou zprávu o zavraždění nevinné, i domnívajíce se, že na věky jsou bohatí a že věčně živi budou; a přec těžký a neskonalejší trest pekelného ohně je brzy očekával. Nadzmněná nevěrná paní nevěrných poravši všechnu majetek tchýně své s těmito ukrutníky jala se vládnouti darujíc jim, příbuzným jejich a celé čeledi skvosty zlaté a stříbrné a přenádherný šat. I panovali v celé zemi České jako znamenití vévodové, ale nikoli z boha.

Když tak nádherně žili a převelice se radovali a jásalí, spravedlivý trest pomsty boží nenadále stihl bezbožníky, kteří se nebáli tak velkou a tak krutou vraždu spáchatí a nepočestné ruce své bez příčiny pozdvihnouti na převellebnou služebnici Kristovu. Neboť vnuknutím otce jejich ďábla, knížete rozbrojů, počali všemi současníky svými pohrdati. Proto povstala roztržka a převeliká nenávisť mezi velmoži svrchu jmenovanými, totiž Tunnou a Gomonem a paní jejich, tak že všechno myšlení a mluvení paní té ke zkáze jejich dnem i nocí směřovalo. Když to zpozoroval ukrutník Tunna, pojal jej veliký strach; i dal se se všemi příbuznými svými z tětěz země na útěk, a ode všech nenáviděn jako psanec

semo tamo se toulal; nikdo pak z rodu jeho nenavrátil se více domů. Gomon ale, když hledal s bratrem svým spásu útekem, chycen a s bratrem k smrti odsouzen, ztratil život vezdejší i budoucí. Než paní jejich vidouc je utíkati všechen vztek jedovaté duše své na potomky jejich vylila a všechny od nejstaršího do nejmladšího jedním dnem a výrokem utratila. A tak první znamení svatosti Ludmily se ukázalo, že řízením prozřetelnosti boží z vrahů jejich žádný nezůstal živ. Druzí z domova různou uprchnuvše ode všech nenávidění a trestem božím stiženi život svůj vydechli; synové pak jejich ohavnou smrtí sešli a větším dílem mečem postínáni. Tak naplněno jest slovo páně v evangeliu: »každý, kdo mečem zachází, mečem zhyne.«

V týchž pak dnech u hrobu blahoslavené a ctihodné paní a mučnice Ludmily působením milosti boží skvělé zázraky se udály. Neboť z hrobky její tak veliký zápach zvláštní a příjemné vůně vycházel, že všech drahých masť a květů vůně převyšoval. Přemnozí také voskové svíce a svítilny božským světlem plápolati za ticha bouřlivé noci vlastníma očima tam viděli. To všechno nezůstalo nikterak tajno vladařky, jež ji byla dala zavraždit. Dověděvši se to velice se ulekla, i nevěděla co počíti. Konečně opět jedovatý úmysl převládl; i vyslala sluhy na Tetín, kde ctihodné tělo leželo pohřbeno, poručivši jim, aby vystavěli dům nad hrobem sv. Ludmily ve způsob chrámu, udavši i jméno, totiž k počtě sv. Michala archanděla; kdyby totiž potom nějaké znamení tam se událo, aby připisováno nebylo zásluhám svaté mučnice, nýbrž svatých, jichž ostatky by se tam nacházely. Když se to bylo stalo, tak velká hrůza všechny do chrámu vstupující pojímala, že jen s největší uctivostí a pokorou do něho vstupovati si troufali; i děly se tam potom vzácné a znamenité zázraky.

5. Potom řízením Kristovým dávno vyvolený vévoda sv. Václav překročiv leta chlapectví překrásným květem jinošství se zastkvěl, a chovaje vše, čemu byl od učitele se naučil, hluboko v paměti, vřelým srdcem hleděl skutkem vyplniti, čeho sluchem byl nabyt. Pročež zlá matka jeho a jistí přívrženci její, synové Belialovi, majíce v nenávisti činy a nejsvětější snahy jeho, vešli mezi sebou v radu a řekli: »aj, co máme činiti neb kam se vrhnouti? Knížeť náš, ježž k vládě jsme povýšili, zkažen od kněží téměř mnichem se stal a nedá nám kráčet po kluzké a obvyklé cestě nešlechtností našich. A činí-li to nyní za věku chlapeckého neb jinošského, jakže bude teprv jednati, až dospěje na muže neb starce?« Od onoho pak času počali mu klásti překážky kárajíce jej velmi a přemnohá jiná příkoří mu činíce.

To všechno bohu milý muž zbraněmi víry odmítal, a ozbrojen štítem trpělivosti neoblomným duchem snášel. Neboť i kněžím jeho a jistým nábožným mužům, jichž učení on požíval, neustále

úklady bezbožníci tito a vraždu strojili a hrozili tak, že žádný z nich k němu dostatí se nemohl. On ale věda o tom všem s muži důvěrnými skrze dvířka zadní kradmo obcoval; když slunce zapadlo, tajně některého kněze k sobě volával, a učov se v noci všemu, co mu bylo prospěšno, když se rozednívalo, učitele neb sobě milého kněze tajně odcházeti nechával, knížku pak svou pod šatem skrytou nose, kdekoli nalezal pokoje, pilně čítal a lkaje v duši své zatvrzelosti srdce, zaslepenosti a nevěry lidu svého želel velmi. Nabyv konečně zmužilosti od boha a udatností se opásav, matku svou a všechny muže svolal a, jak slušelo, pokáral, jak svědčí kniha moudrosti řkouc: »slova moudrých jsou jako ostny a jako hřeby do výše zaražené.« Promluvil k nim sv. Václav: »synové nepravosti, símé lži, mužové nešlechtní, proč jste mi bránili učiti se zákonu pána našeho Ježíše Krista a poslouchati příkázání jeho? Oškливо-li vám sloužiti Kristu, proč aspoň nenecháte jiných? Já pak byl-li jsem posud pod dohlídkou a v moci vaší, od dneška ji odmítám a bohu všemohoucímu s čistou duší sloužiti chci.«

I stala se potom proto a pro jiné věci převeliká roztržka mezi velmoži, kteří k straně nábožného vévody lnuli, a ostatními, kteří k nešlechtné straně bezbožné paní náleželi; oddělili se rádcové a velmoži země od sebe a trní rozbrojů zbujnělo až ku prolévání krve. Než strana spravedlivých, ačkoli slába byla, přemohla přec, jako vždy, četnou stranu nešlechtných. Neboť vévoda Václav, staraje se o nabytí pokoje, vnuknutím ducha svatého uzavřel vypuditi matku svou, která byla příčinou vší nešlechtnosti, z vlasti; aby po vyhnání jí a všech jejích bezbožných přívrženců sběsilost rozbrojů byla utlumena, pokoj církve Kristovy se vzmohl a všichni jednoho a téhož pána majíce pravému učení Kristovu dokonale se přiučili; aby pak potom, až by vše bylo uspořádáno, co k míru země náleží, až by vypuzením a vyhnáním odbojců pokoj byl zjedнан, matku se ctí domů nazpět povolal. Toto všechno pomocí boží skutečně vykonal. Neboť matku s největší hanbou ze země vyhnal; i potkal ji zasloužený trest od boha všemohoucího za to, že krev prolila nevinné svaté Ludmily beze vší příčiny. Než poněvadž byl pln čistě bázně, jež potrvá na věky, pamětliv příkázání božích, vedle nichž ctíti máme otce a matku, po nějakém čase ji uvedl nazpět; ale důstojenství panování dřívějšího zbavena byla až do smrti. Než kterak se to všecko událo, poněvadž by nás vedlo daleko, vypravovati pomíjějce jděme za svým cílem. Potom ještě mnoho protivenství a nesnázi zkusila, také zavraždění syna svého skrze syna mladšího.

Rozpomenuv se potom na bábu svou sv. Václav, jak svatě živa byla na světě a jak stkvělou odměnu obdržela od všemohoucího, prolévaje hojné slzy s kněžtmi a některými nábožnými lidmi

se uradil, i poslal je na hrad Tetín přikázav jim, aby aspoň kosti neb prach setlého těla důstojně k němu přenesli. Sám pak zjevením ducha svatého nabyt jistoty a několika důvěrníkům svým sdělil, že působením milosti boží zmínění poslové nějaké znamenání tam shledají. Vykonávajíce tedy příkaz pána svého poslové vešli do chrámu a odhrnuše zem hrob našli, ale shledávajíce víko hrobky, v níž ctihodné tělo leželo, z části shnilé, pozdvihnouti je se ostýchali. Jest-li dřevo, tak mluvili, shnilé, čím více to, co je pod ním? I chtěli hrob opět uzavřítí s největší bedlivostí. Úmyslům jejich ale protivil se jeden z nich, kněz Pavel, o němž jsme se nahoře zmínili, kterak k ní, pokud žila na světě, vždy lnul přátelstvím, od ní úslužně opětovaným; i řekl: »nikterak nestane se, jak pravíte; nýbrž po rozkazu kněžete, najdu-li aspoň prachu setlého těla, vyzdvihnu jej.« Jemu posvědčili ostatní a po jednohlasném usnešení zdvihli víko. To však při tom se rozlomilo, tak že zpočetý Pavel se zemí přes tělo mrtvé upadl. I vstal rychle a zem odhrnul se soudruhy svými, načež shledali svaté tělo všeho porušení prosto, jen totiž, jak svrchu jsme připomenuli, obličej její pln prachu, který na něm zlomením víka při zdvihání se byl usadil. Náramnou radostí z toho opojení neskonale díky všemohoucímu vzdávali, svaté tělo její ze země vyzdvihli, do skvostného šatu, jak se slušelo, zavínuli i položili před oltář chválu a díky neskonale milosti boží vzdávajíce. Vykonavše všechno slavně podle řádu vložili je na máry, a upevnivše tyto dvěma koním na záda tétéž noci do hlavního hradu, totiž do Prahy, bez meškání spěchali. Nalezeno bylo tělo blahoslavené a bohu oddané služebnice Ludmily 19. října o 12. hodině ve středu, přinesli pak je do Prahy třetího dne, v pátek 21. října; i radovali se velice všichni, vzdávali díky a chválili Krista.

Ti totiž, kteří je přenášeli, prvé než je do hradu vnesli, sluhy předeslali ku kněžeti s dobrou zprávou. Tito přišedše našli jej ve spaní; i vzbudili jej rádi a velkou radost mu způsobili zvěstujíce, že milostí všemohoucího boha tělo tak vznešené paní, báby jeho, neporušeno shledali. Ihned vstal, do kostela s největší radostí pospíšil a Kristu pánu neskonale díky vzdával. Když slunce zasvitlo na zemi a paprsky svými trnu zahnal, svolal kněžstvo a zástup věřících a u velikém průvodu pospíchal vstříc. I potkaly ony věrné nosiče s tělem sv. Ludmily, kteréž ihned kněží a žáci vesele na ramena vzavše, dobrořečce bohu a zpívajíce žalmy a chvalozpěvy nesli do hradu. Všedše do chrámu, položili je před oltářem na podlahu a učinili velký pokřik. Když pak zvědavost obecná jak věřících tak nevěřících o tom hloubala, co se to stalo, shlukli se a ku dveřím chrámu pospíchali. Poradiv se potom kněže s kněžými tělo její přede vším lidem dal odkrýti, aby se přesvědčili všichni, že neporušena jest zachována od Krista pána. Všichni pak

divíce se neunavně hlásali slávu Kristovu a nikdo nemohl protivit se pravdě, poněvadž všem byla patrna neporušenost těla, pevnost vlasů; obličej pak její stkvěl se, jakoby byla živá. Neporušená krása šatů jejích tak se leskla, jako by byly téhož dne utkány. Všichni patříce na to hlasitě provolávali, že vši cti a chvály jest pfevelice hodna. Vykopavše tedy zem a upravivše hrob v témže chrámu chtěli ji pohřbiti. Ale náhle vyhrkla voda z téhož hrobu. Tomu přemnozí se divili a poznali, že toto místo pohřební níkterak se nelíbí služebnici Kristově; i zahrabali opět jámu a postavili nad ní rakev se svatými ostatky čekající na pomoc boží; a tak šťastně dospíchali k domovu.

Po nějakém čase nadřečený kníže do Řezna vyslal posly otázat se biskupa téhož hradu jménem Tutona (poněvadž náležely tenkrát Čechy do jeho okrsku), co by měl činiti s jmenovaným tělem. Tento probíraje písmo zákona božího podle moudrosti od boha sobě dané tento rozkaz dal za odpověď, aby totiž tělo, jež původ svůj vzalo od prvního člověka, kterému bylo řečeno: »zem jsi a do země vejdeš, prach jsi a v prach se obrátíš« (Gen. 13, 19), odevzdali hrobu, až by uzřelo slávu Kristovu. Velikou horlivostí boží nadšený kníže biskupa svrchu jmenovaného pokorně prosil, aby k němu ráčil přijíti, tělo sám pochovati a chrám, který posud od biskupa posvěcen nebyl, posvětit. Ten ale předstíraje, pro slabost stáří svého že nemůže přijíti, spolubiskupa svého s několika málo sbory kněží vyslal, aby chrám onen posvětil. Tento přišel a nejprve posvětil chrám páně. Potom po šesti dnech tělo ono pohřbil na témže místě, kde byla voda vyhrkla. Divná a k důkazu zásluhy služebnice Kristovy dostatečná věc! že totiž, když chtěli kněží na neposvěceném místě ji pochovati, vyhrkla voda ze země, když ale přišel spolubiskup a zasvětil chrám, docela žádná se neukázala. Slušno dost, aby ta, která šťastně život trávila ve šťastném obcování, s větší slávou pochována byla, ana postavena býti měla se svatými na pravici Kristově. Když byl spolubiskup podle řádu toto vykonal, důstojně obdarován od knížete vrátil se domů.

Po roce však téhož dne, kdy byly svaté ony ostatky přeneseny, na slávu jména svého a důkaz zásluhy služebnice své Kristus pán znamenitý zázrak způsobiti ráčil. Neboť jakož křesťanský jest obyčej shromáždit kněžstvo a památku takových slaviti, když po modlitbách společně zasedli, aby pojedli, jakýs človíček, stížený chorobou tělesnou a zkrivený, tak že nemohl níkterak pohlednouti vzhůru, když přede dveřmi chrámu, v němž tělo tak veliké paní odpočívá, moc Kristovu a zásluhu této svaté byl vzýval, ihned povstal přímo a dřívější síly nabyl. Přemnozí pak divíce se tomu, všemohoucímu Kristu slávu prozpěvovali, že skrze služebnici svou ráčil ukázati moc svou, jemuž jest sláva na věky. Amen.

6. Když byl spořádal a upevnil vládu svou s pomocí Kristovou svatý vévoda Václav, jakou nádobou od Krista vyvolenou se stal, duch a jazyk můj a kniha tato vyprávěti nestačuje; zároveň pak hříchy tížen nedovedu líčiti, jak veliké škody vojn Kristův ve službě páně dlabu působil, kolik zástupů slouže věrně Kristu v ovčinci jeho shromáždil. Abych ale z mnoha pověděl málo, od mladosti neuchyluje se nikterak od učení páně pravdomluvný byl v řeči, spravedlivý v soudu, svěťeno-li mu bylo něco, věrný a nad míru dobroty lidské laskavý. Neboť kdykoli nějaký obžalovaný ve shromáždění soudců u přítomnosti jeho k smrti odsouzen býti měl od soudců, za všelijakou záminkou se vzdálil a skryl pamětliv hrozby Kristovy v evangeliu: »nesudte a nebudete souzeni; nezavrhuje a nebudete zavrženi« (Luk. 6, 37). Žaláře a šibenice od starodávna postavené a za jeho času ještě stojící bořil; sirotky, vdovy, chudé, nařikající, raněné neunavně těšil; hladové sytil, žíznivé napájel, nahé odíval, nemocné navštěvoval, mrtvé pochoval, pocestné a cizince jako své příbuzné přijímal, kněze a mnichy jako Krista pána ctil, bludným cestu pravdy otvíral; pokoru, trpělivost, mírnost, lásku, která předčí nade vše, (k Efes. 3, 19) zachovával; násilím a lstí nikomu ničeho neodnímal. Vojenské družině své nejen nejlepší zbraně, nýbrž i oděv dával.

Těmito a takovými cnostmi od mladosti znamenitě kvetl a klada kříž Kristův na sebe pamětliv byl prikázání božského, jež zní: »chceli kdo přijíti za mnou, zapři sebe sama, i vezmi kříž svůj a následuj mne« (Mat. 17, 24). Také v postním neb zimním čase po studených a příkrých pěšinách bos kráčival z hradu do hradu navštěvuje pěšky chrámy Kristovy, tak že v šlépějích jeho krůpěje krve se spatřovaly. Velmi drsná zíněnka, kterou pro zachování čistoty nosil, až podnes z úcty k němu jako nová se uchovává. Stále nosil vespod jako mnich oděv vlněný, svrchu pak šaty královské; i skvěl se takto před bohem i lidmi. Strídmě požíval pokrmu na okřání údů svých, často bděl a vzdávati neskonale díky samu bohu nepřestával. A pakli někdy přihodilo se mu jako knížeti mezi tak divokou zvěří postavenému, že pozdě na večer mimo obyčej příliš pil, potom časně ráno vytrhnuv se ze spánku pospíchal do chrámu, a kteréhokoli kněze neb duchovního tam nalezl, nejkrásnější šat, který sám svlekl, mu dal, objav pak nohy jeho snažně jej žádal, aby za něho tím pobožněji ku Kristu pánu se modlil, aby hřích ve věřejší noci spáchaný milostivě mu odpustil.

Ve službách božích byl tak bedliv, že každého dne oběť svou, rukama vlastněma způsobenou, pánu podával. Neboť ve žních za ticha nočního na své pole vycházel s věrným sluhou (o němž později obzvláštní a na důkaz zásluhy obou znamenitý zázrak bude vypisován), pšenici požínal a na vlastní bedra naloženou domů nosil, potom na mlýnu ručním ji mlel a mouku jsa vévoda

jako pekař prosíval; nabíraje pak v noci vodu říkal: »ve jméno otce i syna i ducha svatého«; vodu tuto domů donášel a míchaje ji s nadřečenou moukou dělal oplatky. Také na vinici pospíchal, hrozny trhal, vlastníma rukama vytlačoval, víno do džbánů naléval a k svaté oběti uschovával. Jelikož ale dosud nebyly vymýceny s kořenem obřady pohanské, když přemnozí ohavné oběti zlým duchům přinášet spěchávali a pokrmy i nápoji obětnými se skvrnili, on nikdy drže s nimi se neposkrnil, nýbrž pokaždé za nějakou záminkou se vzdálil. Vězení bořil, šibenice a jiné přístroje, kterých až do jeho času k mučení lidí bývalo užíváno, v laskavosti své strhal a chrámy pohanské ničil.

Dověděvše se o tomto jeho smýšlení křesťané jako včely do oulu k němu se hrnuli, neméně kněží a žáci i přemnozí služebníci Kristovi z Bavor, Šváb a jiných zemí s ostatky svatých a se mnohými knihami; tyto všechny s poctivostí velkou přijímal a vděčen jsa k nim vděků docházel, jak se slušelo; i daroval jim hojnost zlata a stříbra, krzen, otroků neb oděvů, a sloužil všem podle potřeby; i divili se všickni ti učitelé jeho učenosti, tak že provolávati se zdál se žalmistou: »nade všechny učitele své jsem porozuměl, poněvadž přikázání tvá jsou myšlénkami mými« — onen, v jehož duši lesk vzácné perly se stkvěl. Za zbožnost jeho také mu ráčil pán uděliti milost co největší, tak že v přemnohých bojích také zvítězil. Velebný byl pohledem, čistotu zachovával, ač ctnost tato u mužů ženatých byla řídká, i čist žádal si umříti. Přívětivě vždy mluvil s mírnými, ale s nemírnými a tuláky, s ochlasty neb pijáky, neb těmi, kteří od učení neb s cesty pravé uchýlili se chtěli, rozhorlením božím rozpálen; i nemohl-li jich dostati jinak, aspoň, když je byl k stolu svému příležitostně pozval, mnohými ranami je zbil, bera vždy proti odvěkému nepříteli štít víry a kopím ducha svatého, jenž jest slovo boží, stále bojoval proti ješitným mocem tohoto světa. Neboť byl bez nářku pravým ctitelem Kristovým, mnohým po příkazích apoštolských domlouval, mnohé snažně prosil a neunavně káral, všechny pak k hostině pravého otce zval a ze chřtínu ďáblova vysvobozené do lůna svaté matky církve uváděl a pokrmem božím stále opatroval. Potom vnuknutím milosti boží chrám páně k poctě svatého Víta mučeníka založiti chtěje vyslal posly do Řezna k biskupovi, k jehož diécési, jak jsme svrchu řekli, Čechy tenkrát náležely, aby podle předpisů církevních dovolil jemu biskup vystavěti chrám, řka: »otec můj vystavěl ondy chrám páně k poctě svatého Jiří, já pak s povolením vaším týmž způsobem založiti chci chrám k poctě svatého mučeníka Kristova Víta.« To uslyšev ctihodný biskup s díků činěním rozepjal ruce ku Kristu pánu a řekl: »synu mém, blahoslavenému Václavovi až se vrátíte, takto vyřídte: chrám tvůj již nejpěkněji před pánem vystaven stojí«.

Uslyšev to kníže s rozjařeným srdcem brzy položil základy chrámu a zdi co nejkrásněji dal postavit.

Tímto ještě nebyl upokojen, nýbrž ku prahu svatých apoštolů Petra a Pavla do Říma se chtěl odebrati požádat tehdejšího papeže, aby jej za mnicha oděl a za duchovního ostříhal, aby pak z lásky k bohu důstojenství knížecího se vzdal a bratru svému (ach příliš oddanému skutkům světským) je přenechal, sám ale žije v pokoji aspoň některé ovečky Kristu pánu shromáždil. To by byl také skutečně učinil, kdyby mu nadzminěná stavba chrámu nebyla vadila. Než lidského pokolení nepřítel, jenž od samých počátků zástupy věrných osočoval, nemoha nepřemožitelného sluhu Kristova nikterak překonati k starým zbranem se vrátil a víru křesťanskou vyvrátiti usiloval. Neboť bratru jeho mladšímu, jež jsme nahoře Kainovi přirovnali a o němž brzy potom jsme připomenuli, že mu opustiv veškeru slávu světskou všechno chtěl postoupiti, oblouzenému radou přemnohých nešlechetníků želejících, že musí zanechati zvyků svých a nesměj nikterak oddávati se věcem zakázaným, proti svatému bratrovi zbraň nenávisti a vraždy nabrousil. To všechno vnuknutím ducha svatého on předvídal, a jako jelen po vodě žízní, nejínak po palmě slávy mučnické zatoužil, však nikterak z ruky bratra svého, poněvadž věčné zkázy jeho se hrozil; přec ale měl vždy důvěru v Krista.

7. To pak se dalo za časů Jindřicha, krále Sasů, jenž milostí Kristovou první z nich koruny došel, jemuž blahoslavený týž stále byl přítelem. Abychom tedy v započatém vypravování pokračovali, Boleslav obývá ve vlastním domě neb dvoře na hradě, po něm jmenovaném, odevšad již poraněn střelami ďábelskými a touhou po vládě rozpálen, když se blížil svátek svatých mučnicků Kosmy a Damiana (který se světi dva dni před svatým Michalem archandělem), poněvadž tam počtě těchto svatých zasvěcený se nachází chrám, z těchto okolností vzal si příčinu: i pozval blahoslaveného bratra svého lstivě k hostině nebo, jak skutek ukázal, spíše k zavraždění. Ačkoli mu to vše bylo dobře známo, přec se srdcem neohroženým zulibav všechny své příbuzné a přátele a rozloučiv se s nimi vydal se na cestu ozbrojen zbraněmi víry.

Přišed tam nalezl sobě všechno dvojak připraveno, hostinu totiž přenádhernou a velikou sílu skrytě ozbrojených nepřátel. I vešel do kostela a po mši poručiv se bohu a svatým Kosmě a Damianu, jichž výroční svátek se slavil, vesele do domu, kdež se měla odbývati hostina. Když srdce přisedících již nešlechetníků dávno jedem vraždy naplněná pokrmy a nápoji se rozechřivala, zakrytou po nějaký čas ránu otvírati počali. Majíce totiž dýky pod šatem a za zády je skrývajíce neustále na vraždu pomýšleli; i vstali třikrát a třikrát opět usedli, neboť bůh všeho ředitel nedal jim toho vykonati, snad že chtěl posvětit ztřejsí den, na který

nepřipadal žádný svátek. Svatý tedy vida je vztekle si počínati neohrožen zůstal, i pospíšil co nejdříve vstát od stolu. Když byl z večeřadla poodešel, přistoupil k němu jeden z přátel jeho a řekl: »ejhle, chystám pro tebe potají koně; vsedni naň a hleď co nejdříve dostati se odsud, pane můj; neboť hrozí ti smrt. Neposlechnuv jeho nikterak navrátil se opět do večeřadla i uchopiv číši pozdvihl ji přede všemi a povýšeným hlasem zvolal: »ve jméno svatého archanděla Michala vypijme číši tuto snažně prosíce, aby duše naše uvéstí ráčil k pokoji radosti věčné.« Když jemu někteří věrní odpověděli »Amen«, vypil nápoj a políbiv všecky do hostinské síně odešel, a odevzdav údy své odpočinku a dlouho se nábožně modliv a žalmy zpívav konečně unaven usnul.

I nadešel čas modlitby ranní (vigilii), k níž svatý muž, jako vždy, v čas se dostavil. A tak jarý byl při něm duch křesťanský a předpis církevní, že, co říkáme, že jest známka mnichů nejdokonalejších, celé vypravování starého zákona při oněch vigiliích dával sobě podlé času od svých čítati. Než i ve dni sváteční (myslím v soboty velkonoční a svatodušní), když obecný křest ve svaté církvi boží se slavívá, aby mu ničeho z toho, co jest božího, se nenedostávalo, nebylo-li nalezeno maličkých v čas skrutinií, posílal na trh a, kolikoli hochů měli kupci na prodej, z lásky k samu bohu sobě kupoval; a staraje se takto o službu boží blahoslavený jeho duch nikdy netrpíval, aby něčeho scházelo při obřadech božích.

Čteš to, velebný biskupe, a zajisté se divíš, kterak nejbědlivěji vykonal to, co sotva milostí nejvyššího boha, jak víš, mužové církevní vyplniti mohli, laik a sice vévoda a vladař jednoho národa, který i mezi národy za divoký přírodou samou se považuje. Prosím pro přirozený ti zdroj moudrosti, abys, nejblaženější z otců, co jsem napsal a ještě napíšu, za hodné uznal a pochválil; jelikož, jak jsi mně kázal, mimo to, co jsem z úst tvých slyšel neb čeho jsi se mnou od lidí hodnověrných a nábožných se dověděl, něco jiného vypsati všemožně se stěhu. Než abychom pokračovali u vypravování.

Blahoslavený mučeník, jemuž brzy dostati se mělo slávy a cti a koruny vytrvalosti, ranní chválu bohu vzdát se ubíral do chrámu. Takovou pak milostí od boha muž věčné paměti se stkvěl, že nikdo nepochyboval, že přede dnem přijde ke dveřím posvátným, aby modlitbu vykonal. A na hodinu tuto čekal druhý Kain maje ji za vhodnou ke spáchání vraždy. I vidím, kterak cokoli písmo svaté naznačilo, vyplněno bude až do posledního písmene; toto pak praví o těch, kteří jednají zle, říká: »každý, kdo zle činí, nenávidí světla« (Jan 3, 20). Ještě totiž na noc bratr svatého mučeníka, nejsa více bratr, nýbrž ohavný bratrovrah, kněžím chrámu svatých Kosmy a Damiana byl přikázal, aby, až přijde, nikterak mu nedopustili vejíti do chrámu; bál se totiž, aby snad od věrných

svých zbrojnošů neb komorníků, kteří ráno ještě na lůžku si hověli neb od přichozího lidu vysvobozen nebyl; zároveň pak chtěl, aby se nezdálo, že prolitím krve a spáchaným zločinem chrám zneuctil a poskvrnil. Když toto píšu, ejhle napadá mi nešlechetný sbor Židů, kteří ostýchali se poskvrniti vstoupením do soudního dvora Pilátova, ale usmrčením pána se neostýchali. Tak i onen neblahý kat vlastního bratra stěny chrámu krví poskvrniti se bojí a přec vztahuje ruce své k bratrovraždě. Svým vlastním slovem, ukrutníku nadě všechny nepřátele, sebe soudíš a probodáš, boje se poskvrniti místo posvatné krví, kterou sám proléváš. Než stalo se, jak jsi byl kázal. Neboť an vzácný mučeník před ranní pobožností do chrámu pospíchá, aby, než lid se shlukne, k bohu otci v útrobách nábožného srdce svého potají se pomodlil, strojí zatím bratr úklady a brousí meč, aby oběť připravil Kristu. Než proč zdvojuju bolest v srdci, proč slzy v očích, nutě se široko vyprávěti smrt spravedlivého, smrt nevinného? Míváť zajisté velká bolest mnoho slov. Než abych déle neodkládal vypravování o utrpení svatého mučeníka pro ty, kteří nedočkavě si toho přejí:

Vstal svatý Václav, brzy budoucí oběť Kristova, chtěje vedle posvatného zvyku svého pospíšiti do chrámu, aby mohl déle setrvatí potají v modlitbách, než lid se sejde; i žádaje jako dobrý pastýř se stádem svým společně chvalozpěvy ranní vyslechnouti nebo přezpívati, brzy upadl v úkladné léčky. Neboť kněz chrámu onoho, jeden z těch, z nichž pocházela nepravost od Babylona, jakmile spatřil muže božského přícházeti, podle rozkazu zločinců dvéře chrámové zavřel. I vzchopili se též připravení úkladníci, totiž bratr a veškeré ozbrojené jeho družstvo. I shlednuv bratra vyvolený vojín boží děkuje mu krk jeho rukama objal, polbil jej, pozdravil a řekl: »zdráv budiž povždy, bratře můj, a oplývej statky života tohoto i budoucího; přijmiž tě Kristus k hostině své věčné, žes mne a družinu mou včera tak hojně pohostil.« Na to odpověděl onen zpupně a se zamračenýma očima obnaživ meč pod pláštěm ukrývaný: »včera podle okolností, nyní ale bratr bratru poslouží taktó.« A máchnuv mečem do hlavy ho udeřil; než poněvadž sřla páně byla při něm, sotva krev mu vytryskla. Neboť tak veliká hrůza nešťastníka pojala z velikosti počínání, že i druhou ranou ničeho nemohl vyřiditi, co by o statečnosti jeho svědčilo. I zachytiti hledě obnažený meč rukou vlastní sv. Václav: »jak velmi neobratně si počínáš,« řekl, »chtěje mne raniti.« Když ale viděl, že úmyslu svého nikterak se nespouští, konečně jeho sama (jak někteří vypravují) popadl a k nohám svým porazil řka: »aj vidíš, člověče vlastním soudem zahubený, kterak mohu tebe vlastní rukou potřítí jako nejmenší zvíátko. Než daleko budiž, aby se kdy pravice služebníka božského poskvrnila krví bratrovou.« I navrátil bratru meč, který mu byl vyrval, a krváčeje z toho na ruce

do kostela pospíchal. Onen nešťastník ale dal se do hrozného křiku a pronásledoval jej volaje: »přátelé, přátelé, kde jste? Špatně pomáháte pánu svému, špatně pomáháte v takové úzkosti postavenému!« Tu vyřítli se celý zástup nešlechtníků ze skrýší s meči a oštěpy mnohými, a ranami těžkými posetého zabili jej přede dveřmi chrámu. Tenkrát také svatá duše na onom bojišti, vysvobozena ze žaláře života tohoto, mučnictvím ověncena vítězně se odebrala k pánu dne 28. září, leta páně 929, ano nebe se radovalo a země kvílela.

Mrtvé tělo jeho matka (již nedávno pro hříchy její byl vyhnal a opět v pokoji z lásky ku Kristu zpět povolal) s některými věřícími konečně rychle do rakve uložili a do země zahrabali, nikoli jak se slušelo na mučenika, nýbrž jak se stává, když někdo beze zvláštní pocty a blaženosti umřel. Než onen blahoslavený vojín unikaje trestu a potupě k větší slávě povstal, a čím chatrněji od synů ďábla a údů jeho zacházeno se vzácným mučovníkem tímto, tím milejší pánu svému a spoluobčanům svým v nebesích se objevil. I stal se společníkem andělů, soudruhem apoštolů, spoludědicem mučovníků, účasten pokoje vyznavačů, neporušenosti panen, obdržel věnec věčné se zelenající a krásu nehynoucí na věky. A tak zhrdnuv vévodstvím slávy pozemské, jímž druhdy byl vážen a mocen, do království nebeského jako pravý vévoda a mučovník vešel. Než my, jsouce suchoparní a neumělí chvalořečníci zanechme to těm, kteří tomu rozumějí, a obraťme se k prostičkému vypravování zázraků jeho.

8. Krev blahoslaveného mučovníka od bezbožných bezbožně prolitá, která po zemi a zdech se rozstříkla, smývána vodou a utírána byla: než druhého dne, křeří předešlého dne ji byli smývali, přišedše k témuž místu shledali zdi a zemi, jakoby nikdy voda na ně nebyla přišla, krví zbrocené. I dali se znovu do utírání. Také po třetí to učinili; ale vidouce marnost svého namáhání odešli. Než vrahové svatého mučovníka toho, jež pronásledovali až do smrti, ani po smrti ušetřiti nechtějíce, sběsile do hradu pražského se přihnali a všechny přátele jeho, kteří, jak věříme, co dobří lnuli k dobrému, rozličně a ukrutně povraždili, děti pak jejich živé v hlubině řeky Vltavy utopili. Věříme, že tito, stavše se utrpení, účastni se stali také slávy; i ačkoli my nehodní počtu a jmen pro množství jich neznáme, přec věříme, že zajisté bůh je zná a že si je vyvolil. Shromáždil byl blahoslavený muž za živa značné množství duchovních a sluh božích, kteréž vrahové svatého mučovníka tak pronásledovali, že sotva některý z nich ve vlasti zbyl; abychom poznali naplnění toho, co víme, že bylo předpověděno o pánu zvlášť: »zabij pastýře a rozprchnou se ovce stáda jeho.« Než ejhle přicházejí k vypravování o hněvu a pomstě páně, jež proti vrahům vzplála, nucen jsem velebiti sílu a divné skutky boha, který vždy

přichází jako mstitel nejspravedlivější, aby vyplnil, co někdy slíbil řka: »mně náleží pomsta; já odplatím.« Neboť část oněch, kteří proti svatému páně ukrutně byli povstali, aneb kteří pouhým souhlasem stali se účastníky tak velikého zločinu, zmítána zlými duchy v pustinách utíkajíc bídne a zasloužené smrti došla a více se neobjevila. Druzí hubení a bídni zůstali až do smrti. Jiní ale z nich štěkajíce jako psi a skřípajíce zuby zemřeli; celý pak rod jejich, abych tak řekl, vyhlazen s kořenem. Zbyli-li však někteří, ti chleba svého dobývají rukama vlastněma.

Tělo svatého mučenika odpočívalo v chrámě svatých Kosmy a Damiana pochováno tři leta; potom ale zjeveno jest některým služebníkům božím, aby téhož sluhu božího z místa, kde byl pochován, přenesli do chrámu sv. Víta mučenníka, který v hlavním hradě pražském vnuknutím božím od základů byl vystavěl a okrasami chrámovými znamenitě ozdobil. Ve chrámu tomto, když ho stavěli, procházejce se kdys vyslovil prý verš žalmisty: »tento jest odpočinek můj na věky věkův.« A to ke chvále a slávě jména svého a na důkaz zásluhy blahoslaveného muže dobrotivý pán způsobiti ráčil, aby nad slunce jasněji objevilo se národům, že bůh všemohoucí národu českému již dávno k sobě obrácenému velkého svatostí ochránce připravil, jak potvrzuje písmo: »poněvadž v každém národě, kdo bojí se jeho a koná spravedlnost, milý jest jemu«; a poněvadž »když naplněna jest míra hříchu, přeplněna jest i míra milosti.«

I oznámeno to bratrovrahu onomu, který jsa oděn pláštěm křesťanství a nemoha se protiviti velkým skutkům božím, ač pozdě, se počal diviti. I vyslal lidi a kázal v noci svaté tělo přenéstí doloživ, nebudou-li před červánky ranními svaté údy do nového hrobu uloženy, že zajisté ti, kterým to svěřeno, všichni na hrdle trestání budou. Přišli tedy v noci, svaté tělo vyzdvihli, na vůz naložili a až k potůčku jistému, jemuž jméno jest Rokytnice, přivezli. A ejhle voda tak vzrostla, že překročivši i břehy zatopila všechny louky; i nebylo naděje těm, kteří svaté tělo přivázeli, mimo smrt. V této úzkosti napadlo jim za smilování prositi svatého Václava, jenž před tím přechosto se zjevuje přenešení své naříditi ráčil; i řekli: »svatý mučeníku, snažice se zbožnou myslí poslechnouti rozkazu tvého nyní všichni trestu vražedného meče vydání jsme.« Zároveň pak se namáhali zříditi nějaký most. Když se toto dalo, ohlednuvše se náhle spatřili sebe a vůz s tělem vzácného mučenika na té straně potoka státi, na kterou přejíti byli hleděli.

Vidouce to sluhové svatého mučeníka boha a svatého jeho velikým hlasem z celého srdce chválili, že služebníky své v takovém nebezpečí vězíc tak mocně vysvobodil. Takovým zázrakem okázala se laskavost páně a zásluha svatého; tím sláva boží, tím síla mučeníka se osvědčila, když tělo důstojným přenešením uctěno bylo,

ti pak, kteří je přenášeli, tak mocně vysvobozeni. Pospřívše potom k řece Vltavě našli most rozlámaný; i jali se těžce naříkati nemohouce nikterak jeho pozdvihnouti, a dali se opět do modlení, aby jim obvyklou laskavostí pomohl, aby života neztratili; neboť vzhledem k rozkazu kněžecimu již kokrhal kohout k ránu. Shledavše se brzy vyslyšeny zdvihli jej na ramena, jakoby žádného břemene nebylo, a přes rozlámaný most bez závady radostně přešli. Potom bez závady a překážky přišli na místo, jež sobě dávno svatý byl připravil. I rozprávivše světo uzřeli tělo jeho neporušeno a všechny rány jeho zhojeny kromě jediné rány oné, kterou přeukrutný bratr jeho mu na hlavě byl zasadil. Tato totiž, ačkoli byla také zhojena, přec lišila se od ostatních jsouc jakýms bílým kalem pokryta; když pak tento smyli, okázala se podobna ostatním.

Tenkrát byl prý mezi ostatními, kteří tělo pochovávali, jistý muž počestného života, jenž tomuto svatému, pokud žil, důvěrným býval přítelem. Ten omakávaje jednotlivé údy svatého těla také ruku s usazenými očima do ruky své vložil a lehounce nehty zatahal, z nichž našel jeden, který se viklal, plačtivým hlasem promluvil k soudruhům řka: »běda nám hříšným! patrněť jest velmi blízko porušení svatého těla toto; neboť ejhle viklají se a povolují nehty.« I pokárali ho ostatní řkouce: »proč, bratře, mluvíš takové věci? Či nepozoruješ bystrým rozumem, že pro bývalou oddanost k němu chce ti dopřáti částky těla svého?« On ale bije se pěstí do prsou řekl: »opravdu, opravdu myslím že bude tak;« a uchopiv znova svatou ruku opět dotekl se nehtu. Nyní ale shledal, že tento tak pevně v mase ostatním vězel, jakoby žádná známka viklání se byla neukázala na něm.

Také ucho jeho, které mečem úplně usečeno, potom pak od sestry jeho, již se byl zjevil, nalezeno bylo, úplně se zahojilo a k místu svému přirostlo. Zpomenutá totiž ctihodná paní, sestra svatého mučeníka, jmenem Přibislava, od mladosti vyučena byla službě Krista pána, jemuž sloužila vedle učení evangelia »bez reptání«. Neboť když ji byl pán jha manželského zbavil, zcela se oddala službě boží vřelou duší žádajíc oděna býti oděvem posvatným; ve dne v noci trvajíc na modlitbách neustále se postila a bděla. Této zjevil se svatý Václav a řekl: »ucho mně vrazi usekli a od onoho času leží mezi stromem, jenž stojí těsně u chrámu, a zdí chrámovou.« Po zjevení tomto ctihodná paní ze spánku se probudila, a přišedši na místo u kostela poklad svatého ucha tam našla. I zdvihnuvši je s úctou a radostí velikou děkovala všemohoucímu bohu, šla ku hrobce bratra svého a mučeníka s některými sobě věrnými, s největší úctou ji otevřela, ucho tam vložila a bedlivě ji opět uzavřela. Toto po přenesení ctihodného těla jeho shledáno bylo, jak jsme nahoře řekli, tak neporušené a s ostatním masem srostlé, jakoby se ho nikdy byl meč nedotekl.

Sešlo se tedy, kolikkoli mohlo, duchovních a lidu, zpívající hymny a jiné písně položili tělo svaté do rakve a pochovali v chrámě sv. Víta mučeníka, kde pomocí boží skrze zásluhy svatého Václava mučeníka nesčíslně stávají se záznaky k chvále a slávě Krista pána našeho. Památka pak přenešení jeho slaví se 4. března. Což račiž dáti pán nás Ježíš Kristus, jenž s otcem a duchem svatým živ jest a kraluje na věky věkův. Amen.

9. Nyní pokynutím božím o novém mučeníku nové záznaky vypravovati budu těm, kteří jich správně dovědět se chtějí. Když po vítězném utrpení slavného bojovníka božího, po zapadnutí hvězdy po celé zemi zásluhou jeho zářící, z těch, kteří někdy, jak jsem byl pověděl, k němu lnuli oddaností, neb které k službě Kristově byl shromáždil, jedni od nešlechetníků mečem pobiti, druzí rukama bezbožníků v řece pochováni byli, ostatní pak po všem světě se rozutíkali; jeden z bojovníků, jmenem Podiven, o němž jsme pověděli, že býval účastníkem a soudruhem veškerých skutků mučeníkových, a o němž slíbili jsme, že povíme, co nám jest známo, po odchodu pána svého ze života tohoto ku Kristu k Němcům se utekl a tam dlouho žil ve vyhnanství. Potom ale domnívaje se, že pokoj vlasti jest navrácen, k svým se vrátil, po nějaký čas doma se zdržoval a skrýval dlouho. Jak vřelou láskou a bezúhonnou věrností pána svého za živa miloval, vypravoval bych, kdyby věc sama, kterou chci vypisovati, s dostatek k tomu nepoukazovala.

Ten jednoho dne bolest, kterou od zavraždění pána svého v srdci choval, s citem nad obyčej trpkým přemítaje popadl meč a běžel k domu jistého muže, který, jak věděl, co náčelník k vraždě byl radil a proti svatému Václavu se spíkl, a jehož rukama týž svatý hlavně zavražděn byl. Přišed našel jej v teplé lázni odpočívajícího, jež obecným jazykem slove »stuba«. Než tento, vida jej přicházeti, podle mravu národa hleděl jej pozdraviti, řka: »zdráv buď, příteli, zdráv buď.« Ale on, v jehož srdci bolest vřela, odpověděl: »o mé zdraví postará se bůh: ale ty vši spásy zbaven v hříchu svém umřeš a na věky zahyneš.« A obořiv se naň zabil jej. Doufaje útekem nabýti spásy rychle odešel. I všed do lesa kráčel již bezpečně: když onen bratrovrah, jemuž zvěstována smrt bojovníka a skutek vražedný, rychle skrze sluhy své obstoupiti dal les. Chytili jej ihned a oběsili.

Maje vypravovati něco velkého vyznávám, že jsem uvažoval vedle vznešenosti věci, nebylo-li by lépe, abych mlčel; než poněvadž přemnozí, kteří to vědí nad světlo jasněji, stále to hlásají, zdálo se mi nehodným o tom pomlčet. Visel tam tři leta. Žádný pták, žádný dravec se ho nedotekl, žádná zkáza lidská ani hniloba těla jeho se nezmocnila; nýbrž jako by žil, rostly mu nehty a vousy, a vlasy jeho přenáramně zšedivěly do běla. Konečně rozmrzen, jelikož zázrak tento páně všady se oznamoval, bratrovrah onen

na témže místě dal jej zahrabati do země. Než ani tak nebylo lze ukryti skutky boží; nýbrž na označení lidu zásluh služebníka jeho vídati bylo velmi často od okolo jdoucích v noci nebeské světlo, ano nad hrobem jeho hořelo. Toto tak dlouho se dalo, až lidé odevšad přicházejíce dary obětovati a na hrob pochovaného z odanosti klásti počali, a života svého osudy bohu a onomu zabitému svěřovali. Po dlouhém čase tělo muže tohoto z místa onoho vyzdviženo a nábožně přenešeno od duchovních, mužů a žen nábožných a pochováno na hřbitově chrámu sv. Víta; tak že sv. Václav v chrámě, onen pak bojovník venku leží, oba pouhou zdí od sebe jsou odděleni.

A tuto slávu získala mu pravá věrnost, s kterouž, pokud žil, pánu svému sloužil. Neboť když býval správcem nade všemi v domě sv. Václava bydlicími, všechny skoro služebníky až do posledního kuchaře tak navedl, že nebylo téměř dvorského sluhy, který by býval neuměl žalmy zpívati, neb který by býval něčeho neznal, co k obřadům církevním náleželo. Miluje všechny jako syny vlastní ode všech jako otec býval ctěn. Bylo-li kdy muži tomuto přikázáno rozdati almužny deset peněz, přidával sám vedle věrnosti pána svého pět, a když měl třicet neb více chudých potravy podělit, přidával patnáct. Pročež zasloužil slyšeti od boha, co byl v evangeliu slíbil: »aj sluho dobrý, poněvadž v malém byl jsi věren, učiním tě správcem mnohého«, zasloužil s pánem, jehož měl na světě, vejíti do radostí věčných. I bylo viděti za noci světla hořící v chrámě, kde oba svatí odpočívají, a přemnohým bylo často slyšati hlasy prozpěvujících tam andělů.

10. Svatý a časté naší zpomínky hodný ochránce náš Václav, ačkoli všem, kteří jej za to žádají, laskavou a dobrotivou pomocí přispívá, přec zvláště spoutaným a uvězněným pomáhati nepřestává. Pročež také prvním toho druhu zázkram milosrdenství své objevil po slavném přenešení těla svého. Neboť když přemnozí zločinci železnými okovy spoutáni v žaláři obecném hlídání byli, a byvše po zvyku domácím k mnohonásobnému trestu odsouzeni mimo jedinou naději smrti neměli naděje žádné, napadlo jim v úzkostech postaveným jedné noci vnuknutím, jak věříme, božím žádati sv. Václava za smilování. »Pane bože,« zvolali, »skrze zásluhy a přimlvy pána našeho Václava, svědka svého svatého, račiž nám v tak velké úzkosti postaveným udělití svou odvěkou pomoc.« Následující noci, když všichni na světě v příjemném spánku si hověli, jediné pak tito ubozí, co pokoj jest, nevěděli, moc boží, jež dobrotivě přicházívá stísněným, přišla také jim. Napřed jakoby zvuk nějakého zvonu v uších jejich zazněl, potom světlo všem podivně zasvitlo ve vězení, a náhle prohnulo se jako oblouk dřevo, jímž nohy všech spoutány byly: i vytáhli brzy nohy z pout. Vidouce, že síla páně skrze zásluhy i přimlvy sv. Václava jest při

nich, vzmužili se nadějí spásy a opět zvolali: »pane Ježíši Kriste, bože náš, přispěj nám, služebníkům svým, kteří v tebe důvěřujeme, skrze zásluhy a přímluvy sv. Václava, jenž pro lásku jména tvého od bezbožníků byl zabit.« Brzy přispěla jim síla Kristova a provaz jednoho každého roztržen spadl s krku na zem; i byvše propuštěni ze žaláře chodili po okrsku a vyprávěli velké skutky boží, jež očima svýma byli spatřili.

Když pak zázrak tento vedle velikosti a slávy své všade se rozhlásil, přihodilo se, že jistý uvězněný pohan se dověděl, že sv. Václav nejvíce se stará o vysvobození těch, kteří ve vězení bývají svázáni. Uslyšev to, poněvadž ve velké úzkosti úpěl, učinil slib, řka: »vysvobodí-li mne bůh křesťanů dobrotivostí svou z této bídy a navrátí-li mi bývalou důstojnost, uvěřím v Krista syna božího a přijmu křest spásy, z celého srdce svého náboženství a nábožnosti křesťanské se oddám a přiřknu syna svého témuž mučeníkovi k službě věčné.« Jedva domluvil, a ejhle, všechny železné okovy spadly s něho. I chytili ho dvakrát a třikrát a znovu uvrhli v okovy; ale okovy a pouta spadla s něho jako dřívě. Tu propustili jej žalářníci na svobodu pro opětované zázraky, úctu a dík vzdávající bohu. Potom ihned svatě víře vyučen a pokřtěn byl, a odevzdav syna, jak byl slíbil, sv. mučeníkovi ještě mnoho let živ byl.

Než i jakýs jiný zločinec podobným způsobem do žaláře uvržený vzdychal a vzýval sv. Václava za smilování; a jako s předešlého i s rukou a nohou jeho spadla všechna pouta. I chytili jej nevěřící a prodali vzdálenému národu nevědouce, že bůh jest pánem všeho míra a jeho že plna země a plnost její; domnívajíce se také, že sv. mučeník proseb vzdálených vyslyšeti nemůže. Když jej odváděli, zásluhami sv. mučeníka spadly řetězy s rukou a železný kruh s krku jeho. Ti pak, kteří ho koupili, ačkoli byli pohané, vidouce tak veliké divy boží na svobodu jej propustili.

Po nedlouhém čase dal kníže člověka jiného uvězniti, jemuž, když přečastými vzdechy k pánu se modlil řka: »pane bože, pro zásluhy sv. Václava pomoz mi,« přihodilo se jedné noci, že ze samých úzkostí usnul. I probudiv se záhy, jakož bývá soužených obyčej, shledal, že stojí nimo vězení uprostřed ulice; a nebyla pouta na nohou jeho, ani provaz na krku, ani řetězy na rukou. I navrátiv se k správci vypravoval, kterak mocí boží zázračně vysvobozen byl. Správce pak seznav sílu boží a moc blahoslaveného mučeníka v zázracích dal vinníku svobodu.

A opět o novém mučeníkovi staré zázraky hodlám vypravovati vám, kteří z lásky k tak velikému muži posloucháte. V hradu Pražském byla jistá žena slepá a celým tělem malomocná; ta přišedši do chrámu sv. Víta padla před hrobem sv. Václava a tak dlouho plna důvěry se modlila, až obdržela zrak a uzdravení celého těla. Zatím událo se, že kdos od věřitelů chycen a železnými

okovy sevřen byl, poněvadž neměl čím zaplatiti lichvářům. I posadili jej náhodou ti, kteří jej byli svázali, pod chrám, v němž tělo sv. Václava se chová. I pozdvihl on v takové úzkosti ruce železem obtížené k nebesům, obrátil zraky své ke chrámu a takto se modlil: »bože, pomoz mi skrze zásluhy a prostřednictví sv. Václava.« Jedva domiuvil, ihned rozvázány jsou ruce jeho; i propustili jej.

Byl v zemi Francké jistý muž chromý, jemuž ve snu se zjevil muž bíle oděný; i napomenul jej řka: »vstaň a jdi do hradu Pražského do chrámu sv. Víta, tam odpočívá tělo sv. Václava mučeníka, a obdržís tam zdraví nazpět.« Když pak se stavěl, jako by nerozuměl, znova v týchž šatech přistoupil k němu ten, jenž dříve se mu byl zjevil, a řekl: »proč nevyplnil jsi rozkazu mého a nešel tam, kde obdržeti máš zase chůzi?« On ale, jako u vytržení se probudil a vesele řekl: »půjdu, pane.« I vstav vzal hůl a šel ke kupcům, kteří tam chtěli jeti, a zaplatil jim, aby pomocí jich až na místo jmenované se dostal. I vešel do chrámu svatých, přede vším lidem na zem padl a dlouhou modlitbou skroušeně prosil hospodina, aby pro zásluhy sv. Václava nad ním se smiloval. Když od modlitby vstal, milosrdenstvím božím sesílenu jsou kolena jeho; i děkoval bohu a sv. Václavu, skrze jehož zásluhy ráčil mu hospodin uděliti zdraví.

Když byla pověst a sláva těchto a takových zázraků svatého mučeníka všady se roznesla, byli někteří ponoukáni k tomu, aby ostatky svatého těla dostali a si podrželi aneb přátelům rozdali. Někteří o to se pokoušeli s dobrou vůlí a s dobrým úmyslem, aby jméno mučeníka se rozhlásilo; pokusili-li se ale někteří se zlým úmyslem aneb z chtivosti, stihl je trest následující. Sestra jeho Přibislava, pokud oko lidské souditi může, pod posvatným šatem svatě žijíc takového skutku se dopustila za pomoci jistého kněze téhož chrámu Štěpána. Ale jakýs poustevník blízko chrámu se zdržoval, k němuž jako k muži svatému lnuli a k jehož zlé radě k tomu se odhodlali. Zkrátka, v umluvené noci přišli, násilně vzali jej s sebou a účastníkem skutku svého jej učinili; vykopáním ctihodného těla nešlechtnost započali. Neboť syn onoho kněze nepočestně čelíst svatého muže popadl a vytáhl; i zavínuvše ji do pláště ostatní tělo opět do země skryli. Tohoto ostatku podle libosti část si nechali, část přátelům rozdali. Než trest boží potom nenadále je všechny stihl. Což jelikož, jak známo, za našich časů se událo a přemnozí vědí, zbytečno by bylo podle mého mínění v knížce této zapisovati. Jen tolik poznamenávám, že náhlou a nenadálou smrtí stížení z tohoto světa se odebrali.

Zázrak jeden opět, který za našich časů Kristus, všemohoucí bůh, skrze bojovníka svého ukázati ráčil, budu vypravovati. Když ve vězení množství rozličného lidu, jedni svou vinou, druhí na-

řknutím žalobníků byli drženi a velmi dlouho střeženi, pomodlivše se k hospodinu skrze zásluhu sv. Václava vysvobození a od žalářníka propuštění jsou. Když však někteří nevěřící mínili, že nikoli mocí boha neb svatých osvobození nebyli, nýbrž podplacený strážník žaláře je okovů zbavil a mnohé jiné často zbavuje, rozkázáno zkoušeti jej soudem božím. I sešel se velký zástup rozličného lidu; železo položeno na oheň a rozpáleno. Přiveden žalářník a přisouzeno mu nésti je holou rukou, i zaražen cíl do země. On neváhaje, nýbrž důvěřuje v zásluhu svatého, žhoucí železo z ohně vzal a daleko za cíl nesl; a kdyby mu nebylo bráněno od jiných, byl by je byl snad třikrát dále donesl, než bylo ustanoveno. Takto veškerá pochybnost ze srdcí všech vymizela, a všichni chválili a velebili boha, že jen milosrdenstvím svým a přímluvou svatého mučeníka svého Václava uvězněné ze žaláře vysvobodil.

Kdybych pak všechny zázraky blahoslaveného mučeníka, jež hospodin skrze něho způsobiti ráčil, vypisovati chtěl, spíše nedostalo by se mi světla než blány. Neboť všemohoucí bůh ke cti a chvále jména svého prostřednictvím bojovníka a mučeníka svého sv. Václava některé z vězení osvobozuje, mnohé z okovů, jiné pohrom neb rozličných neduhů chrání, soužení a béd velikerých a nepřátel viditelných i neviditelných zbavuje. Také ve válce bojujícím k přímlovám, pro zázraky a chvalitebné skutky tohoto svatého často pomáhá, všechny, kteří vyzývají Václava, podporuje; jakož jemu samu nejednou, pokud vévodil, živými a skvělými zázraky pomohl.

Neboť hrad jeden, jménem Kouřim, maje mnoho lidu, se pozdvihl a s knížetem svým proti svatému tomuto vzpouru strojil. Když bylo z obou stran dosti vraždy se stalo, usnesli se brzy všichni, aby který z vévod obou v souboji zvítězí, panoval. Když vyšli vévodové na souboj, Kouřimskému bůh nebeský toto vidění dal: uzřel totiž svatého Václava, an obraz svatého kříže na čele zářící nesl. Spatřiv to daleko odhodil zbraň, k nohám se mu uvrhl a hlasitě volal, že není možná přemoci toho, komu bůh takovým znamením pomoci poskytuje. I pozdvihl jej svatý vévoda, políbení míru mu dal a jej i kraj k hradu náležitý panství svému mírně podrobil, jeho pak sama nechal v území tom vládnouti až do smrti. Ano kříž byl uzřel, jelikož následoval Krista a šťastněji se dostal do království, kde Kristus vládne s otcem a duchem svatým na věky.

Rejstřík ke Kristiánovi.

(Položená čísla vztahují se k stránkám výkladů edici předcházejících.)

- accusantes** 166
affinitate iuncti cuncti 144
ager proprius 152
agriculture officium 135, 64
agrorum gubernator 135
altare 148, 149
alvearia 153
ambitus 141, 142
amictus 155
anathema 134
anniversarium 150, **anniversarium festiva dies** 155
antifonae 131
antistes 150
apes 153
apices 145; **ap. aureae** 131; **ap. vel caracteres novae** 132; **apices latine et Grecorum** 132
apparitores 162
arbor 161
Arcturus 134
argentum 164
armatura 157
athleta dei 161
atrium 141
Augustin sv. 132
aurum argentumque 139, 142, 144, 153
- Babylon** 157
baculus 165
baiuli 148, 160
balneum assum (stuba) 162
baptisma 135, 164; **b. generale** 155, 10
basilica 147, 149, 150, 153, 154, 163; **bas. P. Marie** 138, 43, 69; **sv. Vita** 159, 161; **vysvěcení její** 52; **sv. Jiří** 139, 140; **sv. Michala** 145; **basilicae ostium** 151. **Viz: ecclesia**
Bavariorum provincia 153
Bavorský původ »Crescente fide« 47, 48, 55
- Bayorští vévodové jako vrchní páni Čech?** 39, 120
Bavory a křesť Bořivojův 55
Belial 145
bellum 166, 167
bibliothecae 153
Bohemia 131, 134, 149, 153
Boiemi, Boemi, Bohemi (také nepřímé zmínky o »nos«) 132, 134, 156, 159, 11; **dávno křesťany** 159; **Boemorum provincia** 144; **Behemus nacione** 104. **Viz »Sclavi« a »viri«.**
Boleslav kníže, 140, 154 – 160, 162, 164; 66, 69, 73, 74
Boleslav II. 75
Boleslav (Stará) 154 – 158
Bořivoj 135 – 138; **křesť jeho** 135, 55, 65, 85, 89, 90, 95; **povstání proti němu** 136 – 138; **zásluhy o české křesťanství** 138; **choť a rodina jeho** 138; **stáří jeho** 138, 32; **závislost na Svatoplukovi** 91
botri 152
Budeč 140, 41, 82; **kostel sv. Petra tam** 140
Bulgari 132, 12
- calix** 155
camerarii 156
campus 137
canere 133, 163
canes 159
canonice hore 132; **canonicorum hore** 133
canonum statuta 133
cantilena responsorium cum antifonis 131
capitalis sententia 144, 151
capite gladio plexi 144
carcerati 139
carceres 151, 153, 163 – 166

carceris custos 166
 carceris domini 164, (166)
 Carlingorum partes 131, 8
 case Christi 139
 castellum 136, 141, 142, 147
 castitas 153
 catenae 164
 caterva hominum 166
 Caych kněz 136
 cerei lampadesque 145
 cervus 154
 cilicium 152, 12
 cimiterium ecclesie s. Viti 162
 civitas 138, 152, 164, 81; (Mělník) 138,
 (Budeč) 140; (Řezno) 149; civ. Pra-
 gensis 158, 165; civ. metropolis Praga
 137; civitas metropolitana 141; ci-
 vitas (= provincie, knížectví) 167, 82
 civitatem regere (doživotně) 167; civi-
 tatem statuunt 134
 clamis 157, 159
 clericus, clerici 138, 139, 145, 146, 151,
 154, 158, 160, 161, 162; clerici diver-
 sorum ordinum 142
 clericorum chori 150
 clerus 142, 143, 148; clerus congrega-
 tus 151
 cliens 152
 clientuli 141
 coevi coetaneique 144
 coci 163
 codicellulus 146
 coenobiorum menia 131
 coepiscopus 150, 10
 cohors 157
 comes 138, 28, 32, 90
 comitabantur (qui principem) 136
 compedes 164
 compositiones diversae 131
 concives celorum 158
 confessio 142
 confessores 158, 82
 consilarii 146
 consors, coheres 158
 convivium 135, 154, 155, 157
 crapuli 153
 creditores 165
 crusina 153
 cubiculum 142
 curtenses 163
 curtis 154
 custodia 164, 166; cust. publica 163
 Cyril sv. 132—133; vynález slov. písma
 132, 104; činnost jeho na Moravě
 132; obrana jaz. slov. v Římě 132;
 historie jeho 15—19

České dějiny báječné 64

Dary knížecí; jejich původ často 139
 demonia 159
 deosculare 157 (viz exosculare).
 devocionis munera 162
 didascalus 146, 153
 diocesis 153
 dispensator universorum 163, 11
 dlužníci věznění 165
 doctor gencium 133; doctor magni-
 ficus 132
 doctrina 132, 145, 153
 domestici 139
 dominacio 146
 dominatus, dominacio 140
 domus 134, 141, 145, 162; domus val-
 vae 142; domus convivii 155; domus
 propria 139, 154 (seu curtis)
 donaria offerre 162
 Drahomír 139—147, 158, 39, 42, 47, 59,
 62, 67, 69
 ducatus 135, 158
 ductrix 140, 142
 dux 136, 138, 144, 146, 152, 158, 167;
 dux vel rex 135, 11; dux et prepo-
 situs 156; dux electus 137; volba
 knížat? 47
 ecclesia 138, 148, 149, 152, 154, 155,
 156, 157; ss. Cosme et Damiani
 (v Boleslavi st.) 154, 156, 159; s. Cle-
 mentis in Gradic 136, 89; s. Petri
 (v Budči) 140; s. Viti 165. Viz basi-
 lica.
 educacio iuvenum 140
 electores 137
 eleemosinae 139, 141, 163
 Emmeram, syn sv. Prokopa 104
 sv. Emmerama chrám 39
 ensis 157
 equus 148, 155
 Eva 139
 exercitus 152, 12, 47
 exosculare 155
 exulatio 137
 exulari 162
 familia 144
 famuli 160
 fana profanorum 153
 farina 152
 fenatores 165
 feretrum 148
 ferrum 138, 161, 165; ferrei nexus 165
 fines (Čechů) 136

- forum 155
fossa 149
framea, clypei 142
Franci 165
frater (monachus) 131
funis 142
- g**ens, gentes 131, 137, 138, 156, 159, 162; g. Bohemorum 159; gentes christianae 131; g. Moraviae degens 132; gentis more 162
gentilis 141, 164
Georgius s. viz ecclesia a basilica. Klášter sv. Jiří 35
gladius 157, 161, 162; gladio multare 159, 160
Gommon 142—144
Gradic castellum 136, 12, 35, 69, 82
Grecus 132
gubernator 155
- h**abitacula propria 144
habitus sacer 165
Henricus rex Saxoniorum 154; tažení jeho proti Václavovi? 119—120
horreum 133, 151
hospicium 155
Hradec (Levý?) viz Gradic.
hymni et cantici 161
hymni psalmographorum 163
Christianus, viz Kristián.
- i**dolatria 134
ieiunia 136, 141, 161
Iezabel 139
imperator 133
inclusus (poustevník) 165
increduli 132
Jindřich I. viz Henricus
indumentum 152
infideles 149, 166
institutor et rector 134
internuncii 140
Iudaei 156
iudices 151; iudicum consilium 151
iudicium 151; iud. divinum (žhavým železem) 166
iugum maritalle 161
- K**aich, kněz 136
Kain 154, 156
Kain a Abel 139
Kosma a Damián 154, 155
Kouřim 167, 104, 113
Kouřimský kníže 167, knížectví 167
- Kristián mnich 131, 75—76; 78, 80, 84, 88, 95; zmínky jeho o vlastní práci 131—132, 156, 158, 161, 162, 166; 6—7, 12—13; projevy o zločinu Boleslavově 44, 83
- l**aicus ordo 156
lanceae 157
laqueum 162
lectum 156
levite 153
lex 134; l. divina 140, 150; l. christianorum 136
Libuše 135, 64
lignum (kláda ve vězení) 163
lingua 151. Viz: sclavonicus.
linteramina 147
litterae 140
loci sancti 138
loricae, galeae, framea 137, 138
lucerne 163
Ludmila (Liutmila, Liudmila) 131, 138 až 144, 146, 147—151; pobožný život její 139, křest 33, 35; určena vychovati své vnuky 140; pronásledována Drahomírou 140—141, umučení její 142—143; stáří 32, datum smrti 143, 32, 85, 92; dcera srbského knížete 33, klerus její 143; přenesení těla 147—151, 25
Lutheringorum partes 131
- m**agnifici duces 144
magnificus doctor 132; magnificus imperator 133
mancipia 153, 9
manicae 164
manipuli 133, 151
martyres sancti, confessores, virgines 132
martyrii palma 142
matrimonium 135, 153
matutina 156, 157
mei (lidé Boleslavovi) 157
Mělník (Mielnik) 138, 12, 35, 82
mensa 135, 153, 155; a mensa separare 91
merces 165
messis 165
meta 166
Method 133, 135, 136, 138; 15—21; poměr jeho k Svatoplukovi 134, kletba 134, 20—21, 82, návrat do Moravy Rostislavovy 20, list Štěpána V. 21; otázka 7 suffragánů jeho 22; u Dalimila 69

- metropolis Pragensis 159. Viz civitas, urbs.
- Michal sv. 145, 154
- miles, milites 156, 157, 158, 161, 162, 166
- ministri 141, 160
- miracula 131, 145, 147—150, 158—167, 45, 50, 53, 54, 60, 63
- missae 132
- missarum sollemnia 133, 142, 155
- modulare 133, 142
- mola manualis 152
- monachus 131, 145, 151, 152; monachalis habitus 133, vestes 154, monachorum insigne 155
- monumentum 161
- Morava 132—138; pokřtění její 132, pohromy po kletbě Methodově 134, *δ*, *φ*, náležela k Čechám? *φ*
- morem secundum patrie 163
- mucro 142, 155
- n**acione Grecus 132, Behemus 104
- naciones longinuae 164
- negociatores 165
- nemoci rozličné a zázračné uzdravení 165
- nepos 132, 134; *ς*
- nobilitas 158
- (k) nobám padati 136, 152
- Notar, biskup Fezen. 39
- nummi 163
- o**blacio 152
- officia divina 152
- officium agriculture 135; off. funeris 143
- orbis omnis 161
- ornamenta ecclesiastica 159
- orphani 139, 151
- ostium 143
- p**aganorum ritus 135, 152
- paganus 164
- pagus et rus 134
- pallium 166
- papa 154
- parochia 132
- parochiani 149
- partes Lutheringorum et Carl. 131, *δ*
- partes Sclavorum 32
- parvuli 155
- pascha 155, 72
- pater familias 153
- paterni mores 136
- patibula 151, 153, 44
- patres 156; patres electi 133; patres et domini 133
- patria 131, 138, 146, 158, 162, 163, 73
- patronus 159, 163; p. communis 132
- pauperes 139, 151, 163
- Pavel apoštol 133
- Pavel, kněz Ludmilin 141, 142, 147
- pavimentum 135, 149, 165
- pecunia 166
- pedagogus 140; ped. apicum 145
- pedestris 152
- penthecosten 155, 72
- percantare 157
- peregrini 139, 151
- pestilencia 134; pestis 135
- Petr a Pavel 154
- phitonissa 134, 135
- pistor 152
- pitky přílišné 152
- platea 164
- plaustrum 159
- plebeica turba 166
- plebs 136, 149; plebs omnis 140; plebes 137; plebs populusque 134
- pocula 155
- Podiven 161—163, 38, 54, 65, 66
- pohanství české 135, 138
- pons 160; p. fractus 160, 12
- pontifex 131, 132, 133, 134, 135, 136, 149, 153, 156, 11, 62, 109; pontifex summus (papež) 132, (Method) 133; pontificale decus 132, benedictio (150)
- popularis lingua 162; pop. strepitus 156; pop. conventus 157
- populi 141, 156, 161, 162, 47
- populosa urbs 167
- populus 133, 135, 146, 165; pop. cunctus 140; pop. Bohemorum cunctus 136
- porticus 141
- posteri (maior a minimus eorum) 144
- povodeň 159, 160
- práce vlastních rukou nectná 159
- praeconiorum voces 149
- praesul 135
- praetorium Pilati 156
- Praha 137, 140, 148, 165, 64, 73; Pragensis civitas 135, 138; Pragensis ecclesia 131
- prata 159
- presbiter 141, 147, 151, 157; pr. ecclesie s. Viti 165; pr. ecclesie (v Boleslavi) 156

- primarii 144; primarii universi 146;
 primarii rectoresque 134
 primates terrae 146
 princeps 133, 135, 137, 138, 145, 147,
 148, 149, 150, 152, 164, 167; prin-
 ceps vel rector 134; princeps seu
 gubernator 135; princeps vel rex
 134, 11
 principatus 154
 principis edictum 160
 proceres 142
 processio 143
 prodávání lidí 164; hochů na tržišti
 155, 10, 70, 72
 proelium 153
 progenies 135, 11
 Prokop sv. 101–113
 propaginis linea 131
 propheta 135, 141, 142
 propinqui 144
 propria 144, 162
 proprii proximi 151
 prosapias 159
 provincia 138, 144, 153; provincia Boe-
 morum tota 144, 28; provincia Fran-
 corum 165, 55; provincia Sclavorum
 Ztdor 139; Psov 138
 Přemysl 135
 Přibyslava, sestra sv. Václava 161, 165,
 166, 9
 Přijímání těla a krve Páně 142, 29
 psalmi 148; psalmigraphus 133
 psalmodia 142, 155
 psalterium 133
 Pšov 138
 publica vox 132, 14
 pueri venales 155
 puericia-iuventus-senecta 145
 puericie anni 145
Quadragesimale vel hiemale tempus
 152
Rapinae 139
 rector (= princeps) 137; rectores seu
 duces 135; rectores 133
 regio Sclavorum 132; regionum ambitus
 142
 regnum (Svatoplukovo, pražských knížat
 nebo vůbec). 134, 135, 136, 138, 139,
 140, 142, 145, 146, 151
 religiosi 131
 reliquiae 153, 165, 166
 revelaciones 159
 rex 154
 rod 11
 Rokytnice rivulus 159
 Rostislav kníže, 20, 95
 rus 134, 166, 8
Řezno 149, 153, 75
 Řím 132, 154
Sacerdotes 136, 139, 149, 150, 153
 sacerdotes et levite 148; sacerdotes et
 religiosi 147; sacerdotes seu clerici
 152
 sanctitas (v titulu) 131, 11, 109
 sapientes et rectores ecclesie 133
 sarcophagus 147, 149, 161
 satellites 134
 satrape cuncti 140
 Sázavský klášter 102 sq.
 Saxonii 154
 Sclavi 12; Sclavi Boemie (Boiemi) 134
 Sclavi pagani 139
 sclavonica lingua 132, 133; sclavonicae
 apices 104; sclavonicae litterae 110;
 sclavonica vox 14
 sclavonice 133
 Sclavorum provincia Pšov 138, Stodory
 139; Sclavorum in partibus 132;
 Scl. regio (Morava) 132
 scrutinium tempus 155, 10
 seculares actus 154
 (in) sedem paternam sublimare 140
 senes 131
 senior 162, 163
 sententia capitalis 144, 151
 sepulchrum 162
 sermo 151, (slovanský) 133; s. latinus
 137; s. grecus seu latinus 132
 sermones 131
 servitus jure hereditario 72
 servus 160, 162, 164; s. dei 139, 159
 sessionis locus 135
 silva 162
 Slavibor comes 138
 slovanská liturgie 14, 20, 21, 67, 81,
 87–88, 89, 96; slov. činnost literární
 18, 19, 34, 74, 110–111, 114
 sodales 134
 solium 140
 souboj knížat 167
 spolia 143
 Spytihněv 138, 139; 32, 48, 55, 96; Sp.
 bratr Václavův, 41
 srbský kníže 33
 stipendiorum victus 159
 stirps 144
 Stodory 139
 Strachkvas 75–76, 80–82, 85

- strojiti = iudicare, regere 137
 Strojmir (Zreimir) kníže 137–138, 89;
 překlad jména jeho do latiny 137;
 Strojmir (Stanimír) u Dalimila 70, 71
 stuba 162
 studia 131
 studia sanctissima 145
 studia scolasticorum 131
 substantia 142, 30; s. mundialis 136;
 s. egentium 139
 subulci 135
 sui (Ludmila cum suis) 141, 166
 suppellectilis 144
 supplicia 153
 Svatopluk (Zwatopulc, Zventepulck) 134
 až 136. zrada na Rostislavovi 134,
 22, oddanost k víře 135, odpor
 k Methodovi 134, klatba naň 134
 Swevorum provincia 153
 Šebif biskup 65, 102 sq.
 Štěpán kněz a syn jeho 165
 tabula sepulchri 147
 tecta 163
 templum 150; t. b. Viti 153; t. s. Georgii
 153
 terminus 166
 testamenti veteris historia 155; test.
 vetus et novum 132
 Tetín 141, 142, 145, 147, 82
 Teutonici 137, 162, 71
 thesaurus auricule 161
 tintinabulum 163
 tirocin i tempus 152
 torques ferrea 164
 triticum 152
 tumba 158, 162, 165
 tumulus 144
 tunicae 137, 138; t. regales 152; t. lanea
 152
 Tunna 142–144
 turba 148
 Tuto, biskup řezenský 149, 39, 45
 tyrannis 134
 tyrannus 137, 142, 144
 urbs 134, 148, 149, 154, 167, 61, 64;
 u. metropolis 148; metropolitana 140
 urceus 152
 Václav sv. 131, 140–2, 145–167; původ
 a výchování 140, jeho dar prorocký
 141, život pod vládou Drahomíry
 145, 146; nastoupení vlády 146, vy-
 puzení matky 146, přenesení sv. Lud-
 mily 147–149, posvěcení kostela sv.
 Jiří 150, křesťanské ctnosti jeho 151
 až 154, 155; založ. chrámu sv. Víta
 153; úmysl státi se mnichem 154;
 umučení 154–158; zázraky a přene-
 sení těla 160, zázraky 167, 73; někdy
 pil mnoho 152, 73; byl-li ženat? 58;
 stáří při smrti otcově 31; datum smrti
 jeho 40, 74, 85, 115–120; učitel jeho
 56; vrahové jeho 162, 69. V. a cisář
 73; skládání rozličná o životě jeho
 131; patron Čechů 159
 vagantes 153
 vehitores 148
 velamen sacrum 161
 vendens 155
 venenum 134
 verberare 153
 verbum latinum vel graecum 133
 vernaculi 143, 163
 vestes 142; v. preciose 144, albae 165
 vestimenta 149, 153
 vicarius 165
 vicinus 134
 viduae 139, 151
 vigiliae 139, 141, 155
 vigiliae ieiuniaeque 161
 vincula ferrea 163–166
 vinea 152
 vir 6; vir dei 157; v. sagacissimus 135;
 v. strenuus 133
 virgines 132, 158
 viri Belial 140; viri Boemie 149, 11; v.
 in ecclesia 156; viri iniqui 146
 visio 161, 167
 Vltava fluvium 158, 160
 Vojtěch sv. 131, 156, 74; příbuzný
 Kristiánův 5, zápas jeho v Čechách
 6, 9; jiné legendy o něm 36, 61–63
 Vojtěch, arcib. Solnohradský 83, 88
 vox, sermo. lingua 137
 Vratislav 139–140; chronologie jeho
 31, 32, 85
 ydeoma (slovanské) 35
 ydolorum cultura 135

Rejstřík k pramenům a literatuře.

Přehled legend 3—4

Vydání našich legend ve »Fontes«, I.: 2, 11, 23, 28, 30, 37, 41, 46, 86, 103, 129

Neužitě rukopisy legend 97

Starší názory o závislosti a stáří legend 76—77

Naše výsledky v té příčině 77

Legendy:

Život sv. Cyrilla 4, 15, 18, 32, 33

Život sv. Methoda (leg. pannonská) 4, 20, 33

Legenda bulharská 4, 15, 20

Legenda italská 4, 18—19

Legenda moravská 4, 15—23, 77, 88, 114; je mladší než Kristián 18; založena čístečně na leg. italské 18; čerpala z Kristiána? 19—20; vydání a literatura 15; cena její a stáří její 18—19

Ztracená (slovanská?) legenda o Cyrilovi a Methodovi 19, 20, 22, 23

Prolog (slov.) o sv. Ludmile 4, 33—34, 76, 77; poměr k leg. Menkenově 33; jeho slovanská předloha 33, 34

Menkenova legenda 4, 28—34, 76, 77, 97; její vydání 28, 30; nové rukopisy 30—31; pramenem Kristiánovi 28 až 32; založena na slovan. předloze? 32

Wattenbachova »legenda« 4, 26—28, 76, 77, 127; je částí Kristiána 26; vydání, rukopis a literatura 26, 127

»*Diffundente sole*« 4, 11, 14, 25, 34—37, 83, 85, 88, 89, 92, 93, 97—98, 114, 129; je založena na Kristiánovi 34 až 36; rukopisy 31, 37, 38; vydání 34, 37; literatura 36—38; poměr její k Dalimilovi 69; český překlad její z 14. st. 69, 97

Legenda o přenesení sv. Ludmily 24—25, 127; je částí Kristiána 24; vydání 24; rukopisy 24—25, 127—128

Ztracená (slovanská?) leg. o sv. Ludmile 33, 34

Vostokovova (slovanská) legenda o sv. Václavu 3, 38—41, 47, 51, 52, 94; rukopisy a vydání 38; text hlaholský (zlomek) 38, hlah. text lublaňský 38, text římský 97, 115; datum její o stáří Václavově 31; poměr ke Kristiánovi 38—40; poměr ku »*Crescente fide*« 61; poměr ku leg. Vavřincově 62; k Dalimilovi 69; její datum zavraždění Václava 115—119; hlaholská předloha 116—117

Prolog o sv. Václavu 4, 76; (vydání a poměr k leg. slov. a ke Kristiánovi) 41, k Dalimilovi 69

»*Crescente fide*« 4, 46—61, 76, 77, 83, 123; rukopisy, vydání a literatura 46—47, 55, 123; zprávy její 47; je základem Gumpolda 48—55; bavorský původ její a stáří její 55; poměr její k Vostokovově leg. 61

Vavřincova leg. 4, 61—63; rukopisy a vydání 61; stáří 62; obsah a důležitost 62—63

Gumpoldova legenda 4, 41—56, 65, 84, 88, 89, 92, 123; vydání její 41, 54; poměr ke Kristiánovi 41—46; poměr ku »*Crescente fide*« 46—56; je pouhé zpracování »*Cresc. fide*« 54

Kristiánova legenda 1—193; jméno 1, obsah 3, 13—14, konečný soud 74, autor 75—76; cena 84, 95; rukopisy 2—3, 123—126; rkp. bodcenský 23—24, 83, 123; vydání 2, 23, 24, 78, 79, 85, 86, 129; vydání naše 131—168; český překlad 168—193; kritika vnitřní 4—14; kritika vnější 14—74; prolog její 5—7, 106—107; styl 84; zlomky její 23—28, 127—129; výklady o Kristiánovi: Dobnerovy 78—85; P. Athanasé 85—86, Dobrovského 87—93;

- pozdějších 93—95; poměr Kristiána k leg. moravské 15—19, k leg. Menkenově 28—32, k prologu o sv. Ludmile 33—34, k »Diffundente sole« 34—37, k leg. Vostokově 38—40, k slov. prologu o sv. Václavovi 41, k leg. Gumpoldově 41—46, k leg. »Crescente fide« 56—61, k leg. Vavřincově 63, k leg. Prokopské 101, 107—114, ke Kosmovi 63—68, k Dalimilovi 68—72, k »Oriente iam sole« 72—74; ztracené prameny její 20, 22, 23, 33, 34
- Preissova legenda viz Prolog o sv. Václavu
- Oportet nos fratres* 54, 123
- Oriente iam sole* 72—74, 98, 115, 129; rukopisy a obsah 72—73; poměr k Dalimilovi a Kristiánovi 73—74
- Ut annuncietur* (leg. Jana ze Středy) 74, 98
- Inclutam et gloriosam festivitate* 74, 98
- Crescente per orbem universum* 54, 123
- Václavská legenda Karla IV.* 74, 97
- Legenda o sv. Prokopovi* 101—114; vydání a rukopisy 101—103; dosavad. názory 107—109; nové rukopisy 103 až 105; latinská leg. z doby Šebířovy 109—110; slovenská leg. z doby Šebířovy 110—111; české zpracování z 14. st. 103—104; česká veršovaná legenda 108—109; poměr ke Kristiánovi 106—107, 112—113; poměr k mnichu Sázavskému 105, 111—112
- Breviář Olomúcký 23, 105, 127; brev. Opavský 127, 128; breviáře vůbec 83, 127; lektionář olomúcký 105
- Widukind 40, 117—120; zpráva jeho o tažení Jindřichově proti Václavovi 119—120
- Thietmar Merseburský 40, 119
- Kosmas* 2, 8, 63—68, 80, 81, 113; znal a užil Kristiána 64—67
- Mnich Sázavský 102—113
- Kanovník Vyšehradský 91
- Dalimil* 68—74, 88, 89, 93, 115; poměr jeho ke Kristiánovi 68—72, k leg. »Oriente iam sole« 72—74, k leg. Vostokově 69
- Neplach 88
- Marignola 71
- Hájek 71, 78, 79, 81—82, 87
- P. Athanas* (El. Sandrich) 1, 23, 36, 46, 65, 66, 68, 79, 118, 129; jeho vydání a obrana leg. Kristiánovy 79, 84, 85; životopisná data o něm 86
- Backmann Ad.* 68, 89, 112
- Balbin B.* 78, 80, 83, 117, 129
- Bollandisté* 23, 24, 27, 36, 46, 54, 61, 95, 101—110, 125, 126, 129
- Büdingen M.* 27, 28, 38, 39, 40, 94, 116, 118
- Dobner Gel.* 1, 2, 36, 46, 78—87, 90, 105, 108, 109, 118; jeho spis o pozdějším původu práce Kristiánovy 79—83; nedostatečnost důvodů jeho 83—87; zmínka o povstání českém proti Ferd. II., 82; jeho soud o křtu Bořivojově 90; o legendě Prokopské 108.
- Dobrovský Jos.* 1, 3, 4, 15, 27, 31, 41, 46, 54, 55, 71, 76, 86, 87—94, 95, 103, 105, 108, 118, 123, 127; jeho soud o morav. legendě 15, 19, o leg. o přenesení sv. Ludmily 24—26, o leg. »Diffundente sole« 36—37, o leg. »Crescente sole« 46, 47, o legendě prokopské 108; stanovisko k P. Athanasovi 68, jeho úsudek o poměru Dalimila ke Kristiánovi 71, jeho výklady o pozdním původu Krist. práce a nedostatečnost jejich 87—93; jeho názor o slov. liturgii v Čechách 87, 88, 89, jeho kritika pramenná vůbec 92—93
- Dudík B.* 46, 61
- Durych F.* 103, 105, 108
- Emler Jos.* 27, 28, 36, 37, 48, 61, 84, 95, 103, 109, 129, 130
- Dümmler* 26, 27, 118
- Feifalik Jul.* 102, 103, 105, 108, 109, 113
- Gebauer J.* 97, 103
- Goll Jar.* 112
- Hanka V.* 94, 108, 116, 118
- Holder-Egger* 20, 27, 95
- Jagič V.* 3, 20, 21, 38, 95, 97, 115, 116, 117
- Kalousek J.* 27, 28, 31, 32, 45, 46, 48, 76, 95
- Köpke* 40, 118
- Krásl Fr.* 102, 103
- Kubiček Ant.* 105, 127, 128
- Lamprecht K.* 84
- Lippert Jul.* 68, 89
- Loserth* 68
- Miklosich* 38, 116
- Palacký* 40, 92, 94, 108, 118
- Pastrnek Fr.* 21, 90
- Patera A.* 98, 103, 105, 108, 127
- Pekař Jos.* 1, 55, 89
- Pertz* 41, 46, 47, 54, 61, 94
- Pešina* 46

Philippi 125

Pišely Ant. 46, 48, 55

Pubička Fr. 40, 85, 86, 87, 118

Sandrick El. (viz Athanasius)

Snopek 20

Spangenberg 55, 68, 89, 91

Šuysken (viz Bollandisté)

Šimák Jos. V. 79, 86

Šeršník L. J. 108

Teige Jos. 46, 48

Tomek V. V. 26, 27, 28, 94

Truhlář Ant. 86

Truhlář Jos. 31, 46, 47, 49, 97, 103,
130, 168 - 193

Ungar R. 87

Vacek Fr. 101, 106—107, 109, 113--114

Wattenbach 21, 26, 94 (viz: leg. Wat-
tenbachova).

Vokoun Ant. 79, 80

Vondrák V. 76, 95, 109

Zoubek J. 49